

ANASTASIE IORDACHE

**PRINCIPATELE ROMÂNE
ÎN EPOCA MODERNĂ**

VOL. II

 ALBATROS

Anastasiu Iordache

•

Principatele Române în epoca modernă

II

Administrația regulamentară și tranziția la statul de drept
(1831 – 1859)

Coperta: MIRCEA MUNTENESCU

Lector: ELISABETA SIMION

© Editura Albatros, 1998
Piața Presei Libere nr. 1, sector 1
79739 – București

Anastasiu Iordache

**PRINCIPATELE ROMÂNE ÎN
EPOCA MODERNĂ**

II

**Administrația regulamentară și tranziția la
statul de drept (1831 – 1859)**

Editura ALBATROS

București • 1998

BIBLIOTECA ROMANA

BIBLIOTECA DE ISTORIE A. I. I. I.

Cota I 13724 L

Inv. 102-013

INTRODUCERE

Sporirea gradului de civilizație a poporului român este rezultanta firească a contribuției tuturor claselor și categoriilor sociale, fără excepție. Diferențele apar în urmărirea împlinirii unor interese specifice, determinate de menținerea sau desființarea privilegiilor sociale, de promovarea progresului sau de stagnare, de libera circulație a oamenilor și a ideilor sau de închistarea dogmatică în limitele imobilismului social, de curiozitatea crescândă pentru cunoașterea fenomenelor vieții social-politice și contracararea ei prin introducerea de măsuri prohibitive.

Prin opera de modernizare, elita socială a Principatelor Române n-a urmărit nicidecum o liberalizare, ci un interes propriu, care, întâmplător, coincidea cu cel general, național. Fără să-și dea seama, decât mult mai târziu, boierii conservatori contribuie, indirect, la procesul de deschidere spre Europa, în fond la occidentalizare, căci aceasta însemna desprinderea din tenebrele absolutismului de tip oriental, în care fuseseră adâncite Principatele Române la începutul secolului al XVIII-lea. Cuprinzând toate domeniile vieții sociale, modernizarea implică un contact permanent cu țările dezvoltate. Necesitatea stringentă determină pe domnii și boierii privilegiați să recurgă la ingineri și arhitecți din Occident pentru a-și construi case și palate, pentru lucrări edilitar-urbanistice, pentru înființarea de manufacturi și fabrici, pentru construirea de străzi, în loc de ulițe, de șosele și poduri, în loc de drumuri defundate cu trecere prin vaduri, de ameliorări funciare și creare de ferme model, în

loc de agricultură primitivă, extensivă, de un foarte slab randament.

Europenizarea nu este numaiedcât și în primul rând o necesitate spirituală, ci mai degrabă materială, vădind interesul pentru confort al elitei sociale și pentru evitarea căderii în mizerie și sărăcie extremă pentru neprivilegiați. Ieșirea din impasul istoric tot mai evident, cu trecerea timpului, era determinată, așadar, de interesul pentru schimbarea anacronicului mod de trai oriental, care secătuia energiile naționale printr-un păgubitor immobilism social, prin stagnare și lăncezeală, prin rămânerea în urma altor popoare chiar din estul continentului, fără a mai vorbi de cele occidentale.

Călătoriile sporesc cunoașterea și curiozitatea, interesul de a trăi altfel, decât în Orient. Boierii cărturari asimilează filosofia luminilor și sunt dornici să-i aplice principiile. Este cazul lui Dinicu Golescu în Țara Românească și al lui N. Rosetti-Roznovanu în Moldova anilor '20, dar și al altora. Ei concep și vor să pună în aplicare reforme în spiritul luminismului, alții, chiar mai mult, în spiritul liberalismului, prin introducerea reprezentativității și a limitării puterii domnului. Toate rămân în stadiul de deziderate, atâta timp cât despoția orientală este atotputernică prin menținerea suzeranității Porții otomane și protecția Curtii imperiale ruse, ambele susținătoare ferme ale regimului care le permitea o dominație fără limite asupra supușilor, incluzând dreptul de a dispune de viața și avutul lor. Războinice și cuceritoare, expansioniste și dominatoare, imperiile despotice orientale nu se pot menține ca atare decât prin perfidie și cruzime fără seamăn, prin închistare și immobilism social-politic, printr-o teroare generalizată, menită a spori gradul de insecuritate individuală, care să descurajeze tendința de emancipare, aspirația firească și legitimă spre libertate.

Tendința de schimbare devine generală în deceniile 4 și 5, dar fiecare o concepe și o urmărește în felul său, în propriul interes. Atrăși de perspectiva îmbogățirii prin creșterea prețului cerealelor după desființarea monopolului otoman, în conformitate cu prevederile Tratatului de la Adrianopol din 1829, boierii

tind să devină proprietari moderni din stăpânitori de domenii feudale, fără a se preocupa de emanciparea corespunzătoare a țăranilor clăcași cu împământenirea de rigoare, în lipsa căreia nu puteau supraviețui. Neprivilegiații tind, cu toții, în sens contrar, adică la limitarea, dacă nu la eradicarea abuzurilor și samavolniciilor.

Repetatele războaie ruso-turce au provocat daune imense Principatelor Române, adâncindu-le în mizerie, îndepărtându-le de contactul cu lumea occidentală. Administrația turco-fanariotă, printre multe altele, a lezat mândria de neam a românilor prin tendința de amorțire a sentimentului firesc, care-i distingea de alte popoare. La finele administrației turco-fanariote, limba română scrisă este mai greu de înțeles decât limba cronicarilor, datorită necultivării ei și impregnării cu barbarisme și arhaisme. Or, limba este primordială în distingerea unei națiuni de alta. Trei generații de români au trebuit să împlinească o operă de dimensiuni istorice, menită a redeștepta și regenera lupta de emancipare națională. Perfecționarea limbii devine preocuparea primordială, iar aceasta nu era posibilă decât prin scris, prin literatură, presă, tipărituri diverse. Influența franceză devine sursa cea mai importantă de inspirație după 1830. Ea pătrunde prin ofițerii ruși ai armatelor de ocupație, prin alți străini, prin francezii veniți în Principatele Române, prin românii întorși de la studii, mai ales din Franța. Dacă regimul politic nu permitea o firească emulație spirituală, posibilă numai în condițiile liberalismului, necesitățile stringente de modernizare implică o dezvoltare a învățământului în limba română, măcar în folosul administrației de stat, care nu putea funcționa în lipsă de slujbași cu minime cunoștințe.

Ocupația rusească și administrația Principatelor Române timp de 6 ani, între 1828-1834, generează necesități sporite de acest fel. Curtea din Petersburg se vede nevoită să cedeze în fața intensei tendințe reformiste manifestate timp de un deceniu prin repetatele și diversele memorii înaintate de boierii români. Chiar prin Convenția de la Akkerman, din 1826, Rusia își manifestă disponibilitatea pentru redactarea de către două comisii a

unor Regulamente Organice pentru Principatele Române. Întreruptă de războiul ruso-turc, activitatea comisiilor este reluată, sub atenta supraveghere a emisarilor țarului Rusiei, finalizată în redactarea boierilor români, dar supusă aprobării Curții din St. Petersburg, apoi prin sancționarea, formală, a Porții otomane, devenită o umbră de putere, în urma semnării Tratatului de la Adrianopol. Frapat de marile deschideri economice incluse în prevederile acestui tratat, Marcel Emerit consideră în acest moment începutul istoriei moderne a românilor, ceea ce, desigur, este unilateral conceput, el acordând importanță problemei agrare, mai precis țăranilor români între 1829 și 1864, căreia îi consacră o temeinică și valoroasă lucrare. În mod cert, istoria modernă a românilor nu începe la 1829. Tratatul accelerează doar un proces început mai de mult, adică modernizarea.

Formal, Rusia încredințase boierilor români redactarea celor două Regulamente Organice, dar, în fond, prevalează voința și dorința acestei mari despoții orientale, care nu putea îngădui pătrunderea câtuși de puțin a influenței franceze în conceperea articolelor. Astfel, boierii ceruseră o domnie constituțională și o Adunare obișnuită, dar modalitatea de satisfacerea a doleanței lor a fost eminentemente rusească. Argumentând în acest sens, Pompiliu Eliade scria că țarul Rusiei avea în memorie constituția poloneză din 1791, pentru care motiv s-a străduit să se realizeze tocmai contrariul acesteia, căci nu avea deloc intenția de a o stabili la hotarele imperiului său două republici, pe care nu le găsea propice decât pentru un despotism luminat. Ca atare, așa cum constata și marele istoric A. D. Xenopol, numai partea din Regulamentele Organice referitoare la măsuri administrative este cea mai bună și mai folosită, cea politică fiind cu totul nocivă, dăunătoare, căci asigura influența perpetuă a Rusiei asupra Principatelor Române, făcându-le să depindă total de ea. Pentru că, argumenta marele istoric, pare cu totul straniu ca această mare putere, care acasă era la discreția despoției țarului, să introducă în Principatele Române sistemul constituțional de guvernare. Ficțiunea constituțională îi asigura dominația asupra lor. În scopul

urmărit, Rusia se folosea de formele vechi de organizare ale Principatelor (adunări, divanuri) pe care considera că le reînnoiește.

Evident, partea administrativă din Regulamentele Organice este benefică, permitând o modernizare mai accelerată, introducând ordinea și disciplina în locul haosului și abuzului. De aceea, Tudor Drăganu, un eminent specialist, stabilește cu exactitate caracterul lor, ca fiind mai degrabă un fel de coduri constituționale și administrative, decât constituții propriu-zise.

Analizate temeinic, Regulamentele Organice constituie ultimul refugiu al despotismului înainte de abolirea lui prin victoria puterilor democratice în Războiul Crimeii, care introdusese, pentru multe decenii, aproape un secol, Principatele, apoi România în concertul civilizației europene. Facilitată de modernizare, europeanizarea însemna, de fapt, occidentalizare. Rămase cu mult în urma altor state europene, Principatele Române devansează sau „ard” etape parcurse de acestea, pentru a recupera. Etapă întârziată, luminismul este rapid depășit, trecându-se la liberalism ca ideologie izbăvitoare de racilele trecutului, adică ale absolutismului de tip oriental. Cu numai un deceniu în urmă, Dinicu Golescu jinduia după binefacerile absolutismului luminat, în Însemnare a călătoriei mele, pentru ca, în 1835, la Paris, Ion Ghica să publice, în limba franceză, o broșură care mărturisește clar opțiunile sale pentru principiile democratice și liberale, intitulată: Coup d’oeil sur l’état actuel de la Valachie, et la conduite de la Russie relativement à cette province. Adversar al absolutismului de orice nuanță, tânărul Ion Ghica, aflat la studii în capitala Franței, supunea unei analize temeinice și unei critici aspre regimul politic din țara sa, susținut tenace de către Imperiul rus, care-și exercita un pretins protectorat, în fapt o dominație absolută asupra Principatelor Române urmărind anexarea lor. Scopul broșurii publicate consta în a suscita interesul Puterilor Occidentale, îndeosebi economic, pentru a sprijini emanciparea Principatelor Române de sub protectoratul exclusiv rusesc și intrarea lor sub protecția

acestor mari puteri, altminteri protecția Rusiei nefiind altceva decât o posesiune anticipată.

Sesizând marea primejdie care amenința ființa statală a Principatelor, Ion Ghica publică o nouă broșură, în 1838: Poids de la Moldovalachie dans la question d'Orient. Coup d'oeil sur la dernière occupation militaire russe de ces Provinces. El denunța opiniei publice franceze, în primul rând, gravele încălcări ale Regulamentelor Organice și autonomiei Principatelor Române, cu intenția anexării lor de către Rusia, în perspectivă. Ea întreținea animozități între grupările politice, fiind permanent preocupată de a provoca noi disensiuni, numai în scopul îndeplinirii planurilor sale.

Pentru a obișnui aceeași opinie publică franceză cu numele de român și de România, publică Dumitru Brătianu, la Paris, în 1843, un amplu studiu, sub pseudonimul Regnauld, intitulat: Les Principautés danubiennes, Roumanie ou Moldo-Valachie. Autorul demonstra că nici Poarta otomană, nici Rusia n-aveau dreptul de a trata, în locul românilor, soarta lor. Regulamentul Organic, ca statut internațional, periclita grav existența Principatelor Române. Franța și Anglia erau solicitate ca măcar să nu permită anexarea lor de către Rusia, dacă nu puteau interveni în sprijinul independenței și suveranității lor.

Este în afară de orice îndoială că dominantă ideologică a perioadei regulamentare a fost liberalismul, promovat mai ales de către tinerii aflați la studii peste hotare, îndeosebi în Franța. Contra lor se vor lua măsuri, Curtea din Petersburg intervenind pe lângă domni să-i recheme sau să-i împiedice să plece. O încercare tardivă fără rezultate practice durabile, căci evoluția firească nu putea fi împiedicată. Generația pașoptistă beneficiază de posibilitatea asimilării ideologiei radicale a liberalismului în continuă efervescență în Franța domniei lui Ludovic Filip. Cluburile politice secrete contribuie esențial la crearea unei alte generații de români, diferită radical de cea precedentă, adică a părinților, căci va deveni capabilă să se desprindă de clasa dominantă a boierimii, pe care o scindează, prin decizia declarată de a lupta contra privilegiilor și pentru instaurarea statului de

drept. Numai în acest fel s-a reușit pregătirea și declanșarea revoluției române de la 1848-1849, un moment istoric de răscruce, care statornicește bazele democrației românești, victorioasă, timp de trei luni, în Țara Românească. Deschiderea era considerabilă, efectul covârșitor, căci dovedea lumii că națiunea română nu fusese redusă la neant, în amorțire, de către sufocanta despotie orientală exercitată prin protectoratul rus.

Oamenii revoluției, în mare parte, se pregătiseră peste hotare, trăiseră mai mulți ani în Occident, deveniseră europeni în concepții și comportament. Doctrina împărtășită de ei, apoi propagată cu asiduitate, era una liberală, fie în varianta radicală (Brătienii, Rosetti), fie în cea moderată (Ion Ghica). Revirimentul produs asupra conștiințelor și spiritului vremii este covârșitor. Un popor latin de origine, trăind departe de confrății săi din Occident, recuperează în zeci de ani ceea ce altele înfăptuiseră, gradual, timp de un secol.

În afara hotarelor, în spațiul prielnic al democrației și libertății, se putea acționa în favoarea emancipării naționale, împotriva absolutismului și protectoratului Rusiei. În interior, viața era extrem de grea. Timp de 6 ani, Principatele Române s-au aflat sub ocupație armată străină, când se redactează, se supun aprobării, apoi se sancționează și încep să fie aplicate Regulamentele Organice. Privațiuni de tot felul urmează groaznicelor flageluri ale războiului, între care ciuma și holera, care au decimat populația vlăguită a Principatelor Române. Evacuarea lor nu semnifică o ușurare, căci Curtea protectoare își lasă instrumente docile, care să-i faciliteze dominația absolută și să-i îndeplinească poruncile. Un exemplu tipic de acest fel îl reprezintă însuși primul domnitor regulamentar al Moldovei, Mihail Sturdza, un boier învățat, foarte bun cunoscător al limbii franceze, cu predispoziții spre absolutismul luminat, dar un înverșunat adversar al principiilor marii Revoluții Franceze. El îndeplinește toate dezideratele Puterii protectoare. În Țara Românească, Alexandru al II-lea Ghica are tresăriri de orgoliu pentru faima familiei sale și a națiunii pe care o reprezenta. El nu se lasă umilit, dar este înfrânt în cele din urmă,

prin cărdăşia boierilor opozanţi cu Rusia, care-i hărăzesc detronarea, în 1842. Unul dintre aceşti boieri, Gheorghe Bibescu, preia domnia, cu sprijinul vădit al emisarilor ţarului, pe care-l serveşte apoi tot atât de bine ca domnul Moldovei. Incapabil să se adapteze idealului naţional, biruitor prin revoluţie, abdică, şi pleacă peste hotare. După înfrângerea revoluţiei şi Convenţia de la Balta-Liman din 1849, tronul va fi preluat de fratele său Barbu Ştirbei, şi el un boier conservator, adversar înverşunat al revoluţiei şi al promotorilor săi exilaţi. Concomitent, Moldova, prin compensaţie, beneficiază de domnia luminată a domnitorului Grigore Al. Ghica, un boier conservator moderat, cu predispoziţii liberale, care facilitează colaborarea cu Costache Negri şi Mihail Kogălniceanu, oameni politici tot moderaţi, dar liberali.

Perioada regulamentară, date fiind prevederile părţii referitoare la administraţie din Regulamentul Organic, nu este una de stagnare, în planul modernizării. Dimpotrivă, prin aplicare, aceste prevederi capătă un temeinic contur, sporind fără precedent gradul de civilizaţie. Vrând-nevrând, Rusia a contribuit la procesul de modernizare, care, la rândul său, a europenizat lumea românească, acomodând-o cu rezultatele cunoaşterii în domeniul tehnicii, de care nu putea s-o ţină departe. Astfel, domnitorii regulamentari înzestresc ţările lor cu drumuri şi şosele, cu poduri, cu porturi modernizate deschise, cu şcoli de toate felurile, chiar superioare, tehnice şi militare, de fete şi băieţi, sporesc lucrările urbanist-edilitare, modifică treptat modul de trai, portul şi obiceiurile orientale.

Modernizarea devine un spaţiu larg de competiţie în facerea binelui general, antrenând lumea românească să depăşească impasul istoric al stagnării în formele vetuste, încremenite ale lumii Orientale. Evident, din acest punct de vedere, Principatele Române au fost pregătite din timp pentru smulgerea lor şi intrarea în Europa după Congresul de pace de la Paris din 1856 şi după Convenţia din 1858, semnificând un nou statut internaţional, care, nefiind nici el o constituţie, nu reprezenta totuşi o ficţiune constituţională, ci o prefigurare, o conturare a

principiilor care vor sta la baza Statutului dezvoltător al lui Cuza-Vodă, apoi a Constituției din 1866.

Din punct de vedere politic, evoluția Principatelor Române în perioada dintre cele două statute internaționale, semnifică o luptă pe viață și pe moarte împotriva protectoratului rusesc, care urmărea să se substituie Porții, apoi să anexeze ambele țări, în noua ipostază. Niciodată, în trecutul lor, Principatele Române nu fuseseră atât de grav primejduite în ființa lor statală, apoi națională. Concursul favorabil de împrejurări externe a condus la victoria puterilor democratice ale Europei, la abolirea protectoratului și absolutismului, la instituirea statului de drept.

Capitolul I

ÎNCĂTUȘARE POLITICĂ SUB IMPERATIVUL MODERNIZĂRII

Caracterul și scopul Regulamentelor Organice

Repetatele războaie și ocupații armate ale Principatelor Române, timp de mai bine de un secol, au secătuit resursele interne, reducându-le, treptat, la o mizerie extremă. Constatările lui Dinicu Golescu, foarte dureroase, exprimă o realitate zguduitoare, care provoacă sentimentul de rușine pentru un mare privilegiat, decis să se schimbe el însuși în mod radical, apoi starea de lucruri din patria sa, atât de mult rămasă în urma altor țări europene: „birnicul Țării Românești, care lăcuiaște într-acel bogat și frumos pământ, este într-o sărăcie și într-o ticăloșie (mizerie - n.n.) atât de mare, încât un strein este peste putință să crează această proastă stare”.¹ Un străin care nu a vizitat încă Principatele Române, căci altminteri iată ce scrie consulul englez în aceste țări, W. Wilkinson: „Nu există poate popor mai asuprit de un guvern despotic și mai strivit de biruri și angarale decât țăranii din Moldova și din Țara Românească; nici un alt popor n-ar suferi cu aceeași răbdare și resemnare jumătate din sarcinile care-l copleșesc”.²

Istoricul francez Marcel Emerit conchide și el în termeni similari: „Exigențele boierilor tind a face din Principatele Române

¹ Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele Constantin Radovici din Golești făcută în anul 1824, 1825, 1826*. Postfață și bibliografie de Mircea Iorgulescu, București, 1977, p. 75.

² Andrei Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în țările românești, 1821-1822*, București, 1945, p. 66-67.

țări pur agricole, populate de țărani fără inițiativă și fără contact rural cu lumea intelectuală sau de afaceri. O masă rurală, depozitară de tradiții, de artă și de gândire daco-romană și redusă la o viață vegetativă; deasupra, fără tranziție, fără legătură posibilă, o clasă de orășeni originari din străinătate, vorbind o altă limbă, purtând veșmânt german și necunoscând aproape nimic din poezia, arta și obiceiurile adevăratei României. O împărțire în caste închise, un dezechilibru inevitabil al structurii națiunii, redusă pentru totdeauna la starea de colonie de exploatat; iată concepția de care se ținut boierii în ceea ce privește patria lor. În numele legilor recente și în virtutea privilegiilor din care nu vor să sacrifice nici cea mai mică parte, proprietarii estimează cu toată convingerea că România rămâne o țară rurală.³

Intransigența boierilor în păstrarea privilegiilor lor, precum scutirea de orice dări și intangibilitatea drepturilor lor de proprietate, sfidează pe însuși Pavel Kiseleff, care sfătuia la facerea unor concesiuni. „În spiritul lor, țara este avutul lor, – scria Pompiliu Eliade –, proprietatea numai a lor și prin țară înțeleg și țăranul. Dacă ei doresc o lege agrară, aceasta este de formă, și mai ales pentru ca țărani să-și cunoască mai bine pe viitor obligațiile lor față de stăpânii pământului. Aceștia din urmă n-au nevoie de nici o lege, voința lor fiind de-ajuns, căci proprietatea este a lor și ei pot, la rigoare, să lase a fi ignorat orice text de lege pentru țăran.”⁴

O despoție orientală făcuse ravagii în Principatele Române, paralizând voința de a face binele, încurajând răul fără limite. Măcar în Rusia și Turcia, cunoscute despoții orientale, una pretinsă protectoare, alta suzerană a Țărilor Române, voința țarului sau a sultanului ținea loc de lege. În Principate, puterea domnilor era limitată de înseși cele două mari puteri la rolul unor hospodari sau bei, supuși voinței și interesului lor. Marii boieri,

³ Marcel Emerit, *Les paysans roumains depuis le traité d'Adrianople jusqu'à la libération des terres (1829-1864)*. Étude d'histoire sociale, Paris, 1937, p.149.

⁴ Pompiliu Eliade, *La Roumaine au XIXe siècle, II. Les Trois présidents plénipotentiaires (1828-1834)*. Paris, 1914, p. 201.

în neconținută competiție pentru tron, servesc interesele străine, slăbind prerogativele domnilor. O anarhie fără seamăn cuprinde societatea românească după 1828-1829. Dezorganizate, rău administrate, bântuite de molime, adâncite în mizerie, Principatele Române trebuiau reorganizate, redresate pentru o eventuală anexiune de către Rusia. Deocamdată, constituiau o povară, autoritățile armatei de ocupație fiind nevoite să solicite grâu din depozitele de la Odessa pentru a salva de la pieire populația, care se hrănea cu coajă de copaci.

Curtea din Petersburg se vedea nevoită să recurgă la o redresare, dar nu prin lărgirea prerogativelor domnilor, ci prin restrângerea lor. Pentru a curma haosul și dezordinea, se recurge la Regulamentele Organice, care, puse în aplicare, să imprime cursul dorit de Puterea protectoare, chiar și după evacuarea armatei. Scopul acestor controversate așezăminte constă în a asigura dependența totală față de Rusia. Astfel, suprimând libertatea Țărilor Române, această putere își aservește clasa boierească, iar țărani sunt aserviți acesteia.

Curtea din Petersburg urmărea stabilirea unei dominații politice absolute asupra Principatelor Române, fie chiar și după evacuarea armată a lor. Mijlocul principal s-au dovedit a fi Regulamentele Organice. Generalul P. F. Jeltuhin, ca președinte al divanurilor Moldovei și Țării Românești, primise de la Petersburg un proiect intitulat: *Constituția definitivă a Principatelor Țării Românești și Moldovei* pentru a fi adoptat ca „lege organică de guvernare“. Prima măsură a lui Jeltuhin a fost de a invita boierii influenți spre a elabora un memoriu destinat a fi semnat de către toți boierii pentru a-i conferi o legitimare în sensul că proiectul cuprindea doleanțele lor, adică o operă proprie, generată de necesități interne. Totodată, generalul dădea asigurări boierilor că împăratul Rusiei, în cazul că îi va fi îndeplinită dorința din partea boierilor români, va fi dispus să introducă această constituție într-un acord special cu Poarta otomană, care urma a fi semnat. În condițiile în care nu putea anexa Principatele Române, Rusia căuta să le atașeze puternic, prin reorganizarea instituțiilor interne, în așa fel încât să se

desprindă tot mai mult de dependența față de Poarta otomană, în folosul dominației politice absolute ruse. Intențiile Rusiei nu fuseseră sesizate la timp de către boierii interesați, în primul rând, de menținerea și întărirea privilegiilor lor. Însă, unele articole din Regulamentele Organice repetau pe cele din Convenția de la Akkerman menite a asigura reprezentanților Rusiei un drept nelimitat de intervenție în Principatele Române.⁵

Aparent, deci formal, Regulamentul era o operă românească, redactat de comisii alcătuite din mari boieri, lăsând impresia că Rusia consimte la concesiile în urma numeroaselor memorii de reforme adresate ei după 1821. În fapt, Curtea din Petersburg nu avea de ce să respingă așa-numitele reforme propuse de marii privilegiați din Principate, căci consolidau regimul absolutist. Prin conținutul său, Regulamentul Organic este rusesc. Chiar și prin partea sa referitoare la religie, întărind rolul înaltului cler: „O operă legislativă care suprimă, de fapt, libertatea politică a unei Adunări de control, care aservește o clasă socială alteleia, care menține vechile privilegii și care le adaugă altele noi, care adaugă o nouă clasă de privilegiați alteleia vechi, o operă care face, în fine, să apară, în fiecare moment, imaginea preotului, acest etern «președinte», în zadar este redactată de oamenii cunoscători temeinici ai legislației franceze, ea este mai degrabă negarea acestui spirit. Regulamentul Organic este, în primul rând, o operă românească; în al doilea rând, o operă rusească.⁶

Cu toate acestea, s-a crezut și încă se mai crede că Regulamentul Organic a fost o imitație directă și voită a legislației Republicii Franceze. La această opinie nu s-a renunțat. Cei care au susținut o astfel de ipoteză s-au lăsat seduși de aparențe. Formal, Regulamentul Organic este puțin francez, dar în conținut nu este deloc. S-au atribuit lui Pavel Kiseleff predispoziții sau idei liberale: „Viața pe care o oferea generalul Kiseleff moldovenilor și valahilor era mai rea decât moartea, căci ea tindea nici mai mult, nici mai puțin decât la suprimarea

⁵ Anastasie Iordache, *Apostol Stăn, Apărarea autonomiei Principatelor Române. 1821-1859*, București, 1987, p.48.

⁶ Pompiliu Eliade, *op.cit.*, p.116-117.

conștiinței românești. Cu mijloace exact contrarii, al treilea președinte (după Pahlen și Jeltuhin - n.n.) a continuat tradiția și opera începută de cruzii săi predecesori. Visul său a fost de a vedea «europeni» civilizați în locul moldovenilor și valahilor cu obiceiuri simple. De la originea istoriei sale și până în zilele noastre, ramura latină a românilor n-a cunoscut prieten mai perfect, nici dușman mai de temut decât generalul Pavel de Kiseleff.“⁷

Marele istoric A.D. Xenopol constată, cu deplin temei, că partea referitoare la măsurile administrative este cea mai bună și mai folositoare, precizând că nu se poate nega caracterul benefic al prevederilor de acest fel. Astfel, apare pentru prima dată ideea de interes public, situată pe un plan superior celei de ordin particular: „Ideea statului, putem zice că se năștea pentru prima oară la români, în concepția ei modernă, ca viața unui tot întemeiat pe norme obștești, adică pe legi. Într-un cuvânt, Regulamentul Organic căutase să prindă viață românească, șovăindă și plutoare în voia întâmplării, în regulile precise, fixe și nestrămutate ale unor prevederi formulate în chip general; era substituirea vieții legale acelei arbitrare de până atunci“.⁸ Cu tot progresul incontestabil față de starea anterioară, Regulamentul Organic era totuși departe de o legiuire „ce ar fi ținut seama de aspirațiile și nevoile omenești“⁹. Nimic nu face să se întrevadă în prevederile sale principiile libertății sau egalității. În el apar privilegiați și neprivilegiați. Boierimea se bucura de toate drepturile, țărănimea fiind exclusă: „Cu alte cuvinte, boierii erau să tragă din noua organizare toate foloasele, iar țăranii să-i ducă poverile“.¹⁰ Prin această parte, Rusia își asigura influența perpetuă asupra Principatelor Române, făcându-le să depindă total de ea. Pare cu totul straniu ca această mare putere, care acasă era la discreția despotiei țarului, să introducă în Principatele Române sistemul constituțional de guvernare. Ficțiunea constituțională îi asigura

⁷ Pompiliu Eliade, *op. cit.*, p. 116-117.

⁸ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a III-a, vol. XI, București, 1930, p.100.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 101.

dominația absolută asupra lor. În scopul urmărit, ea se folosea de formele vechi de organizare administrativă, pe care considera că le reînnoiește: „Sub masca formei vechi, Rusia introdusese, prin mijlocirea unor modificări puțin aparente, o transformare radicală, care făcea din așezămintele Țărilor Române un instrument pentru stăpânirea rusească și dădea soarta lor în mâinile acestei puteri. Mijloacele prin care Rusia își asigura înrăurirea ei în Principate erau tot atât de simple, pe cât de ghibace. Într-un sistem constituțional puterile cele mari ale Statului sunt adeseori în luptă una cu alta, și una din greutățile cele mai mari ale acestui regim este tocmai de a le pune în armonie. Rusia găsi un mijloc minunat de a îndepărta acest pericol, făcând să atârne împăcarea între puterile Statului de la arbitrajul Curței proteguitoare. Articolele 56 și 57 (formulate identic în ambele Regulamente, ale Munteniei și Moldovei) sună anume¹¹. Astfel, domnul avea dreptul de a dizolva Adunarea obștească în caz de grave dezordini și nesupunere, dar trebuia să adreseze raport celor două puteri, protectoare și suzerană, spre a putea convoca altă Adunare. Adunarea obștească, la rândul ei, avea dreptul de a prezenta domnului nemulțumirile ei, și la nevoie, să se adreseze celor două Puteri, propunând măsuri de remediere.

Regulamentele Organice n-au fost intitulate constituții pentru că nu erau ca atare. Atunci ce au fost? Așezăminte care reglementau pentru prima dată în Principatele Române puterile în stat, stabilind relațiile existente între ele. Ele nu au fost generate de interesul unei noi clase sociale de a limita prerogativele monarhului și a emancipa societatea de servituțile feudale, în scopul democratizării și liberalizării. În cazul lor, interesul manifestat în curmarea sau limitarea abuzurilor din administrația de stat, care afectau o evoluție concordantă cu exigențele timpului, în locul oricărei legislații, Regulamentele Organice puneau ordine în starea de haos administrativ. Pe de altă parte, Regulamentele Organice au constituit realizarea unui compromis între marea boierime și boierimea mică și mijlocie. Pentru a curma vechile

¹¹ *Ibidem*, p. 102.

contradicții, Regulamentele Organice acordă privilegiu întregii clase boierești, singura conducătoare în stat: „Astfel, regulamentele nu aveau nimic revoluționar în ele. Ele nu înlocuiau o orânduire de stat veche cu alta, nouă, ci retușau doar liniile generale de organizare existentă. Ele extindeau privilegiu, fără să creeze însă libertăți.“¹² Nici un fel de libertăți nu preconizau Regulamentele peste cele acordate, de data aceasta, tuturor boierilor, punând bazele sistemului politic oligarhic regulamentar. Deși ceruseră, în numeroasele lor memorii către Rusia, o domnie constituțională și o Adunare obișnuită, boierii o obțin în maniera rusească, adică în folosul puterii imperiale. Această mare putere absolutistă avea în memorie constituția poloneză din 1791. Ca atare, s-a străduit să stabilească tocmai contrariul acesteia, căci nu avea deloc intenția de a alcătui la hotarele sale două republici, pe care nu le găsea adecvate decât pentru un despotism luminat. În scopul urmărit, Rusia n-a făcut decât să paralizeze lucrările celor două Adunări obștești, care se întruneau doar o dată pe an, timp de două luni. Ele erau la discreția domnilor, care le puteau închide și deschide, dizolva chiar, în caz de răzvrătire a unei minorități. Alteori, minoritățile erau excluse, dacă deveneau incomode. Atunci când veneau în conflict cu domnul, Adunările aveau dreptul să se plângă la St. Petersburg: „Iată la ce se reduce libertatea politică lăsată Principatelor de Regulamentul Organic. Acest Regulament aservește, în realitate, cele două Principate Curții protectoare. Și, prin aceasta mai ales, el este o operă despotică, autoritară, aristocratică, antifranceză, pe deplin rusească“.¹³ Introducerea ulterioară a articolului adițional va fi expresia cea mai elocventă.

Fără a fi constituții propriu-zise, Regulamentele aveau totuși prevederi cu caracter constituțional, necesare organizării politice. Conținutul lor fiind eterogen, în sensul cuprinderii, pe lângă diferite reguli privitoare la organizarea puterilor statului și

¹² Tudor Drăganu, *Începuturile și dezvoltarea regimului parlamentar în România până la 1916*. Cluj, 1991, p. 39-40.

¹³ Pompiliu Eliade, *op.cit.*, p. 114-115.

raporturilor dintre acestea, și a unor norme de drept administrative și financiare, ele sunt mai degrabă coduri constituționale și administrative. Mai mult, Regulamentele depășesc până și acest cadru, prin faptul că includ și dispoziții de procedură civilă și chiar de drept civil. Denumirea însăși indică intenția autorilor de a alcătui un *regulament* al normelor de conviețuire socială, adăugându-se cuvântul de *organic* pentru a-i determina caracterul structural unitar, inseparabil, ridicat la rangul de generalitate, adică un regulament de funcționare normală a administrației de stat pentru asigurarea liniștii și ordinii. În cazul Regulamentelor Organice, acestea sunt regulamente de organizare și conducere a statelor Moldova și Țara Românească. În loc însă să înlăture, ele au accentuat privilegiile boierimii, printr-o înăsprire a legislației agrare. Au îngădit puterea domnilor prin angrenajul interdependenței puterilor în stat, care încep să se separe, dar una în detrimentul celeilalte, în folosul absolutismului puterii protectoare, care intenționa anexarea Principatelor Române.

Prin regulamente, se inaugurează un început de parlamentarism, dar oligarhic, boierii fiind și aleși, și alegători, cu preponderența politică a mării boierimi. Astfel, în Țara Românească, în afara a 3 deputați de drept (înalți prelați) erau aleși 20 de deputați mari boieri și 18 boieri din județe. Prin alcătuire, Adunările obștești erau departe de a fi parlamente comparabile cu cele existente în acel timp. În fapt, ele nu au fost decât instituții menite a conserva privilegiile pentru întreaga clasă boierească, în detrimentul clăcașilor. Din angrenajul stabilit prin Regulamentele Organice, profitau, în primul rând, domnul și marea boierime. În afara Adunărilor obștești obișnuite existau Adunări obștești extraordinare, menite a alege domnia. Spre deosebire de primele, acestea din urmă își largesc cadrul electoral, prin includerea ca alegători și a unui mic număr de reprezentanți ai orașelor și târgurilor, ceea ce nu influența însă alegerea domnului. De altminteri, în 1834 domnia vor fi numiți, și nu aleși, încalcându-se prevederea din Regulamentele Organice: „Prin componența lor, obișnuitele Adunări obștești nu puteau

deveni o arenă în care să se înfrunte clase sociale diferite sau partizani și adversari ai aplicării regimului parlamentar¹⁴

Cadrul juridic nu permitea ascensiunea parlamentarismului. Parlamentul modern nu putea progresa în condițiile conturării, numai, a separării puterilor în stat: domnul, ca șef al statului, ajutat de un guvern, de Adunările obștești, având unele atribuții legiuitoare, și de instanțele judecătorești. Fiind doar conturate structural, aceste trei puteri nu funcționau constituțional, căci „obișnuitele adunări nu participau la înfăptuirea activității legislative prin hotărâri producătoare prin ele însele de efecte juridice“. Astfel, dezbătând un proiect de lege, Adunările obștești nu aveau competența de a-l adopta sub formă de lege. Numai domnul avea dreptul de a lua o decizie cu „valoare juridică“. ¹⁵ Prin urmare, Adunările obștești nu erau reprezentative spre a corespunde unui regim parlamentar, ci doar consultative: dezbăteau, fără a delibera, ultimul act aparținând domnului. Ele își exprimau doar o opinie, precum divanurile domnești, dar cu mult lărgite, cuprinzând boieri din toate categoriile. În cazul că domnul refuza sancționarea rezultatului dezbaterilor din Adunările obștești, fără să dea vreo explicație, așa numitele lor „chibzuirii“ nu aveau nici o urmare pe plan juridic. Ca atare, în Adunările obștești nimic nu depășea limitele unui proiect de lege. Dacă întăreau „chibzuirile“ Adunărilor, domnii întăreau nu o lege, cum este normal în regimul parlamentar, ci un proiect de lege. Actul legislativ depindea numai de voința și competența domnului. El singur avea dreptul de a adopta sau respinge o lege, care niciodată, până la el, nu depășea stadiul de proiect. Adunările erau lipsite de dreptul de inițiativă legislativă.¹⁶

Principiul separării puterilor era firav, precar, efemer, abia conturat. Inițiativa legilor aparținea în exclusivitate domnului, care avea un drept de veto absolut, adică nimic nu se putea opune voinței sale. În acest context juridic puțin propice parlamentarismului, nici puterea judecătorească nu putea fi independentă de

¹⁴ Tudor Drăganu, *op.cit.*, p. 43-44.

¹⁵ *Ibidem*, p. 44.

¹⁶ *Ibidem*, p. 45-48.

voința domnului. Existau trei grade sau nivele de instanțe judiciare, judecătoria de județe, două divanuri judecătorești pentru apel și Înalțul Divan sau Înalta Curte de Apelație, ca ultimă instanță. Mai existau o judecătorie de comerț și una de poliție. Judecătoria erau numiți de domn, cu singura excepție din Țara Românească, unde, la tribunalul de comerț, judecătoria se alegeau de către marii negustori. Judecătoria erau numiți pe timp de 3 ani, fără a fi revocați sau înlocuiți în această perioadă, deci un început de inamovibilitate. Nefiind complet separată de puterea executivă, puterea judecătorească era limitată, căci domnului i se rezervau ultimele decizii. Hotărârile Înalțului Divan nu deveneau executorii decât prin dispoziția domnului. Chiar prin instituirea Curții de Revizie în Țara Românească, situația rămâne neschimbată, căci domnul avea dreptul de a decide în ultimă instanță, trimițând hotărârea spre rejudecare. Numai hotărârile Înalțului Divan sancționate de domn aveau autoritatea lucrului judecat.¹⁷

Domnul, conform prevederilor regulamentare, reprezenta o „instituție electivă, viageră și aristocratică“, fiind, de fapt, „organul central al întregii structuri statale“. În Regulamentul Organic lipsește un capitol referitor la instituția domniei, atributele acesteia fiind menționate numai indirect. Rezervând un rol preponderent instituției domniei, Regulamentele Organice schițau instituții care prevesteau regimul parlamentar. Domnul era ajutat în exercitarea puterii executive de un Sfat administrativ, alcătuit din miniștri numiți de el: „actele domnului erau valabile și executorii fără a fi contrasemnate de vreun ministru“. Există totuși o solidaritate între domn și miniștri, în care „domnul avea ultimul cuvânt, căci el putea să-i numească și să-i revoce după bunul-plac, fără să fie limitat în vreun fel oarecare în exercitarea acestei puteri discreționare. Este însă evident că, în prezența unei asemenea solidarități, problema răspunderii miniștrilor în fața adunărilor nu putea lua forma unei obligații de a demisiona în cazul unui vot de nîncredere“.¹⁸

În relațiile cu Adunările obștești, miniștrii erau numai interi-

¹⁷ *Ibidem*, p. 48-49.

¹⁸ *Ibidem*, p. 50-51.

mari ai domnului, pe care-l reprezentau. Ca atare, Sfatul administrativ nu era ceea ce se cheamă un guvern modern, căci membrii săi nu aveau obligația de a-și apăra politica proprie sau a ministerului lor, ci numai să apară în fața deputaților ca reprezentanți ai domnului, ca simpli purtători de cuvânt. Conturarea unei solidarități ministeriale nu este suficientă pentru a stimula instituirea unui regim parlamentar, căci nu incumba responsabilitatea fiecărui ministru în fața Adunării pentru actele sale, întrucât aceste acte nu-i aparțineau. Miniștrii erau doar simple instrumente de exercitare a puterii absolute de către domn. Adunările, la rândul lor, aveau doar dreptul de a semna, și nu de a sancționa abuzurile comise de miniștri și nici de a-i trimite în judecată tribunalelor. Astfel că rolul Adunărilor se reducea la atragerea atenției domnului asupra unor abuzuri sau nereguli. Un regim parlamentar era împiedicat să se înfiripeze și prin prerogativa domnului de a proroga Adunările, în cazul unor atitudini contrare voinței lui, de revoltă sau tulburări. Domnul putea dizolva Adunarea cu condiția de a informa cele două Curți, suzerană și protectoare, obținând aprobarea pentru convocarea unei noi Adunări. În realitate, dizolvarea Adunării obștești aparținea celor două Curți, domnul fiind lipsit de această importanță prerogativă. Miniștrilor li se interzicea să fie deputați. Prin aceasta se excludea posibilitatea unei guvernări parlamentare.¹⁹

Existau totuși două modalități eficiente de influențare a actelor puterii executive din partea Adunării. Astfel, domnul nu o putea dizolva fără aprobarea celor două Curți, iar în cazul că nu dorea să apeleze la intervenția străină, opoziția din Adunare putea să împiedice acțiunea legislativă a domnului, precum se va întâmpla în Țara Românească sub domniile lui Al. Dim. Ghica și Gh. Bibescu. O a doua modalitate, de fapt atribuție stabilită prin Regulament, consta în dreptul Adunării de a se adresa celor două mari puteri cu petiții sau anaforale referitoare la necesitatea împlinirii unor deziderate generale, după ce în prealabil se adresaseră domnului în același scop: „Faptul că orice plângere

¹⁹ *Ibidem*, p. 51-54.

adresată domnului de Adunările Obștești ascundea în sânul ei șarpele amenințător al apelului la cele două curți putea deveni fără doar și poate un mijloc de presiune oricând la îndemâna intrigilor care le frământau.²⁰

Modalitatea recurgerii la marile puteri absolutiste nu însemna însă ceva similar cu votul de neîncredere dat unui guvern de o adunare reprezentativă, căci, în cel mai bun caz pentru Adunare, se putea ajunge la destituirea domnului de către Poarta otomană, desigur, silită de Curtea din Petersburg, și nu la determinarea guvernului de a demisiona, ceea ce ar fi fost, desigur, un indiciu de parlamentarism. Toate acestea decurgeau din caracterul nedemocratic al regimului politic, vădit a fi unul absolutist de tip oriental, supus rigorilor celor două reprezentante ale lui pe continentul european, ele însele imperii despotice orientale. Instituțiile preconizate în Regulamentele Organice nu tindeau în nici un fel spre democratizare, spre afirmarea vreunei libertăți. Acordarea de prerogative atât de largi și absolute domnului nu semnifică vreo intenție de a-i încredința posibilitatea unei eventuale emancipări naționale. Dimpotrivă, domniile Principatelor Române deveneau instrumente ale politicii imperiale ruse, în măsura în care acceptau, în perspectiva unei anexări ulterioare, de mult preconizată. Prin urmare, Regulamentul Organic, operă a câtorva boieri aleși de puterea protectoare, nu avea în vedere nici interesele țării, nici chiar ale miilor de alegători boieri mici. Țărănimea era aservită boierilor, care dictau unilateral condițiile de muncă. La rândul lor, boierii mici erau aserviți domnului, deoarece erau solicitanți de funcții în stat. Domnul, la rândul său, era aservit puterii protectoare, întrucât, aceasta, prin intermediul marilor boieri plasați în vârful ierarhiei birocratice, avea posibilitatea de a-i controla și dirija toate actele ca șef de stat, înlăturându-l chiar, atunci când nu-i mai era necesar. Pentru care motiv, exista o imposibilitate de a se adopta o orientare progresistă, întrucât totul se opunea interesului național de restructurare a regimului politic spre a fi concordant cu exigențele civilizației

²⁰ *Ibidem*, p. 54.

europene. Principatele Române continuau a fi menținute în cadrul unui sistem politic retrograd, departe de curente de idei ale timpului, tocmai pentru a fi mai ușor anexate de către Rusia. Schimbările au loc doar atât cât să nu deranjeze angrenajul puterilor în stat, menite a perpetua regimul, nicidecum a-l fisura sau înlătura.

Dreptul cel mai sacru al unei națiuni, anume de a-și face legi proprii, era profund afectat de ingerințele puterii protectoare, care nu-și urmărea decât interesul său, exact opus celui național românesc. Astfel, și domnul, și Adunarea erau implicați în procesul legislativ, ambele instituții având un drept de veto absolut, însă nefiind independente, căci ambele instituții aveau obligația de a recurge la intervenția străină, nu aveau mijloace de a restabili colaborarea dintre ele, în cazul întreruperii, dintr-un motiv sau altul. Principial, domnul și Adunarea ar fi trebuit să acționeze de comun acord, căci ambele instituții aparțineau aceleiași clase sociale. Întrucât însă mulți mari boieri aspirau la domnie, colaborarea devine imposibilă, dilema fiind fie stagnarea în opera de guvernare, fie intervenția străină. Deși aveau prerogative prevăzute în Regulamentele Organice, domniile erau îngrădiți în posibilitatea de a le pune în aplicare, pentru că aveau tot timpul obligația să solicite aprobarea pentru actele celor două mari puteri. Toate drepturile, spre a putea deveni realitate, implicau aprobarea specială a celor două Curți: „Astfel, aceste legiuiri nu urmăreau de fapt să se înfăptuiască un echilibru prin colaborare între puterea executivă și cea legislativă, ci, pur și simplu, să instituie căi procedurale chemate să înlesnească amestecul în treburile interne ale Țărilor Române al unor puteri străine și folosirea de către ele a situației create prin exacerbara invidiilor, rivalităților și intrigilor din sânul protipendadei“.²¹

Analizate din punctul de vedere al interesului național, Regulamentele Organice nu îngăduiau progrese în domeniul emancipării politice. Nicolae Bălcescu, un atent observator al perioadei regulamentare, tocmai această parte din Regulamentul

²¹ *Ibidem*, p. 55.

Organic o incriminează, susținând că, prin intermediul lui, Rusia dobândește drepturi asupra Principatelor Române, robind țara ciocoilor, iar pe ciocoi se însăși. Regulamentul Organic dezmoștenește un întreg popor și organizează statul ciocoiesc, adică oligarhic: „Niciodată oligarhia nu fu mai bine întărită, înlăuntrul țării pe Regulament, din afară pe sprijinul puternic al Rusiei. Cu toate acestea, această tiranie spăimântătoare moare ucisă prin covârșirea ei chiar. Regulamentul, cu toate relele sale, aduse însă oarecare principuri folositoare și se făcu un instrument de progres. El recunoscă în drept principiul libertății comerciale, despărțirea puterilor judecătorești, administrative și legiuitoare și introduse regimul parlamentar“.²²

Aplicarea concretă a Regulamentelor Organice oferă exemple de acest fel, care comportă reconsiderare, în sensul accelerării procesului de modernizare, ce implica perspectiva propășirii, lente, dar sigure. Evident, Regulamentul Organic, în spiritul său, este antioccidental și antiliberal. Nimic nu îngăduie alte interpretări în privința intențiilor și concepțiilor care au stat la baza redactării lui. S-a căutat o analogie între Adunarea de revizie, care a fost numită Constituanta din 1831, cu Constituanta din 1789, dar nu există nici o asemănare între ele. Constituanta franceză era alcătuită din mandatarii ai națiunii; cea românească, mai ales, din aleșii de către o armată de ocupație. Prima avea să se ocupe de binele general al națiunii franceze, a doua nu înțelegea că problema țărănească era mai vitală pentru viitorul țării. Cu toate acestea, nu trebuie văzut într-un deputat boier un sclav al Rusiei sau al pasiunilor sale. Exceptând firescul sentiment de reacție față de atingerea intereselor sale imediate, boierul român știa ce însemnează interes general și cunoștea noțiunea de stat, ambele devenindu-i din ce în ce mai scumpe. Simpla lectură a „Analelor parlamentare“ pentru anii 1831-1834 din ambele Principate Române este elocventă în acest sens: „Se poate vedea sufletul uman înălțându-se, pentru a zice astfel, din

²²Nicolae Bălcescu, *Opere*, II. Ediție critică și note de G. Zane și Elena Zane, București, 1982, p. 109.

zi în zi; asistăm la nașterea noțiunii de progres, a aceleia de ordine; se descoperă sfânta influență a activității asupra spiritului omului. Prin confruntarea de idei, prin emulația care se produce în sânul Adunării, se pot detecta principalele răni ale patriei și vedea cum se pot aduce remedii convenabile, prin necesitatea care-i incumbă de a controla actele autorității sau prin aceea de a observa mai bine, de a se controla mai bine pe sine însuși”.²³

Cei mai cultivați dintre boierii români sesizează din timp racilele Regulamentului Organic și eventualele consecințe nefaste pentru viitorul patriei lor. Astfel, poetul Iancu Văcărescu și-a exprimat protestul în Adunarea Țării Românești, după citirea articolului 1 din Regulament, care prevedea ca președinte al acesteia să fie mitropolitul, deci contra președinției consulului rus asupra Divanurilor ambelor Principate, pronunțându-se pentru revenirea din surghiun a mitropolitului Grigore. Iancu Văcărescu a fost arestat în Adunare și închis. În continuarea debaterilor Adunării de revizie din 1831, numeroși deputați nu mai participă. Unii, precum Constantin Bălăceanu, Barbu Văcărescu, Constantin Crețulescu, invocă motive de bătrânețe sau boală. Se pretextează existența unui complot contra Regulamentului Organic. Nicolae Mavros primește ordin să efectueze o anchetă, care se termină cu surghiunirea lui Iancu Văcărescu la conacul său din Moțăeni, în apropiere de Târgoviște. Cei suspectați sunt puși sub supraveghere în mod fățiș spre a fi intimidați, încât orice presupus plan de complot n-ar fi fost nicicum dus la îndeplinire. În întregime, Regulamentul a fost adoptat articol cu articol, după o primă lectură, fără vreo discuție, cu excepția doar a unuia referitor la obligația achitării unor taxe pentru transporturi. Articolul 54, controversat în 1837, a fost adoptat fără discuții, doar câțiva dintre deputați refuzând să semneze. Acest articol nu a fost intercalat între copiile trimise consulatelor străine, nici în textul publicat al Regulamentului Organic. În Moldova, adoptarea Regulamentului Organic a suscitat mai

²³ Pompiliu Eliade, *op. cit.*, p. 196-197.

multe discuții. După adoptarea ambelor Regulamente, sunt trimise delegații la St. Petersburg, dar nici una la Constantinopol.²⁴

Rusia încerca să-și ascundă actele samavolnice, uneori pline de cruzime, în fața puterilor europene. În mod cert, boierii români aveau să-i cunoască, încă o dată, adevăratele intenții față de Principate, cărora le fuseseră impuse Regulamentele Organice, sub aparențele originalității și adoptării lor de către Adunările obștești de revizie. Articolul 54 este elocvent: scos din text, din motive diplomatice, este reluat în 1837 și inclus, în pofida unei reacții vehemente în Adunare, ale cărei dezbateri se termină prin înfrângerea opoziției muntene și exilarea conducătorului ei, Ion Câmpineanu. Voința puterii protectoare era de neclintit și atotbiruitoare, dar, înainte de afirmarea ei brutală, evidentă, Curtea din Petersburg întreprindea tot felul de manevre de culise, pentru a preîntâmpina eventuale incidente provocate de opozanți mai cutezători, precum poetul Iancu Văcărescu. Persuasiunile, insinuările, amenințările, promisiunile de ridicare în rang și numire în slujbe, cumpărarea chiar cu aur constituiau tot atâtea mijloace utilizate pentru a înfrâna dezvăluirile publice ale abuzurilor comise de autoritățile rusești, unelte ideale în împlinirea voinței țarului, care trimitea instrucțiuni precise și severe de urmat, menite să împlinească scopul fundamental: anexarea Principatelor în perspectivă. O problemă foarte delicată și anevoios de rezolvat, căci Poarta otomană, ca putere suzerană, era, într-adevăr, slabă, dar se menținea datorită sprijinului puterilor occidentale, foarte atente la tendințele expansioniste spre Strâmători ale Rusiei, care le-ar fi lezat grav interesele proprii. Pentru acest motiv, prefera Curtea imperială rusă mijloacele ascunse, în locul celor fățișe, care presupuneau brutalitate și o enormă publicitate. Din astfel de rațiuni, protectoratul, conceput ca o dominație politică absolută, vine în contradicție cu necesitatea dezvoltării Principatelor Române în cadrul drepturilor lor din vechime la autonomie. Țarul Rusiei urmărea să devină nu numai

²⁴ Ion Ghica, *Opere*, IV, ed. Ion Roman, București, 1895, p. 301. *Notes historiques sur les Principautés remises à Ahmed Effendi sur sa demande*. Décembre 1849.

suzeranul, dar chiar suveranul Țărilor Române. În tendința sa imperială, Rusia trebuia însă, măcar formal, să recurgă la asentimentul Porții, atunci când întreprindea o măsură. Fiind foarte slabă, Poarta suporta oricând consecințele negative ale deținerii suzeranității nominale, căci tot ce se întâmpla în sens negativ era transferat în contul Turciei. Concepute ca instrumente de dominație, Regulamentele Organice confereau Rusiei dreptul permanent de amestec în afacerile interne ale Principatelor Române. Controlul asupra lor este exercitat fără vreo reprezentare din partea Turciei. Domnitorii ce vor fi instalați pe tronuri în 1834 trebuiau să înainteze periodic rapoarte consulilor ruși în Principate. Numai după ce Curtea din Petersburg era informată se luau măsurile de rigoare. Boierii au înțeles repede că tot ce era bun sau rău pentru ei venea de la St. Petersburg și înaintează neconenit memorii, în care reclamau abuzurile domnilor. Cei doi domnitori români sunt supravegheați îndeaproape, primind instrucțiuni și fiind obligați să răspundă de îndeplinirea lor.²⁵

Porții otomane nu-i scăpa însă tendința Rusiei spre dominație absolută asupra Principatelor Române prin intermediul Regulamentului Organic. Boierii români ezită, de teama Rusiei, să se întâlnească cu ambasadorul turc la St. Petersburg, sosit la Iași. De aceea, Poarta nici nu se grăbea să sancționeze Regulamentele Organice, căci relațiile sale cu Principatele Române intrau în domeniul ficțiunilor. Pentru care motiv, dorea mai degrabă revenirea la domniile fanariote, decât Regulamentele Organice. Sub presiunea celorlalte mari puteri, Rusia va fi nevoită să-și retragă armata de ocupație, dar va lăsa în urmă toate mijloacele necesare asigurării dominației sale politice absolute.²⁶

Împotriva tendințelor imperiale ruse, sporește în intensitate mișcarea de emancipare națională. Boierii mai în vârstă devin circumspecți față de promisiunile făcute creștinilor din Imperiul otoman de către Rusia. Chiar în timpul ocupației armate, miș-

²⁵ Anastasie Iordache, Apostol Stan, *op. cit.*, p. 59.

²⁶ *Ibidem*, p. 48-54.

carea de constituire a statului național român independent devine remarcabilă. Principiul Unirii este acceptat de Rusia și înscris în Regulamentele Organice, cu intenția de a instala pe tronul noului stat un prinț din familia Romanovilor. Unii boieri sesizează intenția și propun alte soluții, precum cea din Grecia, adică un domn provenit dintr-o dinastie occidentală. Treptat, mișcarea pentru modificarea statutului internațional al Principatelor se identifică cu cea dusă împotriva protectoratului. Boierii români detectează chiar atitudinea Franței în privința unirii sub un principe francez sau englez. Marile puteri occidentale nu depășesc însă cadrul unor bune intenții. Rămânea numai ca prin propagandă asiduă în Occident, opinia publică din acea parte a continentului european să fie interesată în mai buna cunoaștere a necesității creării la Gurile Dunării a unui ducat al Daciei sau a unei confederații de state. Numele de români trebuia să pătrundă în toate mediile sociale. Încât, cu timpul, lumea occidentală se obișnuiește cu acest nume, purtat de un popor latin, care necesita ajutor spre a se constitui și afirma într-un stat unitar și independent.²⁷

Regulamentele Organice nu erau decât unele din mijloacele prin care Rusia își asigura dominația politică absolută asupra Principatelor Române. Fără ele, rămâneau tratatele speciale cu Poarta otomană, care-i confereau toate drepturile la ingerințe în afacerile interne. Abolirea acestor tratate va semnifica trecerea spre statul de drept și desființarea protectoratului rusesc. Evident, Regulamentul Organic era un statut internațional. El pune în termeni juridici ceea ce se realizase în termeni politici prin tratate. Operă eminentă conservatoare, generată de concepțiile dominante ale absolutismului rusesc de tip oriental, Regulamentul Organic n-a modificat regimul politic. În esență, regimul a fost și a rămas absolutist, țarul Rusiei, un suveran despot, nefiind capabil să depășească limitele impuse Țărilor Române de către sultan, un alt suveran despot. Este totuși îndoielnic că Poarta otomană ar fi dat Principatelor Române

²⁷ *Ibidem*, p. 54-58.

așezăminte mai bune decât Regulamentele Organice. Maniera în care administrase Principatele în perioada domniilor fanariote demonstrase din plin incapacitatea ei. În consecință, Regulamentele Organice le-au sustras corupției dominației otomane, introducând ideea de stabilitate și legalitate, în locul necurmatelor schimbări și insecurității generale a poporului român. Dacă fusese îndepărtată dominația otomană, a fost introdusă cea rusească, mult mai apăsătoare și primejdioasă. Totul a fost conceput în interesul Rusiei, și nu al Principatelor Române. Spre deosebire de Turcia, care secătuisese material Țările Române, Rusia atacă însăși ființa națională, substratul spiritual. Din impasul istoric astfel creat, numai cu ajutorul Europei românilor aveau posibilitatea de a scăpa de acest primejdios protectorat, extrem de păgubitor în planul emancipării naționale, dar cu rezultate apreciabile în domeniul modernizării. Paradoxal, cu cât progresa modernizarea în domeniul material, cu atât sporea încătușarea în domeniul spiritual. Descătușarea devine un imperativ național.

Evoluții politico-administrative și social-economice sub ocupația rusă

Așezarea geografică a Principatelor Române le-a conferit un cadru natural propice dezvoltării economice, datorită diverselor forme de relief, într-o armonie aproape perfectă, dacă se au în vedere proporțiile egale între cele 3 forme principale: munte, deal, câmpie. Din nenorocire, această așezare geografică, la întretăierea drumurilor dintre Nord și Sud, Est și Vest, a suscitât interesul marilor puteri, în concurență pentru dominația continentului, mai ales în sud-estul său. Țările Române devin punți de legătură sau capete de pod în repetatele tendințe expansioniste ale Imperiului rus, toate războaiele cu Turcia implicând cucerirea lor, în primul rând. Aceste războaie au secătuit avuția națională, au micșorat sensibil numărul populației, în parte, nevoită să se

refugieze din calea răutăților, în parte, decimată de molime, veșnicele însoțitoare ale războaielor.

Războiul ruso-turc din 1828-1829 a avut urmări dezastuoase, pe multiple planuri. Poarta otomană era obligată să-și îndeplinească toate angajamentele asumate prin Convenția de la St. Petersburg din 14 aprilie 1830. Fără a mai aștepta confirmarea Porții, Pavel Kiseleff a pus în aplicare Regulamentele Organice. Scriind cancelarului Karl Robert Nesselrode, la 3 septembrie 1831, generalul P. Kiseleff aprecia că Poarta nu îndeplinea prevederile tratatului din 1829, fiind în așteptarea rezolvării unor probleme europene. Ideea unui război cu Rusia se bucura de popularitate, fiind agreată de guvernul otoman, căci punea capăt tulburărilor interne. Scrisoarea lui Pavel Kiseleff evidențiază esența politicii generalului rus în Principatele Române, în sensul că ele reprezentau o poziție strategică atât de importantă, încât Rusia nu le putea părăsi decât în ultimă extremitate. Prin ele, trecea drumul Silistrei către Constantinopol, or, acesta reprezenta mijlocul principal de atingere a scopului propus de atâta vreme. K. R. Nesselrode se arăta mai prudent, căci răspunzându-i lui Kiseleff, la 29 septembrie 1831, menționa că, deși cunoștea foarte bine motivele tărăgănelilor Porții în îndeplinirea angajamentelor asumate prin tratatul din 1829, țarul urmează politica sa, anume de a cere în continuare îndeplinirea lor. Extinderea hotarelor până la Dunăre, fără a fi abandonată ca țel, nu constituia un obiectiv imediat, căci ar neliniști pe aliați și ar irita pe inamici. Ca atare, important pentru Rusia este deci de a păstra Silistra, spre a dispune de o arteră de circulație a armatelor ruse către și dinspre Prut.²⁸

În fața opiniilor țarului, P. Kiseleff renunță la propunerea sa. În consecință, el nu considera folositoare anexarea Principatelor Române de către Rusia dacă Poarta ar renunța la suzeranitatea asupra lor, cum este de presupus că se va întâmpla, mai devreme sau mai târziu. Trupele ruse de ocupație au sporit însă în Princi-

²⁸ Ion C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul organic*, București, 1934, p. 223-224.

patele Române, prevestind o mai îndelungată staționare, căci nu se aștepta o îndeplinire promptă a obligațiilor asumate de către Poartă. În fond, plănuind ocuparea lor pe timp de 10 ani, spre a obișnui lumea cu starea de lucruri astfel existentă, apoi, cu ușurință, ar urma anexarea. Ca atare, Curtea din Petersburg nu trebuia să rămână indiferentă față de viitorul Principatelor Române, ci să intervină în administrația lor internă. O influență era necesară de exercitat asupra tuturor popoarelor creștine din sud-estul Europei.²⁹

Protecția creștinilor ortodocși din Balcani nu era decât un pretext pentru îndeplinirea scopurilor expansioniste ale Rusiei. Această propagandă vicleană, căci era ademenitoare, fiind plauzibilă, a provocat mari daune înțelegerii clare a luptei de emancipare națională. Astfel, slăbind Imperiul otoman, se consideră tot mai apropiată ziua eliberării, când, în realitate, altă mare putere tot atât de despotică și oprinatoare căuta a-i lua locul. Mai mult chiar, Rusia tindea să devină nu numai suzerana, dar suverana Principatelor Române, care nu cunoscuseră niciodată, de la întemeierea lor, dominația directă. Rusia nu era decât o despoție de tip oriental, cu structuri asiatice, la fel ca Turcia, dar cu opțiuni europene. Țarii Rusiei, începând cu Petru cel Mare, nu vedeau în Occident decât un producător de tehnică necesară modernizării, deci sporirii gradului de civilizație, repudiind însă cu vehemență rolul țărilor europene ca focare de idei liberale. Împotriva contaminării, Curtea din Petersburg a întreprins măsuri drastice, izolând popoarele dependente de ea, în primul rând prin lăsarea lor în veșnică incultură, analfabetismul fiind de proporții cunoscute numai în Asia. Din care motiv, Principatele Române nu vor beneficia mai mult decât guberniile rusești de consecințele modernizării pe plan european. Contactele ideologice, culturale vor fi reduse la minimum sau chiar suprimate, atunci când devenea posibil.

Sub ocupație armată rusă, Principatele Române trebuiau organizate în așa fel încât să corespundă scopului urmărit, adică

²⁹ *Ibidem.* p. 225-227.

anexarea lor la momentul considerat oportun. Astfel, în timp ce delegațiile de boieri munteni și moldoveni se aflau la Petersburg, P. Kiseleff a alcătuit un guvern la București, condus de Gheorghe Bibescu, stabilind un cordon sanitar pe Dunăre, pentru izolare. Există preocupări pentru organizarea miliției pământene și a școlilor. Întru împlinirea scopului propus, Kiseleff desemnează funcționari ruși pentru ghidarea celor autohtoni. Al. Dim. Ghica, marele spătar, de ziua împăratului, 6 decembrie 1832, apare în uniformă de general. Boierii sunt înrolați ca ofițeri în noua miliție, cu grade corespunzătoare rangului civil. Tinerii sunt încadrați sublocotenenți. Regimentelor li s-au afectat instructori ruși. Marele spătar nu era abilitat să dea vreun ordin sau să ia vreo măsură decât cu acordul generalului rus Starof, inspectorul general al milițiilor celor două Principate Române. Raporturile dintre ofițerii români și ruși devin tot mai tensionate. În decursul anului 1832, un general rus primește ordin de la St. Petersburg spre a achita chitanțele eliberate în schimbul furniturilor rechiziționate pentru armata de ocupație. Cum aceste chitanțe încăpuseră pe mâna câtorva indivizi, prin cumpărarea cu 80 și 85% mai puțin decât valoarea lor reală, plata decurge cu ușurință.³⁰

În Țara Românească, Adunarea obștească este convocată la 15 noiembrie 1831. S-au dat instrucțiuni pentru viitoarele alegeri. Au fost convocați 800 de alegători, dar s-au prezentat la vot numai 367. La 1 decembrie 1831, Pavel Kiseleff a elaborat un regulament de funcționare al Adunării. S-au ales organele de conducere: mitropolitul ca președinte, ajutat de 2 secretari. la fiecare ședință, unul din secretari proceda la apelul nominal, lucrările neputându-se desfășura decât în prezența a două treimi din deputați, apoi se da lectura procesului-verbal al ședinței anterioare. Miniștrii aveau dreptul de a participa la dezbateri ori de câte ori considerau necesar. Înainte de a fi luat în dezbateră Adunării, un proiect de lege era dezbătut de către o comisie din 3 sau 5 membri. Orice amendament, spre a fi luat în considerație,

³⁰ Ion Ghica, *Opere*, vol. IV, *Notes sur...*, p. 364-365.

trebuia susținut de 6 deputați. Fiecare titular de departament (minister) a fost solicitat să pregătească din timp proiectele care să fie prezentate Adunării obștești. Visteria a prezentat Adunării dări de seamă pe anul 1831 și proiectul de buget pe 1832, documentele pentru arendarea oțcupurilor, recensământul contribuabililor, neamurilor, postelnicilor, mazililor și corporațiilor de negustori și meseriași, supușilor străini, țiganilor, precum și un proiect de lege pentru organizarea Domeniilor Statului.³¹ Vornicia din lăuntru (Ministerul de Interne) a prezentat un raport asupra: situației drumurilor, temnițelor, școlilor, spitalelor, carantinelor și așezămintelor de binefacere, cu scopul de a detecta necesitatea unor reforme în acest sens. Vornicia avea ca sarcină alcătuirea listelor de pensii sau indemnizații, un proiect pentru organizarea și aprovizionarea satelor, tabele cu prețurile lucrărilor agricole. Totodată, dădea instrucțiuni la ispravnicii de județe, la agie și la vornicia poliției și cea a temnițelor pentru a-și exprima opiniile sau dezideratele. Ispravnicii de județe au solicitat un număr mai mare de dorobanți, de funcționari la cancelarie și la poliție, mărirea lefurilor, diminuarea atribuțiilor judecătorilor sătești și sporirea drepturilor subocârmuitorilor de a inspecta plășile spre a cerceta nevoile locuitorilor, determinarea posesorilor de domenii de a întreține podurile de pe moșiile lor, măsuri contra pășunării vitelor pe semănături. Ei mai solicitau perceperea dărilor în monedă turcească, care se afla în mai mare cantitate în circulație, dreptul de a bate pe cei nesupuși și răzvrățiți etc. Cererile vomnicilor și logofeților sunt cam de aceeași natură, urmărind întărirea activității lor. Deschise la 29 noiembrie 1831, lucrările primei sesiuni a Adunării obștești a Țării Românești se încheiau la 5 aprilie 1832. Într-un raport al consulului austriac din 7 ianuarie 1832 se menționa că „deputații își petrec timpul în invective reciproce și că Minciaky (consul rus - n.n.) este cel care hotărăște totul, mai ales prin mijlocul secretarului statului, B. Știrbei.”³²

³¹ I.C. Filitti, *op.cit.*, p. 238-239.

³² *Ibidem*, p. 240-241.

A doua sesiune a Adunării Obștești a Țării Românești a fost deschisă la 1 noiembrie 1832 și închisă la 25 martie 1833. Ion Câmpineanu fusese ales deputat la județul Brăila, iar Gh. Cantacuzino la județul Prahova. Împreună cu Ioan Rosetti, Ioan Otetelișanu și Gh. Bibescu, precum și cu deputații marilor boieri, Ștefan Bălăcescu și Em. Băleanu, alcătuiau o elită a începutului vieții parlamentare din România. În discursul inaugural, P. Kiseleff prezenta o succintă dare de seamă a sesiunii precedente, evidențiind, mai ales, dezvoltarea învățământului. Referitor la noua sesiune, se exprimă dezacordul față de „neîmpărțășirea domnului la pricini de judecăți, neputându-se uni cu duhul locuitorilor și cu așezământul prințipatului“. Ca atare, era necesar „a se păzi dreptul de apelație către domnul viitor, după obiceiul nestrămutat ce s-a urmat în această țară.³³

A treia sesiune a Adunării Obștești și-a început lucrările la 10 ianuarie 1834, sub președinția mitropolitului Grigore, reinstalat în scaun. În discursul inaugural, P. Kiseleff enumera îmbunătățirile efectuate de administrație, asigurarea hranei locuitorilor prin înființarea magaziiilor de rezervă, construirea unei clădiri a carantinelor, vaccinarea a 14 221 de persoane, quantumul dărilor percepute din diverse surse. Se considera că în pofida desființării vămilor interne și a *rusumaturilor* (dări neregulate), veniturile au crescut față de perioada precedentă. Exportul a fost excedentar. Referitor la relațiile dintre boieri și clăcași, P. Kiseleff menționa: „Când înțeleptele legiuiri cu privire la dânșii (săteni) se vor pune în lucrare cu acea curățenie de cuget și nepărtinire cu care s-au cumpănit la a lor alcătuire; când măsurile împotriva abaterilor slujbașilor și a nesățioasei lăcomii a arendașilor se vor păzi cu strășnicie, atunci numai muncitorul plugar se va răsplăti; cu bogăție, cu productori și cu liniște, dreptate ce veți arăta către dânșul.³⁴

Pavel Kiseleff se situa categoric împotriva pretențiilor exagerate ale boierimii, îndeosebi ale celei moldovene, care pu-

³³ *Ibidem*, p. 242.

³⁴ *Ibidem*, p. 243-244.

sese în circulație zvonul cu privire la „lipsa de stabilitate a noilor instituțiuni“, Rusia fiind dispusă să renunțe la ele în urma unei tranzacții financiare cu Poarta. Într-un raport către Nesselrode, din 26 septembrie 1832, Pavel Kiseleff scria că această stare de neîncredere nu poate continua. Cei care colportează știri de acest fel nu sunt decât boieri retrograzi, în discordanță cu reformele administrative menite a scoate locuitorii de sub vexațiuni și abuzuri de tot felul. Ca atare, Kiseleff se opune unei minorități privilegiate sprijinite de Curtea din Viena. Indiferent de motive, P. Kiseleff a contracarat acțiunile boierimii retrograde care nu-și mai afla limite în spolierea țărănimii clăcașe. El însă nu putea face abstracție de prevederile oneroase ale Regulamentului Organic, pe care-l dorea modificat. În acest sens, a scris ambasadorului rus la Constantinopol, la 30 octombrie 1832, spre a lua Regulamentul Organic de la Poartă și să includă „oarecare îndreptări privitoare la administrație în folosul poporului“³⁵

Încă de la începutul aplicării Regulamentului Organic, proprietarii vor să determine pe clăcași să îndeplinească quantumul de muncă (*nartul*) prevăzut, dar întâmpină reacție din partea lor. Apar revolte, cazuri de haiducie, pentru a se sustrage recrutării silite în armată și obligațiilor muncii de clacă. În scrisoarea sa către ambasadorul Rusiei la Constantinopol, Pavel Kiseleff menționa câte dificultăți întâmpină în Adunarea obștească cu „bărboșii moldoveni, cei mai neastâmpărați intriganți dintre toți bărboșii câți trăiesc sub bolta cerească“. Cu o astfel de Adunare, noul domn nu va avea altceva de făcut decât să restabilească vechile privilegii (abuzuri). P. Kiseleff declara că nu putea depăși limitele Regulamentului Organic, căci s-ar striga împotriva „barbariei moscovite“, însă nici nu poate rămâne indiferent la practicile unei Adunări „compuse din boieri cari împresurau și siluiau drepturile claselor de jos“. Acești boieri, interpretând în favoarea lor Regulamentul Organic, leagă pe țărani de pământ, urmărind robirea lor și o oprimare mai intensă. La această propunere, ambasadorul Buteniev răspundea, la 26 ianuarie 1833,

³⁵ *Ibidem.*

că întâmpina mari dificultăți la Poartă pentru ratificarea Regulamentelor Organice, încât nici nu mai putea fi vorba de o modificare a lor.³⁶

În Țara Românească astfel de modificări erau așteptate, spre a se clarifica problemele pendinte, îndeosebi tipărirea Regulamentului Organic. Marele postelnic Barbu Știrbei, membru al guvernului, trimisese un raport generalului P. Kiseleff, la 15 decembrie 1832, referitor la necesitatea în care se afla de a cunoaște modificările Regulamentului Organic ce eventual se vor face la Constantinopol. La 19 decembrie 1832, din Iași, Pavel Kiseleff răspundea că ordinele transmise la timp, în această privință, Secretarului de Stat, nu se pot referi decât la refacerea și clasificarea dispozițiilor regulamentare adoptate de Adunarea obștească extraordinară în sesiunile din 1831-1832. Sarcina Secretariatului de Stat trebuia să se limiteze, pentru moment, la această lucrare. Cât privește tipărirea Regulamentului Organic, ea nu va putea avea loc, decât după modificările ce se vor face la Constantinopol, care vor fi apoi comunicate oficial președintelui plenipotențiar, coordonate în birouri și transmise astfel Secretariatului pentru a fi inserate lucrărilor deja pregătite în acest sens.³⁷

Cu totul ieșită din comun trebuie să se fi prezentat starea de lucruri după începutul aplicării Regulamentelor Organice, dacă însuși generalul P. Kiseleff se vedea nevoit să intervină în favoarea clăcașilor. Cu atât mai mult, N. Bălcescu, ocupându-se de problema economică a Principatelor Dunărene, la câțiva ani după înăbușirea revoluției de la 1848, va constata cumplita nedreptate făcută clăcașilor prin prevederile oneroase ale Regulamentului Organic. El aprecia că reforma lui N. Mavrocordat, de la mijlocul secolului al XVIII-lea, a modificat fundamental organizarea politică, financiară și socială prin introducerea unui drept nou. Regulamentul Organic, abrogându-l, a

³⁶ *Ibidem.*

³⁷ Biblioteca Academiei Române, Secția manuscrise (în continuare: B.A.R., Msse) *Fondul Barbu Știrbei* v.v. P.D. Kiseleff către Barbu Știrbei, Iassy, le 19 Décembre 1832. S 11/CXXXVIII.

făcut o modificare nu mai puțin profundă. Astfel prima consecință a fost împărțirea locuitorilor în țărani, lucrători, producători și contribuabili, pe de o parte, și în boieri trândavi, consumatori și privilegiați, pe de altă parte. Țăranii nu aveau decât datorii fără nici un drept, iar boierii aveau drepturi fără nici o datorie. A doua consecință a Regulamentului Organic a constat în nimicirea egalității de drepturi între boieri, prin dispoziții abile care-i împărțeau în diverse categorii, prin cumularea puterii în mâinile câtorva familii de mari boieri, apoi, prin alte dispoziții, tot atât de abile, care puneau această oligarhie în dependență de Rusia. Boieria devine un sistem de exploatare care agravează problema socială. Renunțând la scutelnici și poslușnici, boierii primesc o indemnizație anuală, pentru a fi despăgubiți pentru așa-zisul „sacrificiu făcut”.³⁸

Regulamentul Organic nu recunoaște stăpânului pământului un drept absolut, întreg, asupra domeniului său. Țăranii aveau în posesie două treimi din domeniul, lucrat și defrișat de către ei de-a lungul secolelor, sau erau co-proprietari cu proprietarul nominal, căruia îi datorau o rentă în bani sau în muncă, potrivit legii. O dublă proprietate ereditară, așadar, una a proprietarului nominal, alta a țăranului posesor. Dreptul de proprietate al țăranului era tot atât de puternic ca și al proprietarului nominal. Acest drept este unul de conservare socială a țăranului în fața despotismului boieresc și, în pofida unor greșeli, a relei-credințe sau ignoranței legislatorilor, acest drept are rațiuni solide. Astfel, legea garanta o posesiune perpetuă asupra a două treimi din domeniul oricărui proprietar, împiedicându-l de a expulza în masă pe țăranii clăcași. Expulzarea fără autorizarea de către stat se sancționa conform legii. Prevăzând îmbunătățirile pe care le aduce munca țăranilor, legislația în vigoare le-a asigurat proprietatea asupra acestor îmbunătățiri, pe care le puteau lăsa moștenire sau chiar a le vinde. În caz de expulzare, țăranul clăcaș avea dreptul la despăgubiri. Cum însă boierii aveau numai drepturi, iar țăranii numai obligații se comiteau nedreptăți.³⁹

Prin dispozițiile sale, Regulamentul Organic a transformat

³⁸ Nicolae Bălcescu, *Opere*, II, ed. cit., p. 58.

³⁹ *Ibidem*, p. 59.

renta în servaj, făcând din proprietarul real (țăranul) servul proprietarului nominal (boierul). Astfel, se prevedea că proprietarul era obligat să acorde hrană sătenilor stabiliți pe pământul său în schimbul unei munci efectuate. Cantitatea de pământ dată țăranilor trebuia să corespundă adevăratelor lor nevoi, iar muncă efectuată în schimb trebuia să corespundă valorii acestui pământ. Pentru orice surplus de pământ de muncă, țăranii cădeau la învoială cu boierii, căci pământul acordat nu era întotdeauna îndestulător. Izlazarile și pășunile erau insuficiente, or, puterea exploatării agricole consta în numărul de animale de muncă. Boierii devin arbitrii acestei tranzacții pentru prisoase, dând naștere la numeroase abuzuri. Funcționarii statului devin partinitori față de boieri, înăsprind exploatarea muncii țăranilor. Cât privește obligațiile țăranilor față de proprietari, de bună seamă că aceștia din urmă nu se mulțumeau cu atât de puțin cât le oferea legislația în vigoare până la 1831. Regulamentul Organic găsește modalitatea de a tripla numărul de zile, măbind *nartul* (cantitatea zilei de muncă). Apoi, Regulamentul Organic a acordat posibilitatea boierilor de a transforma obligația de muncă în bani. Combinarea rentei în bani cu renta în muncă duce la depășirea prevederilor Regulamentului Organic în ceea ce privește obligațiile țăranilor față de boieri. Legislatorii au restabilit astfel servajul în secolul al XIX-lea, dispărut în toată Europa. ⁴⁰

Explicabilă, așadar, intervenția lui Pavel Kiseleff în favoarea țăranilor, solicitând chiar modificări în Regulamentul Organic. El se adresează, zadarnic, boierilor spre a diminua pretențiile lor exorbitante, căci, acceptându-le formal, le încălcau în practică. Așa se explică triplarea valorii domeniilor. Dublarea volumului de muncă a clăcașilor duce la o creștere a prețului arenzii la mai mult de trei ori: „Lipsiți de a dispune de brațele lor, unicul lor capital, lipsiți de libertatea personală, țăranii, pentru a scăpa de tirania proprietarilor, profită de o lege care le permite schimbarea domiciliului; atunci când posedă sau pot cumpăra o bucată de pământ în orașe, unde devin, siliți de împrejurări, salahori și

⁴⁰ *Ibidem*, p. 59-74.

lucrători, această aglomerare nu este numai prejudiciabilă agriculturii, lipsind-o de brațe, dar amenință cu producerea în țara noastră a pauperismului, acest flagel al societăților europene și prin consecință seamănă sămânța viitoare a revoluțiilor“.⁴¹ Țăranii din apropierea frontierelor emigrează în Bucovina sau Basarabia, în Transilvania, Serbia sau Bulgaria: „Mizeria, robia, depopularea și ruina țării noastre sunt rodul acestei monstruoase legislații care trebuie numită dezorganică“.⁴²

Căderea în mizerie profundă a țăranului român se datorește Regulamentului Organic, obligându-l, din lipsă de pământ suficient, să renunțe la creșterea animalelor, care constituia principala sursă de avuție în acel timp, căci nu se putea aștepta, de la o zi la alta, trecerea la o exploatare intensivă și rațională a pământului acordat pentru muncă, din cauza înapoierii mijloacelor de cultivare agricolă. Însuși Pavel Kiseleff a criticat aceste prevederi ale Regulamentului Organic, dar s-a izbit de încăpățânarea boierilor, care n-au cedat sentimentului lor de rapacitate. Nemulțumirile provocate au fost folosite de grupările politice, în permanentă competiție pentru putere. Îndeosebi, boierii moldoveni se dovedesc cei mai facțioși, foarte vehemenți în susținerea privilegiilor. Opoziția din Adunarea de revizie se menține și în Adunarea obștească, a cărei primă sesiune s-a deschis la 27 noiembrie 1832 de către Costachi Conachi, ce prezenta discursul lui P. Kiseleff menționând realizările administrației sale. Sfatul administrativ scria lui P. Kiseleff că, chiar de la deschidere, lipsiseră 14 deputați, între care mitropolitul și cei doi episcopi. La 1 decembrie 1832, Kiseleff se adresa mitropolitului Veniamin Costachi, președintele Adunării, că este dator să îndeplinească funcția și să determine și pe ceilalți deputați să procedeze asemenea, căci nu se admitea ca încă de la început „să paralizeze lucrările“. Într-adevăr, sub pretextul că nu sosiseră deputații din provincie, cei trei înalți prelați, marele logofăt Teodor Balș, marele vistier D. Ghica și marele vornic

⁴¹ *Ibidem*, p. 75.

⁴² *Ibidem*.

Ioniță Paladi paralizau lucrările Adunării. Consulul rus la Iași, Mircovici, îi amenință, la 11 decembrie 1832, apoi scrie lui P. Kiseleff, care sosește la Iași în ziua de 17 decembrie 1832, pentru a lupta el însuși cu „bărboșii Moldovei”.⁴³

La 1 ianuarie 1832, Divanul împlinitor al Moldovei devenea Sfat Administrativ, prezidat de marele logofăt Grigore Sturdza. Era alcătuit din: Iordache Catargiu la interne, M. Sturdza la finanțe, având ca șef al secției I pe spătarul Vasile Alecsandri, C. Conachi la justiție, Teodor Balș, șef al miliției, Gheorghe Asachi, ca șef al arhivelor statului. În luna octombrie 1832, C. Conachi primește sarcina de a prezenta unele modificări la Regulamentul Organic, anume pentru acele prevederi considerate întru totul greșite și de neaplicat. Alegerile din Moldova au loc abia în octombrie 1832. Au participat la vot doar 366 de boieri din 800. Un proiect ce va fi supus Adunării, în prima sa sesiune, preconiza înființarea unei comisii la Focșani, compusă din moldoveni și munteni, pentru reglementarea relațiilor dintre cele două Principate Române.

O puternică opoziție se conturează în Adunarea Obștească a Moldovei, generată de îndârjirea cu care marea boierime își susținea privilegiile. În raportul consulului austriac Walenburg, din 3 februarie 1833, se menționa luarea unor măsuri violente contra lor, P. Kiseleff determinându-i să semneze alte amendamente decât ceruseră. Ca atare, D. Ghica se retrage din Adunare pe motiv de boală, iar ceilalți sunt supuși unor măsuri vexatorii, din cauza rezistenței prea îndelungate. Unii boieri sunt convinși să participe la lucrări prin acordarea de cadouri și decorații. C. Conachi, un boier opozant, este înlocuit în funcție cu Costache Sturdza. După citirea unei adrese de mulțumire către Pavel Kiseleff, prima sesiune se încheie la 24 martie 1833. A doua sesiune a fost deschisă la 8 decembrie 1833. În discursul inaugural, Pavel Kiseleff evidențiază starea țăranilor și necesitatea îmbunătățirii ei. Lipseau, ca de obicei, mulți deputați. Lucrările

⁴³ I.C. Filitti, *op.cit.*, p. 246-247.

s-au încheiat la 28 martie 1834, Pavel Kiseleff luându-și rămas-bun.⁴⁴

Sfatul administrativ extraordinar al Moldovei a fost înființat abia în februarie 1833 și ținea ședințe de două ori pe săptămână, pe când cel ordinar avea ședințe zilnic. În același an, au fost numiți directori de departamente. În Țara Românească, atribuțiile acestora au fost stabilite prin lege în 1834. În anul 1833 se votează legi în ambele Principate Române, prin care se interzicea arendarea otcupurilor către funcționarii statului. S-au instituit în cele două Principate, încă din 1831, comisii de revizuire care să se ocupe de abuzurile funcționarilor și de rezolvarea plângerilor. P. Kiseleff se ocupă personal, în 1832, de această problemă în Moldova, unde efectuează inspecții. El a procedat la alcătuirea unor comisii menite a propune reducerea numărului de județe. În Țara Românească abia în 1845 s-au terminat lucrările comisiei, însă în Moldova s-au făcut propuneri încă în 1834. Administrația a propus desființarea ținuturilor Hârlău, Cârlișu și Herța. În Țara Românească s-a adoptat o lege în 1833 prin care se stabilea locul de reședință al subocârmuirii și adresarea în scris între autorități spre a rămâne documente de arhivă, mai ales că subocârmuirii aveau sarcina de a judeca contestațiile între boieri și clăcași.⁴⁵

Una din reformele principale în ambele Principate era cea a organizării Domeniului Statului. În acest sens, s-au precizat condițiile în care puteau fi arendate veniturile acestora. S-a decis, încă înainte de votarea Regulamentelor Organice, alegerea sfaturilor orășenești. La 15 noiembrie, a fost ales primul consiliu comunal al Bucureștiului de către 76 alegători, boieri și negustori, alcătuit din Ion Câmpineanu, Gh Pappa, C. Cantacuzino, Gh. Bibescu și I. Răducanu. Legi ulterioare stabileau detaliile organizării sfaturilor orășenești și atribuțiile lor.⁴⁶

Într-un memoriu din 15-17 octombrie 1832, adresat Rusiei din Moldova, în scopul argumentării necesității aplicării Regulamentului Organic în diversele ramuri ale administrației,

⁴⁴ *Ibidem*, p. 247-248.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 249-250.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 251-256.

se făcea o succintă expunere asupra lucrărilor diverselor departamente în acest scop. Astfel, se menționa că bunul mers al unei administrații depinde de instituțiile de care dispune, or, până la Regulamentele Organice, în Moldova și Valahia administrația era supusă unor schimbări frecvente, depinzând de hazard, care ducea la epuizarea surselor de prosperitate națională. Ca atare, devenea o necesitate stringentă înlăturarea abuzurilor, ceea ce și însemna elaborarea și aplicarea Regulamentelor Organice. Diviziunea dintre puterea administrativă și cea judiciară a condus la stabilirea unor reguli precise în exercitarea autorității. Un impozit unic a înlocuit diversele contribuții vexatorii care sărăceau populația fără vreun profit pentru binele public. În consecință, au fost suprimate cererile arbitrare, impozitul fiind adaptat la nevoile reale și repartizat în mod egal asupra tuturor contribuabililor. Drepturile și datoriile tuturor claselor de locuitori au fost precizate. S-au stabilit carantine pentru a preîntâmpina flagele diverse, garda internă a revenit autohtonilor, nu mercenarilor străini ca mai înainte. Justiția a fost reglementată pentru a fi accesibilă tuturor locuitorilor țării și pentru a împiedica tergiversările în derularea proceselor. Sarcina principală a Adunării obștești consta în consolidarea principiilor adoptate și îndreptarea defectelor de aplicare constatate pe parcurs.⁴⁷

Schimbările administrative constituiau obiectivul principal al reformelor menite să aplice prevederile Regulamentelor Organice. Astfel, Ministerul din Lăuntru al Moldovei a prezentat un proiect, în februarie 1832, pentru pavarea străzilor și șoselelor din orașul Iași. Totodată, ministrul din Lăuntru, Al. Ghica, înainta raport referitor la orânduirea de șefi de poliție în orașe, organizarea pazei contra incendiilor și a serviciului medical. Cu toate măsurile luate, a izbucnit un foc la Iași în iunie 1833, care a mistuit casele de lemn. O lege munteană din 1832 înființa corpuri de dorobanți în fiecare județ cu lefuri fixe, cu cai pe cont propriu. La fel, în Moldova, o lege din 1833 stabilește slujitori călare și

⁴⁷ Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines, 1831-1834*, Bucarest, 1972, p. 37-38.

pedeștri, conduși de căpitani pe propria cheltuială, scutiți de bir și corvezi, de obicei, recrutați dintre răzeși spre a nu avea obligații la boieri. Locuitorii satelor trebuiau să garanteze unul pentru celălalt. Alte legi se referă la aprovizionarea trupelor rusești.⁴⁸

În Țara Românească, Ministerul din Lăuntru a prezentat Adunării, la 24 ianuarie 1833, un proiect pentru înființarea unui Comitet ingineresc care să se ocupe de căile de comunicație. Acest comitet urma să se ocupe nu numai de construcția de drumuri, ci și de clădiri în orașe, precum și de repararea drumurilor și podurilor. Odată construite, drumurile și podurile erau date în grija boierilor și sătenilor. Aplicarea proiectului a fost însă amânată din lipsă de bani. Funcționând în condiții precare, poștele sunt arendate în termeni bine stabiliți, în Țara Românească la 1833, iar în Moldova la 1832. Administrația rusească avea poștă proprie. Consulii străini și-au organizat, de asemenea, un serviciu propriu de poștă.⁴⁹

Pavel Kiseleff s-a ocupat îndeaproape de problemele judiciare, urmărind pronunțarea sentințelor în ultima instanță. În Țara Românească marele logofăt al dreptății era Iordache Golescu. La 30 septembrie 1831, el făcea cunoscut că, pentru a judeca procesele cu mai multă competență, ar fi necesari oameni „cu mai multă știință de pravilă..., adică precum sunt advocații... pentru ca să nu înșele prigonitoarele părți“. P. Kiseleff atrăgea atenția lui Iordache Golescu că trebuie să se respecte cu strictețe articolul 331 din Regulamentul Organic, amintind membrilor Înalțului Divan că, „fiind adunați a delibera asupra averii, vieții și onoarei locuitorilor, ei nu pot proceda cu prea multă maturitate de gândire și că ceea ce trebuie să facă obiectul unei sentințe nu va mai fi tratat pe viitor în toate privințele“. Indicând prevederile articolului 324 din Regulamentul Organic, P. Kiseleff menționa că procurorul, pe lângă Înalțul Divan, trebuia să vegheze la exacta executare a sentințelor, trimițând raport marelui

⁴⁸ I.C. Filitti, *op.cit.*, p. 256-261.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 262-266.

logofăt al dreptății pentru fiecare în parte, iar acesta, la rândul său, să raporteze autorității supreme, în scopul ca părțile în proces să beneficieze de apel. În acest fel, P. Kiseleff îndeplinea funcția de legiuitor interpretativ, căruia i se cereau instrucțiuni de către logofătul dreptății. Două legi, una din 1832 și alta din 1833, reglementau atribuțiile judecătorești din prima instanță și a divanelor, precum și în cauze penale și criminale.⁵⁰

O lege din 1832 făcea distincție între atribuțiile și obligațiile puterii judecătorești și ale celei executive la nivelul județelor. Iordache Golescu prezenta Adunării un proiect care preciza că poporul român a decăzut de la veacul de aur din trecut la cel de fier din prezent. Cu ajutorul Regulamentului și Curții protectoare, marele logofăt al dreptății spera într-o îmbunătățire. În proiect se includea obligația pentru cârmuitorii și subcârmuitorii de județe de a veghea la păstrarea liniștii și a afla la timp pe cei ce încercau s-o tulbure. Totodată, răspundeau de abuzurile comise de slujbași, care, însă, trebuiau să oblige pe clăcași să-și îndeplinească sarcinile asumate către boieri. Proiectul stabilea apoi atribuțiile judecătorești. Pricinile erau împărțite în politicești (civile), negustorești, criminale, polițienești mari și mici (penale), administrative. La sfârșitul anului 1832 se stabileau prin lege atribuțiile procurorilor.

În anumite cazuri stabilite, se putea face apel la Înalta Curte de Revizie, care va fi prezidată de domn. Încă din 1831 se constituise o comisie pentru traducerea Codului comercial francez. În martie 1832, P. Kiseleff aducea la cunoștință Adunării revenirea asupra desființării pedepsei cu moartea, prevăzută în Regulamentul Organic. În locul prevederii, se lăsa la latitudinea domnului aplicarea ei, prin aceea că putea acorda grațieri sau comutări. În anii următori, se adoptă legi referitoare la: înscrierea zălogirilor, mezaturi, iertarea de vârstă, punerea sub epitropie a celor risipitori, regulamentul închisorilor.⁵¹

Reformele judiciare în Moldova decurgeau mult mai încet

⁵⁰ *Ibidem.* p. 267-268.

⁵¹ *Ibidem.* p. 268-273.

decât în Țara Românească, încât, în locul comisiei, au primit sarcina înfăptuirii unor reforme Mihail Sturdza și Nicolae Suțu, în august 1833. În acest an, a treia și a patra instanță au fuzionat sub numele de Divan domnesc. Prin lege se acordă judecătorilor unele garanții față de arbitrariul miniștrilor. O comisie primea însărcinarea de a traduce și adapta diverse legi la necesitățile Moldovei.⁵²

În ambele Principate Române au fost adoptate legi referitoare la: biserică, sănătate și binefaceri publice, miliția națională, rangurile boierești, problema țărănească, jurisdicția consulară, organizarea financiară, alcătuirea bugetelor, facilități comerciale, circulația monetară.⁵³ O mulțime de măsuri, considerate reforme, erau menite a moderniza ruginitul mecanism al administrației statului, care impieta asupra unei dezvoltări firești pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea. Ca rezultat al aplicării prevederilor Regulamentelor Organice, s-a efectuat un nou recensământ, ce a încadrat fiecare locuitor categoriei căreia îi aparținea cu adevărat. Astfel, s-a ajuns la o sporire considerabilă a contribuabililor. Libertatea comerțului este una din binefacerile aplicării Regulamentelor Organice: „Siguranța proprietății, lipsa piedicilor care jenau relațiile comerciale și care distrugau încrederea sunt tot atâtea garanții care permit de a face să înflorească ramura cea mai importantă a prosperității naționale.⁵⁴

Într-un raport către P. Kiseleff, din 1834, referitor la starea Moldovei în sesiunea 1832-1833, N. Suțu evidențiază progresele în aplicarea Regulamentului Organic timp de doi ani. Se consideră a fi o reformă radicală, care s-a substituit unei vechi rutine, prin ordine în locul insecurității. Țăranul a scăpat de multitudinea de dări arbitrare, plătind o dare unică, ceea ce-i permite să lucreze pentru familia sa. Clasa trândavă a funcționarilor, care percepea așa-numitele *rusumaturi* și alte dări de la popor, numai în profitul propriu, a fost orientată spre a-și îndeplini atribuțiile

⁵² *Ibidem*, p. 273-275.

⁵³ *Ibidem*, p. 276-279.

⁵⁴ Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 39.

în serviciul public. Înalta societate, deși frustrată de câteva avantaje incompatibile cu o stare de lucruri normală, beneficiază totuși de siguranța proprietății, de indemnizații bănești, de libertatea comerțului etc.⁵⁵

Adunarea Obștească însăși înregistrează progrese în activitatea sa. Astfel, în 1831, deputatul muntean Iordache Filipescu a propus înființarea unui minister al controlului, propunere adoptată cu 33 voturi contra 10, ceea ce denotă că două treimi dintre deputați gândeau că nu poate fi exercitată puterea fără nici un control. În 1832, același Iordache Filipescu prezenta un proiect de lege agrară de mare interes, ce prevedea măsuri pentru îmbunătățirea lucrării pământului, precum: importarea de semințe de calitate, introducerea în cultură a rapiței, utilizată pentru extragerea uleiului de iluminat, introducerea de mașini agricole, a sistemului de alternare a culturilor agricole, înființarea unui curs de agronomie la Școala Națională, ameliorarea rasei animalelor, schimbarea sistemului de habitat al țăranilor. Ca ministru de interne, Iordache Filipescu vădea certe înclinații spre modernizare accentuată, solicitând și primind rapoarte de pretutindeni referitoare la măsuri de reformă.⁵⁶

La fel ca ministrul de interne, cel al finanțelor (marele vistiер) trebuia să prezinte Adunării dări de seamă anuale, precum și marele spătar. Uneori, Adunarea își exprima nemulțumirile, dojenind, alteori aducea mulțumiri.⁵⁷

Bugetele anului 1831 fuseseră alcătuite înainte de recensământul din acel an. Au rezultat, în Țara Românească, 2 052 362 locuitori, astfel că numărul de familii din sate se ridica la 260 789, și nu 200 000. În Moldova erau 1. 276 000 locuitori, dintre care 134 148 familii la sate, față de 123 449 înainte de recensământ.

Numărul contribuabililor era mai mare, încât bugetele pe anul 1832 se întocmesc în baza recensămintelor efectuate.⁵⁸

⁵⁵ *Ibidem*, p. 53-55.

⁵⁶ Pompiliu Eliade, *op. cit.* p. 197-198.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 199-200.

⁵⁸ Gh. M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate. 1832-1933*, București, 1934, p. 31.

La 1831, populația stabilă a Bucureștiului număra 58 792 locuitori, plus 10 000 flotanți. Și aceasta, după războiul ruso-turc și după epidemia de holeră care a secerat 2 170 vieți numai în Capitală. Limitele orașului atinseseră încă din primele trei decenii ale secolului al XIX-lea pe cele cuprinse între șoseaua Mihai Bravul, șoseaua Ștefan cel Mare, Basarab, Calea Plevnei, Podul Elefterie, Cotroceni, Dealul Spirei, Filaret, Dealul Piscului, Dudești⁵⁹.

Se constată o preocupare aparte pentru executarea pavajelor străzilor, care încep să fie construite bombat (convex), în așa fel încât drenarea apei să se facă pe laturi și nu prin partea centrală (concav). Pietrele de râu, utilizate la pavaje, sunt așezate pe un strat de nisip de 5 cm, care, la rândul său, este situat pe un altul de pietriș. În acest fel, piatra de râu era încadrată prin baterea cu maiul, după ce fusese aranjată la muche, pentru a netezi oarecum asperitățile. După aceste operațiuni, pe deasupra se presăra un alt strat de nisip. În scopul unei bune conduceri și supravegheri a lucrărilor, generalul P. Kiseleff a numit o comisie edilitară, alcătuită din: Al. Filipescu, colonelul Banoff, Constantin Cantacuzino, Barbu Știrbei, medicii Constantin Esiotu, G. Grunau și inginerii Hartl și Ott. Regulamentul Organic prevede executarea pavajului Capitalei în timp de 4 ani, locuitorii având obligația de a contribui în funcție de întinderea la stradă a proprietăților lor. Prin asemenea măsuri, au dispărut ulițele și fundăturile care dădeau un aspect urât orașului⁶⁰.

Prin fixarea lățimii străzilor la 6 stânjeni, prin realizarea curbării necesare scurgerii în canalele situate pe părțile laterale, având guri de scurgere cu grătare, prin întreținerea lățimii Dâmboviței la 10 stânjeni, curățată permanent spre a facilita drenajul, se asigurau condiții asemănătoare unui oraș în continue prefaceri de modernizare. Existau, desigur, impedimente, locuitorii manifestând îndărătnicie la împlinirea obligațiilor. Din acest motiv, dar și din altele, precum neîndeplinirea clauzelor

⁵⁹ Dan Berindei, *Orașul București, reședință și capitală a Țării Românești (1459-1862)*, București, 1963, p. 143.

⁶⁰ George Potra, *Din Bucureștii de ieri*, vol. 1, București, 1990, p. 229.

contractelor de către antreprenori, rezultatele nu au fost pe măsura așteptărilor. Propus încă din 1824, pavajul „sistematic“, adică cel din piatră cubică cioplită, a fost aplicat cu multă întârziere, timp de decenii, prin anii '60. După 1834, concesiunile pentru executarea pavajelor nu se acordau decât antreprenorilor capabili să depună o garanție de 5-10% din valoarea lucrărilor, precum și certificat eliberat de autorități din care să rezulte averea acestora.⁶¹

Iluminatul public în București în anii 1828-1829, desigur pe străzile principale, se făcea cu felinare „încrucișate“, pe o parte sau alta a străzii, la distanță de 20 m. Pentru ardere, se utiliza untdelemn inferior sau untură de pește. În anul 1830 s-au instalat felinare pe mai multe străzi: „Regulamentul Organic obliga pe conducătorii orașului la o edilitate oarecum înaintată pentru vremea aceea și, în special, pentru țara noastră, astfel că orașul București a început încă de atunci să fie oarecum sistematizat în ceea ce privește construcțiile, cât și îndreptarea străzilor întortocheate și înguste care, de fapt, unele dintre ele, nici până astăzi nu și-au căpătat forma dorită.⁶²

Prin Regulamentele Organice, s-au luat primele măsuri de construire și întreținere a drumurilor în Principatele Române. Astfel, articolele 139 și 157 prevedeau ca în Moldova aceste operațiuni să fie atribuite Ministerului Treburilor din Lăuntru. Munca obligatorie pentru drumuri este fixată la 6 zile pe an, dintre care 4 zile cu brațele și 2 cu carele. S-a stabilit construirea a 2 drumuri principale: drumul mare de la Mihăileni-Botoșani-Iași-Vaslui-Bârlad-Galați, iar altul pe Valea Siretului. Prevederile în acest sens urmăreau înlăturarea abuzurilor ce se comiteau prin sistemul muncii gratuite și obligatorii. În Țara Românească, drumurile erau de două categorii: mari și mici. Primele reveneau statului, în privința construirii și întreținerii, ultimele satelor învecinate. Cu toate măsurile întreprinse, drumurile erau puține

⁶¹ *Ibidem*, p. 30.

⁶² *Ibidem*, p. 256.

și slab întreținute. Lucrările de construcții sporeau, mai ales, după 1834.⁶³

Serviciile de poștă au fost reorganizate după războiul din 1828-1829. prin licitație, poșta din Moldova a fost dată în antrepriză, pe timp de 3 ani, baronului Cristofor Sachelarie. Condițiile concesiunii erau incluse într-un contract încheiat la 1 iulie 1820. În București, funcționa un birou de poștă rusesc în 1830, cu legături la Galați și Craiova. În 1832, Cristofor Sachelarie face oferta pentru înființarea unui serviciu de diligență din București, de 2 ori pe săptămână, pe rutele Craiova-Câineni și Brăila-Galați-Focșani, dispunând de trăsură cu arcuri cu 6 locuri și pachete cu taxe fixe de 24 parale pe oră și cal. La 1 ianuarie 1834, au fost arendate poștele din Moldova lui Nicolae Privileghie pentru suma de 442 200 lei, cu un număr de 1 310 cai. Taxa de călătorie în cele două Principate Române era considerabilă, încât o călătorie de la București la Iași devenea deosebit de costisitoare. O corespondență între cele două capitale dura 36 de ore pe o distanță de 440 km cu 22 de poște.⁶⁴

A. D. Xenopol apreciază numirea lui P. D. Kiseleff de către țară pentru a reorganiza Principatele Române, vădind „spirit larg și liberal, caracter drept și ferm, dotat cu o inițiativă și putere de muncă de-a dreptul ieșite din comun“. El a acționat cu energie și multă bunăvoință pentru eradicarea ciumei, organizând servicii de carantină, a adus provizii din Rusia pentru a preîntâmpina foametea. Faptul cel mai important constă în inițiativele pentru reformarea instituțiilor. Pentru prima dată, s-a introdus în Principatele Române o contabilitate și s-a reglementat serviciul de pensii. S-au organizat instituții publice și lăcașuri de instrucțiune publică sub supravegherea unor comitete speciale. Au fost elaborate regulamente pentru farmaciști, copii abandonati, s-a creat un corp sanitar, s-a organizat regimul închisorilor, s-au instituit registrele de stare civilă încredințate bisericilor. S-a înființat o nouă organizare juridică, introducân-

⁶³ Al. Cebuc, C. Mocanu, *Din istoria transportului de călători în România*. București. 1967, p. 26.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 60-67.

du-se principiul inamovibilității magistraților și crearea a 4 categorii de tribunale. Pentru prima dată, s-a introdus principiul lucrului judecat spre a se pune capăt abuzurilor. S-au dat dispoziții ca actele de ipotecare, contractele de căsătorie și actele de vânzare să fie transcrise în registre speciale.⁶⁵

Mai mulți istorici, între care și A. D. Xenopol, au reproșat Regulamentului Organic de a nu fi răspuns ideilor de libertate și egalitate, care au fost introduse în constituțiile occidentale. Dar, Principatele Române se aflau într-o altă situație, iar cel care acorda o astfel de constituție era un suveran despot, țarul Rusiei. Este îndoielnic că Poarta otomană ar fi dat o constituție mai bună decât Regulamentul Organic. De altminteri, Rusia n-a modificat nimic din starea de lucruri existentă; limitându-se a pune capăt dezordinilor și anarhiei, a asigurat liniștea locuitorilor și a facilitat bunăstarea lor: „Ea a găsit o societate organizată oligarhic, a lăsat-o la fel, atâta numai că această organizare este aproape imitată după a sa și i s-a părut cea mai bună.”⁶⁶

În fond, regimul politic absolutist de tip oriental a rămas același, întemeiat pe privilegiile și monopolul puterii, acordată gradual întregii boierimi, de data aceasta, și nu ca înainte de 1829, numai marii boierimi. De aceea, în esență, tratatele speciale cu Poarta otomană, și nu Regulamentul Organic, stăteau la originea gravelor consecințe ale protectoratului Rusiei asupra Principatelor Române. Amestecul în treburile interne ale acestora s-a făcut și înainte de adoptarea Regulamentelor: „Ceea ce este important pentru români, pentru a fi eliberați de influența atotputernică a Rusiei, nu este dispariția Regulamentului Organic, ci abrogarea tratatelor intervenite între sultan și țar. Se poate arunca Regulamentul Organic pe foc, situația rămâne aceeași, atâta timp cât Europa nu se decide de a lua sub protecția sa colectivă unicul popor latin căruia Traian i-a încredințat paza Dunării de Jos. Este un punct totuși în Regulamentul Organic care merită toate criti-

⁶⁵ Frédéric Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours. 1822-1902*, Paris, 1900, p. 14-16.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 16.

cile, acesta este partea referitoare la relațiile țăranilor cu proprietarii”.⁶⁷

Devenit un mijloc, un instrument de punere în aplicare a tratatelor speciale ale Rusiei cu Poarta otomană, Regulamentul Organic îndeplinește, pe lângă funcția benefică, de modernizare, pe cea nocivă, de încătușare a Principatelor Române, de aservire a întregii societăți românești, printr-o abilă conexiune a puterilor în stat, care se anihilau reciproc, prin necesitatea recurgerii la intervenția Curții din Petersburg, chiar în cele mai mici probleme de administrație. Ca instrument de dominație politică absolută, rolul Regulamentului Organic nu poate fi minimalizat. Articolul adițional implică toate drepturile Rusiei rezervate prin tratate. Împotriva pericolului fără precedent pentru națiunea română se ridică o pleiadă de viitori revoluționari, pregătiți în Occident, capabilă să militeze contra privilegiilor și monopolului puterii, ca piloni de susținere a vechiului regim.

Progrese culturale. Începutul formării unei noi generații

Dominația politică absolută asupra Principatelor Române preconizată și urmărită cu fervoare de către Curtea din Petersburg periclitează grav ființa națională și existența statală a Principatelor Române. Spiritualitatea românească, atâta câtă era, reacționează față de primejdiile neantizării treptate. În primul rând, boierii cărturari cu disponibilități liberal-luministe, precum frații Dinicu și Iordache Golescu, Iancu Văcărescu ș. a. Prin receptivitatea sa față de nou, pe care-l voia cu ardoare aplicat în patria sa, Dinicu Golescu este considerat de către Pompiliu Eliade „primul român modern“. El moare în 1830. După el, se remarcă Eufrosin Poteca, cu studii la Pisa și la Paris, un intelectual provenit din straturile neprivilegiate ale societății.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 17-18.

Revine în țară cu mari proiecte de reforme, însă, în 1832, este nevoit să părăsească postul de profesor de la Colegiul Național Sf. Sava și să se ducă, în calitate de egumen, la mănăstirea Gura Humorului, din ordinul generalului P. Kiseleff, la vârsta de 44 de ani. Adevăratul motiv al îndepărtării de la catedră consta în cursul ținut, care propunea un alt program de organizare socială decât Regulamentul Organic. La mănăstire, a făcut multe și interesante traduceri din limba franceză, îndeosebi lucrări cu caracter religios.⁶⁸

Pavel Kiseleff a avut colaboratori zeloși, între care, în primul rând, Mihail Sturdza, viitorul domn regulamentar, marele vistier în funcție sub ocupația rusească, Gh. Asachi, directorul general al învățământului, Nicolae Suțu, marele postelnic. M. Sturdza se distingea printr-o subtilitate de spirit, dispunând de cunoștințe diverse, vorbitor al limbii franceze, un mare orator și un bun diplomat. A reușit să atragă în jurul său 27-28 de deputați din Adunarea Obștească a Moldovei. Ca membru al Eforiei Școlilor se remarcă prin câteva bune măsuri. Gh. Asachi, inginer, pictor, statistician, ziarist, poet, nuvelist, istoric, pedagog, diplomat, politician, cunoscător a 7 limbi străine, era omul de încredere al lui M. Sturdza. N. Suțu, un renumit economist, descendent al familiei domnitoare fanariote, era un om cultivat, cunoscător al limbii franceze, în care își scria operele. El nu agreea nici pe M. Sturdza, nici pe Gh. Asachi. Grec, la origine, devine moldovean prin căsătorie. Pompiliu Eliade îl consideră esențialmente un *homo novus*. Generalul Pavel Kiseleff îl dezagreea.⁶⁹

În Țara Românească, P. Kiseleff recurge la colaborarea cu adversarii noii administrații: Al. Villara, pe care-l numește mare vistier, Al. D. Ghica, mare spătar, Ion Văcărescu, președintele Divanului judiciar. Generalul rus manifesta predilecție pentru tineretul instruit, precum frații Gh. Bibescu și Barbu Știrbei: „prin reinstalarea limbii române în școli și în afaceri, Știrbei a resuscitat un întreg trecut glorios, în timpul căruia nu se

⁶⁸ Pompiliu Eliade, *op. cit.*, p. 218-220.

⁶⁹ *Ibidem.* p. 225-230.

recunoștea limbă oficială pentru Țările Române decât limba națională românească... Prin măsurile care tindeau de a apropia între ele Moldova și Valahia, el pregătca viitorul⁷⁰. Vechi francofon și stăpân de moșii în Oltenia, Barbu Știrbei nu se deosebea prea mult de contemporanii săi în problema țărănească. S-a evidențiat ca bun organizator al școlii românești, iar în Adunarea obștească s-a dovedit ceva mai liberal decât colegii săi. Astfel, este singurul membru al unei Comisii speciale care se opune unui amendament ce reduce de la 5 la 3 numărul de pogoane de fânețe pentru un țăran.⁷¹

În fruntea celei de-a doua serii de „bonjuriști“ se afla Petrache Poenaru, fost bursier al Eforiei Școalelor, considerat chiar „decanul lor“. În Moldova, se remarcă vornicul Costachi Conachi, un om integru. În Țara Românească, paharnicul Ion Câmpineanu este un om modern, eliberează robii și acordă un număr suficient de pogoane țăranilor de pe moșiile sale, suprimând corvezile. El renunță la rangul boieresc. Moldoveanul Iordache Catargiu propune să se introducă în Regulamentul Organic ideea unirii Principatelor Române într-un singur regat, sub egida Curții imperiale ruse, cu un suveran care să aparțină familiilor domnitoare din marile puteri vecine. Generația aceasta de români este importantă nu pentru ideile pe care, de altminteri, le asimilau din altă parte, cât prin voința și energia ei. Astfel că, trei generații de români au trăit împreună una alături de cealaltă: cea de ieri (luministă), cea de azi (în frunte cu Eufrosin Poteca) și cea de mâine în frunte cu Petrache Poenaru).⁷²

Începutul unui reviriment spiritual nu are consecințe imediate asupra populației, alcătuită în mare parte din țărani, aproape cu totul analfabeți. De altfel, era destul de dificil de găsit învățători. Cântăreții bisericești îndeplineau acest rol. Câteva mânăstiri aveau școli, întreținute neglijent. Unii dintre boierii cărturari angajează învățători, dar aceștia reprezentau o infimă minoritate.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 239.

⁷¹ *Ibidem*, p. 240-241.

⁷² *Ibidem*, p. 270-273.

Inteligența țaranului român nu cerea decât de a fi cultivată. Guvernele redactau anual rapoarte asupra instrucțiunii publice. Teoretic, trebuia să fie câte o școală în fiecare sat, o școală pregătitoare și școli normale în fiecare județ, școli centrale în marile orașe și cursuri complementare în capitale. Nici măcar nu se poate vorbi de școli secundare sau superioare. În privința școlilor primare, legea n-a fost aplicată, proprietarii nevoind să acorde localurile necesare.⁷³

În pofida numeroaselor dificultăți, învățământul se redresează, după dezorganizarea cauzată de războiul din 1828-1829 și calamitățile care l-au însoțit și urmat. La 12 august 1831, Pavel Kiseleff a solicitat Eforiei Școalelor să întreprindă toate demersurile pentru recuperarea timpului pierdut prin suspendarea studiilor. La 24 septembrie 1831, Eforia răspundea că se află în căutare de localuri pentru redeschiderea de școli de grade primare, centrale și complementare în București, precum și în alte orașe și în județe, și o școală normală în capitală. La 23 noiembrie 1831, Eforia cerea profesorilor Școlii din București să termine manualele didactice până la 15 decembrie. În acest timp, se deschide Școala din Craiova, de data aceasta pe lângă Biserica Madona Dudu. În 1832, Școala din Șerban Vodă București se mută la Sf. Sava. Treptat, se redeschid sau se deschid școli în provincie. În 1832, existau catedre vacante la Pitești, Focșani, Brăila, Târgoviște, Urziceni și Roșiorii de Vede.⁷⁴

Un proiect de lege pentru organizarea școlilor a fost trimis Adunării obștești spre dezbateri de către logofătul treburilor bisericești și școlilor, Barbu Știrbei, funcție nou-creată de P. Kiseleff. Proiectul de lege făcea un scurt istoric al școlii naționale după 1830. Se încerca acreditarea principiului că „educația este prima necesitate a unui popor”, pentru care motiv de ea nu trebuie să se ocupe particularii, ci administrația de stat. În 1830, existau două școli în Țara Românească, una la București și alta la Craiova, ambele închise. Școala din București a fost

⁷³ Marcel Emerit, *opt. cit.*, p. 282-289.

⁷⁴ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 350-351.

redeschisă la hanul Șerban Vodă, unde s-a atașat și Școala de la Sf. Sava. S-a închis din cauza holerei și a fost redeschisă sub direcția lui Eufrosin Poteca, la Sf. Sava, în luna noiembrie. Tot la Sf. Sava s-a înființat un pension, în 1832, sub conducerea lui J. A. Vaillant. S-au mai înființat școli la Biserica Amzei și la Sf. Gheorghe în București, preconizându-se încă două școli, în cazul găsirii clădirilor necesare. La 5 septembrie 1832, avea loc primul examen general. În județe existau 12 școli începătoare cu circa 1 000 de elevi. La Sf. Sava erau 800 de elevi, iar la celelalte două școli încă 400.⁷⁵

Un regulament al școlilor menționa importanța educației pentru un popor, prima necesitate a dezvoltării sale: „temeiul și cheazășia pentru paza tuturor așezămintelor obștești.”⁷⁶

Referitor la pregătirea profesională, se preciza: „trebuința învățaturii, pentru treapta lucrărilor, nu este acum tăgăduită de nimeni, aceasta este un adevăr simțit și cunoscut de toți oamenii luminați. Un meșter care știe să citească, să scrie și să socotească și care are și câteva cunoștințe de prințipurile meșteșugurilor mecanice este în stare a pătrunde în toate lucrările meseriei de care se slujește.”⁷⁷ Regulamentul include și indicații metodice pentru predarea istoriei literare. În privința gramaticii, se menționa: „limba părintească, de tot simplă, cu care tinerimea vine la școală, este foarte neregulată și greșită; de aceea trebuie a se îndeletnici fiecare spre a o îndrepta, curăți, fără a sili luxul ei.”⁷⁸ La fiecare obiect de învățământ a fost alcătuită o programă analitică, indicându-se scopul. Administrația școlilor cădea în sarcina unui sfat de instrucție. Un examen general avea loc la sfârșitul tuturor cursurilor, un fel de bacalaureat, după care se acordau diplome de: laureat al învățăturilor slobode pentru cursurile de umanoare; laureat în științe și meșteșuguri după absolvirea cursurilor complementare; de avocat, după terminarea

⁷⁵ *Ibidem*, p. 352-353.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 354.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 355.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 356-357.

cursurilor legilor, și de inginer civil, după absolvirea cursului de matematică aplicată.

În fiecare an se alocau 5 000 de lei pentru achiziționarea de cărți și alcătuirea unor biblioteci la Sf. Sava și la Craiova. La școala de la Sf. Sava urmau a se depozita cărți, manuscrise referitoare la mitropolie, episcopii, mănăstiri ș. a. Autorii erau obligați să trimită 5 exemplare pentru biblioteca din București și 3 pentru cea din Craiova. Periodicele trimiteau numai câte un exemplar. O sumă de 5 000 de lei anual era destinată cumpărării de material didactic și încă 20 000 lei anual pentru tipărirea cărților necesare învățământului. Din tiraj, jumătate aparținea autorului și jumătate Eforiei Școlilor pentru a fi date ca premii sau cadouri elevilor săraci. Regulamentul școlilor prevedea acordarea unui număr de 12 burse a câte 100 de lei pe lună. Cei mai buni dintre absolvenți puteau fi trimiși la universitățile europene spre a deveni profesori pentru cursurile superioare. Leafa unui profesor era stabilită între 100 și 400 lei. Profesorul de limba franceză de la Sf. Sava avea 600 lei.⁷⁹

Dezbaterea și adoptarea proiectului de lege a învățământului public s-au derulat în ședința Adunării obștești din 27 martie 1833, cu unele modificări. Astfel, referitor la limba națională, de teama de a nu fi denaturată prin propunerea de îndreptare și curățire, s-a procedat la o specificare în text, adăugând alături de formularea din proiect: „întrebuințând mai cu osebite cuvintele cele mai obișnuite ale ei“. În consecință, se preconiza îmbogățirea limbii numai cu termeni tehnici, care lipsesc anume din limba franceză, „apropiindu-se de cea latinească, firească numai a limbii românești“. O altă modificare s-a efectuat de către Adunare la prevederea din proiect referitoare la predarea istoriei naționale, adăugându-se la textul propus: „făcându-se iscodiri a găsi, în fieșcare veac, din istoria neamurilor de prin prejur, obiceiurile și pravilele cele mai însemnate ale acestei țări, iar istoria ce se va scrie pentru Țara Românească deosebit, se va da mai întâi în cercetarea eforiei“. Adunarea a mai adăugat un capitol în două

⁷⁹ *Ibidem*, p. 357.

secțiuni, referitor la înființarea unui pension de băieți și unul de fete, primul la Sf. Sava, al doilea într-o clădire ce trebuia găsită, cu predarea în limbile franceză, în afară de catehism și cursul de limba română.⁸⁰

Sistemul de învățământ era organizat după cel francez, însă un sistem național nu numai prin limba de predare, dar și prin spiritul său. Prin actele sale, Barbu Știrbei s-a dovedit un reprezentant al vremurilor noi, împărtășind concepția că oamenii se schimbau total o dată cu instituțiile salvatoare care le-au fost date. Țara Românească se afla în situația de a reconstrui, după un plan nou, totul. Marele logofăt al Credinței este autorul altor două proiecte de legi menite a organiza învățământul bisericesc. Într-un discurs din 7 septembrie 1833, Barbu Știrbei se referea la rolul învățământului, omagiind pe directorul Școlii de la Sf. Sava, Petrache Poenaru, cărui i se datora progresul educației în Țara Românească. În final, el se adresa elevilor: „Grăbiți-vă să folosiți vremea ce aveți încă a petrece în școală; va trece iute... Cu învățatură temeinică și cu bune obiceiuri, veți fi odată nădejdea și sprijineala neamului. Vedeți câte feluri de mijloace vi s-au deschis acum; la mâna voastră stă să vă folosiți de dânsese.”⁸¹

În Moldova, gimnaziul vasilian de la Biserica Trei Ierarhi se redeschide în octombrie 1831. În 1832, se deschid școli în 6 ținuturi. Concomitent, se redactează un regulament al școlilor, care dezvoltă prevederile Regulamentului Organic. În aprilie 1833, Școala vasiliană avea: clase elementare, normale, umane și cursuri extraordinare. Casa Școalelor avea 7 departamente: Iași, Roman, Huși, Botoșani, Bârlad, Focșani și Galați, sub conducerea episcopilor numiți de administrația statului. Școlile din ținuturi funcționau în localuri închiriate. În ianuarie 1834, se redeschide Seminarul de la Socola.⁸²

La București existau 28 de școli particulare, la Iași existau, de asemenea, cunoscute și renumite pensioane, apoi, școli confessionale, catolice, evanghelice și armenesti. Românii din

⁸⁰ *Ibidem.* p. 358-359.

⁸¹ *Ibidem.* p. 359-360.

⁸² *Ibidem.* p. 360-361.

Principate își trimiteau fiii la studii în străinătate. La 1831, Constantin Crețulescu își susține licența în drept la Paris. În 1833 erau doar 4 doctori în drept la București. Din Moldova fuseseră trimși la studii mai mulți tineri în 1834, mai ales la Viena, unde îi îndrepta Gh. Asachi, care studiasse în capitala Austriei.⁸³

Mișcarea literară este inseparabilă de cea politică și socială. Pe când tinerii învață în Occident, clasele de limbă rusă la colegii fiind goale, elita politică din Principate este din ce în ce mai mult rusofilă. Ea refuza să recunoască sensul istoriei și să-și concentreze eforturile în direcția lui, căci minimaliza pericolele viitoare ce decurgeau din protectoatul Rusiei, exagerând consecințele suzeranității otomane, care devenise nominală. Boierii conservatori nu apelează decât la sprijinul Rusiei în favoarea lor. Ei declară supunere Curții imperiale ruse o dată cu trecerea Prutului în 1828. Istoria anilor ocupației armate este cea a cultului lui P. Kiseleff. Ziua sa onomastică devine o mare sărbătoare pentru Țara Românească. Adunarea Obștească va propune chiar naturalizarea lui. În epocă nu se face simțită influența literaturii ruse asupra celei române. Doar doi autori cunoscători ai limbii ruse (Gh. Asachi și C. Stamati) traduc opere din rusește. Două sentimente devin puternice, în afară de cel filorus, anume: dragostea de patrie și dragostea de Franța: „Patria mai întâi. S-a crezut, la primul moment, că dragostea pentru Rusia va stinge pentru totdeauna, în spiritul românilor, orice sentiment pentru țara lor. Kiseleff a vrut chiar să se servească de acest sentiment ca de un mijloc pentru a oglindi, cu timpul, înaintea românilor, imaginea altei patrii, mare, singura, aceea care, în spiritul său, trebuia să înlocuiască pe cea mică: Rusia“...⁸⁴

Se căuta a se vedea în Rusia eliberatoarea, puterea ortodoxă antiotomană, civilizatoare, dar românii au judecat altfel moderând sentimentul față de Rusia, pentru a fi doar un mijloc, și nu un scop: „După ce au cunoscut binefacerile eliberării, ei vor eliberarea completă. Și iată pentru ce, dragostea pentru Rusia, pe care unele clase ale societății o încercau de mai mulți ani, era

⁸³ *Ibidem*, p. 362-363.

⁸⁴ Pompiliu Eliade, *op. cit.*, II, p. 285-286.

destinată a întări din ce în ce mai mult dragostea de patria română, ba chiar să se transforme, printr-o evoluție firească, într-un sentiment patriotic“. Trei împrejurări au contribuit esențial la aceasta: articolele, destul de firave în aparență, ale Regulamentelor Organice referitoare la relațiile dintre cele două Principate, înființarea armatei naționale și crearea școlii românești. Astfel că timp de 6 ani, cât a durat ocupația rusească, cele două Principate au fost în fapt unite, având același șef de stat, aceleași greutăți, aceleași măsuri, aceeași monedă, același text de lege. Dacă Rusia ar fi vrut atunci anexarea Principatelor Române, ele ar fi format un singur stat, dar ea urmărea ca să rămână slabe, spre a le anexa în viitor, când se vor crea condiții mai favorabile.⁸⁵

Pentru cele două ziare apărute, „Curierul românesc“ și „Albina românească“, cele două provincii românești nu fuseseră decât o singură patrie. Răsfoindu-le, nu s-ar putea afirma că erau organe de presă ale unor state distincte. Din punct de vedere cultural, nu se poate admite vreo diferență între Moldova și Țara Românească. Dacă existau două provincii, alcătuite în state, apoi nu exista decât un suflet românesc. Gh. Asachi și I. H. Rădulescu au deschis paginile lor românilor de peste Carpați. Publicând scrisoarea de salut a tinerilor munteni aflați la studii în capitala Franței, la apariția „Curierului românesc“, Gh. Asachi o republică în ziarul său. O sărbătoare la Iași își află prezența în coloanele „Curierului“. Știrile cele mai diverse se republicau reciproc. Unirea Principatelor Române pare, pe viitor, un fapt împlinit, realizarea sa nefiind decât o problemă de timp.⁸⁶

„Curierul românesc“, cu apariție săptămânală până în 1830, are trei numere săptămânal după aceea. De la 6 martie la 9 iunie 1832, apare suplimentul său, „Foaie oficială“, care devine, la 8 decembrie 1832, „Buletin. Gazeta oficială a Țării Românești“. Din cauza instituirii cenzurii, „Curierul românesc“ își încetează apariția la 15 ianuarie 1833, reapărând în timpul domniilor regu-

⁸⁵ *Ibidem*, p. 287-288.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 288-289.

lamentare până la 1859. „Albina românească“ din Moldova avea și ea un supliment, intitulat la fel: „Foaie oficială“, transformat, apoi, în „Buletin“. Spre deosebire de „Curierul românesc“, „Albina românească“ nu este suprimată de cenzură în 1833. În 1832, Gh. Asachi publică revista „Harpa română“.⁸⁷

Învățătorii și profesorii aveau o misiune dificilă, căci lipseau manualele în limba română. Încep să se facă traduceri, tot mai numeroase, cu trecerea timpului. În perioada 1830-1833, au fost publicate primele culegeri de poezii ale lui Vasile Cârlova, I. Văcărescu, I. H. Rădulescu, I. Voinescu, Gr. Alexandrescu. În anul 1833 este întemeiată „Societatea filarmonică“ din București, având ca program înființarea unui teatru și studierea muzicii vocale, dar, în secret, urmărind și scopuri politice. În ianuarie 1834, a fost înființată Școala de muzică vocală, de declamație și literatură. Cursurile erau gratuite. C. Cantacuzino a obținut aprobarea pentru înființarea unui teatru. În 1833, se construiește o nouă clădire, întrucât cea veche arsese în 1825. La Iași, se înființează, tot în 1833, „Societatea de medicină și istorie naturală“. Teatrul era încredințat unei trupe franceze, dar dădeau reprezentații și moldoveni. Libera exprimare și gândirea aveau limite impuse de cenzură. Barbu Știrbei, secretarul de stat al Țării Românești, publica în limbile română și franceză regulile cenzurii. Astfel, librăriile și tipografiile aveau nevoie de autorizație pentru vânzarea cărților. Aceasta se cerea și moștenitorilor. Un comitet de cenzură verifica manuscrisele înainte de tipărire, tipograful răspunzând apoi de orice modificare a textului. Fără autorizarea prealabilă, tipăriturile se confiscau. Există obligația de a se trimite un exemplar din fiecare tipăritură la Secretariatul de Stat. Lăzile cu cărți trimise din străinătate rămâneau sigilate la graniță și expediate vămii centrale. Vama raporta în timp de 24 de ore Secretariatului de Stat, care aproba preluarea pachetelor de cărți. Acestea se deschideau în prezența revizorului. Cărțile interzise erau înapoiate peste graniță sub sigiliul Secretariatului de Stat. În caz de contravenție, librăriile

⁸⁷ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 364-365.

suportau consecința închiderii. Șeful cenzurii în Țara Românească era N. Picolo. În Moldova, cei 4 librari răspundeau pentru cărțile aduse, sancțiunea constând în expulzarea lor. Comisia pentru cercetarea cărților străine a fost alcătuită din Constantin și Nicolae Suțu.⁸⁸

Necesitățile modernizării impuneau o informare perpetuă și accentuată. Concomitent cu noutățile tehnice, pătrunde însă ideologia democrat-liberală a Occidentului. Închistată în dogme, care-i asigurau dominația absolută asupra propriilor supuși și asupra altor popoare, Curtea din Petersburg nu admitea intrarea în circuitul european de valori decât în sens limitat. O interesau doar descoperirile tehnice, la care a râvnit continuu, începând de la Petru cel Mare. Opțiunile sale europene nu depășesc sfera preocupărilor pentru sporirea gradului de civilizație. Cultura este redusă la strictul necesar unei administrații care funcționa sub auspiciile unei despotii de tip oriental. Teama perpetuă de *mișcare*, în toate direcțiile, face loc conservatorismului retrograd, închistat în imobilism social-politic, menit a păstra structurile despotice ale statului.

Instituirea cenzurii în Principatele Române, chiar la începutul afirmării unei culturi publice moderne, vădește pericolozitate maximă în intențiile Rusiei, care voia să le sustragă cursului firesc al istoriei, adică occidentalizării. Ori de câte ori Principatele Române au intrat sub ocupația armată a Rusiei, s-a întâmplat un recul, așa cum recul a fost după insistuirea domnilor fanarioți de către Poarta otomană, a cărei dominație avea rezultate similare, fiind și ea tot o despotie orientală.

Revirimentul produs în spiritul național românesc după 1821, dar mai ales după 1831, prin contactul direct sau indirect cu cultura occidentală, provoacă reacția contrară a Curții protectoare, care nu precupețește nici energiile, nici banii pentru a-și atinge scopul. Știind că oamenii sunt dominați de sentimentul insecurității, într-un regim despotic, Rusia utilizează teroarea, iar atunci când aceasta nu este de ajuns, acordă ranguri, funcții,

⁸⁸ *Ibidem*, p. 365-370.

decorații, bani, la nevoie. În imposibilitate de a anexa Principatele Române, în împrejurările puțin propice ale anilor 1829-1834, Rusia se vede nevoită să-și retragă armatele de ocupație. În urma lor, aveau să lase două state aservite, cu două Regulamente Organice și doi consuli atotputernici, care duc cutezanța până într-atât încât nu numai că dau instrucțiuni domnitorilor, dar îi umilesc pe cei recalitrânți poruncilor, tratându-i ca pe administratorii guberniilor rusești. O perioadă extrem de grea parcurge poporul român din cele două Principate sub domniile regulamentare și sub sufocantul protectorat al Rusiei.

Capitolul II

TENDINȚELE DE MODERNIZARE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN ACUTĂ DIVERGENȚĂ CU SAMAVOLNICA PROTECTORATULUI RUS

Dificultățile aplicării reformelor regulamentare de către Al. Dim. Ghica

Aplicarea prevederilor Regulamentului Organic întâmpină multiple dificultăți, întrucât tendințele spre modernizare accentuată trebuiau moderate spre a servi interesului Rusiei și nu, în primul rând, interesului național românesc. Aceste interese, diametral opuse, coexistă într-o stare conflictuală permanentă. Intențiile Rusiei devin din ce în ce mai evidente, anume de a prelungi pe cât posibil ocupația armată. La Constantinopol, în locul lui A. P. Buteniev, este numit ambasador contele A. F. Orlov, prietenul generalului P. Kiseleff. La 27 iulie 1833, Kiseleff îi trimite un lung memoriu explicativ referitor la necesitatea prelungirii ocupației armate a Principatelor Române. În primul rând, insistă asupra întăririi poziției Rusiei pe Dunăre și, în acest scop, se impunea menținerea unei administrații civile în Principate, pentru a consolida noile instituții. Rămași singuri, viitorii domni ar putea ceda presiunilor boierilor retrograzi, ceea ce ar atrage izbucnirea unor conflicte. Oricum, Regulamentele Organice trebuiau confirmate de Poartă, înaintea numirii domnilor. Decât o insuficientă supraveghere a Principatelor Române prin consuli, mai bine o prelungire a ocupației militare și o administrație provizorie. Poarta otomană va putea fi convinsă să amâne numirea domnilor prin promisiunea unei plăți imediate a tributului. Spre a-și atinge scopul, Rusia va proceda la o neconținută mișcare de trupe între Prut și Dunăre, sub pretextul unor tul-

burări în Rumelia. Ca atare, întreținerea unei neconținute mișcări în spațiul pe care îl domina direct sau indirect sau prin influenți.¹

Încheierea tratatului de la Unikar-Iskelessi din 26 iunie/8 iulie 1833, având ca scop apărarea comună a celor două imperii, rus și turc, contra oricărui pericol, a produs îngrijorarea Austriei și Franței. În consecință, Rusia dă asigurări că „toate gândurile împăratului aveau de scop menținerea Imperiului otoman“. Așadar, planurile lui P. Kiseleff nu mai aveau șanse de aplicare. El își prezintă demisia țarului, care i-o acceptă. La 31 decembrie 1833, Buteniev venea la București, apoi, la 6 ianuarie 1834, se ducea la St. Petersburg, unde urma să înceapă o conferință ruso-turcă. La 17/29 ianuarie 1834, se încheia o înțelegere, a cărei consecință a fost evacuarea Principatelor Române în aprilie 1834².

În perspectivă, nu se abandonează planul anexării Principatelor Române, așteptându-se momentul favorabil al renunțării de către Poartă la suzeranitatea asupra lor. Pentru a facilita realizarea țelului urmărit, Rusia nu pune în aplicare decât ceea ce-i este favorabil din Regulamentul Organic. În primul rând, nu pune în aplicare prevederile referitoare la alegerea domnilor, care vor fi numiți, de comun acord cu Poarta. În pofida oricăror intervenții ale Porții pe lângă alte mari puteri în favoarea sa, ca putere suzerană, n-a obținut nimic, în afară de îndemnuri de a executa clauzele Tratatului de la Adrianopol și ale Convenției de la St. Petersburg. Ca răspuns, Poarta întârzie confirmarea Regulamentelor Organice, sub pretextul că nu i s-au comunicat textele în întregime.³

Tratatele ruso-turce înseși nu erau aplicate decât în măsura în care favorizau interesele Rusiei. Tot ce contravenea acestor interese rămânea literă moartă. Pentru a nu provoca iritări ale altor mari puteri, Curtea de la St. Petersburg nu intervine contra intereselor lor în Principatele Române, care, de fapt, sunt limitate la jurisdicția consulară. Într-un memoriu adresat de boierii

¹ I. C. Filitti, *Principatele Române*, p. 235-236.

² *Ibidem*, p. 236-237.

³ *Ibidem*, p. 227-228.

munteni Ministerului de Externe al Rusiei, la 11 ianuarie 1834, erau făcute cunoscute abuzurile comise de agenții marilor puteri la București. Astfel, cei mai mulți dintre consulii străini au staroști în aproape toate județele, care nu urmăreau alt scop decât de a se îmbogăți, împiedicând autoritățile locale să-și îndeplinească atribuțiile, fie în strângerea dărilor, fie prin susținerea culpabililor de la rigorile justiției. Potrivit rapoartelor ispravnicilor, acești staroști merg până a determina pe protejații lor să se constituie în opoziție flagrantă. Astfel, prin mai multe mijloace, se compromite demnitatea autorității de stat și locale, începând perturbările. Îndeosebi staroștii austrieci au emis numeroase documente de protecție a contribuabililor indigeni. Deși ispravnicii sunt autorizați să nu admită aceste documente ilegale, staroștii continuă în abuzurile lor, provocând zilnic conflicte și tulburări. Numeroase reclamații sosesc la Secretariatul de Stat: „Instalarea de staroști în județe nu este decât rezultatul insecurității vechii administrații, care a tolerat extinderea progresivă a acestei derogări de la litera tratatelor.”⁴

Rusia nu putea interveni în favoarea memoriului boierilor munteni, căci avea probleme mult mai importante de rezolvat, între care, recunoașterea de către Poartă a Regulamentelor Organice. Formal, Turcia își exprima acordul, prin Convenția de la Petersburg din 17/29 ianuarie 1834, considerând că acestea nu conțineau nimic din ceea ce „ar putea afecta drepturile sale de suveranitate”. Așadar, drepturi de suveranitate, nu de suzeranitate, care și acestea deveniseră doar nominale. Fiind cu numai 5 ani în urmă învinsă, debitoare, față de Rusia, Turcia consimțea să recunoască Regulamentele Organice, ba, chiar mai mult, își lua angajamentul de a confirma legile dezvoltătoare ale Regulamentelor Organice adoptate în perioada 1829-1834, când Principatele Române s-au aflat sub ocupația rusească. Nu se aplica însă prevederea Regulamentelor Organice cu privire la alegerea domnilor, precizându-se că, numai de data aceasta, ei

⁴ Arhiva Ministerului de Externe al Rusiei, (în continuare: Arh. MAE al Rusiei) *Fondul Consulatului Rus la București*, dosar 540, f. 9-11. *Pièces communiquées par Boyards mécontents*.

vor fi numiți, armata rusă evacuând Principatele la două luni după urcarea pe tron a viitorilor domni. De la 1 ianuarie 1835, tributul se fixa la suma de 6 000 de pungi, adică 3. 000 000 piaștri turcești, 4 000 de pungi – Țara Românească și 2 000 – Moldova.⁵

Ambasadorul Franței la Londra, Ch. M. de Talleyrand-Périgord, referindu-se la Convenția de la Petersburg, considera stipulațiile sale ca o atenuare a condițiilor Tratatului de la Adrianopol, dar aprecia că renunțările Rusiei nu erau atât de importante precum păreau, întrucât Turcia se afla în situația de creditor insolubil. Ca atare, evacuarea Principatelor Române nu va fi o măsură completă, deoarece Rusia menținea ocupația Silistrei, ceea ce făcea renunțările sale din Convenție formale. Pe când, cu numai două luni în urmă, Austria afirmase că nu va tolera nici măcar ocuparea unui sat turcesc, acum nu reacționa la menținerea ocupării Silistrei. Ambasadorul francez sugera ca Anglia și Franța să ajungă la o înțelegere în privința acordării unui împrumut Turciei, deoarece niciodată „nu va fi fost întrebuintat într-un scop mai înalt și mai politic.”⁶

Întorcându-se de la Petersburg, plenipotențiarul otoman, Fevzi Ahmed Pașa, trecea prin Iași și București pentru a alcătui listele candidaților la domnie împreună cu generalul P. Kiseleff. Candidații la cele două tronuri erau mai mulți, dar sunt aleși Alexandru Dimitrie Ghica, în Țara Românească, și Mihail Sturza, în Moldova.

Noul domn al Țării Românești avusese de tânăr o carieră politică și de stat. Venise pe tron cu asentimentul Rusiei, care l-a ales pentru meritele în timpul emigrației de la Brașov, din 1821, ca unul din conducătorii grupării boierești filoruse, ce preconiza emanciparea Țării Românești cu sprijinul țarului. Prințul Al. D. Ghica s-a născut la 1 mai 1795, ca fiu al marelui ban Dimitrie Ghica, din a treia căsătorie cu Elena Razu, din care au mai rezultat: Mihail, Constantin, Eufrosina și Pulheria (Profira). Era

⁵ Ioan C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834-1848*, București, 1915, p. 1.

⁶ *Ibidem*, p. 1-2.

frate numai dinspre tată cu fostul domn Grigore Dim. Ghica, sub domnia căruia avansase spectaculos.⁷

Investitura a primit-o în mai 1834, la Constantinopol, împreună cu domnitorul Moldovei. Relatarea este făcută de Mihail Sturdza într-o scrisoare către P. Kiseleff din 20 mai 1834: „Lucrurile nu s-au petrecut fără destulă înjosire pentru noii numiți. Le fu interzis să poarte, în ziua investiturii, decorațiile rusești ce aveau. Fură poftiți la masa pașalelor și nu la prânzul dat de sultan ambasadorilor. Iată-ne travestiți în funcționari turci, scrie Sturdza. Era satisfacția de formă ce-și dădeau turcii față de domnii ce Rusia le impusese“.⁸

Cu toate umilințele îndurate în timpul ceremonialului de investitură, domnii români doar atât datorau Porții. Față de Rusia aveau alte obligații, cu mult mai importante, iar guvernul rus a făcut în așa fel ca să fie strict respectate. Astfel, Rusia numește ca șef al carantinelor pe un devotat al său, generalul Nicolae Mavros, miliția națională a fost încredințată ofițerilor ruși și câtorva indigeni pe care putea conta. Consulii de la Iași și București supravegheau îndeaproape conduita domnilor. Prin plecarea sa, generalul P. Kiseleff lăsase în visteria Țării Românești o pagubă de 9 milioane piaștri, cam 300 000 de galbeni. Venitul acestui principat se ridica la 450 000 galbeni, adică 14 722 709 piaștri, visteria este nevoită să împrumute cu dobândă de 18% spre a achita cheltuielile pentru investitură.⁹

Noul domn al Țării Românești procedează la organizarea administrației sale în care intră mulți ruși. Aflat cu totul la discreția Rusiei, la început de domnie, Al. Dim. Ghica își împărtășește prietenii, guvernul rămânând același ca înainte de urcarea sa pe tron, cu excepția lui Al. Filipescu, înlocuit de Mihail Ghica. Consulul general rus, P. Rückmann, devine, treptat, atotputernic, stârnind resentimentele domnului. De remarc

⁷ Vezi: Anastasie Iordache, *Principii Ghica. O familie domnitoare din istoria României*, București, Editura Albatros, 1991, p. 141-142; B. A. R., Msse, *Arhiva Alexandru Ghica*, v. v., III act. 556.

⁸ I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 14.

⁹ Ion Ghica, *Opere*, vol. IV, p. 367.

totuși, că, spre deosebire de Mihail Sturdza, dispus să accepte purtarea fesului de către oștenii moldoveni, numai să dobândească tronul, Al. Dim. Ghica, în schimbul unor concesi, între care mărirea tributului, a obținut acordul Porții pentru arborarea drapelului național, ceea ce i-a atras aversiunea Rusiei.¹⁰

Promisiunea de mărire a tributului a iritat Curtea din Petersburg, care nu îngăduie nimic fără acceptarea sa. Cu prilejul uneia din întrevederile avute cu Al. Dim. Ghica, consulul general rus P. Rückmann primea confirmarea privind un angajament verbal față de guvernul otoman, potrivit căruia tributul anual s-ar putea ridica la circa 1 800 de pungi. Din acel moment, consulul rus se află în situația de a expune domnului Țării Românești că „orice angajament de această natură era în opoziție directă cu termenii clari și preciși ai Convenției semnate la St. Petersburg la 17 ianuarie din urmă, și, în ceea ce privește Legația imperială, ea nu va putea sub nici un pretext acorda consimțământul său, nici măcar tacit, la promisiuni sau concesi oarecare care ar aduce atingere stipulațiilor existente“.¹¹

Domnul Al. D. Ghica, aflat încă la Constantinopol, răspundea consulului rus că nu exista din partea sa o obligație formală contractată față de Poartă. În realitate, aceasta i-a dat de înțeles că ar dori ca tributul să fie plătit la cursul piastrului din Țara Românească. Ca atare, domnul nu poate deroga de la stipulațiile Convenției de la Petersburg. Problema cea mai acută este devalorizarea monedei otomane, ceea ce afectează grav prosperitatea Țării Românești. Răspunzând la 6 iulie 1834, P. Rückmann nu ascundea că a văzut cu regret cum problema a rămas în stadiul ultimei convorbiri. Afirmația că nu există nici un angajament, chiar verbal, trebuia explicată la o întrevedere ulterioară. Plata tributului la cursul piastrului existent însemnează, de fapt, o mărire a tributului. Sunt necesare clarificări.¹²

Domnul Țării Românești este, astfel, admonestat, încă înainte

¹⁰ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 143-144.

¹¹ BAR, Msse, *Arh. Al. Ghica v. v.*, P. Rückmann către Al. Ghica, Buyukdéré, le 30 Juin-12 Juillet, 1834, II, act. 10.

¹² *Ibidem*, III, act. 13.

de urcarea sa pe tron. Avertismentele Curtii protectoare stârneau teamă, căci ea îl numise. Îngrijorat, Al. D. Ghica se adresează de îndată lui P. Kiseleff, care aranjase numirea, spre a-l informa despre cele întâmplate la Constantinopol. El considera că fusese despăgubit, pentru sejurul îndelungat în capitala Imperiului otoman. Astfel, poate anunța că Valahia are deja un drapel și un pavilion național, în culorile galben și roșu, fără semilună și cu vulturul românesc în mijloc. I-a fost imposibil de a obține culoarea albastră, pe motiv că ea aparține altor puteri, dar, în schimb, a obținut ca pavilionul național să aibă toate privilegiile de care se bucură pavilioanele străine. Prin urmare, are dreptul de a naviga liber în toate porturile și pe mările aparținând Sublimei Porți fără altă plată decât 3% vamă și un drept de ancoraj egal celui plătit de alte națiuni, bucurându-se de dreptul de tranzit în aceleași condiții ca acestea. Un firman va fi dat în acest sens. Un alt firman, nu mai puțin important, este cel referitor la protecțiile abuzive exercitate de consuli, prin care se sustrag de la plata patentei unii negustori. Cei care nu vor dovedi naționalitatea lor decât cu simple scrisori patentare sau simple pașapoarte de la consuli rezidenți în Țara Românească vor fi considerați supuși valahi și vor fi siliți să plătească arieratele pe anii 1832 și 1833. Cât privește cursul monedei otomane existente în Țara Românească, rămâne a fi stabilit, spre a nu lăsa loc la interpretări răuvoitoare. Oricum, n-a precupețit nimic spre a dobândi tot ce considera de natură a influența prosperitatea Țării Românești.¹³

Al. D. Ghica menționează, apoi, că, pentru a obține avantaje, a fost nevoit să facă oferte pecuniare, care nu sunt rezultatul unor acțiuni necugetate și precipitate. Fără să dea ceva, nu ar fi obținut nimic. Nimeni, indiferent ce funcție are, nu oferă nimic fără a primi ceva în schimb. Mărturisește însă că a făcut mari servicii țării sale procedând așa cum a gândit. Avantajele obținute constituie surse de prosperitate pentru țară. Altminteri, n-a găsit nici o asistență, nici o ușurare în sprijinul lui M. Sturdza. Se vede

¹³ *Ibidem*, act. 22.

chiar nevoit a se plânge, căci, în loc de a găsi în el un prieten și un confrate, cu aceleași interese și aceleași necesități care să-i unească, domnul Moldovei l-a contracarat în toate demersurile sale și chiar a încercat să-l compromită. Anterior, conveniseră să evite de a-și pune pe cap fesul roșu și mai ales de a menține uniforma militară. Contrar acestei convenții, el și-a pus fesul roșu și chiar a indicat să-l poarte toți boierii și militarii săi. Astfel că toate demersurile către Poartă au fost făcute de către Al. D. Ghica, el opunându-se la unele obligații umilitoare. Mihail Sturdza a profitat totuși de toate avantajele obținute de domnul Țării Românești fără a fi contribuit cu nimic, dimpotrivă.¹⁴

În timpul sejurului celor doi domni la Constantinopol, printre altele, ei au făcut cunoscute Porții abuzurile comise de consuli străini în exercitarea dreptului de protecție a supușilor statelor pe care le reprezentau. Într-o depeșă a ambasadorului rus Buteniev, trimisă la Petersburg, în 21 octombrie/2 noiembrie 1834, se menționa că aceste abuzuri fuseseră restrânse prin Regulamentele Organice pe cât posibil, fără a impieta asupra stipulațiilor tratatelor existente, între Poartă și puterile străine: „Domnul Valahiei a obținut chiar un firman de la Poartă, destinat a reglementa această problemă și care a fost înmănat în momentul plecării sale din Capitală, fără ca această măsură să fi fost extinsă, cum părea că trebuie să fie, și la Moldova și fără ca ea să fi fost comunicată nici reprezentanților străini rezidenți la Constantinopol”¹⁵.

Ambasadorul Rusiei la Constantinopol mai transmitea la Petersburg că însărcinatul rus cu afaceri fusese informat de Al. D. Ghica despre emiterea menționatului firman, însă Poarta n-a făcut nimic cunoscut în acest sens. Trimisul diplomatic al Austriei a procurat însă o copie a firmanului, indirect, pentru a sesiza Curtea din Viena, semnalând acest act ca o infracțiune. El a primit instrucțiuni de a interpela guvernul otoman asupra existenței acestui firman și de a protesta contra acestei măsuri ca

¹⁴ *Ibidem*, III, act. 32.

¹⁵ Arh. MAE al Rusiei, *Fondul Consulatului general rus la București*, dosar 548, f. 1. Copie d'une dépêche de M. Boutenieff.

atentatorie la tratate. El a contactat pe Buteniev spre a-i detecta opiniile. I-a promis că va căuta informații, însă n-a ezitat să nu observe că abuzurile protecției comise de agenții străini în cele două Principate constituie un fapt neîndoielnic și că Rusia, din partea sa, în pofida poziției speciale față de cele două „provincii“ a recunoscut deja justetea reclamațiilor administrației locale contra acestor abuzuri și a împrumut consultatele din Principate cu instrucțiuni analoage.¹⁶

Clauzele firmanului, potrivit opiniei lui Buteniev, nu contraveneau prevederilor tratatelor în vigoare, nefiind altceva decât „îndreptarea abuzurilor favorabile, poate, intereselor private și numai consacrate prin folosință“. Lui Buteniev, măsura întreprinsă de Poartă i se părea „justă și salutară în fond“, însă „defectuoasă în formă“, căci fusese adoptată în mod izolat și ținută în secret, în loc de a fi fost luată cu înștiințarea puterilor interesate. Ambasadorul rus a avut o întrevedere cu Reis Efendi (ministrul de externe otoman), care i-a înmânat o copie a firmanului, scu-zându-se că nu a făcut mai curând posibilă comunicarea lui. Ambasadorul rus a observat, într-o manieră amicală și confidențială, că ar fi fost mai bine și mai convenabil pentru Poartă, înainte de a înmâna firmanul domnitorului Țării Românești, să se fi înțeles, în prealabil, cu puterile interesate asupra dispozițiilor incluse, spre a nu da ocazia la reclamații contra unor măsuri, care, chiar dacă nu atentează la tratate, sunt legate de ele și necesită asentimentul părților contractante. Drept urmare, ambasadorii Franței și Angliei, în temeiul rapoartelor consulilor la București, au reclamat Porții aceste măsuri, rezervându-și dreptul de a protesta formal de îndată ce vor primi dispoziții de la guvernele lor.¹⁷

Prin firman, consulii și vice-consulii la București trebuiau să aibă naționalitatea statelor pe care le reprezentau și să se ocupe numai de afacerile supușilor lor și de cele comerciale. Ei nu trebuiau să se amestece în alte afaceri, nici să pretindă de a proteja

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ *Ibidem*, f. 2-3.

pe supușii Porții. Din informații, rezultă că reprezentanții marilor puteri prietene la București nu respectau tratatele și regulamentele în vigoare, trimițând în județe vice-consuli sub numele de staroști, care pretind a proteja supușii valahi, dând unora dintre ei patente și pașapoarte, prilejuind dezordinea prin cutezanța de a se amesteca în afacerile țării și ale poliției locale. Această stare de lucruri contravine tratatelor, precum și dreptului de suveranitate stabilit prin regulamentele în vigoare, trebuind să se procedeze la totala încetare a acestei dezordini care tinde să distrugă în mod cert aceste regulamente. Domnul era autorizat să facă cunoscut conținutul firmanului reprezentanților puterilor europene la București. Dacă vor cumpăra imobile, case, vii și alte averi în Țara Românească, ei trebuie determinați să le vândă în cel mai scurt termen, „numitul principat bucurându-se *ab antiquo* de privilegiul de a fi în întregime liber și independent în ceea ce privește administrația internă”¹⁸. Curtea imperială rusă n-avea cum să fie satisfăcută de menținerea expresă a privilegiului Țării Românești de a se bucura din vechime de integralitatea dreptului de a dispune în mod liber și independent în problemele interne. Regulamentul Organic tocmai acest drept îl restrânge, reducând, treptat, pe domnitori la rangul unor conducători de gubernii rusești. Într-o notiță asupra obiecțiilor relative la Principatele Moldovei și Valahiei, care reclamau dispozițiuni din partea Ministerului de Externe al Rusiei, se preciza cu claritate: „Regulamentele Organice ale Moldovei și Valahiei, schimbând situația politică și regimul intern al acestor provincii, au făcut și mai esențiale și mai complicate datorile Consulatelor Rusiei de a apela la vegherea eficientă asupra menținerii noii stări de lucruri. Cu încetarea puterilor guvernului provizoriu rus, supravegherea până atunci exercitată prin consulii noștri, consider că este important de a adopta, fără întârziere, măsuri“. Autorul notiței indică trei feluri de măsuri necesare pentru scopul urmărit. În primul rând, trimiterea de instrucțiuni către cele două consulate spre a determina pe diplomații ruși să vegheze eficient

¹⁸ *Ibidem*, f. 5-7. Traducerea firmanului adresat domnului Valahiei.

la menținerea prevederilor Regulamentelor Organice cu privire la dări. Acestea nu trebuiau mărite, sub nici un motiv, fără asentimentul celor două puteri, suzerană și protectoare. În al doilea rând, se impunea reglementarea raporturilor dintre consulat și autoritățile militare ruse și, în final, dotarea Consulatului General cu mijloacele și funcționarii necesari noilor atribuții crescute.¹⁹

Puterea protectoare eluda prevederile firmanului Porții otomane în ceea ce privește independența Țărilor Române în problemele administrației interne. În consecință, trimite instrucțiuni consulilor, spre a face cunoscut domnitorilor celor două Principate că, înainte de orice, prima interesul Rusiei. Ea se erija în arbitru tuturor deciziilor domnitorilor români, amestecându-se chiar în probleme de amănunt, dând de înțeles că nimic nu putea și nu trebuia să se întâmple fără știrea și acordul ei. Pretextul ingerințelor îl constituia totdeauna Regulamentul Organic. Atotputernicia consulului general rus devine tot mai evidentă și mai stânjenitoare pentru administrația de stat, pe care o supraveghea și o îndruma îndeaproape, raportând periodic la Petersburg și primind instrucțiunile de rigoare. Autonomia intră, treptat, în domeniul ficțiunii. Principatele Române fuseseră abandonate samavolniciei protectoratului exclusiv, care le primejduia existența și ființa națională a poporului care le locuia. De aceea, domnitorul Al. D. Ghica, la 11 iunie 1835, adresa felicitări noului consul general rus Piotr Rückmann, manifestându-și dorința de „a urma relațiile cele mai amicale și cele mai sincere“. În consecință, spera să poată contribui, pe cât posibil, de a face mai puțin penibil drumul pe care-l aveau de parcurs.²⁰

Domnitorul Țării Românești încercase, încă de la începutul domniei, să-și asigure o bază de acțiune în limitele dreptului din vechime la autonomie conferit de relațiile speciale cu Poarta. A obținut și firman în această privință, care rămâne nul în

¹⁹ *Ibidem*, dosar 569, f. 28-29.

²⁰ *Ibidem*, dosar 555, f. 23.

consecințe, datorită impunerii pe prim-plan a voinței Rusiei, prin intermediul Regulamentelor Organice. În tot timpul domniei sale, Al. D. Ghica, așa cum aprecia Saint-Marc Girardin, „a menajat, a făcut concesii, mai curând decât să guverneze. El a făcut ceea ce putea să facă“. Domnul se afla la mijloc, între aspirațiile naționale și între presiunea externă a Rusiei. Iată de ce nu putea face mai mult. Nici Franța, nici Țara Românească n-ar trage foloase dacă domnul ar fi îndemnat să aibă o atitudine mai fermă față de Puterea protectoare. Saint-Marc Girardin preciza, fără vreun dubiu asupra concluziilor sale bine întemeiate pe realitățile existente: „Ar fi fapta unui nebun și a unui necinstit de a excita Principatele împotriva Rusiei. Suntem oare la spatele lor spre a le sprijini? Austria sau Turcia vor oare să le vie în ajutor?“²¹ Domnul însuși nu se preta nici el la mai mult decât făcea, întrucât, cu toate bunele sale intenții, nu dispunea de energia care i-ar fi trebuit să le înfăptuiască.

Atitudinea Curții din Petersburg era dominată, până în 1834, de tendința de încălcare și uzurpare a dreptului de putere suzerană al Porții otomane. După 1834, Rusia și-a dat seama că o încurajare a tendințelor de independență și de libertate a popoarelor creștine față de Imperiul otoman s-ar putea îndrepta contra ei însăși. În acest sens, un general rus reflecta despre Principatele Române: „Suntem oameni ciudați... Iată o țară care nu-i a noastră și pe care voim s-o civilizăm și s-o îmbogățim. Așezăm orașe cari vor ruina pe ale noastre, creăm o agricultură care va micșora pe a noastră; dăm legi liberale și noi avem guvernământ despotic. La noi, n-avem decât șerbi și aici vrem să facem cetățeni, fără a ne gândi că între țărani noștri și aceștia nu-i decât Prutul“²².

Evident, nu legile sau Regulamentul în sine contau, ci aplicarea lor. Or, tocmai punerea în practică întâmpina dificultăți multiple, unele de netrecut. O rezistență surdă opune boierimea reformelor regulamentare, căci îi micșorau privilegiile. Eliberați

²¹ Saint-Marc Girardin, *Souvenirs de voyages et d'études*, Paris, 1852, p. 307-308.

²² *Ibidem*.

de ocupația rusă, boierii îndrăzneau mai mult sub un domn ridicat dintre ei. Curtea protectoare părăsise Principatele Române cu infinit regret, încât agreea starea de nemulțumire, în perspectiva unor tulburări care să atragă o intervenție și o nouă ocupație armată. Autoritățile ruse acordaseră ranguri unor boieri devotați lor. P. Kiseleff, la plecare, recomandase noilor domni să ridice în ranguri boierii care serviseră armata de ocupație cu devotament. Domnii regulamentari nu puteau schimba nimic din ceea ce lăsase stabilit P. Kiseleff, acționând numai conform instrucțiunilor primite, îndeaproape și permanent supravegheați de consulii ruși, ceea ce stârnește nemulțumiri în rândurile clasei conducătoare românești.²³

Al. Dim. Ghica, la urcarea pe tron, găsisse visteria secătuită, lefurile nu se plătiseră pe timp de trei luni. Se căutau împrumuturi; totul era foarte dificil pentru domn de a ieși din această gravă situație pe care o provocase ocupația rusă. Guvernul era slab pentru a face față unei astfel de situații, abuzurile creșteau. „Domnul, – scria consulul Prusiei la București, la 19 iunie 1835 – care este un om foarte respectabil, cunoaște toate aceste abuzuri, dar, din nenorocire pentru această țară, în eforturile pe care le face pentru a le distruge, el nu este sprijinit de nimeni“. Întrunită în octombrie 1834, Adunarea obștească se va ocupa de acoperirea unui mare deficit rezultat din creșterea tributului și listei civile cu 400 000 lei vechi și donația către domn pentru acoperirea cheltuielilor efectuate la Constantinopol. Impozite noi nu se puteau adopta. Seceta crescuse prețurile. Domnul nu putea face mai mult decât îi îngăduia Regulamentul Organic. În februarie 1835 au loc tulburări în 16 sate din apropierea Ploieștiului, datorate grelei situații financiare. Numai cu bune intenții, domnul nu putea redresa grava stare de lucruri existentă, căci nu-i permitea Regulamentul Organic.²⁴

Cu toate acestea, Regulamentul Organic permitea reforma administrativă, precum mutarea unor reședințe de județe, con-

²³ I. C. Filitti, *Domnii române...* p. 22-23.

²⁴ *Ibidem*, p. 23-25.

struirea de noi orașe, ameliorări edilitare în altele, între care, pe primul plan se afla capitala. În privința raporturilor dintre boieri și clăcași, însuși P. Kiseleff întâmpinase opoziția primilor, care se intensifica după 1834. Totuși, întrucât fusese secetă, Adunarea obștească adoptă scăderea prețului zilei de muncă. Domnul întâmpină mari dificultăți cu boierii care interpretau prevederile Regulamentului Organic în sensul de a se considera proprietari, restrângând astfel partea din domeniu care se acorda clăcașilor pentru muncă. Crescând rezerva feudală, se naște problema prisoaselor, peritru care se făceau învoieli agricole. După 1829, exploatarea domeniilor devine foarte rentabilă, sporind numărul arendașilor. Al. D. Ghica interzice funcționarilor să ia pământ în arendă. Se adoptă o lege în 1836 pentru executarea contractelor de închiriere și arendare, ca o garanție pentru stăpânii de domenii contra arendașilor. Pentru a nu spori vexațiunile contra țăranilor, s-a interzis, printr-o circulară din 1837, sechestrarea obiectelor de primă necesitate, precum haine, unelte, așternuturi. Spre a se pune capăt diverselor procese, s-a adoptat legea pentru măsurătoarea cadastrală, în 1835. O comisie centrală a fost constituită la București, menită a conduce și supraveghea lucrările de cadastru: hotărnicii, întocmirea de hărți generale ale Țării Românești, descrierea statistică a fiecărui domeniu și a întregii țări, certificarea și păstrarea documentelor cadastrale.²⁵

Evident, Regulamentul Organic favoriza explicit și implicit pe boieri. Venitul de pe rezerva proprietarilor era însă departe de a-l egala pe cel obținut pe loturile acordate clăcașilor. Totuși, nu însemna că obligațiile țăranilor erau ușor de îndeplinit: „Obligațiile țăranilor sunt slabe când sunt calculate în zile de muncă, la prețul curent. Or, salariile, în timpul prielnic de muncă, sunt foarte modeste tocmai pentru că săteanul n-are atâta pământ pentru a face posibil traiul familiei sale și pentru că el este obligat să se angajeze la un proprietar sau la un arendaș pentru a câștiga câțiva bani. Oferta fiind prea mare, Salariul oferit este minim. În timp ce nivelul de trai al clasei țărănești este îngrozi-

²⁵ *Ibidem*, p. 26-28.

tor de scăzut, marele proprietar sau reprezentantul său speculează atât cât pot această discordanță între bogăția generală a țării și mizeria lucrătorilor secătuiți de o teribilă concurență“²⁶.

Încercările lui Al. D. Ghica de a ameliora starea țăranilor s-au lovit de egoismul marilor boieri, care-i devin ostili, îl calomniază: „Exigențele boierilor tind a face din Principatele Române țări pur agricole, populate de țărani fără inițiativă și fără contact moral cu lumea intelectuală sau de afaceri. O masă rurală, depozitară de tradiții, de artă și de gândire daco-romană și redusă la o viață vegetativă; deasupra, fără tranziție, fără legătură posibilă, o clasă de orășeni originari din străinătate, vorbind o altă limbă, purtând veșmânt german și necunoscând aproape nimic din poezia, arta și obiceiurile adevăratei României. O împărțire în caste închise, un dezechilibru inevitabil al structurii națiunii, redusă pentru totdeauna la starea de colonie de exploatat; iată concepția de care se ținutiesc boierii în ceea ce privește patria lor. În numele legilor recente și în virtutea privilegiilor din care nu vor să sacrifice nici cea mai mică parte, proprietarii estimează cu toată convingerea că România rămâne o țară rurală, cu excepția câtorva rare târguri în care adevărații români nu se pot stabili“²⁷.

Țara Românească nu putea rămâne una exclusiv rurală, căci în perioada regulamentară activitățile industriale cunosc o dezvoltare evidentă. Astfel „fabricanților“ li se acordau așa-numite „cărți de apărare“ pe un număr fix de ani, fără însă a li se acorda și privilegiul de a utiliza în exclusivitate meșteșugul respectiv. Statul ocrotea fabricile și manufacturile, îngăduind utilizarea lucrătorilor și meșterilor din străinătate, cărora li se acordau premii pentru realizări deosebite în perfecționarea ramurii în care munceau. Regulamentul Organic desființa opreliștile anterioare, favorizând pătrunderea elementelor economiei moderne. În industria alimentară începe a se folosi forța aburului și a mașinilor, munca salariată. În 1832 erau 2 000 de meșteri și cam tot atâtea calfe. În București era aproximativ o treime din mese-

²⁶ M. Emerit, *Les Paysans...*, p. 257-258.

²⁷ *Ibidem*, p. 149.

riașii Țării Românești. După 1831, meseriașii sunt grupați în bresle numite corporații, care se vor desființa în 1873.²⁸

Nu numai în domeniul industriei, aflată în fază incipientă, dar și al agriculturii se constată progrese. Astfel, Al. D. Ghica a întreprins măsuri pentru cointeresarea concetățenilor săi în aplicarea de metode moderne de cultivare a pământului. El a întemeiat o Societate de agricultură, făcând experimente cu un utilaj nou pe care l-a importat. În 1841, Grigore Cantacuzino, unul din cei mai mari proprietari din Țara Românească, se afla la Paris, unde vorbea despre marile sale întinderi de moșii și de dificultățile pe care le întâmpina pentru a le cultiva. O casă engleză a trimis un agronom, care s-a oferit să le arendeze pe timp de 15 ani în schimbul unei sume de 200 000 franci, cu o rentă anuală de 50 000 franci. Însă, Gr. Cantacuzino s-a temut să nu fie acuzat că livrează țara sa exploatarea străinilor și a refuzat semnarea contractului. Străinii ar fi putut să fie buni îndrumători pentru români, însă ofertele lor erau întâmpinate cu o mare neîncredere, care a dăunat multă vreme. Guvernele Principatelor Române s-au mulțumit să importe utilaje și animale de rasă. În 1838, Félix Colson cerea permisiunea pentru străini de a cumpăra moșii. Ei ar fi adus capitaluri, mașini perfecționate, semințe de calitate și cunoașterea piețelor externe. Colson preconiza că acești producători vor fi cu ușurință asimilați și vor sfârși prin a aduce abundență în țară. Însă, românii se temeau ca pământul lor să treacă fie și cât de puțin în mâinile străinilor. Astfel că nu acceptă tehnicienii din Occident decât în calitate de consilieri, deci în mod provizoriu.²⁹

Tratatul de la Adrianopol a facilitat dezvoltarea comerțului stimulând agricultura. Căile de comunicație rudimentare îngreunau însă comerțul. Astfel că domnitorii au trecut la măsuri pentru facilitarea circulației mărfurilor. În Țara Românească comunicațiile erau facilitate de Dunăre. Drumurile se construiesc

²⁸ Dan Berindei, *Orașul București...* . p. 159-167; Vladimir Diculescu, *Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830-1848)*, București, 1973, p. 90.

²⁹ M. Emerit, *op. cit.*, p. 196-197.

de la vest la est. Al. D. Ghica a dispus construirea a 77 de poduri, cele mai mari de către stat, cele mai mici de către particulari. Cerealele erau transportate de care cu boi până în porturile dunărene. Lucrările edilitare au fost încredințate inginerului Vladimir de Blaremburg, cumnatul domnitorului. În principalele orașe s-au pavat străzi, s-au efectuat lucrări de iluminat, de aducerea apei, s-au cumpărat pompe pentru stingerea incendiilor, s-au construit școli, închisori, cazărmi, primării. Prestațiile țăranilor au determinat un preț scăzut al lucrărilor. Orășenii plăteau taxe pe produse alimentare, în contul efectuării de lucrări edilitare. Și orășenii, și țăranii se plâneau, primii că o parte din valoarea produselor lor se pierdea în buzunarele funcționarilor, ultimii că îndeplineau corvezi grele departe de domiciliul lor.³⁰

Multe erau de întreprins, în parte s-a și reușit, în domeniul economic, dar administrația se pretează continuu la reforme. Pe prim plan se situează adoptarea proiectelor de legi, apoi a proiectelor de legi care să asigure buna lor aplicare. În 1835, Curtea de Revizie este înlocuită cu un Sfat consultativ al domnului. Ar fi fost posibile mai multe realizări, dacă, în urma evacuării armate a Principatelor, nu ar fi rămas o gravă stare financiară. Încă din primele momente ale sosirii sale la București, consulul general rus, baronul Rückmann, a putut constata „situația infinit regretabilă în care se aflau finanțele acestei provincii“. A primit instrucțiuni de la împărat asupra cererii domnului Țării Românești pentru creșterea impozitului. Opinia sa decurgea din atitudinea Curții imperiale, anume ca, în loc de mărirea impozitului, domnul să procedeze la micșorarea cheltuielilor printr-un sistem de economie înțelept. Consulul general rus era autorizat de a face cunoscut domnitorului că guvernul valah avusese permisiunea de a ridica, în mod extraordinar, o zecime adițională asupra contribuțiilor directe pe anul 1834, încă alte trei zecimi pentru anul 1835. Țarul a consimțit la aceste zeciuiele numai temporar, motivate de împrejurările existente,

³⁰ *Ibidem*, p. 205-206; Al. Cebuc, L. Mocanu, *Din istoria transportului...*, p. 26-29.

punând condiția expresă de a fi suprimate începând de la 1 ianuarie 1836.³¹

Sursele de venituri ale ambelor Principate Române ar fi sporit datorită facilitării relațiilor comerciale dintre ele. Comerțul de frontieră era însă stânjenit prin vama percepută. P. Kiseleff a alcătuit o comisie moldo-munteană la Focșani pentru a dezbate problema scutirii de vamă, la 27 aprilie 1832. Negocierile s-au întrerupt. M. Sturdza reclamase aceasta lui Minciaky, încă de la urcarea sa pe tron, în 1834. Consulul general rus intervine și, din nou, se întrunesc delegațiile celor două Principate care în 8 iulie 1835 încheie prima Convenție de Comerț în capitala Moldovei, având 26 articole. Convenția stabilea scutițiile de vamă reciproce, cât și prohibițiile produselor care nici măcar nu puteau tranzita teritoriul unui principat. Articolul 1 prevedea înapoierea reciprocă a birnicilor și țiganilor. Convenția avea o durată de 7 ani.³²

Al. D. Ghica se adresa lui Rückmann la 18 septembrie 1835, răspunzându-i, de fapt, la o scrisoare în care consulul rus menționa că existau dificultăți în ratificarea Convenției comerciale. Domnitorul Țării Românești considera necesar un articol explicativ la articolul 11 al textului. O copie a Convenției modificate a fost trimisă postelnicului Constantin Suțu la Iași. Primele răspunsuri pozitive care vor sosi din capitala Moldovei vor determina încheierea definitivă a acesteia.³³

Nimic, dar absolut nimic nu putea întreprinde Al. D. Ghica fără acordul Curții din Petersburg. După doi ani de la preluarea administrației Țării Românești, se adresa consulului general, menționând că aplicarea Regulamentului Organic a produs o serie de efecte, pe care le semnaleză ministrului de externe al Rusiei. Astfel, era necesar de a face stabile și folositoare bine-

³¹ Arh. MAE al Rusiei, *Fondul Consulatului rus din București*, dosar 555, f. 133, baronul Rückmann către Al. Ghica, Bucurest, 28 Aout 1835.

³² I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 195-202.

³³ Arh. MAE al Rusiei, *Fondul Consulatului rus la București*, dosar 555, p. 37.

facerile reformelor. Împreună, vor găsi mijloacele adecvate de a progresa în aplicarea lor.³⁴

Prin aplicarea Regulamentului Organic, apar tendințe de delimitare între activitatea domnului și a miniștrilor, care prefigurează o putere executivă bifurcată. Un raport al Adunării obștești din 25 februarie 1835 către domn, considerat ca arbitru, reclama membrii Sfatului Administrativ (guvernului) de a fi încercat să împiedice expunerea deschisă a opiniilor deputaților, precum și că nu informau corect pe domn despre dezbaterile Adunării. La 6 iulie 1837, Adunarea solicita domnului luarea unor măsuri contra membrilor guvernului care nu au elaborat la termen proiectul de lege promis și nu au prezentat bilanțul asupra cheltuielilor. Alteori, Adunarea atrage atenția direct miniștrilor, în ședință publică, cu privire la unele dificultăți survenite în buna desfășurare a lucrărilor departamentelor lor. Există, astfel, o tendință de a delimita actele miniștrilor de cele ale domnului, concretizată în raporturile directe ale membrilor guvernului cu Adunarea, cu excepția proiectelor de legi care implicau citirea sau înmânarea ofiselor domnești către Adunare.

Sunt menționate exemple când un ministru adresează raport Adunării fără vreo referință la o decizie a domnului în acest sens, precum există comunicări ale Adunării directe către miniștri sau alți înalți funcționari. Se constată chiar un dialog cu Adunarea. Aceste relații directe între miniștri și Adunare nu au avut însă un caracter sistematic, precum în Moldova.³⁵

Cu timpul, prin măsurile întreprinse de administrație, se restrâng privilegiile boierilor, ale căror nemulțumiri sporesc. Ei își manifestă opoziția fie în întrunirile din case particulare, fie în Adunare. Această opoziție se grupează în jurul lui Iordache Filipescu, înlocuit de Al. D. Ghica la interne cu fratele său Mihail Ghica. Alături de el se situa Barbu Știrbei, împreună cu fratele său Gh. Bibescu. În genere, opoziții aveau motive personale, dar existau și altele de natură superioară. În Adunare,

³⁴ *Ibidem*, p. 52-53, Bucurest, 25 Avril 1836.

³⁵ Tudor Drăganu, *Începuturile și dizolvarea regimului parlamentar...*, p. 56-57.

domnul și guvernul său sunt criticați cu prilejul dării de seamă asupra cheltuielilor. Deputații refuză reducerea lefurilor cu o zecime.³⁶

Pe lângă opoziția internă, care-l acuză de nepotism, favoritism, Al. D. Ghica stârnește adversitatea domnului Moldovei și pe cea a consulului rus, P. Rückmann, pe care-l nesocotise la Constantinopol, în timpul investiției, el fiind atunci însărcinatul cu afaceri al ambasadei ruse. Numit consul la București, sosește în Țara Românească în iunie 1835. Foarte autoritar și arogant, Rückmann refuză să întindă mâna domnitorului la o reprezentare teatrală și-l silește să alunge din țară pe J. A. Vaillant. Drept reacție, Adunarea votează cumpărarea mai multor exemplare din dicționarul limbii române elaborat de J. A. Vaillant. Consulul rus determină însă pe domn să refuze sancționarea votului Adunării. Precum constata consulul Prusiei, puterea protectoare nu respectă prevederile Regulamentului Organic: „Cheia de boltă a nouilor așezăminte trebuia să fie întemeierea dreptății pe baze moderne și totuși Rusia nu se sfiește a călca în picioare acest principiu.”³⁷

Consulul Rusiei la București se amesteca în cele mai mici chestiuni, favorizând pe adversarii domnului. Orice întreprindea administrația de stat trebuia supus aprobării lui, în caz contrar devenind agresiv și chiar grosolan în comportamentul său față de domn, eschivându-se de la manifestări formale de politețe. El a instituit o stare de nervozitate continuă în relațiile cu domnul, în mod intenționat, spre a-l intimida, dându-i de înțeles că nu avea de ales în manifestarea actelor sale ca șef al statului, redus la condiția unui conducător de guvernare rusească, care primea porunci spre executare.³⁸

Al. D. Ghica se vede nevoit a se conforma instrucțiunilor Curții protectoare, care, așa cum îl numise pe tron, putea oricând să-l destituie, precum se va întâmpla. Deocamdată, domnul, plecându-se în fața presiunilor exercitate asupra lui din partea

³⁶ I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 32-34.

³⁷ *Ibidem.* p. 35-36.

³⁸ *Ibidem.* p. 37. Anastasie Iordache, *Principii Ghica...*, p. 149-155.

Rusiei, intră în conflict cu opoziția națională din Adunare. Astfel, ca director în Departamentul Finanțelor, Ion Câmpineanu respinge cheltuieli care n-au fost aprobate de Adunare. Ca deputat, se opune tendinței nemăsurate de îmbogățire a lui Mihail Ghica. Prieten cu domnul, îl îndeamnă să se sustragă subtilităților politice și să ia măsuri pentru dezvoltarea comerțului și meșteșugurilor, agriculturii, navigației pe Dunăre, caselor de comerț, construirii de căi de comunicație. Pentru a-și satisface pretențiile de lux, domnul solicită Adunării dublarea listei civile, de la 600 000 la 1 200 000 de piaștri. „În mai puțin de un an – scria Ion Ghica, în toată țara s-a organizat un sistem de abuzuri și vexațiuni, al cărui pivot sunt Mihail Ghica și Iancu Manu și pe care principele îl tolera fără să profite de el. Independent de slujbașii administrației, în toate județele boierul cel mai influent îi exploatează pe țărani în beneficiul său prin intermediul zapciilor. Acești slujbași colindă satele plășilor și-i constrâng pe țărani la munci de dulgherie și cărăușie, pe un preț plătit dinainte, care nu e nicidecum în raport cu munca“. Frații Bibescu și Știrbei, membri ai guvernului, în loc să contribuie la curmarea abuzurilor, determină pe Mihail Ghica la prevaricațiuni, ațâțând în ascuns Adunarea contra domnului. În perspectiva detronării lui, ambii părăsesc guvernul, apoi țara.³⁹

Opoziția internă se împărțea, așadar, în două: cea a boierimii liberale, în frunte cu Ion Câmpineanu, care milita pentru aprofundarea reformelor, și cea conservatoare, utilă Rusiei, adversară adâncirii reformelor, care urmărea detronarea în avantajul unuia dintre Frații Bibescu sau Știrbei, foarte docili în aplicarea instrucțiunilor primite de la S. Petersburg. Domnul se afla într-o cumplită dilemă. El nu era un adversar al reformelor care decurgeau din aplicarea strictă a Regulamentului Organic, fără a-i depăși limitele, pentru că nu cuteza. Totuși, din Regulamentul Organic Rusia, împreună cu boierii conservatori, aplică numai ceea ce le convine, restul devenind caduc. Pentru a îngrădi orice inițiativă, de natură a depăși limitele îngăduinței Rusiei, precum ale Regulamentului, Curtea din Petersburg încercase unele mo-

³⁹ Ion Ghica, *Opere*, vol. IV, p. 370-371.

dificări ale textului său, încă de pe vremea când se afla la Constantinopol pentru confirmarea lui. Ambasadorul Buteniev a făcut chiar unele mici modificări, care nu afectau fondul. El a adăugat însă la text un articol adițional, care leza grav dreptul de autonomie: „În viitorime, orice modificații, ce ar voi să facă mai în urmă domnul la Regulamentul Organic, nu se vor putea înființa și a se pune în lucrare decât după într-adins dezlegarea Înaltei Porți și cu primirea Curții Rusiei“.⁴⁰

Articolul adițional reducea la neant înseși prevederile Regulamentului Organic care confereau Adunării și domnului dreptul de a legifera, extinzând la toate aspectele administrației, ceea ce Regulamentul Organic restrânsese numai la dările percepute și drepturile celor două mari Puteri. În privința modificărilor făcute de ambasada rusă din Constantinopol, Gh. Bibescu înainta domnului, la 21 aprilie 1835, o lucrare de coordonare. Prin aceasta, atrăgea atenția asupra a trei probleme ce decurgeau. Astfel, modificarea art. 20 din capitolul referitor la carantine susținea sudiții (supușii străini) de la jurisdicția tribunalelor românești pentru infracțiuni grave, care atrăgeau trimiterea la ocne a autohtonilor. Gh. Bibescu aprecia ca „o atingere foarte gravă adusă unui drept pe care țara l-a exercitat în mod constant“, apoi, preciza că „orice crimă comisă pe teritoriul valah n-a fost judecată până acum decât de legea și judecătorii țării“. În afară de aceasta, se observa modificarea art. 380, potrivit căruia miliția națională avea rolul numai de a asigura poliția și ordinea internă, executarea legilor. În finalul expunerii sale, Gh. Bibescu constata că articolul adițional ar urma să se aplice tuturor prevederilor Regulamentului Organic, „ceea ce va împiedica în întregime progresul guvernului și al afacerilor“⁴¹.

În vederea includerii modificărilor menționate și articolului adițional, consulul rus P. Rückmann face presiuni asupra domnului să procedeze la numirea unui delegat român care să colaboreze cu consulatul general al Rusiei în acest scop. Ulterior,

⁴⁰ I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 38-39.

⁴¹ *Ibidem*, p. 39-40.

consulatul rus revine, într-o scrisoare către domn, din 1/13 august 1836, asupra necesității revizuirii Regulamentului Organic, precizând că Poarta, după convingerea Curții din Petersburg, avea să confirme nu numai legile date între 1832 și 1834, ci din 1831, deci asupra tuturor legilor administrației lui P. Kiseleff. Adunarea se împotrivesc însă acestei pretenții, invalidând alegerile din unele județe: „Ghica Vodă se afla astfel prins între amenințările lui Rückmann și Adunarea rebelă, de care știa că se va opune articolului adițional. Nu avea însă nici un mijloc de constrângere asupra opozanților și adresă chiar un memoriu în această privință Curții rusești. Voia concentrarea puterilor în mâinile domnului și o *interpretare* a Regulamentului Organic în sensul unei mărginiri a drepturilor Adunării. Răspunsul ce primi era însă o dojană a propriei sale acțiuni. Ghica nu părea Rusiei destul de plecat ordinelor lui Rückmann”⁴².

Prin atitudinea sa, Curtea din Petersburg stârnește o nemulțumire generală, asmuțind pe unii contra altora. Domnul era profund nemulțumit. Ca atare, ajunge la relații foarte încordate cu consulul Rusiei. Astfel, la 9 martie 1836 îi scria că, de mai bine de 8 luni, el judeca părtinitor actele sale. Nu putea desluși cauza acestor prejudecăți manifestate cu orice prilej: „Nu este de ajuns de a mă umple de amărăciune prin expresii dure și injurioase consemnate în notele oficiale, nu e de ajuns de a fi fost făcut martorul procedeelelor voastre în privința mea în înalta societate atunci când în salonul domnului Suțu (...) am fost întâmpinat cu o pornire de furie aproape incredibilă, voi ați sfârșit, în fine, prin a voi să mă umiliți în plin public, în vestibulul teatrului“. Întinzându-i mâna consulului rus, acesta a refuzat să răspundă. O lipsă de politete elementară față de șeful statului, pe lângă care era acreditat. Domnul mărturisește că, prin acest gest, publicul nu vedea conduita consulului general, ci mai ales modul de a gândi al Ministerului de Externe al Rusiei. Fără respectul datorat domnului, nici un guvern nu va putea exista.⁴³

⁴² *Ibidem*, p. 42-43.

⁴³ BAR, Msse, *Arhiva Al. Ghica*, III, act. 201.

Arogant și lipsit de scrupule, instrument docil al Curtii imperiale ruse, Rückmann răspunde domnului, la 11 martie 1836, că un guvern se judecă după actele sale, numai acestea putându-i asigura respectul și recunoștința publică. Or, actele guvernului constau în pierderea gratuită a unei surse principale a venitului public, în anul trecut, în promovări ilegale, în arendarea veniturilor mănăstirești. Consulul Rusiei nu nega rănirea orgoliului lui Al. D. Ghica, dar nu se aștepta la o asemenea întorsătură a lucrurilor.⁴⁴

Extrem de nemulțumit, domnul Țării Românești adresează un memoriu secret Ministerului imperial, făcând o expunere a situației existente a administrației sale și a dificultăților pe care le întâmpină aplicarea Regulamentului Organic, la 25 aprilie 1836. În primul rând, se referea la necesitatea introducerii unei reforme de către administrația lui Kiseleff, care pusese în mișcare diversele resorturi ale acesteia. Sub noua administrație, era necesară o continuitate în aplicarea Regulamentului Organic. În acest sens, Al. D. Ghica apreciază rolul său moderator al elanului tinerilor, care vor să împingă prea departe teoria reformelor, pe de o parte, și de a proteja interesele generale ale populației contra abuzurilor autorităților, pe de alta. Mijloacele de care dispune domnul sunt: remunerarea slujbelor și reprimarea actelor de nerespectare a legilor, facultatea de a încuraja serviciile prin recompense bănești, complet paralizată, căci nu are posibilitatea de a acorda decât ranguri. Autoritatea de stat rămâne neputincioasă în a preveni dezordinile, pentru că nu dispunea de dreptul de a urmări delincvenții privilegiați. Astfel că, moderația și menajamentele sunt încă singurele mijloace care îi mai rămân. Domnul este cuprins de amărăciune și dezgust față de situația existentă. Acolo unde puterea domnului nu este suficientă, Al. D. Ghica preciza că a intervenit cu vechiul lui credit de mare boier al țării. Acesta nu este însă suficient pentru a satisface nevoile generale ale țării, fiind absolut necesară, pentru bunul mers al administrației, lărgirea prerogativelor domnești în raport cu

⁴⁴ *Ibidem.* art. 20.

diverși funcționari publici. Un judecător ocupă o funcție fără nici o pregătire, fără experiență, fără instruire, numai pentru motivul că s-a născut boier. Micii boieri nu pot reprezenta eficient pe domn, căci opiniile lor sunt disprețuite de către marii boieri, a căror destituire este aproape imposibilă. Mai mult chiar, domnul nu poate revizui procesele, dar în ochii poporului el se face responsabil de orice nedreptate. În administrație, la fel ca în justiție, funcțiile sunt ocupate de același cerc închis al marii boierimi, oricâte reproșuri s-ar face domnului că numește rude ale sale. De aici, menajamente fără sfârșit, compromisuri. În Adunarea obștească, numai clasa boierească este reprezentată, făcând orice pentru menținerea și sporirea privilegiilor. De slăbiciunea materială a domnului profită marii boieri în folosul administrației lor.⁴⁵

Prerogativele lărgite solicitate de Al. D. Ghica sunt respinse de către Rusia, care avea un sprijin eficient din partea boierimii conservatoare, ahtiată de putere și de privilegii. Nu boierimea conservatoare se opune introducerii articolului adițional, ci cea liberală, în frunte cu Ion Cămpineanu. Potrivit relatărilor lui I. H. Rădulescu, Al. D. Ghica s-ar fi întâlnit noaptea, în grădina lui Scufa, cu deputații decizi să se opună articolului adițional. Domnul luase astfel act de felul cum vor proceda, aprobându-le acțiunea, deși nu le putea acorda un sprijin fățiș. Consulul rus va fi fost pus în cunoștință despre această întrunire. Comisia Adunării pentru analiza textului revizuit al Regulamentului Organic a depus raportul la 23 martie 1837, indicând modificările și completările. Dintre observațiile Comisiei două se desprindeau cu predilecție: prima, referitoare la încălcarea regulamentului carantinelor, și a doua referitoare la articolul adițional. Pe prima, consulul rus o trecea cu vederea, dar a doua susține să rămână așa cum a fost redactată, fără nici o modificare din partea Adunării. Raportul revizuit al Comisiei pentru cercetarea Regulamentului Organic a fost prezentat în Adunare la 15 iunie

⁴⁵ Arh. MAE al Rusiei, *Fondul Consulatului rus din București*, dosar 548, f. 24-28.

1837, care respinge introducerea unor modificări. La 18 iulie, Adunarea trimitea domnului observațiile sale. Al. D. Ghica însă, sub presiunile exercitate asupra sa de consulul Rusiei, le respinge, recomandând altă decizie.⁴⁶

În nota către domn, consulul rus se mira cum Adunarea Țării Românești nu urmăse exemplul celei a Moldovei, care adoptase revizuirea fără vreo opoziție. Al. D. Ghica a transmis, după primirea acestei note, deputaților: Adunării să renunțe la rezistență de bunăvoie, spre a se evita umilirea sa de către Rückmann. Un ofis domnesc a fost prezentat deputaților, după care, în ședința din 20 iulie 1837, Adunarea a dat o replică, în care se preciza: „pata ce se pune astăzi prin cea mai mare nedreptate asupra sentimentelor și a recunoșcătoarei supunerii a acestei adunări către prea înaltele puteri este o răsunătoare asupra ce i se face împotriva curățeniei de cuget cu care ea și-a împlinit și-și împlinește ale sale sfinte datorii“. În continuare, se argumenta că nu se aduce nici un fel de atingere a drepturilor celor două mari puteri. Ca atare, nu există vreun temei pentru a se lua măsuri contra deciziei sale. Replica fusese adoptată cu 24 voturi, 3 contra și 5 abțineri. În finalul ședinței s-a dat citire ofisului domnesc pentru închiderea Adunării Obștești. În ședința din 10 iulie 1837, Ion Câmpineanu a protestat contra presiunii ce se făcea asupra grupului de deputați opoziționiști, după care s-a retras din Adunare. Deputații opoziționiști, după samavolnică închidere a Adunării, trimit articole pentru presa din Franța. La 17 mai 1838, consulul Rusiei se întoarce de la Constantinopol cu un firman al cărui conținut fusese stabilit, de fapt, la Petersburg. În consecință, domnul primea ordin de a exprima nemulțumirea Porții față de anaforaua semnată de cei 24 deputați, ca fiind ilegală. Cei ce nu se vor supune dispozițiilor firmanului vor fi aspru sancționați. Domnul va convoca Adunarea obștească pentru includerea articolului adițional în Regulamentul Organic, ceea ce s-a și întâmplat întocmai în ședința din 9/21 mai 1838. Domnul însuși a ezitat îndelung semnarea, cerând în două rânduri să i se

⁴⁶ I. C. Filitti, *Domniile române...* p. 44-50.

schimbe pana. Pentru moment, opoziția amuțise: „Rusia triumfa. Totodată, ea era cea dintâi care călca propria ei operă, în virtutea căreia adunările nu erau nicidecum silite a asculta de firmanse împărătești în chestii de administrație interioară (...). Se vede că Rusia, după părăsirea Principatelor, se gândise că adunările nu vor fi poate totdeauna uneltele oarbe ale politicii ei; rezultă, se pare, că nu urmase sfaturile lui Kiseleff și, neputând reocupa Principatele, găsi la articolul adițional arma de care avea nevoie pentru a-și asigura totuși atotputernicia în Țările Române“⁴⁷.

Surprins în exprimarea veritabilelor sale sentimente de domn național, adversar al restrângerii drepturilor țării la autonomie, Al. D. Ghica nu este iertat de Curtea din Petersburg, care, treptat, dar sigur, îi hărăzește detronarea, căci nu-i era de folos planurilor sale. Prins la mijloc, între necesitățile naționale de a se rezista contra gravelor atingeri ale drepturilor dobândite din vechime la autonomie și asprele instrucțiuni primite de la Petersburg prin intermediul arogantului consul rus la București, Al. D. Ghica va acorda, în mod firesc, prioritate sentimentului național, nu numai pentru că era român, dar și pentru că descindea dintr-o familie domnitoare, cu remarcabili predecesori în opera de emancipare națională.

Detronarea domnului accesibil măsurilor de modernizare, dar indezirabil Rusiei

Aroganța, perfidia, spiritul agresiv și intolerant, grosolănia chiar a unui baron, precum consulul general al Rusiei la București, depășiseră cu mult limitele de comportament ale unui diplomat față de un monarh, al cărui principat se bucura, din vechime, de un drept de autonomie. Curtea din Petersburg creează confuzii intenționate, denumind Principatele Române când

⁴⁷ *Ibidem*, p. 57-58.

provincii, pentru a le diminua statutul internațional, spre a îngădui pe viitor anexarea, fie state de sine stătătoare, cu intenția de a le îndepărta de protecția datorată în mod legitim de Poartă, suzerana lor. Pentru a nu constitui o povară pentru Rusia, căci nu intenționa să le întrețină, ci dimpotrivă, Principatele sunt incluse, cât se poate de reticent, circuitului civilizației europene, de care fuseseră îndepărtate treptat de mai bine de un secol. Necesitățile de modernizare devin stringente, nivelul european de civilizație contrasta atât de puternic cu Principatele dunărene, încât ritmul de asimilare sporește pe măsura contactelor tot mai frecvente cu Occidentul. Europeanizarea progresează mai mult decât era necesară Rusiei spre a facilita anexarea, căci le atașa irevocabil civilizației și culturii occidentale, afinitățile cu acestea fiind sporite de latinitatea limbii române.

În tendințele spre modernizare, Principatele Române intră într-o „curioasă criză“, așa cum o denuțește I. C. Filitti, generată de rămânerea în urmă, datorată suzeranității Porții și protectoratului Rusiei, și dorința de progres, fără a determina pericolele viitoare pentru statutul politic: „O societate ce se zbătea între obiceiurile orientale și cele europenești. Occidentalism în forme și elegante, mai mult decât în spirit și caracter. Tranziție și contrast în toate, în case, în îmbrăcăminte, în legi, în limbă chiar“⁴⁸.

În vacarmul disputelor politice, nu se percepe progresul survenit în toate domeniile, dar și marele contrast între trecut și prezent: „la București se vedeau palate alături de colibe. Seara, pe Podul Mogoșoaiei, calești pompoase stropeau de noroi sau înecau în praf pe umilul pedestru. Luxul creștea mereu și veniturile boierești se duceau în străinătate pentru satisfacerea lui. Ca în toate societățile aristocratice, slugile sunt numeroase în casele boierești“. Domnea moda franceză la București, ultimele noutăți pătrunzând foarte repede: „Francezul e privit la București ca un prieten, aproape ca un compatriot. În saloane se vorbește franțuzește despre literatura și teatrul franțuzesc, despre atracțiile Parisului“⁴⁹.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 244.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 244-245.

Prin venirea dascălilor transilvăneni, de formație culturală germană, are loc o confruntare cu moldo-valahii, de formație franceză. Astfel, Ioan Maiorescu, profesor la Craiova, iniția, sub formă de corespondență către „Foaia literară“ din Transilvania, la 15 februarie 1838, o critică vehementă la adresa materialismului francez care domina cugetele profesorilor români cu studii în Franța: „Un materialism gros s-a lăsat ca un nor greu pe Țara Românească. De unde? Din Galia (Franța); o beletristică lunecoasă amăgește pe mai toți. De unde? Din Galia. O judecată stricată, un gust primejdios, o silință opintită numai pe lucrul din afară, un lux grozav, dărăpănător. De unde? Din materialismul franțuzesc; o ușurățate, o nestatornicie, o procopsință superficială. De unde? Din beletristica franceză“⁵⁰.

Ioan Maiorescu nu numai că atacă influența franceză, pe care o consideră nefastă, dar trece la atacuri personale contra profesorilor aflați sub o astfel de influență. Profesorii din București cer pedepsirea lui. Cu multe dificultăți, este salvat pentru a nu fi eliminat din învățământ. La 18 mai 1838, tot în „Foaia literară“, profesorul francez Antoine Roques adresa un răspuns lui Ioan Maiorescu, în care scria, printre altele: „E adevărat că în țara noastră s-a întins un oarecare gust de galomanie, dar slavă Domnului că nu domnește trebuința care invocă nemțomania“. A. Roques elogiază pe cunoscătorii culturii franceze, căci ei, prin aceasta, au reușit să scrie mai bine românește decât cei care nu o cunosc.⁵¹

Necesitatea recurgerii la sprijinul Franței devine o dominantă a societății românești, indiferent de motive. Al. D. Ghica însuși, pentru a scăpa de sufoșanta tutelă exercitată asupra sa de către Rusia, caută sprijin la consulul Franței și chiar al Austriei. Consulul rus în mod constant învinuiește pe domn de slăbiciune față de supușii săi. Conflictul dintre domn și Adunare se acutizează cu prilejul dezbaterii proiectului de lege al guvernului pentru îmbunătățirea stării clăcașilor. La deschiderea celei de-a

⁵⁰ A. D. Xenopol, *Istoria românilor...*, vol. XI, p. 265-266.

⁵¹ *Ibidem*, p. 266.

doua legislaturi, un ofis domnesc invita deputații să dezbată problema prisoaselor și cea a timpului dijmuirii recoltei. Drept răspuns, Adunarea, alcătuită numai din boieri, cerea ca obligațiile clăcașilor să se efectueze trimestrial, căci altminteri sunt tentați să le împlinească deodată. Pentru a contracara opoziția retrogradă a mării boierimi conservatoare, deloc dispusă la concesiile față de clăcași, domnul adresează un memoriu Ministerului de Externe al Rusiei, la 25 aprilie 1838, prin care solicită sporirea prerogativelor domniei.

Al. D. Ghica motiva cererea sa prin necesitatea de a ușura sarcinile administrației. Astfel, Adunarea Obștească, în loc să se limiteze la atribuțiile sale de a veghea scrupulos la folosirea resurselor statului, care este prima sa obligație, își asumă misiunea de a controla, blama și reglementa detaliile măsurilor administrative, de a cere modificări în alegerea funcționarilor. Pasiuni și interese de clasă agită fără încetare teoriile omnipotenței parlamentare, ale responsabilității ministeriale și alte idei incompatibile cu principiile care conduc administrația de stat, angajând o luptă permanentă cu guvernul, deosebit de periculoasă și penibilă. Domnul nu solicită noi prerogative în detrimentul principiilor care consacră reforma, ci tocmai pentru a pune în aplicare principiile legalității și prevederile luminate care stau la baza acestei reforme. Ca atare, trebuie să aibă facultatea de a apela sau nu la Adunare. Sunt necesare noi prerogative, deoarece șeful statului este prea slab pentru a governa, în condițiile în care Adunarea obștească are competențe indefinite în interpretarea diverselor articole din Regulamentul Organic. Domnul așteaptă concentrarea puterilor în mâinile sale, ca șef al statului și al guvernului. Aceasta nu contravine reformei ci este o simplă problemă de interpretare și de tendință.⁵²

Evident, nu la sporirea prerogativelor domnului se gândea Curtea din Petersburg, întrucât îl dorea aservit întru totul intereselor sale. Boierii conservatori îi făceau un mare serviciu aces-

⁵² Arhiva MAE al Rusiei, *Fondul Consulatului rus din București*, dosar 548, f. 29-33.

teia, silindu-l pe domn să intre mereu în impas, din care să iasă numai cu pretinsul sprijin al Rusiei, deloc dispusă la concesiile în detrimentul scopurilor urmărite. Angrenajul puterilor în stat funcționa conform acestor scopuri, anume ca nici una să nu prevaleze asupra celeilalte, mereu slăbite prin confruntarea de interese stârnită cu asiduitate de consulii ruși, veritabile instrumente ale aservirii totale. Prin includerea articolului adițional în Regulamentul Organic, românii își dau tot mai bine seama de unde venea pericolul pentru autonomie.

Demersurile lui Al. D. Ghica nu trebuiesc interpretate ca ale unui om de stat cu vederi liberale. El a fost și a rămas un conservator, animat însă de sentimentul demnității naționale. La redeschiderea Adunării obștești, în 1839, domnul se referea la diferendele sale cu deputații în ultimele două sesiuni: „Îndrăznețele făliri ale unui puțin număr de oameni, ce fără rușine în străinătate s-au numit pe sine și organe ale Valahiei, au făcut destul sunet pentru nenorocirea lor, încât Înaltele Curți au trebuit să cerceteze pricina, ca să ia măsuri de a nu se mai întâmpla niște asemenea nedumeriri“⁵³.

Cuvintele domnitorului vizau atitudinea opoziției liberale condusă de Ion Cămpineanu, care tocmai întreprinsese o campanie de presă în Occident, spre a dezvălui opiniei publice adevărata stare de lucruri din Țara Românească. Cu deplin temei scria A. Billecocq, noul consul al Franței la București, din 1839, despre primejdiile protectoratului rusesc. Acest protectorat, prin consulii săi, îl obliga pe Al. D. Ghica să întreprindă măsuri de anihilare a opoziției liberale din Adunare: „În Principate țarul predomina prin consulii săi... Absolutismul trăgea în tăcere un cerc imens în jurul Apusului, apropiindu-se pe zi ce trece de Mediterana, de unde trebuia să se arunce în inima Europei“⁵⁴.

Mai mult ca oricând, acum este nevoie de evidențierea virtuților națiunii române, de importanța poporului român. În câteva note asupra Valahiei, se încearcă unele schițe politice, sta-

⁵³ I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 115-116.

⁵⁴ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XI, p. 140.

tistice și arheologice de către un fost elev al Școlii Politehnice din St. Petersburg. Astfel, se precizează că, la fel ca și polonezii, valahii constituie un popor divizat, dar nu distrus. Și unul, și altul au rămas pe teritoriile lor din vechime, adaptându-se fără încetare îmbunătățirilor și divizărilor parțiale suferite ca urmare a vicisitudinilor politice. Românii sunt încă mai vechi decât polonezii. Teritoriile locuite de ei sunt și Basarabia, sub dominația Rusiei, Bucovina, Transilvania și Banatul, sub cea a Austriei. Ele sunt provincii ale vechii Dacii și toate locuite de români. Principatele Moldovei și Valahiei sunt quasi-independente, singurele existente în afara acestor spoliațiuni străine care semnifică teritorii libere, bariere ale Europei contra Asiei. Ele au o existență politică distinctă, deși contestată în practică. De jur împrejurul lor se află compatrioți și frați vorbind aceeași limbă, având aceeași credință, aceeași origine. Sunt dependente nominal de Poarta otomană. Soarta lor se va rezolva în cadrul problemei orientale. Principatele Române au o populație de 3 200 000 locuitori pe o suprafață de 5 700 leghe pătrate. Întreținerea drumurilor în Țara Românească costa, la finale anului 1839, 200 000 piaștri, subvențiile municipalității București pentru pavarea străzilor se ridicau la 6 000, întreținerea închisorilor statului – 121 000 piaștri, cheltuielile extraordinare – 500 000 piaștri, în total 1 721 091 piaștri. De precizat că bugetul valah diferă de cel al altor state europene, din el lipsind complet impozitul pe marea proprietate, care este scutită. Plătesc numai țărani și orășenii. Capitația este evaluată la 30 piaștri de familie, ceea ce nu înseamnă mult. Boierul are dreptul la dijmă din toate produsele. Deficitul bugetar indică o deteriorare a finanțelor după criza fatală din 1834, soldându-se cu un deficit de 11 milioane piaștri. Pentru a subzista, administrația Țării Românești a fost nevoită să recurgă la împrumuturi cu dobânzi oneroase.⁵⁵

După redeschiderea Adunării Obștești, în 11 decembrie 1839, Al. D. Ghica obținuse recunoașterea apăsării ce se exercita

⁵⁵ BAR, Msse, *Arh. Ghica v. v.*, Bucarest, 1839, II, act. 444.

asupra țăranilor clăcași, dar nu și rezolvarea problemei înseși. Deputații boieri se opun cu temeritate la rezolvarea problemei pășunatului. Pentru aplicarea unor reforme, se simțea necesitatea unui cadru legal care să le permită, astfel că se adoptă noi legi. Încă din 1831 o comisie de boieri tradusese Codul de comerț francez, dar numai în 1837 a fost analizat de Comisia juridică a Adunării. Din acest cod, s-au adoptat numai acele articole care se potriveau situației concrete. Reforme judecătorești sunt puse în aplicare. Se adoptă legi care să faciliteze modernizarea căilor de comunicație, măsuri sanitare, edilitar-urbanistice etc.⁵⁶

Tinerii veniți de la studii din străinătate intrau în contradicție cu bătrânii boieri. Acordul între ei era posibil numai în privința aspirațiilor naționale. Cu toții doreau un domn străin și unirea Principatelor. Bătrânii erau considerați de tineri decrepiți, trăitori într-o lume ale cărei schimbări nu le percepeau. Tinerii vor ridicarea productivității moșiilor, în parte rămase necultivate. Țăranii devin conștienți de importanța lor socială și economică. Începe a se schimba modul de comportament față de ei. Boierii tineri deprind chiverniseala prin economii și ordine în administrarea moșiilor, căci nu mai puteau dobândi, ca înainte, bogăție din funcțiile publice. Valoarea domeniilor a crescut după 1829. Cresc sarcinile țăranilor clăcași, dar și conflictele cu aceștia. Stăpânii de moși devin tot mai reticenți la pretențiile clăcașilor.⁵⁷

În privința propășirii naționale, boierimea a înțeles importanța acesteia. Încă din 1821, boierii refugiați la Brașov au înființat o societate secretă, alta în 1827. S-au înființat școli, teatru național, o școală dramatică. Societatea filarmonică din 1833 are scopuri multiple. Intenționează a construi un palat al filarmonicii, cu sală de teatru. În 1836, este cumpărat un loc pentru acest edificiu. La 1 noiembrie 1835 apare „Gazeta teatrului“. Activitatea Societății filarmonice a încetat, dar nu și dorința de propășire a boierilor luminați. În acest timp, se dezvoltă catego-

⁵⁶ I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 70-95, 245-246.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 247-248.

ria de mijloc a societății românești, care se trăgea din boiernași, dascăli și comercianți. Negarea importanței sale se datora neparticipării la conducerea statului, nefiind pregătiți în acest scop. După 1831, încep un reviriment pentru această categorie socială, prin dezvoltarea învățământului, a presei și tipăriturilor: „Intellectualii (...) își atribuie drepturi în numele culturii lor și cheamă la viață politică, prin cultura ce răspândesc pe cei cărora propovăduiesc. Sub impulsia lor, pătura mijlocie iese din amorțirea în care zăcea. Influența citirilor și a școalei este evidentă în lucrările din jurul anului 1840, la care iau parte boiernași și intelectuali. Cenzura nu poate nimic. Gustul cetirii odată dezvoltat, cetitorul nu întreabă ce are voie să cetească și știe să-și procure cărțile ce-l pot interesa“⁵⁸.

În 1835 apare „Universul“ lui Iosif Genilie, apoi, săptămânalul în limba franceză „Le Courier de Bucarest“, primul de acest fel. La 5 februarie 1836 apare „Muzeul Național“ fiind intitulat „gazetă literară și industrială“, sub redacția lui Aaron Florian și subvenționat de stat. Nu durează decât până în 1838. Ceva mai durabil este „Curierul de ambe sexe“, între 1837-1947. În 1836, Zaharia Caracalechi publică primul almanah al statului în limba franceză, în care Principatele Române sunt nominalizate cu individualitate politică, state de rangul doi precum Baden și Parma. Șefii de departamente sunt denumiți miniștri, ceea ce atrage protestul ambasadorului rus la Constantinopol, care trimite o depeșă în acest sens lui Rückmann. În varianta românească, frații domnului sunt numiți prinți. În anul 1837 apar „Cantorul de avis“ și „Curierul“. Între 1 ianuarie și 31 decembrie 1838 apare „România“, titlu semnificativ, sub redacția lui Florian Aaron și G. Hill. Concomitent, apare „Pământeanul“, de scurtă durată, sub redacția lui J. A. Vaillant. Ambele se situau pe poziție de concurență cu I. H. Rădulescu. În 1838 apare la Craiova „Mozaikul“, editat de C. Lecca. În 1839 este publicat „Almanahul literar“ la care scriu atât moldoveni, cât și munteni. Mai apar: „Calendar popular românesc“ și „Calendarul bisericesc“,

⁵⁸ *Ibidem*, p. 252-253.

editat de Anton Pann între 1839-1834. În 1838, G. Barițiu publică „Foaia literară“, care în 1839 este intitulată „Foaie pentru minte, inimă și literatură“. În acest fel, românii din Transilvania se informează asupra stărilor de lucruri din Principate, ceea ce contribuie la unitatea culturală a tuturor românilor. Între colaboratori, sunt și munteni cu concepții progresiste. În anul 1839 este editată „Foaie comercială, industrială și economică“, iar în anul următor, „Dunărea“ și „Mercurul“ la Brăila. Tot la Brăila, apare prima revistă pentru femei „Icoana română sau jurnal de dame“. În 1834, fusese întemeiat un Cazino al comerțului, unde se puteau citi gazete românești și străine.⁵⁹

Învățământul public cunoaște un reviriment după 1831. În 1834, 2 955 de tineri învățau în Țara Românească. În acel an, s-a înființat prima școală de agricultură, sub patronajul domnului. Tot atunci, s-a înființat la Craiova o școală de arte și meserii urmată de ostași. Mihail Ghica întemeiază la București o școală de muzică armonică. La 27 mai 1835 se înființa Seminarul central al Mitropoliei din București. În 1835, exista câte un profesor la Cemeți, Caracal, R. Vâlcea, Slatina, Pitești, Giurgiu, Câmpulung, Buzău, Rușii de Vede, Focșani, cu o retribuție anuală de 2 400 – 3 000 lei. Colegiile naționale din București și Craiova dispuneau de mai mulți profesori. Școlile dispun de material didactic: cărți, modele de desen, instrumente de topografie. Se acordau burse pentru studii în străinătate. La Sf. Sava funcționa pensionul lui J. A. Vaillant. În anul 1837, venitul școlilor se ridica la 464 017 lei. Se înființează de către domn prima bibliotecă publică. Și la sate se înființează școli. În anul 1842, existau 54 890 elevi în școlile publice, dintre care 48 711 în 223 școli sătești.⁶⁰

În București funcționau în timpul domniei lui Al. D. Ghica mai multe tipografii, care publică manuale. În 1835, se publică prima istorie naturală în limba română și tabelele lancasteriene. Școlile sunt dotate, în 1838, cu planigloburi litografiate. J. A. Vaillant este subvenționat să publice vocabularul franțuzesc-

⁵⁹ *Ibidem*, p. 253-255.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 225-236.

românesc. Tot în timpul domniei lui Al. D. Ghica se înființează primele biblioteci județene. În anul 1840, cancelariile din târguri primesc dispoziții de a înființa un dulap pentru bibliotecă, fiecare magistrat având obligația de a destina 200 lei pentru achiziționarea de cărți în limba română. Drept urmare, spiritul public evoluează constant și temeinic: „Cătușele ce supravegherea rusească voiau să i le puie se dovediseră neputincioase. Sunt porniri izvorâte din chiar sufletul unui popor și cari nu pot fi îngrădite. Curentul spre emancipare se vădise încă din timpul ocupației rusești”⁶¹.

Nu numai puterea protectoare se temea de evoluția noilor idei, dar și Curtea din Viena, „însă direct interesată să păstreze starea de lucruri existentă în Principate era Rusia. Pentru aceasta, avea nevoie, în primul rând, ca domniile regulamentari să fie unelte oarbe în mâinile ei”. În pofida tuturor pretențiilor Rusiei, „Alexandru Ghica n-a fost domn după visul rusec. Mândru de numele ce purta, urmaș a șapte domni din neamul său, el nu putea consimți să se convingă că deținea scaunul din voința rusească și pe atât timp numai cât Rusia va fi mulțumită de el. Tendințele lui progresiste și naționaliste le cunoaștem. Dar, din cauza situației lui chiar, el nu putea merge nici pe un tărâm, nici pe celălalt, până la extremitățile acestora. Situația lui era îngreuiată și printr-o fire nehotărâtă, prin sfaturile unor sftetnici puțin scrupuloși și printr-o stare materială încurcată”⁶².

Cu vădite disponibilități pentru propășirea națională, Al. D. Ghica s-a situat la înălțimea tronului pe care-l ocupa, dar nu a fost un progresist, adică un liberal, precum Ion Cămpineanu, de care s-a îndepărtat, ca prieten, căci împărtășea o ideologie conservatoare, care viza cel mult absolutismul luminat. Altminteri, nu ar fi fost nicicum numit și îngăduit atâția ani pe tron nu numai de către Rusia, dar de însăși marea boierime conservatoare, al cărei reprezentant trebuia să fie. De altminteri, această mare boierime, de conivență cu Rusia, grăbește sfârșitul domniei

⁶¹ *Ibidem*, p. 237-239.

⁶² *Ibidem*, p. 240.

lui Al. D. Ghica, atunci când depășește limitele îngăduite. După introducerea articolului adițional în Regulamentul Organic, opoziția contra domnului se întetește, fiind ajutată de străini. Adunarea Obștească fusese constrânsă să accepte. Un alt conflict este generat de opoziția Adunării la măsurile luate de domn, prin ofisul său din 11 aprilie 1838, care preconiza îmbunătățirea situației țăranilor printr-un sistem de control al arendărilor și învoielilor agricole. Se produce o ruptură între domn și Adunare. De data aceasta, Adunarea se opune la o reformă dreaptă, rezonabilă. În consecință, domnul poruncește autorităților județene să refuze sprijinul solicitat de proprietari în neînțelegerile lor cu clăcașii. La începutul lunii noiembrie 1838, Al. D. Ghica pleacă în străinătate, sub pretextul îngrijirii sănătății la stațiuni balneare. La întoarcere, găsește o opoziție în plină fierbere. F. Colson consideră că ar fi o unealtă în mâna Rusiei, ceea ce era cu totul exagerat. Ion Câmpineanu se duce la Constantinopol spre a se plânde de situația nenorocită a țării, având cu sine o scrisoare de la consulii străini. În lucrări și studii publicate în Anglia și Franța este atacată politica Rusiei în Orient. Politica franco-engleză în Principate este concordantă. Ion Câmpineanu ajunsese la Paris, unde a intrat în relații cu tinerii români moldoveni și munteni, care, în 1839, înființează „Societatea pentru învățătura poporului român“. În presa franceză se scrie tot mai mult și mai des despre naționalitatea română, în care se cuprindeau toți românii, adică și cei basarabeni, bănațeni, bucovineni, ardeleni. În diverse broșuri publicate în Franța se propaga ideea necesității modernizării Principatelor Române, operă de care elita socială a acestora se dovedea aptă, căci înțelegea resorturile progresului și civilizației. Românii nu mai puteau viețui sub egida Porții, care nu era capabilă să progreseze în ritmurile accelerate ale civilizației europene. Principatele Române nu puteau însă rămâne nici sub protecția celor două puteri, trebuind să se regenereze prin unire, independență și domn străin. Orice

întârziere va crea posibilitatea pentru Rusia de a le anexa. Toate broșurile publicate incriminau protectoratul rusc.⁶³

Din Paris, Ion Câmpineanu s-a dus la Londra. În 1839, Poarta emite firman pentru redeschiderea Adunării și trimiterea lui Ion Câmpineanu în surghiun. Al. D. Ghica aprecia firmanul mai mult ca o sperietoare pentru boierii opozanți decât o armă contra lor. În pofida oricăror măsuri, poziția domnului și administrației sale este în continuă deteriorare. Al. D. Ghica intrase la mijloc, între aspirațiile patriotice ale opoziției și cele autoritar-conservatoare ale Rusiei, care nu agreea nici o schimbare în ordinea stabilită prin Regulamentul Organic. Ion Câmpineanu și Félix Colson erau priviți cu neliniște la Petersburg. Astfel, F. Colson nega dreptul Turciei de a aliena vreo bucată de pământ din teritoriul Principatelor. El îl însoțise în călătoria sa pe Ion Câmpineanu în Apus. Domnul este presat să pedepsească pe opozanți, iar, pe de altă parte, opozanții sunt incitați să se ridice contra domnului. O intrigă rusească binecunoscută, utilizată în propriul interes. În 1839, la 6 iunie, Rückmann este înlocuit cu V. P. Titov.⁶⁴

În conformitate cu interesul său, Rusia nu putea îngădui prezența în țară a unei opoziții pernicioase. Domnul era însă român, marcat profund de sentimentul demnității naționale, adeseori lezat. Opoziția îi leza încă sentimentul demnității personale, orgoliul de a aparține unei vechi familii domnitoare în ambele Principate.

Din aceste motive, el stârnește nemulțumiri atât în afara țării, cât și în interior. Cauzele acestor nemulțumiri nu rezidă numai în comportamentul domnului, ci și în actele administrației sale, acuzată de vanitate și corupție. Prin măsurile întreprinse, vine în contradicție cu ideologia înaintată a tineretului ce studia la Paris, care o atacă prin pamflete și articole. Administrația și domnul au iritat și pe boierii de ranguri inferioare, care depin-

⁶³ Vezi, mai ales: (Ion Ghica), *Poids de la Moldovalachie dans la question d'Orient*, Paris, 1838; Pégnauld (Dumitru Brătianu), *Les Principautés danubiennes, Roumanie ou Moldo-Valachie*, în „*La Revue indépendante*”, 25 Juin 1843.

⁶⁴ I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 112-115.

deau în deținerea de slujbe de marii boieri, intrând și ieșind o dată cu ei, asupra lor căzând răspunderea pentru greșelile comise, pentru luxul în creștere. Marii boieri acordau întâietate interesului personal, trecând în opoziție când erau scoși din slujbe, încurajați de către consulul Rusiei, care-și făcea unelte folositoare dintre ei: „Vodă n-avea arme contra lor. N-avea mijloace de a pedepsi și răsplăti, nici la cine face apel în afară de cadrul boierimii mari, ai cărei membri alternau singuri în slujbele înalte. Toți domnii regulamentari s-au plâns de această stare de lucruri. Boierii se revoltă de circulările domnești pentru sprijinirea drepturilor sătenilor. Funcțiile și cinurile subalterne se vând, spre marea nemulțumire a celor ce au sau își atribuie merite deosebite. Legăturile de rudenie sau de clientelă cu puternicii zilei sunt hotărâtoare, nu numai în materie administrativă, dar și în judecăți. Nemulțumirea e mare însă, mai ales în pătura mijlocie, compusă din boierime mică și din clasa așa-zisă cultă., care tot sporește în epoca regulamentară. Firește, cultura e încă slabă, dar cei ce o au, așa puțină cum e, cred prin aceasta a fi dobândit drepturi de a se rosti în conducerea publică“⁶⁵.

Negustorii sunt în cea mai mare parte străini, speculațiilor lor atribuindu-li-se scumpirea obiectelor de primă necesitate. Spiritul de răzvrătire și nesupunere pătrunde în armată ai cărei ofițeri sunt indisciplinați, pierzând timpul în jocul de cărți. Îndeosebi în Oltenia, exista pericolul unei răzvrătiri „pentru că locuitorii ei sunt, în genere, mai ușor pomiiți și mai gata de acțiune“. Mai ales în anul 1840, după o recoltă slabă, spiritele sunt mai agitate, coalizându-se și urmărind scopuri generale. Consulii străini erau bănuți de sprijinire a unor acțiuni potrivnice administrației. În octombrie 1840, a fost descoperit complotul urzit de Dimitrie Filipescu. Evenimentul este relatat de Al. D. Ghica ministrului otoman de externe, Reșid Pașa, la 26 octombrie 1840. Astfel, se menționa că poliția descoperise urzirea unei „uneltiri criminale“ contra guvernului. Pe urmele conjurațiilor, complotul a fost dejucat. La 20 octombrie, au fost

⁶⁵ *Ibidem*, p. 121-122.

arestați indivizii însărcinați cu propaganda în județe, confiscându-le manuscrisele. Din acestea, rezultă un complot al cărui scop tinde nimic mai mult decât asasinarea domnului și schimbarea ordinii existente, atât în Țara Românească, cât și în provinciile limitrofe. Principalii autori sunt: Dimitrie Filipescu, trei funcționari superiori de la Departamentul Dreptății, un ofițer valah și vreo 10 indivizi, prozeți ai lor aparținând micii boierimi din județe. Celelalte documente se referă la un proiect de organizare insurecțională și mai multe exemplare ale traducerilor unor articole din „Le National“ redactate de F. Colson, funcționar al consulatului Franței, conținând conciliabule între el și Ion Câmpineanu, din anii anteriori. Nu s-a intrat în detaliile complotului spre a se cunoaște proporțiile. Fiind urzit în secret, nu pătrunsesse prea adânc, tentativele în rândurile armatei eșuând. Complotiștii sunt, așadar, în număr mic, legea învingând uneltirile criminale, rămase în stadiu de proiect. Autorii lor vor fi pedepsiți de o „manieră exemplară“, în scopul de a „preveni reapariția unor dezordini asemănătoare“⁶⁶.

O comisie de anchetă este instituită în vederea procesului. Adunarea obștească este redeschisă la insistențele ambasadorului Rusiei la Constantinopol, după sosirea la București a consulului V. P. Titov. Prezent la ședința de deschidere, domnul se referea la „ștrăinii intriganți“, înțelegându-se printre aceștia mai ales R. G. Colquhoun, F. Colson și J. A. Vaillant, care sprijineau pe agitatori și complotiști. Răspunzând mesajului, Adunarea stigmatiza „asemenea încercări răzvrătitoare“, stăruind să afirme că „duhul răzvrătirii nu este rod al caracterului românesc, având dovadă netăgăduită întru aceasta mărturisirea veacurilor; ea cunoaște, fără îndoială (...), că acest venin n-a putut fi comunicat puținului număr de rătăciți decât de niște oameni străini rău nărași (...). Pe viitor, Adunarea va întreprinde măsurile necesare spre a curma astfel de porniri vătămătoare“⁶⁷.

În realitate, cei „rătăciți“ nu erau chiar așa de puțini, iar

⁶⁶ BAR, Msse, *Arhiva Al. Ghica*, v. v., III, act. 621.

⁶⁷ I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 122-123.

cauzele care i-au determinat au fost cu mult mai profunde decât se estimau de către domn și Adunare. La 1 februarie 1841, cei arestați au fost trimiși spre judecata Înalțului Divan, procuror fiind Nicolae Goleșcu. S-au propus și s-au acordat pedepse grele de închisoare la ocnă sau la mânăstiri.⁶⁸

Nemulțumirea este în creștere, însuși președintele Adunării, mitropolitul Neofit, aducând acuzații administrației, prin scrisori adresate cancelarului rus Nesselrode și generalului P. Kiseleff. El considera că domnul se tot plânge de agitații pentru a dobândi un spor de putere. Salvarea dintr-o asemenea gravă situație nu putea veni decât prin intervenția armată rusească, conchidea rusofilul mitropolit Neofit. De fapt, Nesselrode cunoștea realitățile din țară, considerând prea vagi învinuirile lui Neofit pentru ca, în temeiul lor, să trimită instrucțiuni consulului la București. Drept urmare, cancelarul Rusiei dezaproba opoziția sistematică din Adunare contra domnului, căruia i se reproșa totuși „o lipsă de priveghere și de energie, căci de mult aceste comploturi ar fi trebuit scoase la lumină și vinovații încredințați severității legii“⁶⁹.

Conflictul dintre domn și Adunare se adâncește. Într-un raport al lui A. Billecocq către ministrul de externe al Franței, Guizot, din 10 iulie 1841, se menționa: „Compusă în mare parte din proprietari bogați și influenți, Adunarea obștească a refuzat întotdeauna să admită în favoarea țăranului, încă supus la corvezi, câteva propuneri ministeriale care tindeau la îmbunătățirea sortii sale și să-i permită, mai ales, de a contribui la creșterea culturii cerealelor“.⁷⁰

În noiembrie 1841, opoziția câștigă majoritatea locurilor din Adunare în urma alegerilor organizate în pofida dorinței domnului, dar cu concursul consulului general rus. Înfrângerea electorală nu determină însă pe domn să-și aleagă un Sfat administrativ din rândurile opoziției, cum ar fi fost normal într-un regim parlamentar-democratic. Nici măcar n-a procedat la o remaniere.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 124-127.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 136-137.

⁷⁰ Tudor Drăganu, *op. cit.*, p. 61-62.

Adunarea trece direct la atac contra domnului, reclamând mai multe abuzuri, precum și starea jalnică a țăranilor. Prin acest răspuns la ofișul domnesc de deschidere a Adunării nou-aleasă, se declară un veritabil război domnului. Răspunsul reflectă spiritul parlamentar al Adunării. Rechizitoriul era făcut de oameni ca Gh. Bibescu, fost membru al guvernului, deci măcar în parte vinovat de cele reclamate. În fapt, răspunsul Adunării la mesajul tronului constituia o dezvoltare a acuzațiilor aduse de mitropolitul Neofit în memoriul secret trimis la Petersburg. Evident, se comiseseră și se vor mai comite abuzuri, dar opoziția le exagera, pentru a scoate pe domn ca singur responsabil. Al. D. Ghica avea nevoie de sprijinul Curții imperiale ruse, însă aceasta de multă vreme nu i-l mai acordase. Consulul rus intervine totuși pentru a modera pornirile pătimașe ale Adunării. Încolțit din toate părțile, Al. D. Ghica nu mai găsește sprijin decât la consulul Franței, care intervine în favoarea sa pe lângă ambasadorul francez la Constantinopol, baronul Fr. A. de Bourqueney. Rusia era iritată de atitudinea ezitantă a domnului în problema introducerii articolului adițional și de reprimarea răscoalei bulgarilor de la Brăila din 1841. Poarta, influențată de Rusia, a demis la 1 octombrie 1842 pe Al. D. Ghica. Fapt semnificativ, ministrul de interne și cel al justiției, împreună cu președintele Înalțului Divan, sunt numiți caimacami, până la alegerea noului domn.⁷¹

Regimul politic fiind unul absolutist de tip oriental, cu accente de iluminism, nu avea cum să funcționeze după regulile regimului democratic-parlamentar. Separarea puterilor presupune respectarea principiilor democratice. Totuși, regimul absolutist începe să slăbească, în timpul aplicării Regulamentului Organic, prin unele practici specifice regimului parlamentar. Astfel, se constată o tendință spre bifurcare a puterii executive: domn-guvern. Adunarea reușește limitarea puterii absolutiste a domnului tinzând să se transforme din putere legiuitoare formală, într-una efectivă. Sub pretextul unor pre-

⁷¹ Tudor Drăganu, *op. cit.*, p. 62-65; I. C. Filitti, *Domniile române.... op. cit.*, p. 170-172.

ocupări literare, se înființase o societate din boieri și intelectuali cu scopul de a milita pentru egalitate în fața legii și pentru învățământul primar gratuit, chiar mai mult, pentru responsabilitate ministerială. Încă din 1839, F. Colson considera că o viitoare constituție a Principatelor Române ar trebui să prevadă alegerea unei reprezentanțe naționale de către toți românii de sex masculin în vârstă de 25 de ani, domn ereditar care să respecte Adunarea reprezentativă și să exercite puterea cu concursul ei, responsabilitatea miniștrilor și funcționarilor pentru actele lor.⁷²

Nimic durabil nu se putea însă întreprinde în favoarea Principatelor din cauza Rusiei, care urmărește scopuri diametral opuse, adică anexarea lor în perspectivă, nicidecum unirea și independența sub un domn străin. Nu pentru concepțiile sale democratice, căci nu le avea, fusese detronat Al. D. Ghica, ci pentru demnitatea națională și cea personală la care îi era greu să renunțe. Oricâte tertipuri a utilizat Curtea protectoare pentru aducerea domnului Țării Românești pe făgașul dorit, adică al docilității și conformismului, nu a reușit totuși, deși angrenajul în care era prins șeful statului era diabolic conceput. Al. D. Ghica suportă umiliri și grosolanii din partea consulilor ruși, presiuni extreme prin intermediul boierilor opozanți din Adunare, care, voit sau nu, făceau jocul Rusiei. Unii dintre boieri, cei mai învățați, devin conștienți de situație, dovedind perspicacitate în perceperea realităților, căci constată marele ascendent al Rusiei în sud-estul Europei. Ei desperau de soarta țării lor și nu vedeau salvarea pentru ea decât în sprijinul țărilor occidentale, unde își trimiteau copiii la învățătură. Este cazul lui Ion Câmpineanu, al lui Dimitrie Filipescu, mari boieri, cu ranguri și funcții, dar potrivnici regimului absolutist de tip oriental întreținut cu grijă de Rusia. Lor li se va adăuga tineretul venit de la studii din străinătate. Din impasul istoric în care se aflau Principatele Române, datorită sălbiciunii Porții otomane și ascendentului fără precedent al Rusiei, numai o nouă generație de militanți pentru cauza națională, capabilă să lupte contra privilegiilor și mono-

⁷² Tudor Drăgașu, *op. cit.*, p. 80.

polului puterii boierimii, le putea scoate. Ea va depăși idealurile boierimii liberale, adică ale absolutismului luminat, cum le concepea Ion Cămpineanu.

Deocamdată Țara Românească avea tronul vacant, prin destituirea lui Al. D. Ghica. Cu mai multă prudență, Rusia își va alege un domnitor pe măsura intențiilor sale, adică vădind „calitățile“ atât de mult apreciate ale domnului Moldovei, Mihail Sturdza. Cu sprijinul lui I. A. Dașcov, boierii din Adunare „aleg“ un asemenea domn în persoana lui Gheorghe Bibescu.

Capitolul III

MOLDOVA SUB APARENȚELE ABSOLUTISMULUI LUMINAT

Contrastul între măsurile de modernizare și asumarea de către Mihail Sturdza de prerogative discreționare

Absolutismul de tip oriental promovat și susținut de Rusia în Principatele Române își găsește un instrument docil tocmai în învățatul boier moldovean Mihail Sturdza. El împărtășea, de altminteri, concepțiile absolutismului luminat, pe care va încerca să le și aplice, dar servind cu fidelitate Puterea protectoare, care nu urmărea asemenea scopuri. Mare boier privilegiat, născut la Iași, în aprilie 1794, ca fiu al marelui logofăt Grigore Sturdza și al Mariei Callimachi, fiica domnitorului Grigore Callimachi, Mihail Sturdza a primit o educație aparte și o temeinică instrucție, de departe superioară unei mari părți a contemporanilor săi. El vorbea și scria curent limbile greacă și franceză, citea și înțelegea italiana și engleza, cunoștea limbile latină, germană și rusă. Manuscrisele rămase de la el mărturisesc înclinarea spre cultura clasică. Acumulase cunoștințe de istorie și filosofie, de matematici și jurisprudență. De tânăr, fusese obișnuit cu lucrul temeinic, având un înalt sentiment al datoriei și o gândire elevată.¹

Extrem de uimitor, dar numai aparent, Mihail Sturdza se situează la conducerea opoziției conservatoare contra administrației lui Ioniță Sandu Sturdza, care înălțase în ranguri boierimea mică și mijlocie, promotoare a egalitarismului între toți boierii, deci contra privilegiilor și monopolului puterii

¹ Al. A. C. Sturdza, *Règne de Michel Sturdza. prince régnant de Moldavie 1834-1849*, Paris, 1907, p. 37.

deținute de marii boieri. Denigrarea novatorilor, cum au fost denumiți boierii promotori ai reformelor structurale, devine scopul principal al activității lui Mihail Sturdza. Spre a-și facilita acțiunile, caută și găsește sprijinul Rusiei, al cărei supus cere să devină, împreună cu familia sa. În scrisori adresate demnitarilor ruși, el denunță toate măsurile întreprinse de Ioniță Sandu Sturdza, sprijinit de mica și mijlocia boierime. Servind atât de bine interesele Rusiei, această mare putere despotică îl utilizează în toate scopurile sale. După încheierea Convenției de la Akkerman din 1826, el devine principalul redactor al Regulamentului Organic. În 1834, consulul austriac la Iași considera că șansele cele mai mari pentru a fi ales domn le avea Mihail Sturdza, marele vistier în funcție, care „întrunește un spirit fin și vioi, o mare mlădiere în caracter, multă învățatură și o mare pricepere în afacerile publice, nu desprețuiește nici o intrigă, numai să-l aducă la țel; s-a aruncat cu totul în brațele Rusiei, căreia i-a făcut numeroase slujbe, în timpul ultimului război contra Turciei și de atunci încoace, atât pentru aprovizionarea trupelor, cât și în alte ramuri ale ocârmuirii... Are o avere foarte mare. Locul ce ocupă acum îi dă multă trecere, dar toată ambiția lui tinde spre domnie, în care scop a pus totul în mișcare”.²

Într-adevăr, nimic nu preocupase Mihail Sturdza pentru ocuparea tronului Moldovei, promițând Porții 50. 000 de galbeni, iar lui P. Kiseleff 30. 000 de galbeni pentru tezaurul imperial și 20. 000 pentru ambasada Rusiei la Constantinopol. În aprilie 1834, el pleca la Constantinopol pentru investiție, unde a ajuns la 10 mai. Se decide la căsătoria cu fiica lui Ștefan Vogoride, bei de Samos, anume Smaranda, care avea făgăduită ca dar de nuntă suma de 120. 000 de galbeni. Noul domn se angajase ca timp de 10 ani să nu pună problema mânăstirilor închinat. Mihail Sturdza era caracterizat de Nicolae Suțu ca „un spirit subtil, viclean, strălucitor prin cunoștințele variate și ușurința vorbei în franțuzește, grecește și românește. Era ferm printre compatrioții

² I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 3-4.

săi“. În plus, vădea calități de bun administrator și bun cunoscător al obiceiurilor țării. În noul său guvern a reținut doar pe Teodor Balș și N. Suțu, în rest numind pe Al. Ghica la interne, pe Lupu Balș la justiție, pe N. Canta la finanțe.

Spre deosebire de Al. D. Ghica, M. Sturdza nu a solicitat nimic pentru Moldova, decât ce deja acordaseră cele două mari puteri. Ca atare, încă de la începutul domniei a știut să se mențină la putere, arătându-se partizan fidel al Rusiei, adversar constant al oricăror manifestări de spirit liberal. Și-a folosit toate resursele intelectuale pentru punerea în aplicare a Regulamentului Organic. Administrația în Moldova nu stătea mai bine decât în Țara Românească, Mihail Sturdza, fiind încă mai lacom, dar împiedica pe boieri să comită abuzuri. La 9 august 1834, era convocată Adunarea obștească extraordinară. Un proiect de lege interzicea exportul de grâu care era necesar pentru „îndestularea norodului“. Un alt proiect de lege grăbea cursul proceselor. Sesiunea se încheia la 14 august 1834. Domnul intensifică relațiile cu Rusia. Astfel, consulul rus Timkovsky ajunge foarte influent și puternic, făcând cunoscut public că orice supus al Rusiei se va putea adresa cu petiții contra administrației moldovene. Abuzurile consulilor străini stârneau grav măsurile administrației. Încă înainte de urcarea pe tron a lui M. Sturdza, Sfatul Administrativ al Moldovei se adresase Ministerului de Externe al Rusiei în problema protecției abuzive exercitate de consulii străini. El nu cerea altceva decât stricta respectare a tratatelor dintre Poartă și diversele Puteri contractante referitoare la protejarea supușilor străini. Sfatul administrativ a adresat un memoriu conducerii provizorii a statului, semnalând abuzurile și gravitatea lor în interiorul Principatului, cauzate de nerespectarea stipulațiilor din tratatele existente. Spre a pune capăt acestor inconveniente în creștere, Poarta otomană era îndreptățită de a cere consulatelor Puterilor contractante observarea tratatelor în virtutea următoarelor principii: desființarea staroștilor din ținuturi ca fiind abuziv stabiliți, neautorizați de nici un tratat; supușii străini nu vor fi recunoscuți ca atare decât dacă vor face dovada unor documente emise de

guvernele respectivelor state, cu pașapoarte vizate de cosulate; preponderența deciziilor tribunalelor țării în judecarea litigiilor dintre autohtoni și străini; interzicerea dreptului de arendare a pământului de către străini; neadmiterea pentru străini decât a comerțului în bloc (en gros); confirmarea supușilor străini la dispoziția poliției considerate oportune de către guvern.³

Evident că nici una din marile puteri nu agreea asemenea măsuri, inclusiv Rusia, cea mai interesată în menținerea jurisdicției. Dovadă, măsurile întreprinse de consulul Rusiei la Iași, potrivit cărora orice supus al acestei puteri se putea adresa cu plângere contra administrației moldovene. Se preconiza și o revizuire a Regulamentului Organic, concomitent cu o atenționare a domnului contra progresului ideilor liberale. Încă de la 28 iulie 1834, consulul general rus Minciaky făcuse cunoscut lui M. Sturdza că ambasadorul rus la Constantinopol stăruia ca „nici o schimbare nu va fi făcută pe viitor în legislația țării“, apoi să fie înștiințați domnii Principatelor Române „asupra a tot ce ar putea arăta o tendință în spiritele tinere de a se avânta spre ideile liberale..., să împiedice cea mai mică încurajare spre progresul ideilor subversive, să vegheze ca regulile cenzurii stabilite de președintele plenipotențiar să fie păstrate neatrinse, fără vreo abatere... ; să împiedice cu toată puterea spiritul de inovație și de turburare“⁴.

Domnul Moldovei se va dovedi obedient față de Curtea din Petersburg. La 29 decembrie 1834, el scria lui Minciaky despre programul viitoarei sesiuni a Adunării Obștești, inclusiv problema averilor mânăstirești, la care consulul general rus observa că ar putea provoca nemulțumiri. În decembrie 1834, s-a înființat Secretariatul de Stat cu o secție referitoare la „pricinile suditești“. Sesiunea ordinară a Adunării Obștești a fost deschisă printr-un mesaj domnesc, în care se insistă asupra lucrărilor editate: curățenia străzilor, grădina publică, podurile de piatră în orașul Iași, modernizarea șoselelor din mahalale, crearea unei

³ Arh. MAE al Rusiei, *Fondul Consulatului rus din București*, dosar 548 f. 21-22.

⁴ I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 450-451.

șosele între Moldova de sus și cea de jos, înființarea unei companii de pompieri, un regulament de poliție, un regulament pentru uniforma funcționarilor statului, călătoria sătenilor numai cu bilet de drum, catagrafia evreilor. Îndatoririle ispravnicilor aveau să precizeze atribuțiile lor în bunul mers al administrației: păstrarea ordinii și liniștii publice, cercetarea pricinilor breslelor, grija îmbelșugării cu hrană a populației, informarea asupra prețurilor produselor, supravegherea măsurilor și greutateților, a semănăturilor, a stării sanitare, îngrijirea drumurilor, alcătuirea de statistici referitoare la ținuturi, protecția pădurilor, creșterea șeptelului, ameliorarea culturilor agricole, a pășunilor, strângerea dărilor, supravegherea poștelor, ocnelor, vămilor. Se stabilesc, tot în 1835, îndatoririle șefilor de poliție, în sensul că această instituție nu judecă, ci, numai clarifică pricinile pe care le raportează ispravnicul, iar acesta trimite pe cel acuzat spre judecată instanțelor legale. Polițmaistrul îngrijea de sănătatea publică, de calitatea produselor necesare alimentației, de curățenia orașului, respectarea și reînnoirea contractelor măcelarilor, pităriilor etc. Se mai îngrijea de paza și prevenirea incendiilor. Începând cu luna septembrie 1834, s-au alcătuit dosare personale pentru fiecare funcționar.⁵

Pentru a preveni ca țăranii să-și vândă recolta pe prețuri derizorii, domnul însărcinează paznicii de ocoale să-i sfătuiască să-și oprească sămânța și să-și rezerve hrana din timpul anului, iar ceea ce le prisosește să vândă la timpul și cu prețul convenit.

Printr-o lege din 8 martie 1835 se reducea numărul cârciumilor la sate. Domnul inspectează personal cancelariile administrațiilor și judecătoriilor din ținuturi. Tot în 1835, instituie un Comitet special al drumurilor, alcătuit din ministrul de interne, președintele sfatului orășenesc, inginerul statului, arhitectul capitalei, un casier și doi desenatori. La 10 martie 1835, s-a adoptat o lege a rangurilor, în sensul asimilării lor cu rangurile civile și militare, un fel de cinuri ale nobilimii ruse.⁶

Cu toate acestea, se constată nemulțumiri ale unor boieri con-

⁵ *Ibidem*, p. 451-457.

⁶ *Ibidem*, p. 451-457.

tra administrației. Într-o scrisoare din 25 martie 1835 a consulului rus M. L. Minciaky către Mihail Sturdza se menționau astfel de nemulțumiri. El cunoștea deja spiritul neliniștit al clasei boierești din Moldova, opiniile divergente și marile pasiuni care animau cea mai mare parte a boierimii. Binele public impune luarea unor măsuri care nu i se par eminentamente extralegale, căci se urmărește menținerea ordinii. Pe cât se pare, măsurile domnului contra opoziției, mai ales contra vistierului Al. Sturdza contravin tratatelor încheiate între Rusia și Turcia. Acest boier, atât de cunoscut guvernului rus, a fost folosit în timpul administrației provizorii. Ca atare, el nu va putea fi considerat nici ca element subversiv, nici ca o opinie dezorganizatoare. Guvernul imperial l-a recompensat în diverse ocazii așa precum merita.

În consecință, roagă pe domn să examineze cu atenție cazul, dorința lui Minciaky fiind ca administrația Moldovei să-și păstreze reputația, prin menținerea în limitele tratatelor ruso-turce.⁷

Mihail Sturdza, în permanentă divergență cu opoziția, a considerat oportun să pedepsească numai pe șeful ei, Al. Sturdza, pe care l-a trimis în surghiun la mânăstire. De fapt, era o răfuială a domnului cu boierimea novatoare din timpul domniei lui Ioniță Sandu Sturdza. Ulterior, va surghiuni la moșiiile lor pe: Constantin Sturdza și Gh. Ghica. În mod cert, domnul acționa în interesul marii boierimi conservatoare, pentru a evita mari tensiuni politice și sociale; însuși P. Kiseleff sfătuiește pe domn să cheme la guvern pe opozanți, pentru a domoli spiritele agitate.⁸

Curtea din Petersburg dispunea de un domn docil pe tronul Moldovei pe care îl menaja, dar nu într-atât încât să-i îngăduie persecutarea unor boieri odinioară utili administrației ruse. Într-o scrisoare către Buteniev, Mihail Sturdza mărturisea recunoștință pentru dotarea țării de către împărat cu noi instituții, o binefacere neprețuită, care „asigură bunăstarea claselor cele mai interesante

⁷ B. A. R., *Msse Fond Mihail Sturdza*, S 37 (3)/XCVIII.

⁸ Anastasie Iordache, *Originile conservatorismului politic din România 1821-1882*, București, 1987, p. 94-96.

și cele mai numeroase ale societății, clasele productive, care răspândesc în interesul țării elementele de bogăție și prosperitate. Comercianții, cultivatorii, meseriașii, ale căror interese se află garantate contra arbitrariului, simpatizează cu noua organizare din toată tăria sentimentelor lor. Astfel, aproape totalitatea locuitorilor se află eminent interesată în menținerea și consolidarea Regulamentului Organic“. Dimpotrivă, clasa privilegiată, „obișnuită să se îmbogățească prin stoarceri și abuzuri și de a se bucura de drepturi exclusive“, are repugnanță față de un regim care îi atinge interesele particulare. „Această facțiune, care a apărut ostilă noului regulament din epoca sa de redactare, s-a arătat după aceea avidă de a încerca să profite de prima ocazie pentru a-și relua privilegiile și a restabili abuzurile vechiului regim“. Domnul se face, din această cauză, susținătorul cel mai frecvent al aplicării Regimului Organic împotriva oricărei opoziții, identificându-se întru totul cu noul regim. El se pronunță împotriva multitudinii de ranguri boierești. Mihail Sturdza consideră că boierii opoziționiști influențează tineretul neexperimentat cu precepte iluzorii și subversive. Or, aceste false precepte nu pot prinde temei în Moldova. Este însă necesar de a pedepsi orice individ care răspândește astfel de principii. În acest sens, surghiunul la mânăstiri constituie o pedeapsă moderată, menită să nu dăuneze familiei și averii delincventului.⁹

Evident, domnul Moldovei, rău intenționat, căuta să atragă mânia Curții imperiale ruse împotriva unor „răzvrățiți“, adepți ai fostului regim, adică ai administrației lui Ioniță Sandu Sturdza, cunoscută prin măsurile sale novatoare. Sub pretextul susținerii intereselor claselor productive, domnul lovea în gruparea cea mai înaintată a boierimii moldovene, care se opunea prevederilor antinaționale ale Regulamentului Organic. Ca principal redactor al acestuia, M. Sturdza, urcat pe tron, îl aplică riguros, anihilând orice opoziție contra lui. Astfel, în ședința Adunării a fost prezentat deputaților textul Regulamentului Organic împreună

⁹ Arh. MAE al Rusiei, *Fondul Consulatului rus din București*, dosar 472, f. 56-60. Mars 1835.

cu legile din 1832 și 1833. S-a procedat la votarea includerii articolului adițional, fără vreo opoziție din partea deputaților, la 1 aprilie 1835. Mai mult decât prevederile articolului adițional, domnul venea el în întâmpinarea dorințelor consulului rus, cerându-i avizul în problemele esențiale. Dacă în interiorul Adunării liniștea era asigurată, în afara ei opoziția se întetește, în frunte cu Iordache Catargiu, înlăturat din guvern de către domn. Constantin Mavrocordat afirma consulului francez, Cochelet, că Mihail Sturdza nu era decât un guvernator rus, iar C. Cantacuzino, socrul lui N. Suțu, mărturisea că „starea Moldovei n-a fost niciodată mai nenorocită decât acum. Totul este lăsat la bunul plac al domnului și la cupiditatea lui“. Din opoziție mai făceau parte: C. Balș, Al. și N. Rosetti, N. Dimachi, Al. Sturdza, C. Catargiu, Anastasie Bașotă, D. Moruzi, M. Pașcanu.¹⁰

Ultraconservator în domeniul social-politic, aprig adversar al novatorilor opoziționiști, Mihail Sturdza se remarcă prin aplicarea, cu rezultate benefice, a Regulamentului Organic, el însuși favorabil reformelor administrative, menite a produce un revirement în domeniul modernizării, în care erau interesate toate clasele și categoriile sociale. Așadar, nimic contradictoriu între concepțiile politico-sociale, retrograde și între disponibilitățile reale pentru aplicarea prevederilor regulamentare favorabile sporirii gradului de civilizație. Domnul este preocupat nu numai de lucrări edilitar-urbanistice, dar și de dezvoltarea învățământului. Astfel, prin mesajul de deschidere a Adunării Obștești din 21 ianuarie 1835, s-a preconizat cumpărarea unei case pentru deschiderea Academiei naționale. Inaugurarea a avut loc la 16/28 iunie 1835, în fața ei fiind ridicat un arc de triumf. În discursul pronunțat, aga G. Asachi elogia meritele domnului, cel al înființării Academiei fiind cel mai „august“. Privind retrospectiv, se poate spune că educația tineretului n-a fost neglijată. Cele mai cunoscute fundații din trecutul Moldovei sunt menționate alături de cele ale lui Mihail Sturdza. În vremurile când civilizația atinsese un grad înalt de dezvoltare, în Moldova

¹⁰ I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 459-464.

abia se zăreau primele raze; o țară atât de dotată cu bogății materiale, încă acoperită de tenebre. I-a revenit lui Mihail Sturdza distinsa misiune de a propaga luminile în patria sa, devenind „Epitropul Instrucțiunii Publice“. Sprijinit de mitropolit și vornicul C. Mavrocordat, prima grijă a domnului a fost de a pune în aplicare o reformă în folosul organizării instrucțiunii publice, ca „singurul mijloc de ameliorare a stării morale“. În anul 1828, Gimnaziul Vasilian, care, timp de mai bine de un secol fusese dat uitării, a fost restaurat, introducându-se un sistem de studii similare celui din țările vecine, în limba națională. Lipsa cărților și alte dificultăți n-au împiedicat continuarea sistemului, profesorii, sprijiniți de domn, aplicându-l cu succes. După 7 ani de cursuri, elevii, care au fost întreținuți pe cheltuiala statului, au terminat: filologia, limba latină, geografia, cronologia, aritmetica, catehismul, istoria sfântă, retorica, poezia și arheologia, în perspectivă de a putea studia filosofia. În acest timp, 3 420 elevi au frecventat școlile publice la Iași și 6 școli departamentale înființate în temeiul Regulamentului Organic. Șase dintre cei mai distinși elevi au fost trimiși pe cheltuiala statului la Universitatea și la Academia din Viena. Ei s-au dovedit la înălțimea cunoștințelor dobândite în școlile din patria lor. Acum, la porunca domnului, Eforia Școlilor, cu concursul noului său membru, vornicul Nicolae Cantacuzino, a pregătit deschiderea Academiei consacrate artelor și științelor în vederea instruirii tinerei generații.¹¹

În Regulamentul referitor la Instrucțiunea publică se menționa, la capitolul I: „la extremitatea orientală a Europei se ridică un așezământ de instrucțiune care, sub fericita influență a Sf. Duh, simbol pe care l-a adoptat, va răspândi o lumină binefăcătoare asupra elevilor, va inculca în inimile lor sentimente de virtute și îi va forma în arte și cunoștințe. Călăuziți de aceste dispozițiuni observate de domnii profesori, tineretul va putea începe a dobândi toate studiile, părinții vor fi martorii înaintării fiilor lor, biserica îi va dota cu sfintele precepte și societatea va ține cetățeni folositori, unicul scop al acestui așezământ, care,

¹¹ Arh. MAE al Rusiei, *Fondul Consulatului rus din București*, dosar 572, f. 51-53.

conceput, pregătit și deschis de Alteța Voastră, va fi totdeauna împodobit cu numele de Academia Mihail, pentru a eterniza memoria fondatorului său și a servi de mărturie recunoștinței cu care patria vă este datorare¹².

Discursul domnului evidențiază satisfacția de a înființa un nou lăcaș de învățământ. Prin deschiderea Academiei se realizase una din dorințele sale cele mai arzătoare, convins fiind că instruirea tineretului este mijlocul cel mai eficient pentru a consolida propășirea patriei: „Omul prin natura sa organică și intelectuală este cetățean a două lumi; el este destinat să trăiască și să acționeze în ambele, educația numai poate să-l formeze a umple cu demnitate această dublă vocație“. Pătruns de adevărurile afirmate, domnul a adoptat un sistem de instrucție care oferă cele mai multe facilități și care are cele mai multe legături cu luminile din alte țări. Eforia Școlilor a adoptat o metodă prin care studiile se fac în limba maternă, cu ajutorul limbilor clasice, după exemplul altor țări. Întâmpinând diverse dificultăți, învățământul a fost restabilit sub administrația provizorie, după 7 ani rezultatele fiind din cele mai bune. Curând, elevii au absolvit clasele de umanioare, fiind capabili de a intra la filosofie. Ca atare, domnul a luat măsura înființării Academiei, în conformitate cu prevederile Regulamentului Organic. Eforia a înaintat dispozițiunile care trebuie să conducă la dezvoltarea diverselor domenii ale instrucțiunii publice și, după un examen temeinic, găsimu-le conforme cu ideile sale și necesitățile timpului, a conferit actului confirmarea provizorie, rezervându-și dreptul de a-i da o sancțiune definitivă, atunci când experiența îi va dovedi utilitatea.¹³

Domnul Moldovei, unul din cei mai învățați oameni ai timpului său, avea doar disponibilități pentru aplicarea filosofiei luminilor, nefiind el însuși un luminist, precum N. Rosetti-Roznovanu, Dinicu și Iordache Golescu, Iancu Văcărescu. Îi lipsea adeziunea conceptuală, ideologică la filosofia luminilor, care presupunea mai mult. Or, în domeniul social-politic, ideo-

¹² *Ibidem*, f. 53.

¹³ *Ibidem*, f. 54.

logic, el era boier retrograd, ultraconservator, adept al imobilismului, adversar fervent al schimbărilor radicale, e mereu în divergență și opoziție cu boierii care împărtășeau concepții fie chiar și moderate, necum novatoare sau liberale. Nici un adept al filosofiei luminilor, contemporan lui, nu a împărtășit o ideologie atât de conservatoare ca Mihail Sturdza. De aceea, Curtea imperială rusă nu a găsit un domn mai oportun pe tronul Moldovei. El informa cu promptitudine și primea instrucțiuni de la Petersburg, pe care le aplica riguros. Solicitând Ministerului Imperial Rus de Externe sporirea impozitelor, M. Sturdza primește, la 2 septembrie 1835, o scrisoare de la consulul general P. Rückmann, prin care i se făcea cunoscută opinia transmisă de la Petersburg, anume că se contravenea Regulamentului Organic. Baronul considera inoportună orice schimbare în cursul anului, opinând să amâne asemenea modificări pentru perioada unui nou recensământ. Ruga să i se trimită confidențial proiectul de buget, adică nu printr-o scrisoare oficială. Rückmann își exprima ferm convingerea că domnul Moldovei, cu talentul și înțelepciunea sa, va oferi, prin fapte incontestabile, Ministerului imperial dovada că administrațiile din cele două Principate Române nu se aseamănă, că împăratul, dacă se va vedea înșelat în speranțele sale, nu va da vina pe slăbiciunea instituțiilor create, ci pe oamenii însărcinați să le determine să funcționeze.¹⁴

Domnul Moldovei, cunoscut prin docilitatea sa față de Curtea imperială rusă, nu va intra vreodată în divergență de opinii cu emisarii săi diplomatici, dar va întreține o perpetuă adversitate cu o parte a boierimii care nu împărtășea nici concepțiile, nici maniera sa de a administra țara. În 9 noiembrie 1835, 6 boieri nemulțumiți, deputați ai Adunării, adresează o plângere țarului Rusiei, la care anexează un memoriu explicativ. Lor li s-au alăturat și alți boieri din afara Adunării. În memoriul lor, marii boieri semnalau numeroasele abuzuri, lipsa de unitate între guvern și clasa boierească, animozitățile, neîncrederea și neliniștea generală. Toate acestea i-au determinat să se adreseze

¹⁴ B. A. R. Msse, *Fond Mihail Sturdza*, S 52 (1)/XCVIII.

țarului Rusiei: „Desconsiderarea de care se află lovită Adunarea Obștească, magistratura și administrația sunt, din nenorocire, fapte foarte cunoscute și cu totul deplorabile pentru a nu greși în a le considera ca veritabilă sursă a tuturor neliniștilor și neîncrederilor care frământă în acest moment spiritele. Excluderi arbitrare și admiteri de noi membri în Adunare, fără a ține seama de formele stabilite, sancționarea și aplicarea precipitată a tuturor socotelilor, fără nici o examinare prealabilă și regulată a gestiunii vistieriei și a caselor afectate stabilimentelor de utilitate publică; adoptarea fără discuție a bugetelor, după ce fuseseră examinate numai de funcționari ai guvernului, neavând nici un interes de a aprofunda această problemă, proiecte de lege importante votate cu aceeași indiferență; în fine deplorabila tendință pe care o arată Adunarea de a legaliza toate măsurile administrației în loc de a le supune unui control sever și de a denatura astfel veritabilul scop al instituirii sale, – acestea sunt diversele cauze care au făcut să se piardă în această autoritate considerația și încrederea publică”¹⁵.

Marii boieri reclamau, de asemenea, alcătuirea vicioasă a tribunalelor, părtinirea cu care se alegeau judecătorii lipsiți de calitățile cerute de lege și de aptitudinea necesară în îndeplinirea funcțiilor, schimbările frecvente și adeseori arbitrare ale magistraților; numirea de către domn a tuturor membrilor Divanului domnesc, în contradicție cu prevederile Regulamentului Organic, refuzul de a confirma sentințele tribunalului suprem, deși fuseseră date cu unanimitate de voturi; influența exercitată asupra deciziilor Divanului atunci când el este prezidat de domn, folosirea abuzivă și pernicioasă a recomandărilor domnului, care, în loc de o simplă trimitere la un tribunal competent, exprimă adeseori opinii și dorințe proprii de a determina conștiința judecătorilor; promulgarea de ordonanțe care pun în vigoare noile legi sau care interpretează pe cele existente înainte chiar de a fi fost supuse sancționării Adunării. Sunt toate acestea motive temeinice pentru a reclama abuzurile comise în justiție.

¹⁵ Ioan C. Filitti, *Documente din vremea Regulamentului Organic*. București, 1935, p. 98-99.

Pe de altă parte, exista o anumită venalitate a alegerii funcționarilor în administrația de stat, folosirea țăranilor la diverse munci și la construirea marilor drumuri prin corvezi, fără plată și contrar dispozițiilor Regulamentului Organic, adjudecarea de arenze în fața Sfatului Administrativ, când Regulamentul prevede a se face în fața Adunării Obștești, întârzierea plății salariilor funcționarilor publici, a soldelor în armată și a indemnizațiilor pentru scutelnici, repartitia inegală a slujitorilor, creșterea fără măsură a întreținerii lor discreditează administrația și dovedesc incapacitatea autorităților de a conduce diversele departamente. Semnalând toate acestea, care sunt de notorietate publică, boierii mărturisesc speranța lor în îndreptarea stării de lucruri existente. Ei nu se mulțumesc doar să expună diversele abuzuri comise de administrație și domn, ci propun măsuri de remediere, și anume: o reformă parțială a Sfatului Administrativ (remaniere) în care să intre doi membri tineri și competenți de natură să readucă încrederea; o reformă generală a tribunalelor pentru includerea a noi membri independenți prin averea lor, prin rang și poziție, desigur dintre marii boieri, reformarea tribunalelor ținutale după aceleași criterii, epurarea administrației locale și numirea de slujbași luminați, integri și capabili de a îndeplini cu competență funcțiile lor, respectarea strictă în literă și spirit a Regulamentului Organic în toate problemele administrative, financiare și judiciare. Prin aceste măsuri, administrația de stat ar reintra pe calea legală prescrisă de Regulamentul Organic, liniștind spiritele și restabilind încrederea publică.¹⁶

Curtea din St. Petersburg cunoștea în amănunte situația din Principatele Române, asupra căreia raportau sistematic emisarii săi diplomatici. Desigur, ea nu era interesată în aplicarea unor remedii solicitate de boieri, căci, în final, s-ar fi ajuns la o liberalizare. Or, tocmai acest final nu era dorit nici de Rusia, nici de domnul ultraconservator numit de ea pe tronul Moldovei. Ca atare, memoriul boierilor moldoveni nu numai că nu-și află nici

¹⁶ *Ibidem*, p. 99-100.

cea mai mică audiență, dar este considerat periculos, generat de porniri facțioase menite a slăbi autoritatea domnului. Reclamarea încălcărilor Regulamentului Organic nu avea nici o influență benefică asupra țarului Rusiei, care îl încălcase el însuși atunci când, în loc de alegere, numise domni în Principatele Române, fără a mai menționa introducerea abuzivă a articolului adițional. Boierii vădeau o mare doză de naivitate atunci când se plâneau țarului contra abuzurilor comise de cel mai docil instrument al său în împlinirea scopului intens urmărit.

În consecință, în loc de solitudinea sperată din partea țarului, în conformitate cu articolul 53 din Regulamentul Organic, domnul cere excluderea lor din Adunare. Aceasta solicită clemența domnului pentru iertare. Mihail Sturdza iartă, în cele din urmă, pe „deputații răzvrățiți“. Domnul fusese sfătuit de P. Kiseleff să liniștească spiritele prin readucerea alături de guvern a acelor care sunt respectați în țară, incluși între semnatarii memoriului. Mai mult chiar, Mihail Sturdza urmează sfatul de a remania guvernul și a include în el oameni cu influență în Adunare: „Nu vă voi ascunde – scria P. Kiseleff – că ar fi nevoie, aş zice chiar indispensabil, de a înlocui pe câțiva din oameni cu alții care să aibă în mai mare măsură încrederea publică și care prin prezența lor în Sfatul vostru ar da mai multă greutate guvernului“. Consulul general rus, P. Rückmann, recomandă, de asemenea, domnului să-și apropie majoritatea boierilor, care să sprijine Sfatul administrativ, necesar de remaniat.¹⁷

Mihail Sturdza nu va renunța însă la conduita despotică față de boierii opozanți, căroră reușește să li se impună prin aroganță și dispreț, căci era foarte bine sprijinit de către Rusia. El informează constant despre elementele sedicioase, de fapt adversarii săi personali, pentru a obține aprobarea de a-i pedepsi. Astfel, la 7 mai 1836, scria lui P. Kiseleff, reamintindu-i că Adunarea era aceeași care fusese aleasă în 1832. Admițând că ea poate fi influențată de guvern, reprezentanții Curții imperiale au toate facilitățile și mijloacele de a constata și împiedica tenta-

¹⁷ Tudor Drăganu, *op. cit.*, p. 68-69.

tivele de abuzuri și a informa la timp la Petersburg. Domnul Moldovei dădea asigurări că guvernul său n-a încetat o clipă de a se conforma prevederilor Regulamentului Organic, el însuși fiind un observator fidel al respectării lor. Este convins că la adăpostul instituțiilor regulamentare nu va avea a se teme de nici o atingere chiar și aceea a armei înveninate a calomniei. Își exprimă speranța că P. Kiseleff va proceda cu înțelepciunea-i bine cunoscută pentru a rectifica impresia produsă de calomni, care lui personal nu-i parvin decât foarte târziu la cunoștință.¹⁸

În pofida atitudinii arogante, chiar agresive față de boierii opozanți, Mihail Sturdza nu utilizează față de ei numai măsuri de intimidare, ci și unele concesii. Astfel, în 1836, el dă un ofis prin care stăvilește abuzurile funcționarilor de stat. În consecință, li se interzicea aprovizionarea fără plată, precum și să ia vreun ban în plus peste contribuția fixată, ei urmând a fi plătiți pe bază de chitanță în fața vornicelului satului. Mai stabilea domnul că reparația de drumuri între sate să se facă prin colaborarea acestora la prețurile deja fixate, precum și reparația fără plată a drumurilor vicinale și a podurilor. Se reduce numărul zarafilor din Iași, apoi se alcătuieste lista drumurilor pentru care sătenii aveau să depună 4 zile de lucru: Mihăileni-Galați cu 32 de poduri de lemn și 4 de piatră; Tg. Ocna-Bacău. În Botoșani existau preocupări pentru pavarea străzilor, la Iași se construiește pod peste Nicolina, în 1836 pavându-se 458 stânjeni. Se aflau în construcție, tot la Iași, cazarma și spitalul.¹⁹

Încă din 1834, se făcuse cerere din partea locuitorilor pentru acordarea dreptului de porto franco Galaților, însă se dovedeau necesare măsuri pregătitoare. Curând, în oraș vor fi modernizate străzi pe o lungime de 3 160 de stânjeni. S-a pavat o stradă în Focșani și s-a transformat în șosea drumul ce trecea prin Bârlad. Se preconizau canale de apă în orașul Iași. Adunarea ia în dezbateri condițiile pentru pavarea străzilor Capitalei, pe baza raportului prezentat de marele vornic Iordache Catargiu.

¹⁸ B. A. R. Msse, Fond M. Sturdza, S. 18/XCIX.

¹⁹ I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 471-473.

Totodată, Catargiu înainta raport cu privire la construirea drumului spre Bucovina. În sesiunea 1836-1837, Adunarea dezbate așezământul de porto franco al Galaților. S-au mai votat legi în domeniul justiției: norme de procedură civilă sau penală, norme pentru fixarea valorii bunurilor mobile și imobile. Opoziția din Adunare își intensifică acțiunile. Astfel, Costin Catargiu, fiul ministrului de interne, Iordache Catargiu, părăsește ședința pe motiv că nu luase cunoștință de propunerile de modificare a bugetului. În ședința din 8 februarie 1837, rămâne singurul opozant la proiectul de lege al epitropiilor, ieșind din sala Adunării. Se mai opune diverselor proiecte de legi G. Ghica, care părăsește și el Adunarea. Domnul întreține foarte bune relații cu consulul rus la Iași, Besack, căruia îi reclamă influența nefastă a boierilor opoziționiști din Țara Românească asupra boierimii moldovene. În Moldova veneau agenți din Principatul vecin, precum Iancu Văcărescu, căsătorit cu o moldoveancă. M. Sturdza cere consulului rus să aprobe îndepărtarea agitatorilor. Astfel, îndepărtează din guvern pe N. Canta.²⁰

Domnul Moldovei solicită venirea la Iași a consulului general rus la București P. Rückmann. Acesta îi răspunde, la 11 aprilie 1837, foarte confidențial și particular, că nu poate face deplasarea, căci Adunarea Obștească a Țării Românești, abia recent reconstituită, îl obliga să-i urmărească dezbaterile. Pe de altă parte, nu crede că vreun incident nou ar apărea spre a agrava situația din Moldova. În principal, relațiile domnului cu boierii tot de el depind ca să fie calmate spiritele și pasiunile. După măsurile luate de domn în anul trecut la cererea lui Rückmann, consideră că s-a făcut dreptate, rămânând să se desăvârșească pacificarea grupărilor, dar aceasta nu se poate face decât treptat. Rückmann și-a permis deja să recomande lui M. Sturdza că, pe măsură ce situația devine mai delicată, ea duce la instabilitate guvernamentală. Ca atare, neurmarea sfaturilor și avertismentelor date domnului face inutilă o călătorie la Iași a consulului general. El vorbește în același limbaj și boierilor, anume de a rămâne

²⁰ *Ibidem.* p. 473-481.

liniștiți și supuși și să aștepte cu calm ameliorările pe care domnul s-a angajat să le introducă în administrație, altfel nu vor fi demni de bunăvoința Curții imperiale ruse. Deci, să renunțe la orice opoziție ostilă, la orice rezistență facțioasă și să accepte acele funcții pe care guvernul le consideră oportune să le ofere fiecăruia. Domnului îi precizează că nu se va reveni la calmarea pasiunilor decât prin renunțarea la orice pretenții și ranchiune. Guvernul trebuie să se debaraseze de oamenii nuli și intriganți care distrug ceea ce trebuie să păstreze. Este necesar a fi înlocuiți cu funcționari noi recrutați dintre boierii cei mai capabili și cei mai considerați. Îndeosebi, să fie detașați astfel de boieri de opoziție, pentru a se obține rezultate satisfăcătoare.²¹

Curtea imperială rusă avea o atitudine duplicitară, menajând deopotrivă atât pe domni, cât și pe boierii deputați din Adunare, căci avea nevoie de ambele instituții în angrenajul complicat al puterilor în stat menite a se anihila una pe alta, în avantajul protectoratului exclusiv. De aceea, Rusia se ferește a lua partea uneia în detrimentul alteia. Dovada cea mai elocventă o oferă scrisoarea adresată domnului de către consulul general din București. El stăruia să afirme că neîncrederea care domina pe M. Sturdza perpetuează ura și resentimentele boierilor. Ca atare, declară că nu este în poziția de a-i oferi garanțiile pe care le reclamă, căci nu se poate face solidar cu actele și gesturile altcuiva. În consecință, M. Sturdza să-și asume el însuși responsabilitățile greșelilor. Boierii, de asemenea, i-au cerut garanții că guvernul se va comporta cu moderație și dreptate, că nu va influența cursul proceselor la tribunale, că se va abține de la orice persecuție, de la orice șicană directă sau indirectă contra lor, că va întreține în instituțiile țării un spirit de bună-credință și franchețe. Rückmann afirmă că și-a făcut o datorie din a-i asigura pe boieri că acestea erau intențiile domnului. Pentru ca boierii să nu-i înșele încrederea, domnul trebuia să-i trateze cu bunăvoință. Atitudinea pe care o au acești boieri în ultimele 8 luni pare să justifice opinia. Domnul dă crezare cu multă ușurință unor

²¹ B. A. R., Msse, Fondul M. Sturdza S 52 (2)/XCVIII.

zvonuri menite a-i spori bănuielile și a-i menține o iritare continuă contra lor. De curând, noi petiții ale boierilor au fost adresate Curții imperiale ruse contra lui M. Sturdza. Plângeri asemănătoare au fost adresate Porții otomane. Buteniev, din Constantinopol, dezmente existența unei plângeri la Poartă. Domnul trebuie să demonstreze cu fapte categorice acuzațiile sale pentru a se constata că demersurile guvernului nu au rămas fără succes, prezentând măsurile luate pentru asigurarea liniștii Moldovei. Consulul general al Rusiei conchide că nu-și arogă dreptul de a-i impune măsurile necesare, dar prezentarea lor obiectivă ar fi convingătoare. Așadar, prezența sa la Iași n-ar putea oferi, în acel moment, nici un avantaj, dar dacă va fi convins de contrariul, o va face.²²

Domnul Moldovei nu are de ales decât urmarea nu a sfaturilor, ci a instrucțiunilor deghizate astfel, primite din partea autoritarului emisar al diplomației ruse în Principatele Române. Curtea imperială nu agreea deteriorarea angrenajului puterilor până a degenera în tulburări interne. Pe cât de arogant și disprețuitor se dovedea M. Sturdza în acțiunile sale contra boierilor opozanți, pe atâta de umil și docil se manifesta în relațiile cu demnitarii ruși. O normă de conduită politică de la care nu se va abate, căci îi va asigura tronul chiar după izbucnirea revoluției de la 1848. În consecință, se conformează instrucțiunilor primite și se limitează la aplicarea Regulamentului Organic, care, unui ultra-conservator ca el, îi oferă un cadru larg de manifestare, mai ales în domeniul predilect al modernizării. O primă măsură a fost repararea Curții domnești din Iași, care a costat mai mult de 120 000 de ducăți, plus numeroasele corvezi efectuate de țărani. În anul 1836, a fost construit un drum în orașul Galați către port, care traversa urbea, transformat apoi în șosea. S-au efectuat lucrări edilitar-urbanistice în toate orașele țării. La 1835, existau 2 439 de sate în Moldova, o mare densitate constatându-se în regiunile de deal și cea mai slabă la câmpie.²³

²² *Ibidem.*

²³ Constantin G. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX*, București, 1957, p. 82-88.

Domnul M. Sturdza era el însuși cunosător al matematicilor, având cunoștințe speciale în toate domeniile de lucrări publice. Acordând o atenție deosebită căilor de comunicație, el a înființat în întregul Principat o rețea considerabilă de drumuri și șosele care au dăinuit și au fost folosite de posteritate. Cea mai frumoasă dintre aceste șosele traversa Moldova de la Nord la Sud. În total, construcțiile de șosele, în întreaga sa domnie, se ridică la 200 000 de stânjeni²⁴, iar numărul de poduri la mai mult de 400. Pentru acele vremuri, când la 1832 nu existau șosele, realizările domnului M. Sturdza însemnează foarte mult, având în vedere că dispunea de un buget minim și nu existau posibilități de credite din exterior. Cu resurse minime, s-a reușit să se facă față unor multiple necesități pentru toate domeniile vieții publice, adică de a plăti funcționarii, de a subvenționa școlile și spitalele, de a întreține armata, iar pe deasupra să se mai efectueze și lucrări publice vitale pentru Moldova, căci se puneau în valoare resursele țării pentru o rețea de drumuri și șosele executate cu precizie, fără a depăși veniturile bugetare. Unele au costat chiar mai puțin decât se prevăzuse, întrucât au rămas fonduri disponibile. Centralismul excesiv și autoritarismul domnului Moldovei par să fi avut rezultate benefice în domeniul lucrărilor publice, reușind să concentreze resurse materiale în acest scop.

Centralismul utilizat în administrație după 1834 a constatat în încredințarea administrațiilor locale unor funcționari capabili să înțeleagă și să aplice concepțiile de conducere ale domnului, în sensul de a conferi puterii locale decizia tuturor problemelor de interes local. Astfel, a fost pus în aplicare Regulamentul Organic. La conducerea fiecărui ținut se afla un ispravnic al administrației țării și mijlocitor pentru toate reclamațiile primite din partea locuitorilor. Anterior, ispravnicii erau cei care încălcau adeseori măsurile guvernului. A fost redactat un regulament al funcției de ispravnic precum și al funcționarilor publici. Numeroasele călătorii prin țară i-au permis domnitorului să eva-

²⁴ Un stânjen = 2, 23 m.

lueze cât mai corect situația existentă, eficiența măsurilor întreprinse și a instrucțiunilor date.²⁵

Preocupari constante, cu rezultate benefice pentru sporirea gradului de civilizație, se constată în organizarea eforturilor orașelor, în domeniul sanitar-veterinar, precum organizarea unui serviciu medical, înființarea de spitale și stabilimente de binefacere. Sistemul economic și financiar al lui Mihail Sturdza a fost dominat de ideea de a face economii la cheltuieli și de a crește veniturile. Așa se explică bugetele echilibrate. Deficit bugetar nu a existat decât în 1838, datorat votului Adunării Obștești care a desființat impozitul pe exportul de cereale. Pe anul următor a fost reintrodus. Circulația mărfurilor între cele două Principate Române a cunoscut un reviriment prin Convenția încheiată în 1835 și reînnoită în 1846. Depozitele de rezervă cerealieră au fost umplute fără a se recurge la măsuri guvernamentale. Intensificarea circulației mărfurilor prin înființarea de căi de comunicații are consecințe benefice, îndeosebi asupra creșterii populației.²⁶

Progrese evidente se constată și în domeniul culturii și învățământului public. În timp ce în Țara Românească eforturile se îndreptau către înființarea unui teatru, în Moldova medicii s-au întrunit pentru crearea unei Societăți a medicilor și naturaliștilor din Iași, prin inițiativa lui Iacob Cihac, ceh de origine. În 1831, s-au reluat cursurile Școlii de la Trei Ierarhi. În 1834, au fost trimiși primii bursieri ai statului la studii în străinătate: Teodor Stamate, Anton Velini, Alexandru Costinescu, Anastasie Fătu, Costache Zefirea, Leon Filipescu, Dimitrie Popovici. Toți fuseseră elevi ai Școlii Vasiliene, unde prin studiul matematicilor în limba română se îndepărtează prejudecățile că aceasta nu era capabilă de a servi ca mijloc de exprimare în domeniile științei. Evoluează remarcabil studiul dreptului, al ingineriei și științelor pozitive. În 1835 au fost aduse de la Paris instrumente de fizică și matematică. Th. Stamate a folosit instrumente de dagherotipie

²⁵ Al. A. C. Sturdza, *Règne...*, p. 55-64.

²⁶ *Ibidem.* p. 64-81; M. Emerit, *Les paysans...*, p. 200-203.

pentru a lua vederi asupra orașului Iași. Sporește numărul școlilor la sate.²⁷

În pofida tuturor vicisitudinilor, poporul român și-a perpetuat limba de origine latină. O cultură națională a continuat să subziste, evidențiind trăsăturile specifice, distincte ale românilor față de alte popoare. După slavonism, a urmat un elenism, care a însemnat un progres. Influența franceză a fost, apoi, decisivă pentru dezvoltarea spiritului național. Între 1837 și 1848 operele literare întrec tot ceea ce existase anterior. Transilvania participă tot mai mult la mișcarea spirituală națională, în timp ce Moldova și Țara Românească se modernizează. În Moldova se disting scriitori precum Constantin Conachi, Gh. Asachi, Al. Hrisoverghi. Mai puțin se dezvoltă proza, în comparație cu poezia. În anul 1842, Mihail Sturdza a decis ca nimeni să nu mai ocupe funcții publice dacă nu posedă diplomă de studii. Fiii de boieri studiau de plăcere, fără interesul de a obține vreo diplomă, căci nu erau interesați să trăiască din veniturile obținute ca urmare a unor studii. Fiii oamenilor neprivilegiați nu aveau acces la funcții publice fără diplome: „Școlile naționale devin focare de cultură pentru clasa de jos a societății, iar cea de sus se îndreaptă mai ales către Franța. Boierii, văzându-se expuși la concurență de către fiii din popor, atunci când se punea problema ocupării de funcții, cum școlile naționale nu le erau de nici un folos și nu serveau decât a crea competiții, concepură ideea de a suprima cursurile superioare de la București și Iași, cursuri care alimentau mai ales concurența la slujbe în stat”.²⁸

Adunarea Obștească a respins, în 1843, cererea boierilor de a suprima cursurile superioare de la Academie și de a înlocui româna cu franceza. Manevrele aparțineau consulului general rus, care, văzând că nu reușește cu boierii, face presiuni asupra domnului, care cedează, procedând astfel la distrugerea propriei opere. Acestea contribuie la izbucnirea revoluției de la 1848.

²⁷ A. D. Xenopol și C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea învățământului superior în Moldova. Acte și documente*. Iași, 1885, p. 138; Al. A. C. Sturdza, *op. cit.*, p. 83-88.

²⁸ Al. A. C. Sturdza, *op. cit.*, p. 88-92.

Prima lovitură dată învățământului superior a constat în suprimarea internatului, de care profitau mai ales fiii din popor.²⁹

Boierii, susținuți de consulii străini, intrigau contra lui Mihail Sturdza. Cel austriac susținea obținerea protecției și supușeniei austriece. Domnul a reușit să stăvilească această tendință. În 29 mai 1837, a fost dată o circulară prin care delegații consulatelor care asistau la pricinile sudiților (supușilor altor țări) nu dobândeau caracterul de staroști. În caz de neprezentare la proces, acesta se judeca în lipsa lor. Această circulară era de inspirație rusească, întrucât Curtea din Petersburg nu avea nevoie de astfel de privilegii, fiind putere protectoare, deci care exercita deja o dominație politică. Celelalte mari puteri nu aveau motive să aibă încredere în jurisdicția autohtonă, precum Rusia, care, de fapt, o influența și dirija din umbră. Consulatele se opuneau la îndeplinirea hotărârilor judecătorești. Un punct de neînțelegere cu consulatele se ivește în momentul când acestea pretindeau revizuirea listelor supușilor țărilor cărora le reprezentau interesele fără imixtiunea postelniciei. O problemă dificilă o constituia cea a impozitelor care trebuiau să le plătească supușii străini. Diverse alte motive duceau la fricțiuni diplomatice, cauzate de amestecul consulilor marilor puteri.³⁰

Consulul Rusiei se amesteca frecvent chiar în cele mai mici amănunte de administrație. La 4 septembrie 1837, marele postelnic al Moldovei se adresează în scris lui N. Besack, pentru a expune motivele deosebirii de vederi cu acesta. El prezenta situația proceselor, sistemul de clasificare a proceselor pus în vigoare, terminarea în timp de 20 de luni a 25 115 pricini. Astfel că, la un număr total de 30 961, nu au mai rămas decât 5846 nerezolvate. Ca atare, în anul următor tribunalele nu se vor ocupa decât de procesele nou intentate. La 8 septembrie 1837, consulul rus răspunde, satisfăcut pentru nota și tabelul trimise. A constatat cu mare plăcere desfășurarea proceselor, rugându-l pe

²⁹ *Ibidem*, p. 92-93.

³⁰ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 482-487.

marele postelnic să-i mai înmâneze un exemplar pentru a-l trimite spre examinare Ministerului Imperial de Externe.³¹

Domnul Moldovei, excesiv de obedient și foarte atent la pretențiile Puterii protectoare, se afla, permanent, în grațiile ei. De altminteri, Moldova nu era considerată decât „provincia încredințată administrației sale“, precum rezultă dintr-un răspuns la felicitarea de Anul Nou a ambasadorului A. Buteniev din Constantinopol, la 8 ianuarie 1837.³² Mihail Sturdza solicitase cancelarului o primire de către împărat la reședința de vară din Crimeea. Din Odessa, contele de Nesselrode scria domnului Moldovei, la 27 septembrie 1837, exprimându-și regretul de a nu putea fi primit pentru „a depune omagiul respectelor sale la picioarele împăratului în timpul șederii sale în sudul Rusiei“. Cancelarul rus se eschiva, de altminteri, pretextând că nu fusese în situația favorabilă de a reuși să împlinească dorințele manifestate de Mihail Sturdza³³ Desigur, țarul evitase ca să-l primească, căci nu-l considera un veritabil șef de stat, ci administratorul unei provincii.

În imposibilitate de a accede atât de sus precum tindea, adică de a fi primit de țarul Rusiei, Mihail Sturdza se vede nevoit a accepta rolul umilitor al unui guvernator rus la dispoziția consulilor și ambasadorului Rusiei. Lor li se adresează el frecvent solicitând lărgirea prerogativelor sale, destul de limitate prin prevederile Regulamentului Organic. Dintr-o notă către N. Besack, rezultă cu evidență preocupările și frământările sale. Astfel, referitor la protestele adresate consulatului de către diverși locuitori nemulțumiți de deciziile instanțelor judecătorești, domnul menționa comunicările trimise de consul la 6 octombrie 1837. Pentru a preveni viitoare impasuri, sunt necesare de clarificat unele probleme. Șeful statului nu mai pronunță hotărâri judecătorești ca altădată, ci nu face decât să confirme decizii ale Divanului după principiile regulamentare. Ca deținător al puterii în stat, domnul are partea sa de contribuție în

³¹ BAR, Msse, Arhiva Mihail Sturdza. III, varia 1.

³² *Ibidem*. Fond M. Sturdza S 8 (1). XCVIII.

³³ *Ibidem*, S. 40 (1)/XCVIII.

problemele judecătorești, însă acțiunea lui este limitată de articolul 363 din Regulamentul Organic. Recursul la Consulatul imperial rus contra deciziilor confirmate ar trebui să aibă ca efect eliberarea domnului de obligațiile ce le are de a respecta prevederile Regulamentului, adică de a aboli sau modifica aceste dispoziții. Ca atare, Consulatul imperial nu se poate erija în Curte de justiție atunci când se ivesc neînțelegeri în privința deciziilor date de domn. Apoi, chiar dacă s-ar erija cumva, nu ar putea face față miilor de sentințe ale proceselor care au loc spre a răspunde protestelor ce i se adresează. În acest caz, Consulatul ar trebui să revizuiască sentințele confirmate de domn, el însuși, copleșit de numărul protestelor. Toate acestea se datoresc instabilității lucrului judecat, acele incertitudini continue care neliniștesc spiritele, desconsiderarea unui guvern ale cărui decizii nu au puterea necesară pentru a determina partea nemulțumită a populației de a se abține să le atace. Astfel, câțiva indivizi pun guvernul în impas, discreditându-l, cu consecințe imprevizibile, date fiind intrigile pe care le antrenează. Mihail Sturdza consideră că acestea sunt principalele inconveniente ale punerii în vigoare a unui principiu incompatibil cu menținerea instituțiilor regulamentare. Domnul dorea ca demersul său să nu fie interpretat ca o tendință de sustragere de la efectele recursului pe care Consulatul imperial va fi dispus să-l admită. Altminteri, nu se mai considera capabil de a răspunde nici de mersul justiției, nici de liniștea publică.³⁴

Evident, domnul Moldovei se aștepta, în schimbul obedienței sale umilitare, la acordarea mai multor prerogative, chiar peste limitele Regulamentului Organic, pentru a se putea răfui cu adversarii săi politici. Trufia și aroganța sa își află însă o stavilă în manifestarea lor agresivă, de natură a produce tulburări interne. De altminteri boierii îi erau utili Rusiei în aceeași măsură ca domnul, pentru care motiv le primea plângerile, cerând rezolvarea lor după o prealabilă cercetare. Astfel, în nota sa către N. Besack, Mihail Sturdza făcea cunoscut că logofătul Dreptății

³⁴ *Ibidem*, Arhiva Mihail Sturdza, II. varia I, f. 16-20.

îi prezentase 4 note adresate de Consulatul imperial referitoare la diverse plângeri pricinuite de confirmarea unor decizii ale tribunalelor de către domn, care diferă de dorințele petenților. A dat ordin logofătului Dreptății să se informeze exact asupra celor reclamate, apoi va face comunicările de rigoare consulatului. În toate privințele, Mihail Sturdza mărturisește stricta respectare a Regulamentului Organic, care servește ca bază în justiție. Guvernul său nu poate proceda altfel decât să supravegheze îndeplinirea formalităților și respectarea prevederilor legale. Conform articolului 363 din Regulament, domnul nu are decât dreptul de a face observații asupra sentințelor care nu întrunesc totalitatea voturilor exprimate. În afara acestui drept, orice influență îi este interzisă.³⁵

În pofida dorințelor sale, exprimate sau nu, domnul Moldovei nu reușește să-și depășească condiția, căci va evita cu multă prudență oricât de mică iritare a emisarilor țarului Rusiei, conștient fiind că aceasta îi putea oricând aduce detronarea. El nu avea nici măcar un interes de orgoliu personal, precum Al. D. Ghica, care se considera lezat în mândria națională de domnitor român și nu de guvernator rus. Acaparată de patima deținerii puterii el recurge la orice pentru a o menține, căci îi satisface, fie și limitat, vanitatea de a oprima și umili adversarii politici, ca o refulare a atitudinii sale obediente și umile față de Rusia. Consulul rus continuă a fi informat cu conștiinciozitate, la 3 noiembrie 1837, despre alegerile de deputați pentru Adunarea Obștească din 31 octombrie 1837. Au decurs bine, în liniște și ordine, într-o atmosferă de încredere în guvern. Peste tot au fost repudiați inamicii ordinii, instigatorii facțioși.³⁶

Mihail Sturdza se adresează și lui P. Rückmann erijându-se în apărătorul claselor de jos contra aristocrației asuprațoară. El solicită ajutorul necesar pentru a-și îndeplini prerogativele, întrucât își asumase o dificilă sarcină de guvernare a statului moldovean. Motivele care-l determină să-și sacrifice liniștea per-

³⁵ *Ibidem.*

³⁶ *Ibidem*, f. 45.

sonală în favoarea unei sarcini atât de dificilă, pe cât de onorabilă, constă în dorința sa de a asigura binele și prosperitatea țării. Pentru îndeplinirea acestui nobil scop nu-i trebuie numai curaj, dar și autoritate. Fără aceasta, răul poate prevala asupra binelui, slăbind puterile guvernului, deci ale puterii legale. Altminteri, interesele particulare comprimate ar face explozie, avansând pe o cale ilegală: „Spiritul dispozițiilor regulamentare a fost de a proteja clasele slabe și interesate contra invaziunilor aristocrației. Ocupând primele locuri, alcătuind personalul Divanurilor, înalții demnitari dintotdeauna au abuzat de poziția lor contra slăbiciunii instituțiilor pe care le au în vedere de a le impune tutelei lor“.³⁷

În disperare de cauză, susține în continuare Mihail Sturdza, acești înalți demnitari facțioși recurg la consulul Rusiei în afaceri judiciare, în scopul de a paraliza dispozițiile regulamentare spre a se face stăpânii conflictelor curente între autoritățile locale și consulat. Un astfel de sistem poate antrena mari inconveniente. Autoritatea domnului și a guvernului se bazează pe lege, ori tocmai aceasta este nesocotită. Tribunalele nu trebuiesc sustrate supravegherii și directivei șefului statului, spre a le crea un drept de independență absolută, căci ar face loc abuzurilor și prevaricațiunilor de tot felul. S-ar crea o periculoasă idee de impunitate a celor abuzivi. O supraveghere atentă este necesară și asupra lucrărilor Adunării Obștești, deși componența ei nu este de natură a îngrijora, după ultimele alegeri.³⁸

Fără îndoială, nu grija pentru apărarea intereselor claselor de jos contra boierimii abuzive îl preocupa îndeosebi pe Mihail Sturdza, ci ascensiunea adversarilor politici competitori la putere, dornici de slujbe profitabile, imposibil de acordat în aceeași măsură pentru toți pretendenții. Concelarul Nesselrode, sesizează dificultățile în care se afla domnul și îi scrie, la 10 mai 1838, pentru a-l încuraja în acțiunile sale. Astfel, menționa că guvernul imperial apreciază patriotismul și spiritul dezinteresat

³⁷ *Ibidem*, f. 52-53, Iași, 21 februarie 1838.

³⁸ *Ibidem*, f. 58.

al domnului. În ultima sesiune a Adunării Obștești au avut loc unele iregularități, care trebuiesc preîntâmpinate spre a nu mai avea loc. A însărcinat pe Rückmann de a supune domnului observațiile sale și solicitarea de a se înțelege cu el într-un spirit de moderație și de dreptate asupra soluțiilor celor mai convenabile de urmat spre a asigura stricta respectare a Regulamentului Organic și a principiilor de ordine și economie necesare unei dezvoltări grabnice a bunei stări a Principatelor Române. Cancelarul rus își exprimă speranța că numirea recentă a lui Karl de Kotzebue la Iași, în funcția de consul, va fi utilă îndeplinirii acestei sarcini pe care o primise, anume de a întreține cu domnul raporturi înțelepte și de a-i acorda un sprijin activ. Între măsuri este și cea a reînnoirii Sfatului Administrativ și exilarea temporară a logofătului Nicolae Canta. Depărtarea la care se află nu permite cancelarului să-și dea avizul asupra diverselor probleme ce s-ar afla în dezacord cu necesitățile și conveniențele locale. O va putea face baronul Rückmann, care cunoștea bine oamenii și starea de lucruri din Moldova. Ca atare, el va putea oferi, în toate privințele, „salutare indicații”.³⁹

Adevărata stare de lucruri din Moldova nu era, decât în parte, cea prezentată de domnitor. La 15 august 1838, Consulul Kotzebue atrage atenția asupra nemulțumirilor provocate de anumite măsuri întreprinse de domn și administrația sa. Astfel, la Iași deja se vorbește de unele neregularități prilejuite de construirea unei șosele până la palatul de la Socola, unde sunt utilizați peste 1 000 de locuitori din districtele Fălciu și Vaslui, veniți la lucru cu propriile căruțe. În schimbul muncii lor, ei nu primeau nici un ban, nici pentru muncă, nici pentru căruțele lor, lipsindu-le chiar hrana zinică. Un număr de 200 dintre ei trebuie să lucreze în grădina de la Socola, de asemenea, fără nici o plată. Se cară pietriș și alte materiale cu căruțele fără plată. Țăranii sunt obligați să muncească 15 zile, fără a se pune la socoteală timpul de sosire sau deplasare la satele lor. Acești oameni atacă locuitorii întâlniți în cale sau cer de pomană spre a nu muri de foame. Și toate acestea, la o vreme când nu pot lipsi de la locurile

³⁹ B. A. R. Msse, Fond M. Sturdza, S. 40 (3)/XCVIII.

lor de muncă. E drept că li s-au promis 16 piaștri pentru fiecare stânjén, dar, în cazul că promisiunea va fi îndeplinită, este cu totul insuficientă pentru a acoperi pagubele provocate. Consulul rus roagă pe domn să întreprindă o anchetă, spre a remedia răul deja făcut.⁴⁰

Șocat de cele relatate în scrisoarea consulului rus, Mihail Sturdza răspunde de îndată, la 18 august 1838, pentru a eticheta toate informațiile date lui ca fiind inexacte, insidioase, răuvoitoare. Construirea șoselei se face conform prevederilor Regulamentului Organic, urmărind îmbunătățirea căilor de comunicații. La 19 august, K. de Kotzebue se adresa, din nou, domnului pentru a clarifica unele aspecte. Astfel, șoseaua spre Socola se construia, într-adevăr, în conformitate cu prevederile Regulamentului Organic, dar nu la aceasta se referea el, ci la abuzurile comise cu acest prilej. Dacă s-ar întreprinde totul conform principiilor stabilite de Adunarea Obștească, n-ar fi nimic de observat, dar pentru a constata inexistența sau existența abuzurilor este nevoie de alcătuirea unei comisii la care ar trebui să participe fie consulul, fie un subaltern al său. În acest fel, s-ar clarifica problema lucrului a 200 de oameni în grădina palatului de la Socola. Nu este vorba de zvonuri sau de calomnii, ci de fapte reale. Funcționari ai consulului au fost trimiși și au discutat cu țărani și abia după aceea s-a redactat nota.⁴¹

Incidentul nu este unul minor, ci cu semnificații majore, evidențiind că absolutismul este inseparabil de abuzuri, de samavolnicie. Și domnul, și boierii comiteau abuzuri. Puterea protectoare le cunoștea și le făcea cunoscute la momentul oportun, pentru a modera înclinațiile pătimase care să ducă la tulburări. Grija cea mai mare a Rusiei consta în realizarea echilibrului puterilor în stat în folosul menținerii dominației sale politice. Domnul fusese sfătuit de Pavel Kiseleff să liniștească spiritele prin readucerea alături de guvern a aceluia care sunt respectați în țară, chiar prin remanierea guvernului cu includerea unora dintre opozanți. Ulterior, Mihail Sturdza va alcătui un nou Sfat Administrativ, într-o manieră înțeleaptă, de natură să nu determine tre-

⁴⁰ *Ibidem*, Arhiva M. Sturdza, III, varia 1, f. 191-192.

⁴¹ *Ibidem*, f. 193-198.

cerea în opoziție a unor boieri de vază. Astfel, numește pe Nicolae Canta în funcția de logofăt al Dreptății, care anterior fusese propus pentru surghiun, la moșia sa, urmare a unor agitații provocate în Adunare. Din aceleași rațiuni, numește pe Lupu Balș la Departamentul din lăuntru, în locul lui Al. Ghica.⁴²

Spirit dominator, arrogant și adeseori impulsiv, Mihail Sturdza își afla limitele puterii doar în instrucțiunile primite de la St. Petersburg, care-i încredințase tronul. Unul dintre cei mai învățați oameni ai timpului său, el nu reușește să devină un domnitor luminist, adică un adept al absolutismului lăuntru. Nu-i îngăduiau nici limitele personale, care nu despășeau conservatorismul retrograd în domeniul social-politic, nici cele impuse de Puterea protectoare, ea însăși o despoție orientală, cu structuri anacronice și doar cu opțiuni pentru tehnica occidentală. Pentru Rusia, Mihail Sturdza se dovedește omul potrivit planurilor sale. Ahtiat de înavuțire, de putere și de privilegii, el se situează, de fapt, contra curentului național, care viza emanciparea de sub protectoratul rus. În pofida tuturor măsurilor luate pentru ameliorarea administrației de stat, pentru sporirea gradului de civilizație, prin numeroasele lucrări de modernizare, Mihail Sturdza, prin ultraconservatorismul său manifestat, prin aversiunea declarată față de schimbările structurale și prin atașamentul său fără rezerve față de Rusia, o veritabilă închisoare a popoarelor subjugate, între care și românii basarabeni, s-a situat și se situează contra mersului istoriei.

Preponderența absolutismului asupra tendințelor accentuate de modernizare

Accesibili noutăților din domeniul științelor și aplicării lor în variatele domenii ale administrației de stat, Mihail Sturdza este un adversar îndârjit și periculos pentru orice inovație în domeni-

⁴² Tudor Drăganu, *op. cit.*, p. 69-70.

ile social și politic. Încă din deceniul al treilea, el se dovedește un adept al imobilismului social, un promotor al conservatorismului, pe care-l denumește ca atare, în 1823 fiind unul din doctrinariii săi principali. La fel ca în Țara Românească, și în Moldova se constată tendințe de delimitare între guvern și domn, foarte timide, ce e drept, dar perceptibile totuși. Astfel, în ședința din 29 ianuarie 1838, Adunarea solicită domnului să ia măsuri pentru ca miniștrii să depună memorii asupra activității lor. Alteori, Adunarea dialoghează cu miniștrii în privința relațiilor reciproce. Comunicările, referatele sau dările de seamă ale miniștrilor către Adunare consituiau manifestări frecvente ale raporturilor existente. Adunarea, la rândul său, trimitea direct adrese miniștrilor. Alteori, miniștrii prezintă direct proiecte de lucrări în ședințele Adunării, încă chiar și proiecte de legi, fără aprobarea prealabilă a domnului. Nu se cunosc cazuri de acordare de voturi de blam în Adunare contra unor miniștri. Ea le mulțumește direct pentru activitatea lor. În Moldova nu se constată forme noi de manifestare a regulilor regimului parlamentar, cunoscute în Țara Românească. Aceasta s-a datorat existenței unor „raporturi aproape idilice“ între domn și Adunare care ridică în slăvi dispozițiile șefului statului pentru „faceri de bine“, în sensul unor măsuri de modernizare. Pentru a se manifesta tendințele de parlamentarism incipient se impunea existența unor divergențe de opinii între domn și Adunare, or acestea sunt inexistente, la început. Apar, însă, ulterior, datorită adversităților existente de mai multă vreme între domn și unii boieri nemulțumiți de abuzurile sale.⁴³

În problemele esențiale ale conducerii statului, Mihail Sturdza înfruntă Adunarea Obștească, cu rezultate benefice pentru domnie. Pe când cea din Țara Românească devine tot mai ostilă lui Al. D. Ghica, Adunarea Moldovei se remarcă prin docilitate. Atent la manevrele boierilor opozanți, M. Sturdza își asigură o majoritate favorabilă, marginalizând pe cei ostili. Reușitele lui în determinarea boierilor să acorde sprijin Sfatului

⁴³ *Ibidem*, p. 65-68.

Administrativ constituie abilități menite a facilita sarcinile domniei absolute, neavând accente ale parlamentarismului sau aplicării unor principii democratice: „figura centrală a întregului sistem politic al Moldovei rămâne domnul, care intervenea direct în rezolvarea tuturor problemelor importante ale activităților legislative, executive și judecătorești. La numirea miniștrilor, el nu era călăuzit de ideea de a le asigura lor o majoritate în Adunarea Obștească, ci ceea ce urmărea era ca, prin modul de distribuire a slujbelor, să atragă de partea lui majoritatea Adunării și să poată obține astfel sprijinul ei la înfăptuirea propriei lui politici. Domnul nu a urmărit nici un moment să se descarce de răspundere și să o transfere miniștrilor. Dimpotrivă, denunțurile adresate de unii boieri Porții otomane și Curtii protectoare, precum și ambasadorului rus la Constantinopol și consulului rus de la Iași, însuși domnul le răspundea prin contramemorii, în care îi critica, la rândul său, acuzându-i de conduită anarhică.⁴⁴

Nici în confruntarea cu tineretul studios, M. Sturdza nu recurge la intermedierea Sfatului Administrativ. Astfel, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Al. Russo, C. Negruzzi ș. a. îndreaptă atacuri asupra domnului, și nu contra miniștrilor, prin presă, la întruniri, propagandă la sate, organizarea de societăți secrete, comploturi. Unele acțiuni opoziționiste în Adunare eșuează din cauza unei solidarități a deputaților contra ideilor progresiste: „De altfel, obișnuita Adunare Obștească nici nu putea fi o arenă de afirmare a ideilor democratice și progresiste, căci alegerile din 1837, influențate prin presiunile și ingerințele domnitorului, s-au soldat cu o majoritate devotată a acestuia“.⁴⁵

Cu o Adunare obedientă, Mihail Sturdza nu face decât să-și consolideze domnia, în sensul dorit de el și de Puterea protectoare. Astfel, printr-un ofis circular din 30 noiembrie 1840, se reiterează atribuțiile ispravnicilor. Prin circulara din decembrie 1840, se precizează obligațiile priveghetorilor de ocoale, între

⁴⁴ *Ibidem.* p. 70-71; Ion Ghica, *Opere*, vol. IV, p. 272-274.

⁴⁵ Tudor Drăganu, *op. cit.* p. 71.

care ținerea condicilor de intrare și ieșire. O lege din 1839 înființa „Buletinul satului“. În anul 1841 funcționau companii de pompieri în toate reședințele de ținuturi. În 1834-1844, au fost vaccinați 196 715 copii. Existau spitale cu paturi la Iași, Roman, Bârlad, Botoșani, Focșani, Galați. Adunarea Obștească numește o companie care constată, în 1940, că pavajul în Iași era stricat și rău făcut. În februarie 1842, este întocmit un proiect de cale ferată pe valea Siretului de către inginerul Martin din Cernăuți, încredințat unei societăți anonime pe acțiuni. În domeniul justiției, se prezentase un proiect de lege pentru desființarea dreptului de protimisii încă din sesiunea 1836-1837. În 1839, acest drept este limitat, desființându-se în cazurile de bunuri imobile și de țigani. Se publică a doua oară Condica criminalistică a Moldovei în 1838, în două ediții. În 1844, domnul a desființat obligația pentru străini de a se angaja în scris că se vor supune hotărârilor judecătorești.⁴⁶

Consulul Rusiei, N. Besack, abuzează de situația sa de sfetnic al domnului. El cere și destituirea de ispravnici sau a vornicului poliției: „Nimic nu se făcea fără asentimentul lui. Aroganța lui e extremă“. Mihail Sturdza se adresează consulului general de la București, P. Rückmann, la 21 februarie 1838. În semn de protest, pentru că nu se putuse înțelege cu consulul Besack, postelnicul N. Suțu demisionase în septembrie 1837, în locul său fiind numit Costin Catargiu, un îndârjit opozant și un prieten al consulului. Domnul nu se poate acomoda însă cu C. Catargiu și recheamă, cu acordul lui Rückmann, pe N. Suțu la 25 martie 1838. Compensatoriu, îl numește pe C. Catargiu membru al Sfatului Administrativ. Consulul rus, drept răzbunare, face tot felul de dificultăți domnului, inclusiv sprijinirea opoziției din care făcea parte și Costin Catargiu. Besack împiedică chiar un manifest în favoarea domnului, pe care vroiau să-l semneze unii boieri.⁴⁷

În consecință, Mihail Sturdza se adresează cancelarului

⁴⁶ I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 497-499.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 501-504.

Nesselrode la 9 aprilie 1838, care înlocuiește deja, între timp, pe Besack cu Karl de Kotzebue. La 15 mai 1838, domnul se întâlnește cu Rückmann la Galați pentru a obține acordul îndepărtării din funcții a unor opozanți. Cu noul consul rus, relațiile domnului devin încă și mai încordate. Kotzebue se amestecă și el în treburile interne, având probabil instrucțiuni în acest sens. El intervine la ridicarea în ranguri, la numiri în funcții, apoi, la fel ca predecesorul său, favoriza opozanții domnului. Din nou, Mihail Sturdza se plânge lui Rückmann, la 28 iunie 1840. Kotzebue atrage atenția domnului asupra abuzurilor comise la construirea șoselelor de la Socola și a grădinii palatului. Alteori, consulul cere domnului revenirea asupra unor decizii deja confirmate sau revocarea unor confirmări în rang, sub diverse pretexte. Domnul adresează o plângere către consulul general la București. Jignit, ministrul Dreptății, C. Sturdza, demisionează.⁴⁸

Autoritățile și diplomații ruși nu vădeau consecvență decât în urmărirea interesului Curții imperiale, căci, altminteri, intrigau, când sprijinind pe domn contra opoziției, când opoziția contra domnului: „Se pare că puterea ocrotitoare își luase drept misiune a turbura domnia lui Sturdza, cu toate eforturile acestuia de a governa conform voinței ei. Cu toate aceste neajunsuri, pare că erau momente când Sturdza visa de glorie și de scuturare, măcar parțială, a jugului rusesc“.⁴⁹

Cutezanța Curții imperiale ruse și ingerințele fără seamăn produceau reacții fie și din partea prea obedientului domn al Moldovei, care suporta, om fiind, cu dificultate aroganța și presiunile unui simplu consul rus. Cunoscând resorturile inerte ale firii umane, Rusia utiliza toate mijloacele la îndemână pentru a preîntâmpina reacții de așteptat totuși din partea unui domnitor român, oricâte dovezi ar fi dat și mai era încă dispus să dea pentru docilitatea lui. Prin defecțiunile cauzate domniei lui Al. D. Ghica în Țara Românească, Mihail Sturdza dobândește simpatia boierilor munteni, care-l solicită pentru tronul țării lor:

⁴⁸ *Ibidem*, p. 504-505.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 506-507.

„Dar dacă în Țara Românească putea avea Sturdza ceva partizani, în Moldova curentul antirusesc, deci și curentul contra domnului, creștea“. Domnul este considerat drept „satrap“ de către opoziție, care se angajează să lupte pentru satisfacerea trebuințelor țării și pentru o domnie ereditară. În 1839, comisul Leonte Radu a elaborat un amplu proiect de reforme, în care se stigmatizau racilele administrației: alegeri din poruncă, slujbe și dreptate pe bani, conferirea de titluri celor fără slujbe, asuprirea țăranilor și diverse alte abuzuri care favorizau marea boierime. În proiect, se confirma neatinsă suveranitatea Porții, dar se propunea înlocuirea protectoratului rus cu unul colectiv al Angliei, Franței, Austriei și Prusiei. Această idee va fi reluată în revoluția română de la 1848. Se propunea o confederație a Moldovei cu Țara Românească și Serbia după exemplul Confederației germane. Din punct de vedere intern, se propuneau: domn străin sau măcar ales de către arhieriei și deputați ai rangurilor boierești și ai locuitorilor și orășenilor, suprimarea oricăror deosebiri între treptele nobilimii, deci o perfectă egalitate între toți boierii care urmau să dețină titluri de noblețe ereditare, după modelul celor din străinătate. Era preconizat un Senat de 12 aleși de boierime, sub președinția domnului. Alegerea din 5 în 5 ani a unui Seim al nobilimii în totalitatea ei, care să aleagă deputații Adunării Obștești după următoarele criterii: alegătorii să aibă vârsta de 25 de ani, cei eligibili de 30 de ani și un venit de 3000 de galbeni, deputații să fie în număr de 32, fără grade de rudenie între ei. Seimul alegea, de asemenea, președintele Adunării care purta titlul de baș boier sau patrițiu. Clerul nu va participa la afacerile publice. Se propunea ca țara să fie împărțită în patru gubernii, fiecare având un mareșal al nobilimii și un divan de apel. Funcționarii se vor numi de domn cu acordul Senatului, promovarea făcându-se după vechime, cu accesibilitate la slujbe pentru toți. În proiect se preconiza înființarea unei universități în capitală și școli elementare în ținuturi. Statul va avea dreptul de a bate monedă măruntă de argint și aramă. Se mai preconizau: dezrobirea țăganilor, libertatea gândirii și a tiparului, revizuirea relațiilor dintre proprietari și clăcași, cu implicarea dreptului de

strămutare, navigabilitatea râului Siret, construirea de șosele după modelul austriac, înființarea de fabrici, protejarea industriei naționale prin tarife.⁵⁰

Memoriul comisului Leonte Radu despre abuzurile și călcările de lege săvârșite în Moldova de la introducerea Regulamentului Organic septembrie-octombrie 1839 cuprinde 32 de puncte și reprezintă interesele micii boierimi privilegiate, atât de năpăstuită de Mihail Sturdza pe motiv că se înmulțise fără precedent sub domnia anterioară, provocând așa-zisul liberalism ciocoiesc. În esență, Conjurația confederativă a comisului Leonte Radu elaborase un contrareglement organic, vizând abolirea protectoratului rus și garanția colectivă a marilor puteri, iar pe plan intern înlocuirea despoției orientale cu absolutismul luminat, adică un domn ales de boieri, care să devină egali între ei. Comisul Leonte Radu incrimina deseale încălcări ale Regulamentului Organic, propunând eradicarea abuzurilor. Nu era un program revoluționar, democratic, ci unul egalitarist-aristocratic, adaptat la necesitățile momentului istoric. În fond, se stigmatiza un regim politic despotic, care se voia luminat, prin întreprinderea unor măsuri de modernizare, dar incompatibil cu spiritul veacului, de îndată ce încălca însuși Regulamentul Organic și legile în vigoare, pentru a asigura privilegiile domnului și camarilei sale, în detrimentul tuturor locuitorilor țării supuși unei opresiuni generalizate și unei insecurități sociale.

Foarte atent cu tot ce se întâmplă în țară, Mihail Sturdza descoperă conjurația și face cunoscută situația consulului general rus V. P. Titov, care-l înlocuiește pe Rückmann. Consulul recomandă o anchetare secretă și expulzarea peste Prut a comisului Leonte Radu, basarabean de origine. Așadar, se evita un proces, spre a nu se atrage atenția opiniei publice europene: „Autorii acestui proiect *aristocratic* fură numiți *răsvăriți* la 1839. Răsvăritura era numai – în ochii Rusiei, firește – partea din proiect relativă la situația internațională a Principatelor și cererea de

⁵⁰ *Ibidem*, p. 508-509; Anastasie Iordache, *Originile conservatorismului românesc*, p. 97-99.

libertăți formale. Încolo, proiectul era evident, ca și cel din 1822, opera boierimii de a doua treaptă și de trepte mai mărunte, care ținea nu numai să nu piarză, dar să-și accentueze caracterul ei nobilitar și privilegiile ei – numai funcțiile erau deschise tuturor (într-o mică parte se chema la viață publică chiar pătura cea mai de jos); domnia, senatul și adunarea erau rezervate exclusiv boierimii –, dar nu voia deosebire între dânsa și boierimea cea mare.⁵¹

Ultraconservator în concepții și autoritar, chiar despot, în acțiuni, domnul nu putea agreea proiectul micii boierimi, pe care, realmente, o disprețuia. Nu voia să aibă în ea nici măcar un aliat contra marilor boieri opozanți, căci se temea de coalizarea între-gii boierimi contra sa. Apoi, nu cu niște *răsvrățiți* era el dispus să se răfuiască, ci cu marea boierime. Dărnul voia supunere ne-condiționată din partea tuturor, iar în scopul urmărit se bizuia pe Curtea imperială rusă, punctul de sprijin și centrul de putere al tuturor forțelor conservatoare pe continent. Un proces contra comisului Leonte Radu n-ar fi avut decât un caracter politic, încât se evită, urmându-se sfatul lui V. P. Titov de a fi expulzat în Basarabia, ca supus rus. Toate manifestările de acest fel sunt atent supravegheate, dar mai cu seamă tinerii aflați la studii în capitala Franței, care se manifestau în sensul unei mișcări democratice. Prefăcându-se binevoitor față de J. A. Vaillant, Mihail Sturdza îl denunță totuși ca fiind adept al celor cu porniri răzvră-titoare, în toamna anului 1840. O astfel de atitudine are Puterea protectoare față de domn, pe care-l laudă și dezaprobă concomi-tent. Diplomații ruși în Principatele Române avertizează pe Mihail Sturdza pentru numiri nepotrivite în guvern, firește cu ve-derile Curții imperiale: „Cancelarul Rusiei pune chiar în vedere domnului că lista lui civilă nu va fi sporită decât dacă Rusia va fi pe deplin convinsă de bunăvoința de a-i urma sfaturile”.⁵² Pentru a nu-l descuraja în acțiunile sale, favorabile totuși Rusiei, consulul general rus la București, V. P. Titov, îi scrie, pentru a-l asigura că este animat de cele mai bune sentimente față de el și

⁵¹ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 509-510.

⁵² *Ibidem*, p. 512.

țara încredințată spre administrare. Aceste sentimente nu trebuiesc confundate cu vederile străine Consulatului, dictate numai de dorința de a nu impieta asupra prerogativelor legitime ale domnului. Dimpotrivă, în interesul puterii domnești și al consolidării sale, Titov repeta un adevăr: Cabinetul imperial nu poate fi indiferent la calitățile individuale ale principalelor elemente ale încrederii în domnul Moldovei. Dacă este posibilă o asemenea indiferență, apoi ea nu va servi schimbarea autorității constituite a Moldovei, expunând-o atacurilor celor rău intenționați dintre adversarii săi. Prințul N. Suțu îi va prezenta detalii referitoare la maniera de a afla mijloacele necesare spre a împăca aceste principii cu conveniențele personale care nu trebuiesc pierdute din vedere. Sagacitatea domnului va decide care sunt cele mai bune măsuri de adoptat în consecință. Nu există în lume autoritate atât de sus plasată care să nu se vadă obligată, în căutărilor sale, de a ține cont de opiniile și chiar de prejudecățile publicului, chiar dacă nu sunt decât parțial întemeiate. Ministerul imperial pare satisfăcut, acum, de starea de lucruri existentă în Moldova. După aprecierea lui Titov, această opinie nu poate fi nici clintită, nici micșorată.⁵³

Nu numai V. P. Titov, dar și P. Rückmann încurajează pe Mihail Sturdza, felicitându-l pentru bunul mers al administrației, întrucât nu se primesc nici plângeri, nici reproșuri, nici doleanțe, ceea ce denotă o veritabilă satisfacție. Mărturisește cu sinceritate că, dacă va persista în nobilele sale eforturi, domnul va reuși cele mai bune rezultate.⁵⁴

Întrucât V. P. Titov fusese numit temporar într-o misiune la Constantinopol, I. A. Dașcov prelua funcția de consul general în Principatele Române. Cancelarul Rusiei făcea cunoscută această numire lui Mihail Sturdza, consiliindu-l să aibă încredere în solitudinea Curții imperiale, ca putere protectoare, față de Principate, în conformitate cu tratatele. Fericirea și liniștea lor sunt obiectul unor eforturi constante. Ca atare, îndeamnă pe M.

⁵³ B. A. R., Msse, Fond Mihail Sturdza, Galați, le 8 Juin 1840, S. 35 (2)/XCIX.

⁵⁴ *Ibidem*, St. Petersburg, le 4 Octobre 1840, S 52 (3)/XCVIII.

Sturdza să-l primească pe Dașcov cu bunăvoință și să-i acorde întreaga încredere, singura în măsură de a realiza generoasele intenții ale împăratului într-un scop care nu are nimic exclusiv în favoarea Rusiei, ci dimpotrivă, în întregime consacrat păstrării și strictei executări a legilor organice ale Principatelor Române, în interesul locuitorilor săi și domnilor chemați să-i guverneze. Calitățile personale ale lui Dașcov îl recomandă a i se acorda încrederea necesară împlinirii funcției. La el, domnul Moldovei va găsi cele mai bune dispoziții posibile, adică o asistență cordială și deosebit de eficientă pentru a-l sprijini și ajuta în toate eforturile menite a contribui la îndeplinirea sarcinii pe cât de importante pe atât de dificile încredințate domnului Moldovei.⁵⁵

Domnul Moldovei cunoștea că nu aceste cuvinte frumos ticluite reprezentau realitatea în relațiile sale cu Puterea protectoare. În fond însuși cancelarul Nesselrode se arătase destul de categoric atunci când condiționase mărirea listei civile a domnului de felul cum îi va urma sfaturile. Mihail Sturdza este într-o permanentă stare de nesiguranță, nu știe cum să intre mai bine în grațiile diplomaților Curtii imperiale, primind, așa cum deseori s-a putut constata, aprobări și dezaprobări, concomitent, pentru conduita sa. Nimic nu trebuia să-l determine a se considera pe deplin satisfăcut de acțiunile sale. Pe cât de prevenitori și aparent amabili se dovedeau cancelarul rus, ambasadorul la Constantinopol și consulul general din București, pe atât de aroganți, chiar agresivi și grosolani se comportă consulii ruși la Iași, adică acei care supravegheau, îndrumau și raportau frecvent la Petersburg despre împlinirea misiunii lor, în mod vădit una de intimidare, de îngrădire a prerogativelor domnului. Mihail Sturdza se plânge noului consul general, așadar, la 22 noiembrie 1840, că nimic nu se schimbase în bine prin înlocuirea lui N. Besack cu K. Kotzebue. Evident, nimic nu se schimbase, pentru că nu trebuia, căci așa primeau instrucțiunile: „Pilda venea de sus“. Domnul Moldovei se amăgea cu iluzia că la Petersburg și la Constantinopol avea bunăvoință și înțelegere, care nu se repercutau la

⁵⁵ *Ibidem*. Contele de Nesselrode către M. Sturdza, 15 Août 1840, S. 40 (4)/XCVIII.

nivelul consulilor la Iași, datorită unor defecte personale. O capcană, în care va cădea neconținut, întinsă cu abilitate de Rusia. Alți boieri își dădeau seama de primejdia în care se afla țara lor. Împotriva domnului apar pamflete și nu numai a lui, dar și a miniștrilor. Mihail Sturdza este amenințat cu incendierea Iașilor dacă nu-i va destitui pe miniștrii abuzivi. Se efectuează arestări și percheziții între care și la locuința lui J. A. Vaillant, venit din Țara Românească. Administrația declară că pamfletele aparțineau unei societăți filantropice, cu tendințe politice, deci nu era un complot organizat. Între acuzați este și Al. Niculescu, care este surghiunit la mânăstire.⁵⁶

La 14 ianuarie 1841, Mihail Sturdza scria cancelarului rus Nesselrode, asigurându-l că țara prosperă sub administrația sa. În general, este liniște, numai „o coterie turbulentă“ mânătată de ură și interese meschine personale uneltește contra administrației, căci altminteri „măsura progresului nu este decât bunăstarea claselor vrednice de interes ale societății, care, din nenorocire, sunt private de orice mijloc de manifestare a sentimentelor lor, din care motiv tăcerea lor nu poate fi interpretată ca o absență de la orice strigăt“. Așa, spre exemplu, în 1836, când nimic nu justifica vreo nemulțumire, câțiva indivizi s-au ridicat contra guvernului. Din partea populației n-au existat nici strigăte de protest, nici dezordini, ca dovadă a progresului realizat. Domnul se felicita pentru a fi reușit să-și sacrifice timpul necesar cercetării nevoilor și interesului public.⁵⁷

Domnul Moldovei, desigur, nu avea de întâmpinat atât nemulțumirile de jos, cât pe cele ale marilor boieri, precum și ale clerului. La 6 decembrie 1841 s-a găsit în incinta Consulatului austriac din Iași un pamflet îndreptat contra lui Mihail Sturdza, care era acuzat de lipsă de patriotism și egoism fără limite. El recurge la sprijinul Rusiei mai ales că intrase în conflict cu mitropolitul Veniamin Costachi pe temeiul impozitelor datorate de biserici și mânăstiri. Din acest moment, M. Sturdza considera că

⁵⁶ I. C. Fiitti, *op. cit.*, p. 513.

⁵⁷ B. A. R., Msse, Fond M. Sturdza, Iassy, le 14 Janvier 1841 S 20 (1)/XCIX.

avea libertatea din partea Rusiei de a exclude prelații din Adunarea Obștească și a laiciza administrarea averilor mânăstirești. Într-o scrisoare către cancelarul Nesselrode din 1 mai 1842, menționa că solicitase consulului la Iași de a supune Ministerului imperial aprobarea excluderii clerului din Adunare. Domnul preciza că aceasta este o dorință unanimă exprimată de boieri, convinși că influența clerului asupra afacerilor lumești îl abate de la menirea lui firească. Încă din perioada reviziei Regulamentului Organic, clerul a contribuit la scindarea opiniilor. Pentru aplanarea divergențelor s-a recurs la diligențele lui Kotzebue, dar, din momentul în care n-a putut obține acordul contelui Nesselrode, Mihail Sturdza a renunțat la orice proiect de modificări în această privință. El mărturisește că și-a făcut un principiu din a supune lui Nesselrode orice gând de reformă fundamentală înainte de a-i da vreo urmare, spre a nu atrage reproșuri conduitei sale. Reforma propusă este necesară deoarece înaltul cler se bucură de veniturile mânăstirești și episcopii fără nici o obligație sau îndatorare.⁵⁸

Drept argument, Mihail Sturdza prezintă datoria lăsată de mitropolit în valoare de 235 000 lei vechi. Plecând domnul la băi în străinătate, 3 mai 1843, un grup de boieri nemulțumiți intenționează să protesteze contra alegerilor împlinite. Logofătul C. Sturdza îi oprește însă să meargă mai departe. Acesta scrie domnului, la 11/20 mai 1842, în calitate de președine al Sfatului Administrativ. Astfel, membrii Sfatului s-au dus la consulul rus Kotzebue pentru a-i anunța verbal dovezile de încredere cu care domnul îi onorase și datoriile de împlinit. Mulțumindu-i, consulul l-a felicitat pe C. Sturdza pentru alegerea făcută, în urma demersului său, promițând că va trimite un raport la Petersburg în această privință. Boierii opozanți au fost sfătuiți să renunțe la protestul lor contra alegerilor. Ca atare, domnul poate fi satisfăcut de atmosfera existentă în țară.⁵⁹

O opoziție propriu-zisă nu se poate cristaliza în Moldova, nemulțumirile fiind manifestate numai contra abuzurilor în

⁵⁸ *Ibidem*, S 20 (2)/XCIX.

⁵⁹ *Ibidem*, S 2 (3)/XCIC.

administrație și justiție, vizând mai ales pe miniștri, decât pe domn. La 8/20 iunie 1842, C. Sturdza scria, din nou, domnului, care-i trimisese scrisorile din Berlin, unde se afla împreună cu doamna, pentru îngrijirea sănătății. Informa că este liniște în țară și bunăstare rezultată dintr-o muncă grea și îndelungată. Prezența generalului Al. O. Duhamel la București îi atrăgea toată atenția. Problemele din Țara Românească capătă o turnură gravă. Caracterul misiunii comisarului imperial al Rusiei a devenit public. Astfel, împreună cu consulii celorlalte mari puteri, care primiseră ordin de la guvernele lor, trebuie să întreprindă măsuri în scopul restabilirii ordinii în acest principat vecin cu Moldova. A sosit la Galați pașa Seki Effendi spre a se îndrepta spre București. Sub presiunea evenimentelor, Al. D. Ghica a trebuit să schimbe doi dintre miniștrii săi și doi dintre directorii de departamente. S-a ordonat o anchetă pentru cercetarea abuzurilor comise în județe. Profitând, boierii opoziționiști din Moldova vor să adreseze o plângere lui Duhamel, dar Kotzebue, cu care C. Sturdza s-a consultat, crede că nu vor îndrăzni s-o facă, pentru că i-ar compromite în ochii Ministerului imperial al Rusiei.⁶¹

Într-o altă scrisoare către Mihail Sturdza, logofătul C. Sturdza mărturisește că situația din Țara Românească îi atrage toată atenția. A trimis acolo mai multe persoane de încredere. Se pare că cei doi comisari, rus și turc, vor sta mai mult timp la București. Cu tot sprijinul apusean, Al. D. Ghica va fi nevoit să abdice. O nouă scrisoare, din 31 iulie/11 august 1842, relatează despre o scurtă vizită la Iași a trimisului special al Porții în scopul de a afișa în mod vădit drepturile de suzeranitate ale sultanului. Sfatul Administrativ, fidel instrucțiunilor și ultimelor opinii ale domnului, s-a limitat la drepturile asigurate de tratate și Regulamentul Organic. Lui Kotzebue, C. Sturdza i-a și prezentat paragraful referitor la această scrisoare a domnului. El a constatat principiile care au stat la baza deciziei și va face un raport la Petersburg.⁶²

Poarta otomană nu mai exercita decât un drept nominal de

⁶¹ *Ibidem*, S 2 (7)/XCIC.

⁶² *Ibidem*, S 2 (9). XCIX.

suzeranitate asupra Principatelor Române, o ficțiune. Nici vorbă de protectorat, în cazul Rusiei, în această calitate ea trebuind să asigure buna funcționare a relațiilor speciale ale Principatelor cu Poarta otomană. Protectoratul devine treptat un sistem de dominație politică absolută asupra Țărilor Române, rămânând el însuși o simplă ficțiune, ca denumire, căci nu mai era respectat ca atare. Principatele Române sunt transformate gradual în simple gubernii ruse, iar domnitorii lor în guvernatori, care primesc instrucțiuni de la Petersburg și raportează despre stricta lor îndeplinire, fără abatere. Pentru a îndepărta orice bănuială care, oricum, exista, C. Sturdza prezintă consulului rus la Iași paragraful din scrisoarea domnului care conținea instrucțiuni referitoare la atitudinea de urmat a guvernului său față de emisarul Porții.

Revenit din călătorie, în toamna anului 1842, Mihail Sturdza se vede împiedicat de rezistența Puterii protectoare la planurile sale de organizare a administrării averilor mânăstirești. Domnul se plânge lui Rückmann pentru comportamentul lui Kotzebue. Oricâtă simpatie ar avea în favoarea sa consulul rus la Iași, nu este drept ca Mihail Sturdza să se vadă în poziția de victimă. Procedeele lui Kotzebue sunt deplorabile, mai ales în afacerea mitropolitului Veniamin Costache. Domnul Moldovei mărturisește baronului Rückmann că-i este imposibil să păstreze calmul atunci când se află pe jărătic. Ca atare, declară că este gata să părăsească brusc și pentru totdeauna Moldova, decât să se vadă plin de amărăciune de dimineață până seara. mai bine o viață de privațiuni decât astfel. El consideră că-i este imposibil a reveni asupra depunerii fostului mitropolit, orice altă combinație fiind preferabilă acestei reveniri, incompatibilă cu poziția domnului, care s-ar face de râsul supușilor săi. El consideră că nu are nici un interes personal în această împrejurare. Este gata să ia orice altă măsură pe care Cabinetul imperial ar găsi-o potrivită pentru a o aplica.⁶³

Mihail Sturdza se adresează și ambasadorului Rusiei la

⁶³ *Ibidem*, Jassy, le 3 Décembre 1842 S 20 (4)/XCIX.

Constantinopol, Buteniev, spre a-i mulțumi pentru mărirea listei civile, ca o expresie a înaltei aprecieri date de Ministerul imperial devotamentului său, serviciilor și fericitelor rezultate ale administrației sale. O altă depeșă primită de la Constantinopol, se referea la dezideratul de a vedea pe fostul mitropolit reinstalat în scaunul său, fără de care n-ar fi posibilă mărirea listei civile. Domnul Moldovei roagă pe Buteniev să acorde toată atenția argumentării sale în sensul imposibilității de a accepta revenirea mitropolitului Veniamin. Condiționarea, în acest fel, a acordării unei mărimi a listei civile o atribuie numai rapoartelor insidioase ale lui Kotzebue.⁶⁴

Însuși cancelarul Nesselrode scrie, apoi, lui Mihail Sturdza în problema reînscăunării fostului mitropolit. Kotzebue va da explicațiile necesare, încât nu va mai fi nevoie de o deplasare a domnului la St. Petersburg. Timpul ar fi mai bine folosit dacă domnul, împreună cu consulul Kotzebue, ar elabora proiectul de lege referitor la reglementarea veniturilor diocezan. Împăratul acordă o mare importanță acestei legi, pe care o dorește cât mai curând posibil pusă în vigoare, chiar înainte de alegerea noului mitropolit.⁶⁵

Adunarea Obștească aleasă în vara anului 1842 își deschide lucrările în ianuarie 1843. Scaunul mitropolitan rămâne în continuare vacant. Mihail Sturdza se simte mai puțin stingherit după plecarea în concediu a consulului rus din Iași, care s-a întors în noiembrie 1843. Problema referitoare la fostul mitropolit era strâns legată de cea a bunurilor eclesiastice ale mănăstirilor închinată Locurilor Sfinte. Precum scria Titov lui M. Sturdza, din Pera, la 22 decembrie 1842/3 ianuarie 1843, problema era atât de gravă, încât orice demers al ambasadei Rusiei la Constantinopol este ghidat prin ordine emanate expres de la St. Petersburg. Încă din 1837, domnul Moldovei se adresase ambasadorului rus la Constantinopol, pentru a-i preciza că Ministerul imperial i-a recomandat să se preocupe de interesele pro-

⁶⁴ *Ibidem* S13 (I)/XCIC. Jassy, le 7 Décembre 1842.

⁶⁵ *Ibidem*, S40 (6)/XCVIII. St. Petersburg, le 24 Décembre 1842.

prietarilor. Mihail Sturdza mărturisea că nu a permis nici un fel de abuzuri din partea curatorilor averilor mânăstirești închinatelor cu prilejul arendărilor.⁶⁶

Acum, în 1842, Titov atrăgea atenția domnului Moldovei că nici o decizie importantă nu poate fi luată fără acordul prealabil al Cabinetului imperial, care, la rândul său, ia în considerație principiile regulamentare, cât și numeroasele interese angajate în această discuție. Nu este sigur, așadar, că demersurile lui Mihail Sturdza pe lângă Curtea protectoare vor avea o primire echitabilă. Pentru a avea greutate, este necesar de a fi supuse înainte solicitudinii Adunării Obștești. Oricare ar fi deznoământul, Titov apreciază încrederea pe care domnul o are atunci când comunică reflecțiile sale asupra unui subiect la care administrația Moldovei ține atât de mult să-l vadă rezolvat în conformitate cu opiniile celor două Puteri suzerană și protectoare.⁶⁷

Mihail Sturdza nu-și afluase audiența necesară în problema litigioasă cu adversarii săi politici, între care și fostul mitropolit Veniamin Costachi. El scrie din nou lui Buteniev, în ianuarie 1843, pentru a susține, cu amănunte, cum consulul Kotzebue lua în mod vădit partea adversarilor domnului, primindu-le protestele. Or, Regulamentul Organic nu prevedea nicăieri că cei administrați de domn au dreptul de a prezenta proteste care ating demnitatea și prerogativele sale. Din moment ce acei administrați se consideră în drept să facă pe domnul lor justițiabil de către Consulatul Rusiei, în fapt autoritatea domnească este suprimată. Puterea care i-a fost încredințată nu se bazează decât pe o forță morală. În caz că perturbatorii au audiență la Curtea protectoare, dezordinea își va face loc și, o dată cu ea, anarhia. În consecință, Mihail Sturdza atrage atenția lui Buteniev asupra unei situații care devine din zi în zi mai intolerabilă, a cărei responsabilitate nu și-o asumă.⁶⁸

În cele din urmă, Mihail Sturdza obține câștig de cauză în

⁶⁶ *Ibidem*, S10/XCIC, Iași, 23 februarie 1837.

⁶⁷ *Ibidem*, S 35 (3)/XCIX.

⁶⁸ *Ibidem*, S13 (2)/XCIX.

lupta cu boierii opoziționiști și cu fostul mitropolit, care li se alăturase. Scriind baronului Rückmann, la 11 ianuarie 1843, domnul își exprima recunoștința față de opoziția Ministerului imperial la rechemarea fostului mitropolit. Ca atare, solicită, prin Rückmann, opinia Ministerului imperial cu privire la remedierea stării de lucruri existente.⁶⁹

Rusia cedează insistențelor lui Mihail Sturdza de a obține acordul ei pentru reglementarea conform voinței sale a divergențelor cu opoziția, mai ales că în curând se semnaleză o împotrivire generală contra Puterii protectoare. La 19 septembrie 1843, Gheorghe Bibescu atrage, din nou, atenția lui Mihail Sturdza asupra problemei „etniei bulgare“, care se complica prin propaganda grecească. Aceștia se atașau toți ambițioșii și nemulțumiții din Brăila și Galați. Se cunoștea deja complotul descoperit la Brăila. Un mare număr de complici se găsesc la Galați, precum un bulgar, pe nume Suțu.⁷⁰ La 9 ianuarie 1844, Gh. Bibescu scria domnului Moldovei despre un nou complot care se urzea la Galați. Oricum, în jurul Principatelor Române populațiile sunt în fierbere. Există, fără îndoială o etnie bulgaro-sârbă, ajutată de propaganda grecească. Autoritățile din Galați au refuzat să-l predea pe bulgarul Suțu, or acestea ar trebui să se pătrundă de necesitatea solidarității moldo-valahe.⁷¹

Domnii regulamentari sunt înconjurați de intrigi și nesiguranță. Orice defecțiune este atribuită domnului. Astfel, incendiul din Iași, 9 august 1844, este atribuit de Kotzebue lui Mihail Sturdza. Dintre tineri, se remarcă între cei nemulțumiți M. Kogălniceanu și C. Negruzzi. Primul fusese suspectat de relații cu J. A. Vaillant și surghiunit pe motiv de a fi apărat cauza clăcașilor contra unei mânăstiri din județul Botoșani și de acuzare a clerului pentru lăcomie. C. Negruzzi este și el exilat pentru publicarea nuvelei *Toderică*. Grațiați amândoi curând, ei rămân martiri ai ideilor naționale și liberale. Cu toate acestea, lui

⁶⁹ *Ibidem*. S23 (4)/XCIC.

⁷⁰ *Ibidem*, S5 (1)/CVIII.

⁷¹ *Ibidem*, S 5 (3)/XCVIII; S5 (4)/XCVIII.

M. Kogălniceanu i se interzice tipografia și practicarea avocaturii.⁷²

Într-o scrisoare secretă, de la începutul anului 1845, guvernul rus, adresându-se consulului general din Principate, menționa că „slăbirea treptată a autorității domnești și sporirea abuzurilor și corupției în toate clasele societății par, fără îndoială, să reclame deprimarea domnului“. Totuși, datorită evenimentelor din Țara Românească, Curtea din Petersburg ezită să recurgă la o astfel de măsură radicală, încercându-se îndreptarea conduitei domnului, foarte interesat în succesiunea la tron a fiului său Dimitrie. Întâlnindu-se la Focșani cu Gh. Bibescu, Mihail Sturdza dădea de înțeles că va urma pe calea dorită de Puterea protectoare: „Consulul trebuia totuși să facă pe Sturdza să înțeleagă că răbdarea împăratului avea o margine și că plângerile moldovenilor nu puteau rămâne în veci neascultate“. Domnul Moldovei, pe cât se pare, obține sprijinul domnului Țării Românești.⁷³

În domeniul politicii interne, Mihail Sturdza recurge, ca și alteori, la schimbarea între ei a înalților dregători ai statului. Fiind înrudiți între ei, afacerile publice se tratatu ca în familie. Nemulțumit contra marii boierimi, care dorea să se constituie în Senat, domnul considera necesare unele modificări în Regulamentul Organic, pentru a spori prerogativele sale. În scrisori către Kiseleff și Nesselrode, ianuarie 1846, el stăruia ca persoana sa să fie inviolabilă, să aibă dreptul de a numi și destitui fără vreun control pe toți slujbașii, miniștrii să răspundă față de Adunare, deputații să nu aibă dreptul de a fi miniștri, nici președinți ai Divanului domnesc, destituirea și chiar retragerea mandatului deputaților abuzivi în timpul deținerii slujbelor. Enunțând aceste deziderate ale sale, domnul nu intenționa nicidecum o separare între puterea executivă și legislativă, ci mai degrabă o influență asupra Adunării, pe care s-o dizolve în caz de detectare a unei tendințe seđițioase. Adunarea fiind însă altfel

⁷² I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 543-544.

⁷³ *Ibidem*, p. 544-546.

constituită decât cea din Țara Românească nu a oferit lui Mihail Sturdza motive pentru a lua măsuri contra ei.⁷⁴

Domnul Moldovei nu era nici pe departe un om cu concepții măcar moderate, pentru a putea deranja Curtea imperială rusă, în fapt, o despoție orientală. Din acest punct de vedere, Rusia nu avea probleme. Tot ce o neliniștea era tendința nemăsurată a domnului spre o putere despotică absolută în stat, pe care însă numai țarul și sultanul o dobândiseră, nicidecum un domnitor vasal. Cu mare dificultate va reuși Mihail Sturdza să consimtă la rolul precis definit, similar cu un guvernator rus, care primește și execută instrucțiuni și nimic mai mult. Nemulțumiții contra politicii sale erau de trei categorii. Prima era alcătuită din unii mari boieri, precum N. Roznovanu, C. Conachi, Lupu Balș, D. Ghica. Aceștia fie că fuseseră exceptați de la slujbe, fie că fuseseră scoși, fie că fuseseră iritați de ridicarea în ranguri a unor boieri.

Astfel că, marii boieri, chiar în funcție fiind, reclamau pe domn la consulul rus. A doua categorie de boieri nemulțumiți o reprezentau cei din rangul doi și trei, care se situau contra domnului și marilor boieri și celor de rang egal ridicați în ranguri superioare. Ei nu ținteau la desființarea privilegiilor, ci la egalitatea cu cei mari. A treia categorie o constituia tineretul, în frunte cu M. Kogălniceanu, fii de boieri și chiar de mari boieri, care studiaseră în Occident sau se inspirau din ideile Occidentului. Ei atacau Regulamentul Organic în punctele sale esențiale, dorind schimbarea sistemului regulamentar. Îndeosebi, aceste nemulțumiri, în primul rând ale tineretului, se accentuează după 1846. Au loc mișcări în prima lună a anului, se răscoală țăranii din ținuturile Bacău și Putna.⁷⁵

Anterior, domnul reușise să treacă prin Adunare legea pentru administrarea averilor bisericești și atribuțiile vornicului bisericesc, legea munților, prin care se desființa boierescul pentru locuitorii satelor de la munte, legea pentru trei pricini, care a

⁷⁴ *Ibidem*, p. 549-550.

⁷⁵ *Ibidem*. 550-552.

împovărat locuitorii satelor. Concomitent, o stare financiară precară agrava starea de lucruri și așa tensionată de relațiile sociale. Circulau multe monede vechi, unele false. Neavând posibilitatea de a bate monedă, administrația lui Mihail Studza a bătut quasi-monede, care nu aveau curs, numite pietre, servind prin comparare la cântărirea monedelor străine. La 18 noiembrie 1847, s-a stabilit greutatea monedelor în circulație și cursul lor în legătură cu cel al Vienei și cu raportul pe piață dintre aur și argint.⁷⁶

Preocupările administrației sunt constante în privința dezvoltării armatei, a lucrărilor publice, îndeosebi pavajul șoselelor, încurajarea industriei. În anul 1847 urmau cursurile școlii de meserii din Iași 80 de elevi, în fiecare an absolvindu-le 10 meșteri calificați. O moară cu vapori din Iași utiliza cărbuni de la Comănești. În 1840, se fac prospecțiuni miniere. În acest timp existau 369 fabrici diverse în Moldova. Numai cu doi ani în urmă nu funcționau decât câteva. În 1843, s-a propus înființarea unor cuptoare de potasă. La Iași existau 9 corporații de negustori și 24 de meșteșugari. În 1847, Moldova dispunea de: 3 485 de mori, 1 661 meșteșugari în Iași, 313 mașini și 1 080 căldări în velințe. Totuși, majoritatea produselor industriale se importa, fiind necesară o dezvoltare a industriei, a manufacturilor.⁷⁷

Învățământul cunoaște o dezvoltare fără precedent. În anul 1842 se înființase un curs de agronomie la Academia Mihăileană, unde deja se studia filosofia și dreptul, pictura, între profesori remarcându-se Ion Ghica, pentru cursul de economie politică, și pentru cursul de inginerie Al. Costinescu. Limba română a răzbătut cu dificultăți în școlile superioare. Domnul urmărea ca nici un moldovean să nu fie trimis la studii în străinătate fără să fi absolvit Academia Mihăileană. Materiile se împărțeau în obligatorii și extraordinare. În 1843, în Adunarea Obștească o parte din deputați a cerut ca toate științele să se predea în limba franceză și numai în clasele începătoare în limba română. S-au ridicat însă mulți împotrivă: Gh. Asachi, Al. Sturdza, Al. Aslan,

⁷⁶ *Ibidem*, p. 555-564.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 537-596.

încât nu s-a admis propunerea. Neîncrederea în școlile românești determină pe boieri să-și trimită odraslele în străinătate. Legea din 1847 a transformat Academia Mihăileană în colegiu francezesc. La fel s-a întâmplat și în Țara Românească. În februarie 1848, pentru liniștirea spiritelor surescitate, s-a înființat un curs obligatoriu de gramatică românească.⁷⁸

Societățile culturale și științifice, tipăriturile evoluează constant, îndeosebi manualele trebuitoare învățământului. Orice exprimare în scris a cugetului a fost supusă cenzurii. Încă din 1833 s-au impus reguli severe asupra cărților românești, deși cele străine nu aveau un regim mai bun, dar treceau, uneori, datorită influenței vreunui mare boier. Nici măcar Regulamentul Organic n-a putut apărea în țară. În 1837 va fi publicată la Viena o ediție românească incompletă. În 1847 apare tot o ediție incompletă. La apariția ediției de la Paris, un librar din Iași a comandat 300 exemplare, dar nu i-au sosit, deși era un fel de constituție a țării. Intenționând să publice în 1843 o ediție în limba franceză a Regulamentului Organic, M. Kogălniceanu este întrerupt în acțiunea sa de către consulul general rus, I. A. Dașcov, după primele două coli. După 1840, regulile de cenzură se reînnoiesc, considerându-se că nu era suficient un singur funcționar la Secretariatul Statului. Cenzorul-șef este avansat șef de secție cu două ajutoare. Până și manualele școlare sunt interzise să intre în țară, ceea ce atrage un protest din partea Epitropiei școlilor. Piese de teatru sunt cenzurate excesiv. În 1848 cenzura s-a înăsprit, încât nici o revistă nu mai are, nici măcar deghizat, un caracter politic în Moldova.

Aspirațiile naționale și concepțiile liberale își găsesc loc doar în „Gazeta de Transilvania“. Ideologia națională, progresistă, pătrunde însă în scrierile literare, precum în: *Iorgu de la Sadagura* și *Boieri și ciocoi* de V. Alecsandri, în care se stigmatiza marea boierime. Criticând tarele sociale, C. Negruzzi nu iese însă din spiritul regimului regulamentar, având venerație pentru trecut. El nu se dovedește omul potrivit pentru un nou avânt li-

⁷⁸ *Ibidem*, p. 598-616.

terar, căci nu avusese cum să ajungă la o cultură elevată. Omul potrivit vremurilor celor noi se va dovedi Mihail Kogălniceanu. El își stabilește un program liberal, precum dezrobirea țiganilor, egalitatea în drepturi și datorii, emanciparea clăcașilor, unirea. Moderatismul își face totuși loc și în activitatea sa. De aceea, antecedentele, nașterea, cercetările sale de predilecție și ale contemporanilor săi cu vederi apropiate explică și caracterul mișcării ce avea să izbucnească în Moldova împotriva administrației lui Mihail Studza⁷⁹.

În pofida oricăror măsuri preventive, între care și înăsprirea cenzurii, revoluția de la 1848 ajunge la frontierele Principatelor Române. O circulară rusă amenință cu intervenția armată. Mihail Sturdza, un fidel executant, întreprinde orice ar putea împiedica extinderea revoluției în Moldova. El amenință cu măsuri drastice chiar pe cei care nu denunțau pe oricine ar fi îndrăznit să inițieze răzvrătiri. O administrație care ridicase împotriva sa toate clasele și categoriile sociale reușește să supraviețuiască marelui cataclism european, care, într-un fel sau altul, provoacă panică și neliniște chiar și în Moldova.

Sub tirania administrației domnului și sub opresiunea protectoratului, mișcarea se înfiripează timid, cu un program nu revoluționar, ci luminist, exprimând tendințele de mult manifestate ale boierimii liberale, care permite lui Mihail Sturdza o rapidă înăbușire.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 616-634.

CAPITOLUL IV

ASCENDENTUL DOMINAȚIEI POLITICE A RUSIEI ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ

Gheorghe Bibescu, un domnitor obedient, dar dornic de schimbări

Detronarea lui Al. D. Ghica evidenția, odată mai mult, caracterul pernicios al protectoratului Rusiei, care nu urmărea decât interesele sale, anume restabilirea dominației politice absolute, deranjată și demascată în fața opiniei publice europene prin opoziția din Adunare la includerea articolului adițional în Regulamentul Organic, prin presă și prin turneul în Occident al lui Ion Câmpineanu terminat cu arestarea și condamnarea acestuia. Îndepărtarea însăși de pe tron a unui domn care nu-i mai era util, în măsura dorită, stârnește vâlvă și neliniști cu privire la veritabilele intenții ale Curții imperiale ruse. Această mare putere despotică utilizează teroarea generalizată asupra supușilor pentru a-i determina nu numai să nu se ridice contra opresiunii, dar nici măcar să-și clameze cele mai îngrozitoare dintre suferințele lor. Este și cazul domnitorilor români, care trebuiau să îndure tot felul de silnicii și umilințe fără precedent, pentru a ascunde samavolnicia și brutalitatea diplomaților ruși, foarte aroganți și agresivi, fără deosebire. Prin persuasiune, domnitorii români aveau să înțeleagă că orice nemulțumire personală nu trebuia să devină publică, ci să se consume în cea mai desăvârșită tăcere, în intimitate. Sentimentele firești de orgoliu personal și demnitate națională treceau pe plan secund, față de interesele Puterii protectoare. Afirmarea unor astfel de sentimente a condus, în timp, la silnica îndepărtare de pe tron a lui Al. D. Ghica.

Înlocuirea lui avea să fie întreprinsă cu multă abilitate, Rusia

fiind dispusă, acum, să pună în aplicare prevederea din Regulament referitoare la alegerea domnilor. Consulul general rus I. A. Dașcov manevrează din culise pe alegătorii boieri pentru a-și îndeplini voința, anume alegerea lui Gheorghe Bibescu. Noul domn s-a născut la 1804, în Oltenia, ca fiu al marelui vornic Dimitrie Bibescu și al Ecaterinei Văcărescu. În 1817, a fost trimis la studii de drept în capitala Franței, împreună cu fratele său Barbu, de unde se întoarce în 1825.

Barbu a fost adoptat de unchiul mamei, marele vornic Barbu Știrbei. Încă din timpul ocupației rusești, P. Kiseleff îl folosește, trimițându-l în Oltenia pentru aplicarea Regulamentului Organic, o sarcină foarte dificilă, dar în îndeplinirea căreia reușește mai mult decât se așteptase generalul rus. El îndeplinise diverse dregătorii în stat, dar, împreună cu fratele său, se detașează treptat de administrația lui Al. D. Ghica, devenind un reductibil opozant. Candidat la domnie, Gheorghe Bibescu este preferat altor mari boieri, deși nu întrunise nici condiția de vârstă, nici pe cea de nobil de trei generații. De ajuns pentru Rusia era de a se fi dovedit obedient, dispus să-i îndeplinească instrucțiunile fără cârtire.

Gheorghe Bibescu a fost un om luminat al timpului său, cu temeinice studii de drept, dar un conservator fără rezerve. Nu numai el, dar toți românii trimiși la studii în deceniul al III-lea au fost influențați, în formarea lor intelectuală, de atmosfera anilor Restaurației. Este și cazul lui Barbu Catargiu și Constantin Brăiloiu, care obțin chiar doctoatul în drept, dar devin, cu tipul, ultraconservatori¹.

Alegerea lui nu înseamnă nicidecum „întoarcerea la autonomie“, cum era înclinat să creadă A. D. Xenopol, „ci o fericită izbândă de către cabinetul din Petersburg“, cum nu-i plăcea să creadă.

Ion Ghica îl surprinde cel mai exact în comportamentul său:

¹ George Bibescu, *Règne de Bibesco. Correspondance et documents 1843-1856*, tome premier, Paris, 1893, p. 34-37; Ion Ghica, *Opere*, vol IV, p. 384-386; A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, vol XI, p. 148-149; I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 265-279.

„Noul principe petrece primele luni ale cărmuirii sale pozând în costume de diverse forme mai mult sau mai puțin bogate, mai mult sau mai puțin brodate. Cu cel mai mic prilej ține discursuri, se adresează marilor boieri, apoi micilor boieri, apoi obștilor satelor, școlilor, tuturor instituțiilor pe care le vizitează (...) Prin discursurile sale atâta lăcomia celor mari (...), îi atâta pe cei mici împotriva celor mari, descriindu-i pe marii boieri ca pe o piedică în calea adevăratei propășiri și spunând cu fiecare prilej ofițerilor că va avea nevoie curând de brațul lor pentru a reteza răul și a sădi binele. Într-un cuvânt atâta toate clasele una împotriva alteia, făgăduiește burgheziei că se va ocupa de interesele sale și o va face să prospere; cere isnafurilor (breslelor) memorii, pentru a propune guvernului măsurile și îmbunătățirile pe care le poate aduce, pentru a face să prospere meșteșugul respectiv, fără a se ocupa vreodată de toate acestea“.²

Că alegerea noului domn convenea în primul rând Rusiei, nu mai încapă nici o îndoială. Rezultă aceasta cu evidență din felicitările primite. Astfel, la 21 ianuarie 1843, cancelarul Nesselrode i se adresa consulului general I. A. Dașcov, exprimându-și satisfacția: „Impozanta majoritate a sufragiilor care s-a format în favoarea d. Bibescu a răspuns în întregime speranțelor noastre. Această alegere onorează Adunarea din care a emanat și dacă a fost salutată prin aclamațiile unanime ale Valahiei, n-a lipsit, de asemenea, să întâlnească aprobarea Curtii protectoare, oferindu-i garanția unei administrații înțelepte și dornică de ordine, aptă să asigure bunăstarea viitoare a Principatului“. Nesselrode ruga, apoi, să fie transmise aceste sentimente membrilor Adunării și mitropolitului, președintele ei. Amabsadorul rus la Constantinopol era invitat să comunice Porții alegerea cu care Curtea din St. Petersburg se declara pe deplin de acord.³

Contele Nesselrode se adresează personal lui Gh. Bibescu, la 26 ianuarie 1843, răspunzând, de fapt, unei scrisori. El îl felicită pentru „succesul răsunător și atât de bine meritat“ obținut în alegeri. Prin aceasta, s-au împlinit speranțele „unei puteri care

² Ion Ghica, *Opere*, vol IV, p. 385-386.

³ G. Bibescu, *op. cit.*, vol I, p. 177-178.

întinde asupra Valahiei o protecție dezinteresată“. Politica Rusiei față de aceasta este cea consemnată în tratatele cu Poarta: „În termenii acestor tranzacții, pentru totdeauna memorabile, Valahia continuă a face parte integrantă din Imperiul otoman, ca provincie a acestui imperiu, ea datorează respect, supunere și fidelitate sultanului, suveranul său legitim; dacă vreodată Valahia va avea nenorocirea de a nesocoti datorile față de Poartă, Rusia, departe de a da o încurajare acestor încercări vinovate, va fi prima a le trata cu o severă reprobare“.⁴

Un caz evident de ipocrizie și neadevăruri sfruntate, căci este absurd ca țarul Rusiei să apere un drept al sultanului pe care niciodată nu și l-a arogat, anume acela de suveran legitim al Țării Românești, când, de fapt, nu mai era nici măcar suzeran, dispunând doar de un drept nominal, o simplă ficțiune, speculată cu șiretenie de către Rusia, așa-numită putere protectoare, care nu mai menționa, acum, drepturile de autonomie ale unui stat vasal, dar autonom, ci că ar face, chipurile, parte integrantă din Imperiul otoman. Interesul Rusiei era străveziu, atribuind Porții un drept de suveranitate, tocmai într-o perioadă când ea nu mai deținea decât drepturi formale de suzeranitate. Cu această firavă Putere suzerană, Rusia preconiza încheierea de noi tratate care să-i faciliteze anexarea. Așadar, sub masca binevoitoare și formal deferentă, cancelarul rus Nesselrode ascundea chipul unui stăpân autoritar și neînduplecat față de orice tentativă spre autonomie deplină, măcar, dacă nu spre emanciparea politică, adică independență, cum aspirau cei mai înaintați dintre români. Astfel, Gh. Bibescu era îndemnat „să imprime o direcție salutară spiritului public“, de natură a contracara acțiuni ale artizanilor de tulburări și unui tineret hrănit în străinătate cu doctrine periculoase“. El caută să răspândească în Valahia „idei subversive“, menite să rățăcească spiritele asupra relațiilor cu Poarta, în sensul slăbirii lor, ceea ce contravine tratatelor existente. Patrioții sinceri – potrivit concepției lui Nesselrode – trebuiau să se opună cu energie acestor mașinațiuni a căror primă victimă va fi însăși

⁴ *Ibidem*, p. 181-182, BAR, Fond Gh. D. Bibescu, S27 (1)/DLXXII.

țara lor. Numai o existență fără tulburări și pericole va garanta folosirea maximă a instituțiilor acordate Principatelor Române. Așadar, numai fidelitatea și supunerea față de sultan constituie garanția unei dezvoltări normale.⁵

Mașinațiunile erau domeniul predilect al diplomației ruse, iar cancelarul Nesselrode excela, mai ales, atunci, când se erija în apărător al drepturilor „suverane“ ale sultanului asupra unor provincii și nu Principate Românești, cum erau de drept și de fapt. Dând sfaturi lui Gheorghe Bibescu de obediență față de Sultan, considerat suveran al Țării Românești, cancelarul Rusiei estompa, în mod deosebit, veritabilele interese ale țarului, sub masca dezinteresului: „Cât privește Curtea protectoare, ea n-are nici un interes exclusiv pentru ea, de a face să prevaleze în Valahia. Rusia nu va avea intenția de a domina o țară căreia solicitudinea sa generoasă i-a garantat o organizare internă independentă. Acțiunea sa tutelară este pur conservatoare, nepropunându-și alt scop decât acela de a consolida ordinea de lucruri stabilită în Valahia pe baza tratatelor încheiate cu Poarta, de a veghea la păzirea principiilor și drepturilor ce decurg, de a preveni, în fine, orice deviere de la mersul legal trasat de Regulamentul Organic. Această datorie, Rusia a știut și va ști întotdeauna să și-o îndeplinească loial și fără gând ascuns; intențiile noastre sunt tot atât de clare și tot atât de întemeiate ca și clauzele cărora le invocăm autoritatea“⁶. Prin urmare, respect desăvârșit al tratatelor Rusiei cu Poarta otomană, tratate încheiate în urma unor repetate războaie ruso-turce, întotdeauna câștigate de prima, în detrimentul celei de-a doua, care ajunsese treptat o umbră de putere, intimidată și folosită în scopul urmărit de Curtea din Petersburg.

Domnul Țării Românești nu fusese alesul națiunii, ci al Rusiei, așa cum prea bine o știa cancelarul Nesselrode, care-l felicita pentru succesul obținut. În realitate, precum consemna Ion Ghica: „D-l Dașkov spune a doua zi, după alegeri, pe bună

⁵ G. Bibesco, *op. cit.*, p. 182.

⁶ *Ibidem*, p. 183.

dreptate, că soția lui a născut un copil, iar el un principe al Valahiei“⁷.

Acestui principe astfel ales, cancelarul Nesselrode îi transmite instrucțiuni de urmat, ca unui guvernator rus, deghizate în sfaturi binevoitoare ale unei puteri dezinteresate, putere creștin-ortodoxă, caritabilă, dornică de prosperitatea popoarelor ortodoxe din sud-estul Europei. Ca atare, în scrisoarea sa către Gh. Bibescu, el își exprimă dorința că va realiza speranțele puse în el de Curtea imperială rusă. Prin punerea în aplicare a prerogativelor sale în acest scop îndeaproape urmărit de Rusia, o nouă eră de prosperitate se va deschide valahilor: „Sarcina care vă este rezervată va fi laborioasă; noi ținem cont de dificultățile pe care obiceiurile înveterate ale unui popor și tradițiile pernicioase, profund înrădăcinate, se opun adeseori celor mai bune intenții, dar Alteța Voastră va găsi în patriotismul său forța și perseverența necesară de a depăși aceste obstacole“. În acest scop, Rusia îi va acorda tot sprijinul, pentru eradicarea viciilor fundamentale ale administrației precedente, care a lăsat o situație tristă și alarmantă. Opera de întreprins presupune timp, abilitate și perseverență pentru a pune capăt „opозиției sistematice a unei mase de indivizi obișnuiți să exploateze abuzurile în profitul cupidității lor“. Prin urmare: fermitate de conduită, justiție riguroasă, înțelepciune de limbaj pentru a grupa în jurul său elemente capabile să execute funcții în stat, în scopul general al unei „nobile emulații“⁸.

Pavel Kiseleff felicită și el pe domnul nou ales al Țării Românești, răspunzând unei scrisori. Îl asigură că va găsi totdeauna sprijinul necesar în guvernul imperial pentru redresarea situației din țară, utilizând „indulgență“ pentru cei rătașiți și severitate, pentru cei răi“. În acest sens, recomandă ca foarte utilă scrisoarea cancelarului Nesselrode, care va putea fi arătată compatrioților: „Stima pe care ministrul v-o mărturisește trebuie să fie cunoscută de toți, mai târziu veți avea dovada“⁹.

Satisfăcut, cancelarul Nesselrode se adresează mitropolitului

⁷ Ion Ghica, *op. cit.*, p. 385.

⁸ G. Bibescu, *op. cit.*, p. 182-183.

⁹ *Ibidem*, p. 185-186. St. Petersburg, 28 ianuarie 1843.

Neofit, președintele Adunării, felicitându-l pentru alegerea lui Gh. Bibescu. În acest fel, au fost anihilate intrigile, pasiunile și rivalitățile dintre diversele grupări. Așa cum au decurs, operațiunile electorale au provocat o dublă satisfacție împăratului: alegerea de către însăși națiunea valahă a șefului statului, folosindu-se judicios de această prețioasă prerogativă, apoi calitățile eminente ale noului domnitor, care are nevoie de concursul tuturor.¹⁰

Primind o scrisoare de la Mihail Sturdza, Gh. Bibescu i se adresa cu apelativul „prințe și mult iubite frate“, mărturisind intenția unor bune relații cu un mai vechi colaborator al Puterii protectoare la împlinirea instrucțiunilor ei: „Nu am nimic mai mult în inimă decât de a vedea între noi acele raporturi de bună vecinătate și armonie care reclamă interesul negreșit al celor două țări“¹¹.

Domnul Țării Românești înțelesese foarte bine realitățile în care era silit să acționeze. Declarațiile cancelarului Nesselrode și ale lui Pavel Kiseleff că nu ar urmări decât prosperitatea și bunăstarea Principatelor Române, cu sprijinul Rusiei, constituiau disimulări voite ale intenției de a le anexa, scopul adevărat al tuturor presiunilor politice și manevrelor diplomatice. După tratatul de la Adrianopol din 1829, generalul I. I. Diebici preconizase 10 ani de ocupație, timp în care Poarta otomană ar putea să-și îndeplinească angajamentele asumate. În caz că va refuza „Europa se va fi obișnuit cu prezența Rusiei în aceste provincii“. Buteniev, care reproduce această afirmație a generalului rus, într-o scrisoare către P. Kiseleff, adăuga: „Dacă s-ar obiecta că scopul politic al Rusiei nu este acela de extindere a teritoriului, eu voi răspunde că mersul lucrurilor este mult mai puternic decât previziunile și că Rusia nu a pășit de mai bine de un secol pe malurile Niprului pentru a se opri pe cele ale Prutului“¹².

Disimulată și negată formal, intenția de anexare a Principatelor Române de către Rusia devine evidentă prin faptele ei. Detronarea lui Al. D. Ghica și alegerea lui Gh. Bibescu erau

¹⁰ *Ibidem*, p. 188-190.

¹¹ *Ibidem*, p. 187-188, Bucarest, 2 Mars 1843.

¹² *Ibidem*, p. 24-25.

unele dintre cele mai elocvente fapte ale sale. Îndată după urcarea pe tron, Gheorghe Bibescu dă o proclamație în care elogia „vechiul drept de care se bucura țara de a alege ea însăși domnii săi“, repus în practică sub asupiciile binefăcătoare ale Curților suzerană și protectoare. Noul domn se consideră alesul națiunii. Pentru a curma grava stare de lucruri existentă, el va da ordinele cele mai severe pentru aplicarea strictă a legilor și regulamentelor în vigoare. Tuturor, le cere împlinirea datoriilor. Astfel că oricine îndeplinește o funcție publică să fie pătruns de acest adevăr, meritul fiind principalul criteriu de recompensă. Cei ce se vor abate vor fi pedepsiți fără milă, Sfatul Administrativ fiind autorizat a aduce la cunoștința publică.¹³

La 14/16 februarie, domnul dădea un ordin de zi către armată, în care afirma că soldații au câștigat un nou frate de arme: „Blânzi în raporturile cu concetățenii voștri, îndrăzneți în caz de primedjie, veți fi temuți de inamicii ordinii și liniștii, în scopul de a rămâne totdeauna pentru mine, pentru patrie, cel mai mare motiv de mândire“.¹⁴

Despoția orientală nu se putea menține fără puternica presiune a întregului aparat de stat asupra tuturor. Astfel că armata avea ca prim obiectiv să intimideze inamicii ordinii și liniștii din interior, nu inamicii externi. De aceștia îi apăra – chipurile – Puterea protectoare. La urcarea pe tron, Gh. Bibescu stăruie să-și afirme sus și tare voința de a se impune prin ordine și disciplină, reamintind tuturor că puterea o deținea datorită dragostei compatrioților și încrederii celor două Puteri. La 14/26 februarie 1843, se adresează Adunării, printr-un amplu discurs, în care argumentează în favoarea dezideratelor sale și a speranțelor puse în domnia lui de către o „înaltă și luminată“ solicitudine, adică a Rusiei. De la persuasiune, Gh. Bibescu trece la insinuări și amenințări, în sensul apelului „să ne dezbarăm de orice pasiune personală“, căci, așa cum va recompensa binele va pedepsi răul; „Este timpul de a smulge de la sânul patriei germenii răi care au

¹³ Georges Bibesco, *Règne de Bibesco. Lois et décrets 1843-1848*. Insurrection de 1848, tome second, Paris, 1894, p. 17-18.

¹⁴ *Ibidem*, p. 19-20.

încolțit din nou și care vor seca în curând orice izvoare de prosperitate dacă nu se va grăbi dispariția lor. Astăzi, pentru ultima dată, vocea mea se ridică pentru a sfătui la căință pe cei care persistă încă în obiceiuri vicioase; mâine se va ridica mai puternică decât mine vocea legii care mă obligă să o fac respectată¹⁵.

Domnul invită pe deputați, până mai ieri foști colegi ai săi, să facă larg cunoscute gândurile sale, relațiile rămânând aceleași ca în trecut. Evident, prin acest discurs, Gh. Bibescu tindea să preîntâmpine opoziția sistematică din Adunare contra proiectelor sale de reforme considerate atât de utile țării. Absolutismul de tip oriental este greu de menținut fără sprijin din afară. Pericolul prăbușirii lui devenise iminent prin pătrunderea liberalismului și organizarea de societăți secrete, precum „Frăția“ întemeiată de N. Bălcescu, Ion Ghica și Chr. Tell. Domnul este conștient că forțele interne nu-i vor fi de ajuns pentru a stăvili reacțiile la opresiune. În consecință, el scrie cancelarului rus Nesselrode, la 20 mai 1843, pentru a promite îndeplinirea înaltei misiuni încredințate, dând toate asigurările în această privință, mărturisind că nu din servilism se angajează el în acest fel, ci din dragoste de patrie¹⁶. Adunarea a votat însă în unanimitate ridicarea unui monument destinat a păstra memoria lui Pavel Kiseleff. Profund mișcat de această nouă mărturie a sentimentelor domniei și Adunării, fostul președinte plenipotențiar al Divanurilor Principatelor Române înainte de 1834, scria lui Gh. Bibescu: „Acum, ca și mai înainte, conștiința mea mă oprește de a accepta un asemenea omagiu“. În consecință, ruga pe domn să se constituie interpretul sentimentelor sale de grațitudine pe lângă Adunare pentru a exprima, apoi, motivele care-l determină să-și decline onoarea rezervată. Fondurile votate ar putea fi afectate unui obiect de utilitate publică în orașul București. Într-o altă scrisoare, din 14 iunie 1843, P. Kiseleff asigură pe Gh. Bibescu de profunda sa recunoștință dar apreciază că această onoare nu se acordă celor în viață. Prin urmare, fondurile pot fi folosite

¹⁵ *Ibidem*, p. 20-23.

¹⁶ B. A. R. Fond Gh. D. Bibescu, S14 (1)DLXXII.

¹⁷ *Ibidem*, St. Petersburg, le 7 Juin 1843, S18 (2)/DLXXII.

pentru „o fântână, un pod, o șosea sau orice alt lucru util pe care-l voi accepta cu recunoștință”¹⁸.

Economia Țării Românești nu era atât de înfloritoare pentru a permite acte de umilință și servilism. Sub administrația anterioară se făcuse o propunere de către 4 deputați în Adunare pentru împământenirea lui P. Kiseleff, dar, atunci, cel puțin, Al. D. Ghica fusese cel care solicitase Adunării ridicarea unui monument lui Kiseleff. Într-adevăr, starea economică este deplorabilă. Gh. Bibescu se vede nevoit să se adreseze sultanului Abdul Medjid spre a-i solicita să nu mai plătească vamă pentru mărfurile exportate în Imperiul otoman.¹⁹ Prin firman, sultanul permite exportul Țării Românești în imperiu numai cu 5 procente, la fel pentru mărfurile importate în Țara Românească. Marile Puteri reacționează, îndeosebi Austria.²⁰ În genere, Gh. Bibescu vădea mari disponibilități pentru modernizare și pentru propășire edilitar-urbanistică, economică, pentru dezvoltarea armatei, învățământului. Chiar primele acte ale domniei sale evidențiază astfel de preocupări. La 27 februarie 1843, domnul a prezentat un proiect de lege în Adunare pentru creșterea numărului unităților de infanterie și achiziționarea de muniții. Un alt proiect de lege, 20 februarie 1843, scotea dajnicii de sub administrația vorniciei temnițelor și îi încadra administrației ocârmuirilor de județe, aducându-le astfel o economie de 47 600 lei. Apropiindu-se sfârșitul perioadei de 3 ani pentru care fusese stabilit prețul zilei de lucru a clăcașilor, domnul procedează la punerea problemei în Adunare. O comisie administrativă propune reducerea prețului zilei de lucru cu 10 bani la fiecare zi. Gh. Bibescu se pronunță pentru plata în muncă și nu în bani, această obligație urmând a fi efectuată la termenul cerut de proprietari. Pentru suferințele țăranilor, el dădea vina pe arendași, ceea ce domnul precedent refuzase. Drept urmare, Ministerul de Interne dădea o circulară la 18 iunie 1843, prin care arendașii erau obligați să încheie socotelile cu clăcașii la Sf. Gheorghe și la Sf. Dumitru.

¹⁸ *Ibidem*, S 18 (3)/DLXXII.

¹⁹ *Ibidem*, S4/DLXXI.

²⁰ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 371-373.

La 19 iunie 1843, o altă circulară stabilea numărul zilelor de lucru la 12 pe an.²¹

La 22 martie 1843, fusese adoptată legea pentru desființarea robiei țiganilor statului. Astfel că, la început, raporturile domnului cu Adunarea au fost bune, dar, mai apoi, s-au deteriorat. Motivul esențial consta în concurența acerbă pentru ocuparea tronului cu boieri care-l râvneau și se considerau mai îndreptățiți. De menționat că 21 de mari boieri candidaseră în 1842 pentru domnie. Lor li se alăturase în Adunare așa-numitul curent progresist. Curând după ocuparea tronului, Gh. Bibescu întâmpină rezistență în Adunare la adoptarea unor proiecte de legi, precum cel din 24 aprilie 1843 referitor la instituția zestrei. Domnul era interesat s-o modifice cu prilejul divorțului de soția sa, Zoe, născută Mavrocordat și înfiată de Grigore Brâncoveanu pe care o considera incapabilă să-și administreze averea. Intenția vădită consta în preluarea acestor drepturi, chiar după desfacerea căsătoriei. Domnul, neputând dizolva Adunarea, grăbește încheierea sesiunii. Un alt proiect se referea la reglementarea atribuțiilor instanțelor judecătorești. Întâmpinând rezistență în Adunare, domnul îl retrage, insistând să se adauge un articol referitor la pricinile comunale în vechea lege. Eșecul administrației în Adunare nu determină demisia miniștrilor precum într-un regim democratic. Gh. Bibescu, spre deosebire de M. Sturdza al Moldovei, n-a vădit preocupare pentru atragerea bunăvoinței Adunării printr-o abilă manevră de numire a miniștrilor. Astfel, plecând pentru investitură la Constantinopol, numește ministru de interne pe fratele său Barbu Știrbei, provocând nemulțumirea marilor boieri, cu toate că P. Kiseleff îi dăduse sfaturi contrarii. „Deși Gh. Bibescu studiasse la Paris (1817-1825) într-o vreme când în Franța se afirmaseră deja primele începuturi ale regimului parlamentar (charta constituțională din 1814), domnia lui apare mai refractară decât ocârmuirea lui M. Sturdza în Moldova și chiar decât cea lui Al. D. Ghica în Muntenia“²³.

²¹ *Ibidem*, p. 286-290.

²³ Tudor Drăganu, *op. cit.*, p. 72-73.

Cunoscutele practici în raporturile miniștrilor cu Adunarea încetează în timpul domniei lui Gh. Bibescu, în pofida sfaturilor insistente date de P. Kiseleff, privind necesitatea de a-și forma o majoritate. Nimic nu înțelegea să-l abată pe domn de la decizia sa, încât miniștrii apar în raport cu Adunarea ca reprezentanți ai lui. Față de domn însă miniștrii își afirmă personalitatea, formulând opinii și convingeri, pe care căutau să le impună, uzând chiar de perspectiva demisiei. Ei nu aveau dreptul de contrasemnare a actelor emise de domn, dar nu rămân pasivi, impunându-și uneori punctele de vedere, sporindu-și cu de la sine putere rolul în administrația statului.²⁴

Treptat, domnul întâmpină o tot mai energică opoziție în Adunare. Unii deputați nou aleși se opun proiectelor de legi trimise de domn, precum respingerea concesiunii minelor reprezentantului unei societăți ruse, inginerul Trandafiloff, și a proiectului de lege asupra regimului dotal. Acest inginer rus solicitase, în martie 1843, autorizația pentru concesiunea exploatării minelor de metal care ar putea fi găsite în subsolul Carpaților. Se solicita, în primul rând, autorizația pentru inginerii societății de a explora munții spre a găsi zăcămintele minerale și de a negocia apoi cu proprietarii de mine. Societatea se angaja să plătească statului taxele ce-i reveneau de drept. Gh. Bibescu a fost sedus de perspectiva sporirii veniturilor statului și particularilor și a trimis cererea Sfatului Administrativ extraordinar spre a se pronunța. Luând în considerație avantajele, Sfatul a avizat favorabil propunerea lui Trandafiloff, autorizând explorările inginerilor și permisiunea de a contracta cu proprietarii. În pofida acestei autorizări, răspunsul Adunării Obștești din 6 februarie 1844 a fost ostil concesiunii Trandafiloff. Motivele constau în vicii de procedură. Respingerea de către Adunare a concesiunii Trandafiloff provoacă animozitate. I. A. Dașkov, consulul general la București, prezintă pe domn la Peterburg ca țintă a intrigilor boierești, manifestate într-o Adunare ostilă, numai din motive antirusești. Domnul, rănit în orgoliu de raportul

²⁴ *Ibidem*, p. 73-74.

Adunării, îi adresează un mesaj la 4 februarie 1844, prin care îi blamează atitudinea, menționând că-și depășise atribuțiile, vădind și lipsă de respect. Adunarea trimite o nouă adresă domnului, în aceeași zi, prin care-i solicita anularea legii de concesionare, ca nefiind conformă cu legile în vigoare. Considerând ca indamisibilă o astfel de opoziție, la 4 martie 1844, domnul a decis închiderea sesiunii Adunării. S-a cerut apoi, și s-a obținut, suspendarea, prin firman al Porții, a Adunării pe termen nelimitat, boierii opoziționiști rămânând la discreția domnului, care-i putea pedepsi și surghiuni.²⁵

Înainte de suspendare, Adunarea mai respinsese proiectul de lege al regimului dotal, care a iritat la culme pe domn, direct interesat. Totuși, Adunarea avusese o activitate legislativă rodnică, dezbătând și adoptând numeroase proiecte de legi între 4 martie 1843 și 29 februarie 1844. După această ultimă dată și până la 1 decembrie 1846, Gh Bibescu domnește prin decrete.²⁶

Afacerea Trandafiloff evidențiază, desigur, servilismul lui Gh. Bibescu față de Rusia, căreia îi datora tronul. Pentru meritele sale în îndeplinirea instrucțiunilor primite, împăratul i-a acordat ordinul Sf. Ana, clasa I-âi, și l-a însărcinat pe cancelar să facă să-i parvină decorația cu diamante. Însuși cancelarul Nesselrode îi scria, la 16 noiembrie 1843, pentru a argumenta că această decorație îi va servi ca încurajare în a persevera pe calea care a ales-o, fiind sigur că va avea sprijinul Rusiei. Totodată, împăratul conferea lui Barbu Știrbei, fratele domnului, însemnul ordinului Sf. Stanislas, clasa I-âi: „Prin aceste distincții, Augustul meu stăpân a dorit să recunoască serviciile pe care ați fost chemați, unul și altul, să le faceți țării voastre“.²⁷

Evident, nu pentru serviciile aduse țării lor, ci Rusiei, fuseseră decorați cei doi frați. De altminteri, Trandafiloff obținuse concesiuni nelimitate, anunțând că va aduce din Rusia 5 000 de muncitori. Aceasta era o veritabilă înstrăinare a solului țării, prin care se căuta introducerea unei garnizoane rusești la umbra unui

²⁵ Ion Ghica, *Opere*, vol IV, p. 390-391; G. Bibesco, op. cit. vol. II, p. 39-44.

²⁶ G. Bibesco, *Règne...*, vol. II, p. 101-132.

²⁷ BAR, *M.sse*, Fond Gh. Bibescu, S 27 (3)DLXXII.

contract pașnic. Oamenii luminați au tras semnalul de alarmă: „Opinia publică, avertizată, s-a ridicat întru totul contra convenției Trandafiloff”²⁸.

În cunoscute lucrări ale lor, J.A.Ubicini, J.A.Vaillant, I.H.Rădulescu evidențiază semnificația afacerii Trandafiloff. Guvernul, complice sau înșelat, a semnat un contract cu inginerul rus, acordându-i un privilegiu exorbitant, care aducea atingere proprietății, constituind și o încălcare a Regulamentului Organic, care prevedea pentru orice concesiuni asentimentul Adunării. Țara Românească se vedea în primejdia unei noi invazii rusești, care ar fi lovit atât în dreptul de proprietate, cât și în securitatea statului.²⁹ Referitor la respingerea proiectului de lege asupra regimului dotal, J. A. Ubicini scria: „ Veniturile zestrei prințesei Zoe Brâncoveanu, soția sa, nu-i erau de ajuns lui Bibescu, el a vrut să-și însușească averea; acesta a fost scopul secret al legii care încerca modificarea regimului dotal pe care l-a supus Adunării”³⁰.

Ambasadorul Rusiei la Constantinopol, V. P. Titov, semnalase consulului general la București, I. A. Dașcov, la 6/18 ianuarie 1844, simptomele unei opoziții care începe să se manifeste în Țara Românească: „ele sunt de natură a reclama din partea domnului foarte multă perseverență și mai ales sânge rece”³¹.

Reacionând impulsiv, fără sânge rece, la opoziția din Adunare contra proiectelor de legi menționate. Gh. Bibescu n-a găsit o soluție mai bună decât suspendarea acesteia. Într-o corespondență din Viena, 8 aprilie 1844, însărcinatul cu afaceri al Țării Românești, Philippsborn, sugera domnului luarea de măsuri contra urzitorilor de agitații în Principatele Române, precum consulul francez, A. Billecocq, considerat a fi sufletul intrigilor care se derulează chiar sub privirile guvernului, colegul său de la Iași dându-i mâna în același sens. Mulți români care fac

²⁸ Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*. Paris, 1855, p. 241-242.

²⁹ G. Bibesco, *Règne...* vol. II, p. 60-64.

³⁰ *Ibidem*, p. 91.

³¹ *Ibidem*, vol. I, p. 217.

parte din opoziție sunt sub directa lor influență. Consulul francez descrie pe cei doi domni ca fiind autorii rezelor care pustiesc țările lor. Guvernul francez, sensibilizat, a început să se ocupe în mod special de cele două Principate, ceea ce nu făcuse până atunci. Vrând să le sustragă de sub egida Rusiei, ministrul de externe al Franței, Fr. Guizot, a încredințat lui A. Billecocq misiunea de a culege informațiile necesare și a i le comunica. Acesta și-a depășit însă condiția de observator, influențând opiniile, dând informații mai mult decât dăunătoare intereselor Principatelor Române. El caută să pună guvernul la zid, ducându-l spre o criză care-l determină fie să păcătuiască față de puterea protectoare, fie să se retragă pur și simplu. Pentru a contracara, domnul să-și urmeze calea de la început aleasă spre reforme, de la care nu trebuie deviat în nici un fel. Altminteri, retragerea guvernului ar determina un vid de putere care ar permite amestecul în afacerile interne ale Principatelor, prin presiuni asupra Porții de a trimite caimacami pe lângă consulii ruși pentru a le contrabalansa influența. Prin urmare, trebuie dejucate planurile lui A. Billecocq și ale opoziției.³²

Reacțiunea externă, reprezentată de Austria și Rusia, își conjugă eforturile cu cele ale reacțiunii interne, în același scop, menținerea și revigorarea absolutismului, prin contracararea acțiunilor și propagandei liberale. În acest scop, intervin și reprezentanții Curții imperiale ruse, spre a sugera domnului măsuri contra opoziției. Astfel, la 14 aprilie 1844, Pavel Kiseleff scria lui Gh. Bibescu să avertizeze pe toți ambițioșii că intențiile lor erau cunoscute și că nu vor găsi sprijinul pe care-l speră. Într-o țară ca Valahia unde demoralizarea este endemică, de două secole, bunele intenții nu sunt suficiente pentru a influența o Adunare care deliberează. În consecință, trebuie căutat sprijinul oamenilor onești și mai puțin vicioși, spre a se forma o majoritate în Adunare. În caz că nu reușește, Gh. Bibescu ar putea proceda la suspendarea lucrărilor Adunării, spre a se ocupa de buna administrație, fără partea legislativă. Domnul nu are motive să se

³² *Ibidem*, p. 225-228.

teamă de consecințe, deoarece supușii ruși sunt protejați de consul. Acțiunile opoziției produc mâhnire, urmărind, probabil, chiar „o ațâțare revoluționară secretă care ar compromite viitorul țării“. Or, în acest caz, problema este cu mult mai serioasă. Pentru a veni în sprijinul domnului, P. Kiseleff solicită concursul boierilor conservatori, precum C. Cantacuzino. Fostul președinte al Divanurilor Principatelor Române reamintea că prosperitatea lor se datora solicitudinii Curții imperiale ruse. În cazul că „acest vârtej revoluționar, care tinde nimic mai puțin decât a produce o întregă răsturnare atât în Valahia, cât și în Moldova“, nu va fi stăvilit, Rusia și Turcia vor interveni „spre a pune capăt acestei dezordini și a tăia răul de la rădăcină“. ³³

Neliniștit de starea de spirit în continuă deteriorare, după incidentul survenit în urma respingerii concesiunii Trandafiloff, soldată cu un val de antirusism în rândurile mării boierimi influente din Adunare, P. Kiseleff revine cu o altă scrisoare adresată lui Gh. Bibescu, la 1 mai 1844. Ca prieten al domnului, îl sfătuiește cum să depășească dificultățile interne: „Esențialul este de a potoli spiritele, fără a întrebuița mijloace violente. Într-un guvern colectiv, puterea șefului este subordonată la mai mult de o condiție care-l fac dificil și precar“. Pavel Kiseleff nu înțelegea, desigur, existența vreunei tendințe democratice, ci faptul că prin Regulamentul Organic se crease posibilitatea ca boierimea să intervină în afacerile guvernului prin instituirea unui Sfat și a unei Adunări. Scopul fiind atins, controlul trebuie exercitat asupra unui domn rău, căci altminteri creează dificultăți. Pavel Kiseleff nu agreează încredințarea puterii absolute unui individ ales pe viață. Or, Gh. Bibescu merită încrederea și el chiar este sprijinit sincer de cancelarul Nesselrode. În consecință, trebuie să supună pe boieri voinței sale. Cu sprijinul Rusiei și Turciei, utilizând forța morală și nu violența, domnul va forma o majoritate în Adunare. Pentru a dobândi puterea necesară, Gh. Bibescu să se îngrijească de miliție, de înființarea unei bănci ipotecate pentru proprietari, de protejarea micului comerț, al

³³ *Ibidem*, p. 229-231.

autohtonilor, de ușurarea soartei clăcașilor, care, din nou, sunt copleșiți de arendași și de zapcii. Procedând astfel, fără grabă, sprijinindu-se pe legile existente și pe oamenii cei mai potriviți, domnul va ajunge la bune rezultate³⁴.

Evident, Gh. Bibescu se afla într-un mare impas, provocat de confruntarea cu opoziția din Adunare, care se împotrivise categoric concesiunii minelor unei companii rusești de prospecțiuni și exploatare. Contele Nesselrode însuși se adresează cu sfaturi, la 2 mai 1844, pentru a-și exprima acordul cu privire la închiderea lucrărilor Adunării, unde se instalase o „stare de lucruri foarte gravă“. Suspendarea devenise „singurul remediu de adus răului“. Cancelarul dădea asigurări că sprijinul Rusiei va lipsi în continuare pentru consolidarea puterii, atâta timp cât domnul va acționa în limitele Regulamentului Organic. Pentru solicitarea sprijinului Porții otomane, Gh. Bibescu să se consulte însă cu consulul general I. A. Dașcov, care avea sarcina de a intermedia pe lângă ambasadorul Titov³⁵.

În acest fel, cancelarul Rusiei se institua în cenzor al relațiilor Țării Românești cu Poarta, controlându-i demersurile către aceasta prin consulul general în Principate și ambasadorul la Constantinopol. Tendința Rusiei spre o dominație politică absolută nu scapă observațiilor atente ale consulilor Puterilor Occidentale. Astfel, consulul francez Doré de Nion a mers în audiență la domn, 31 iulie 1884, spre a-i solicita să determine miniștrii a-și cere scuze pentru neparticiparea la aniversarea zilei onomastice a regelui Franței. Domnul i-a răspuns că demersul ar întâmpina dificultățile cele mai insurmontabile: „Dacă l-aș ordona – spunea el – aș face-o cu o teamă foarte întemeiată de a nu fi ascultat de trei dintre miniștri și cu siguranță de a nu primi de la al patrulea, de la fratele meu Știrbei, decât un refuz peremp-toriu, însoțit de prezentarea demisiei sale“.³⁶

În realitate, prevala nu atât teama de miniștrii refractari, pe care-i numise și-i putea destitui, ci teama de Rusia, care

³⁴ *Ibidem*, p. 232-235.

³⁵ *Ibidem*, p. 235-237.

³⁶ Tudor Drăganu, *op. cit.*, p. 74.

supraveghea și îndruma atent toate acțiunile domnului. Pavel Kiseleff îi scrie, din nou, la 17 iulie 1844, pentru a-l sfătui la moderație, detașând, rând pe rând, din opoziție pe cei mai influenți dintre boieri. În acest fel, Gh. Bibescu va „epura de orice spirit de ostilitate viitoarea Adunare obișnuită”. În scopul urmărit, nimic să nu-l descurajeze.³⁷

Ambele Principate Române fremătau sub povara dominației externe și sub opresiunea internă, pusă în slujba ei. La 22 august 1844, Gh. Bibescu scria lui M. Sturdza că un nou complot se urzea la Brăila și Galați, de data aceasta prin ridicarea simultană a celor două orașe. Inițiatorii contează pe ajutoare din Grecia. Un mare număr de străini a sosit în cele două porturi, alții urmând să vină la momentul oportun. Scopul constă în ridicarea Principatelor Române: „Eteria eleno-sârbo-bulgară vrea să meargă pe urmele celei din 1821. Că o astfel de eterie există, nu mai e nici o îndoială”. Asemenea mișcare nu trebuie lăsată să se dezvolte. Ca atare, M. Sturdza să întărească paza polițienească a Galațiului, Gh. Bibescu luând măsuri similare la Brăila³⁸.

În fond, Gh. Bibescu făcuse greșeala de a incita la extrem opoziția, prin vehemența cu care susținuse concesiunea Trandafiloff. La 14 octombrie 1844, domnul recurge la o măsură umilitoare pentru Adunare, retrăgând toate proiectele de legi prezentate spre dezbatere și limitându-i atribuțiile numai la analiza bugetului statului.³⁹

Guvernarea prin decrete-legi, după suspendarea Adunării, vădea vanitatea nelimitată a domnului, care, sub impulsul unor complexe față de boierii mari și vechi, se izolează și mai mult de ei. P. Kiseleff face aluzie la conduita morală a lui Gh. Bibescu, desigur, incitat de zvonurile referitoare la relațiile cu soția sa Zoe. Domnul instituie o comisie de epitropi asupra averii acesteia, bolnavă nervos. În pofida reacției opoziției, Curtea din Petersburg aprobase închiderea fără termen a Adunării, cu condiția ca domnul să colaboreze strâns cu consulul general rus

³⁷ G. Bibesco, *Régne...*, vol. I, p. 237-238.

³⁸ *Ibidem*, p. 218-220. București, 22 august 1844.

³⁹ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 311-312.

de la București. Astfel, Gh. Bibescu intră cu totul sub influența Rusiei. În consecință, el nu dă urmare sfaturilor consulului francez de a redeschide Adunarea. La 22 octombrie/3 noiembrie 1844, se dădea citire, în sala tronului, a firmanului Porții de închidere a lucrărilor Adunării până la reîntoarcerea spiritelor răzvrătite „pe calea cea dreaptă”.⁴⁰

În perioada februarie 1844 – decembrie 1846 nu au fost adoptate legi, ci s-au emis decrete ale domnului. P. Kiseleff face apel, la 13 noiembrie 1844, către mitropolitul Neofit ca să sprijine pe domn, „un om onest, de o integritate nestrămutată, dotat cu un spirit drept și luminat”, în sensul de a propovădui credincioșilor ordinea și pacea, „supunere și devotament șefului autorității temporare – ales de ei înșiși și căruia Curțile protectoare s-au grăbit de a aproba și de a sancționa alegerea”⁴¹.

Guvernarea prin decrete-legi dă prilej domnului să-și pună în aplicare planurile sale de modernizare, la care nu va întâmpina rezistență, măsurile fiind utile tuturor. O primă măsură a fost reducerea județelor la 13. Ocârmuitorii de județe primesc instrucțiuni cu privire la atribuțiile lor, potrivit cărora nimeni nu va putea fi scutit de bir la sate fără aprobarea ocârmuirii locale. În 28 iunie 1845, prin decret-lege, se exceptează de la sechestrul câte doi boi pentru arat și o vacă de fiecare țăran, adică avutul indispensabil pentru supraviețuirea unei familii. Interpretând Regulamentul Organic, Gh. Bibescu apreciază că țăranul era un om liber, clăcașii neputând fi împărțiți o dată cu domeniile și nici să fie așezați potrivit bunului-plac. Domnul a intenționat luarea unor măsuri cu privire la regimul temnițelor în sensul tratării deosebite a deținuților, în funcție de gravitatea pedepsei. Ca atare, a procedat la asigurarea plății muncii efectuate la ocne, separarea tinerilor de bătrâni. Em. Florescu, directorul temnițelor, va propune chiar, în 1846, desființarea condamnării la ocne. Intențiile domnului nu s-au concretizat din cauza lipsei de fonduri pentru amenajarea temnițelor. S-au întreprins măsuri

⁴⁰ *Ibidem*, p. 317-320.

⁴¹ G. Bibesco, *Régne...*, vol. 1, p. 239-240.

de ordin sanitar, precum: regulamentul porturilor, dispoziții referitoare la corăbiile infestate ce intrau în porturi, desființarea carantinelor de pe Prut. Prințul Serbiei insista ca să fie desființate carantinele la granița comună spre a facilita comerțul, dar pentru aceasta era necesar acordul Rusiei⁴².

În domeniul construcțiilor edilitar-urbanistice, au fost întreprinse măsuri pentru pavarea străzilor capitalei. Fondurile destinate unei statui lui P. Kiseleff, la rugămintea acestuia, au fost utilizate pentru construirea șoselei din București care-i poartă numele. În 1844, era destinată o sumă de 86 766 lei în acest scop. A fost inițiată secarea mlaștinilor Cișmigiului, al cărui loc aparținuse domnului, în trecut, însă fusese acaparat de particulari, care au fost expropriați, în vederea măsurilor de asanare. S-au alocat, în acest scop, 47 471 lei. Șef de lucrări a fost numit maiorul Borozin, eliberat în 1843 din serviciul militar, pentru a fi șeful secției ingineresti. La 28 ianuarie 1845, a fost promulgat un decret-lege pentru fântânile din București. S-au elaborat două proiecte: unul prevedea aducerea apei din izvoare în cantitate de 1 200 000 ocale în 24 ore cu prețul de 8 160 galbeni; altul prevedea aducerea apei din Dâmbovița în cantitate de 3 000 000 ocale cu numai 41 281 galbeni. S-a ales ultimul, fiind cel mai avantajos⁴³.

În țară, s-au luat măsuri pentru modernizarea portului Brăila, după vizita făcută de domn în 1843, precum: un drum între Brăila și Galați, lucrări în port pentru acostarea corăbiilor, apărarea magaziiilor de inundații, îndiguirea malului Dunării spre oraș, dispozitive pe Dunăre pentru spargerea sloiurilor de gheață, interzicerea de a se mai căra pământ din maluri pentru construcții. Suma alocată se ridică, în anii 1844–1845, la 110 000 lei. Pentru drumuri, secția inginerască, aparținând Departamentului din Lăuntru, a fost condusă, mai întâi, de Vladimir de Blaremburg, apoi, de maiorul Borozin și de un constructor al statului. În anul 1843, se afla în construcție podul de

⁴² I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 323-326.

⁴³ *Ibidem*, p. 326-327.

la Bârsescul, județul Vâlcea, apoi s-au pus în circulație podurile de la Vlădueni (Romanai), Giuvărăști (Ialomita), Călnău (Buzău), care aduceau venituri. Se prevedeau cheltuieli pentru: întreținerea aleii de la Băneasa, construirea podurilor peste râurile Teleorman și Glavacioc, plata unor despăgubiri deținătorilor de mori pe râul Olt, bani pentru ingineri și constructori etc. În 1844 se prevedea în buget suma necesară achitării salariilor personalului tehnic de conducere a lucrărilor de drumuri. În 1845 se folosesc sume de bani în valoare de peste 600 000 lei destinate construcției de drumuri. Prin ofis domnesc se promulgă legea drumurilor. Sătenii aveau obligația de a munci 6 zile pe an sau să plătească echivalentul în bani. La 20 februarie 1845, Sfatul Administrativ a opinat ca și cei ocupați în industrie să plătească 60 de parale pe zi, pentru a fi folosiți alți oameni în locul lor. Domnitorul a recomandat Sfatului extraordinar să decidă asupra marilor artere de circulație din țară. În timpul domniei lui Gh. Bibescu s-au construit șoselele: Orșova–Schela Cladovei, Râul Vadului–Câineni, Timiș–Câmpina. În iunie 1846 s-a pus piatra de temelie a podului peste Olt⁴⁴.

În acest timp, Gh. Bibescu exercită o atentă supraveghere a justiției prin ministrul Dreptății, Al. Vilara. El a dat un ofis prin care se interzicea revizuirea sentințelor în procese ce avuseseră loc sub administrațiile precedente. Orice sentință neaplicată timp de 30 de ani devenea nulă. La 7 decembrie 1844, Gh. Bibescu solicită sprijinul lui P. Kiseleff în scopul reglementării administrării averilor mănăstirești, în sensul de a nu se admite călugărilor greci dreptul de a arenda moșii fără acordul guvernului Țării Românești. Prin decret, la 23 ianuarie 1845, domnul desființa epitropia Sf. Mormânt. Reacția Curții din Petersburg n-a întârziat, determinând pe Gh. Bibescu să accepte ca arendarea moșiilor prin licitație publică să înceapă din 1852. Scriind reprezentantului la Poartă, N. Aristarchi, domnul îi cerea să apere interesele țării, menționând că până la urmă Curtea imperială rusă nu va mai putea nesocoti interesele a 60 000 de familii

⁴⁴ *Ibidem*, p. 327-331. Vezi și G. Bibescu, *Règne*, II, p. 135-172.

românești care trăiau pe pământurile mănăstirilor închinată, fără a trage vreun folos din munca lor⁴⁵.

În anul 1844, venitul școlilor se ridica la suma de 386 265 lei, iar cheltuielile la 335 450 lei. Existau școli la Slatina, Craiova, Brăila, Cerneți, Ploiești. În anul 1845, s-a înființat catedra de limbă germană la Colegiul Sf. Sava, școala de cântăreți la biserica domnească, Școala de muzică la Cotroceni. Școlile sătești erau păgubite prin neplata taxei de 2 lei pentru învățători de către privilegiați. Influența culturii franceze și promovarea ei de către profesorii aduși din Franța serveau progresului și nu conveneau Curții din Petersburg. Nici Austria nu agrea această evoluție. Vechea tradiție a învățământului românesc promovată de Gh. Lazăr, bazată pe studiul filosofiei și matematicii, a limbii latine face loc studiului limbii și literaturii franceze. În pofida opoziției lui Ioan Maiorescu și a lui I. H. Rădulescu, curentul cel nou, orientat spre frunțuzism, se impune. Motivele opoziției celor doi erau însă total diferite de cele ale Austriei și Rusiei⁴⁶.

În iulie 1843, Gheorghe Bibescu a numit o comisie pentru clădirea unui teatru național. În 1845 este ales proiectul lui Villacrose. Există o trupă de teatru a lui C. Caragiale, precum și unele trupe străine. Apar 9 gazete și se deschid noi tipografii. În 1845 este întemeiată „Asociația literară a României“ sub protecția domnului, având ca membri, între alții, pe Iancu Văcărescu, Șt. Golescu, Ion Ghica, C. Bălcescu, P. Poenaru, C. A. Rosetti, A. T. Laurian, Fl. Aaron, I. D. Negulici, N. Bălcescu, precum și pe moldovenii: V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, C. Negruzzi. Asociația literară mai avea membri aflați la Paris, unde, în 1846, se înființează „Societatea studenților români“, la inițiativa lui Ion Ghica, Scarlat Vârnav și C. A. Rosetti. În 1847 are loc manifestația în onoarea lui Edgar Quinet, unde ține un înflăcărat discurs Dumitru Brătianu, căruia îi răspunde profesorul. Tendințele expansioniste și dominante ale Rusiei în Principatele Române sunt satirizate și stigmatizate de Gr. Alexandrescu, în *Păsărica*, și de I. H. Rădulescu, în triada *Măceșul și florile*. Boierii români

⁴⁵ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 331-336.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 391-395.

sunt blamați de I. H. Rădulescu în *Mihaida*, pentru neostenita lor pornire spre obținerea de favoruri de la străini. În 1844 este interzisă intrarea în Țara Românească a „Gazetei de Transilvania“ și „Foi pentru minte, inimă și literatură“⁴⁷.

Gh. Bibescu, la fel ca și predecesorul său pe tron sau Mihail Sturdza al Moldovei, era atent îndrumat și supravegheat de agenții Curții imperiale ruse pentru a nu se abate de la instrucțiunile primite. Cancelarul Nesselrode îi scrie, la 30 martie 1845, pentru a-i face cunoscută solitudinea împăratului în a-și da consimțământul la sporirea drepturilor de vamă consacrate prin Convenția comercială ce se negocia la Constantinopol⁴⁸. Într-o scrisoare din 11 mai 1845, cancelarul Rusiei menționa că deplânge dificultățile inerente realizării scopurilor ce și-a propus Gh. Bibescu: „Din nenorocire, nu depinde totdeauna de voința omenească de a schimba natura faptelor existente“⁴⁹.

Îndeplinirea strictă a instrucțiunilor primite de la Petersburg atrage reacția celor reprimăți sau expulzați. Astfel, consulul francez A. Billecocq intervine, la 18/30 octombrie 1845, în favoarea reprimirii lui J. A. Vaillant, fostul director de la Colegiul Sf. Sava, expulzat cu 5 ani în urmă. Din Paris, el trimisese o scrisoare consulului general pentru a fi reprimat în Țara Românească. Acum, aștepta la Giurgiu răspunsul domnului. Scriindu-i lui Gh. Bibescu, A. Billecocq menționa că numai de el depindea aprobarea reintrării fostului profesor, unul din istoricii Țării Românești, pe care o considera a doua lui patrie⁵⁰.

A. Billecocq nu avea însă deloc relații amiabile cu Gh. Bibescu, pe care-l caracteriza ca un om irascibil, violent, dur, grosier chiar. Toate rapoartele sale reflectă astfel de sentimente, până în martie 1846, când este înlocuit cu Doré de Nion. La 6 mai 1846, Gh. Bibescu se adresa ministrului de externe al Franței, Fr. Guizot, pentru a-i prezenta relațiile deplorabile cu

⁴⁷ *Ibidem*, p. 395-404.

⁴⁸ BAR, *Fond Gh. D. Bibescu*, S 27 (5). DLXXII.

⁴⁹ *Ibidem*, S 27 (6)/DLXXII.

⁵⁰ G. Bibesco, *Règne...*, vol. I, p. 241-242.

fostul consul general, deși îl copleșise cu atenții și politețe până în ultimul moment, în pofida procedeelelor lui nedelicate față de domnul Țării Românești⁵¹.

Noul consul general al Franței primise instrucțiuni de la Fr. Guizot spre a informa asupra relațiilor Principatelor Române cu Poarta otomană. La 14 octombrie 1846, Doré de Nion raporta că a avut o întrevedere cu domnul, care i-a enumerat dificultățile administrației sale. Pe deasupra, puterile europene complică lucrurile, nevăzând altceva în Principatele Române decât provincii otomane. Or, ele au nevoie să fie susținute de aceste puteri: „Spuneți-mi totuși, domnule, dacă nu este posibil de a conta pe această bunăvoință, atunci când guvernele cele mai liberale, cele mai demne de respectul nostru par să exagereze în orice împrejurare, căci nu văd în Principatele dunărene decât provincii ale Imperiului otoman, în șefii lor decât pașale turcești, în locuitorii lor decât supuși otomani. Această opinie nu este întemeiată nici în drept, nici în fapt. Noi niciodată n-am fost cuceriiți de Turcia. Este adevărat, am recunoscut-o ca suzerană, dar sub rezerva expresă și scrisă a libertăților noastre religioase, civile și comerciale și independenței noastre administrative. Când am plătit tributul anual Porții, noi nu-i mai datoram nimic. Ea însăși, de altminteri, nu se gândește a contesta privilegiul nostru, dacă nu este îndemnată de sugestiile diplomației creștine, abilă în a găsi în interpretările tratatelor vechi și noi mijloace de a opri dezvoltarea facultăților noastre cele mai vitale“⁵².

Reproșurile făcute de Gh. Bibescu atitudinii puterilor occidentale față de Principatele Române nu aveau decât valoare formală, căci, în realitate, Poarta otomană de multă vreme nu mai reprezenta un pericol pentru ele, deținând doar drepturi nominale, fictive. Rusia o deposedase, treptat, în fapt, de drepturile speciale din vechime. Afirmarea unor drepturi de putere suverană asupra unor provincii dunărene nu corespundea realității, dar se făcea caz de ele, pentru a împiedica desprinderea lor de raporturile de vasalitate față de Poartă, spre a fi anexate de Rusia.

⁵¹ *Ibidem*, p. 245-246, 276-277.

⁵² *Ibidem*, p. 291-292.

Acesta era pericolul principal. Gh. Bibescu exagera el însuși, fără a lua în considerație puternicele presiuni exercitate de diplomația rusă asupra administrației sale, controlată și dirijată în cele mai neînsemnate aspecte ale activității sale. Aspru criticat în rapoartele consulului francez, Gh. Bibescu găsește prilej pentru a face reproșuri, desigur formale, între altele și în ceea ce privește jurisdicția consulară, prin care se contestă competența tribunalelor românești. În fond, se reproșa prea marele atașament al puterilor occidentale față de Principatele Române. „Pentru ce, – întreabă retoric Gh. Bibescu –, pentru ce nu ne cereți numai decât ca noi să abjurăm credința părinților noștri? Transformarea bisericilor noastre în moschei n-ar fi adaosul logic al unui sistem care condamnă principiile sacre ale justiției și cel al unei politici sănătoase și prevăzătoare”⁵³.

Consulul francez mărturisea că-i venea greu să argumenteze, în fața acestui limbaj entuziast al lui Gh. Bibescu, cu probleme de drept public și cu calcul de interese. Cu toate acestea, a opinat: „Nimeni nu contestă, iar noi, desigur, mai puțin ca oricare, că există fapte de luat aminte în trecutul vostru, speranțe în viitorul vostru. Dar revine prezentului de a înfățișa politica practică, vrednică politică de urmărit, pe de o parte, asupra regulilor imuabile ale dreptului ginților și, pe de alta, asupra realității faptelor. Or, în această legalitate, în această realitate, care va fi astăzi existența internațională a Provinciilor dunărene, dacă ele încetează a fi considerate ca făcând parte din Imperiul otoman? În ce calitate, alta decât aceasta, sunt ele cunoscute puterilor creștine? Care va fi baza de relații comerciale și vecinătate pe care Europa o întreține cu voi, dacă ar renunța la poziția netă și avantajoasă pe care le-o conferă tratatele cu Turcia? Cu ce titlu, de altfel, vom putea veghea asupra intereselor voastre și să susținem drepturile voastre, dacă aceste drepturi și aceste interese n-ar fi cele ale unei puteri aliate și prietene căreia nici odată sprijinul Franței nu i-a lipsit?”⁵⁴.

Evident, puterile occidentale, îndeosebi Franța, cunoșteau

⁵³ *Ibidem*, p. 293.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 293-294.

foarte bine natura relațiilor speciale ale Principatelor Române cu Poarta otomană, dar, în situația existentă după 1829, Turcia rămăsese doar o umbră de putere, care ar fi sucombată fără sprijinul Angliei și Franței. Legăturile față de Turcia atașează Principatele și față de puterile occidentale. Acesta era raționamentul, chiar dacă premisele nu erau corect formulate, însă el servea unor scopuri diplomatice, anume evitarea unei anexări din partea Rusiei. La rândul său, Curtea imperială rusă utiliza, desigur din alte rațiuni, tot termenii de provincii otomane, atunci când se referea la Principatele Române, tocmai pentru a le decădea, formal, din statutul lor real, pentru a putea fi mai ușor anexate, într-un viitor război cu Turcia, silită să cedeze ceea ce avea dreptul presupus, adică niște provincii ale sale, și nu niște state autonome, adică vasale. Consulul general al Franței afirmă lui Gh. Bibescu opinia sa cu privire la statutul internațional al Principatelor Române, argumentând că numai prin strângerea legăturilor cu Poarta puterile occidentale pot să le sprijine și protejeze. A căuta să scape de sub suzeranitatea Porții, care este doar nominală, în schimbul unui tribut modic, ar însemna să treacă sub un jug mult mai puternic și mai greu: „Fiecare pas care vă depărtează de suzeranitatea otomană vă apropie de absorbția rusă; la aceasta vă vor duce inevitabil aceste neputincioase veleități de independență care pretind să forțeze cursul actual al lucrurilor și să devanseze mersul timpului. Credeți-mă, Prințe, în loc de a întreține aceste periculoase iluzii, orientați din ce în ce mai mult eforturile voastre spre ameliorarea morală și bunăstarea locuitorilor plasați sub guvernarea voastră. Acționați pentru a le crea, prin dezvoltarea raporturilor comerciale cu Europa, noi motive de a dobândi sprijinul său”⁵⁵.

În timp ce asculta cuvintele lui Doré de Nion, Gh. Bibescu manifesta o nerăbdare dureroasă, dar și-a stăpânit-o până la capăt. Apoi, a observat că întreține bune relații cu sultanul și miniștrii săi. A dat de înțeles, în pofida convingerilor sale rămase de nezdruncinat, că aprecia intențiile consulului general al

⁵⁵ *Ibidem*, p. 294.

Franței. Ulterior, s-a arătat rezervat, nerevenind asupra subiectului întrevederii. Doré de Nion a procedat la fel⁵⁶.

Un conservator și un antiliberal precum Gh. Bibescu nu avea cum să recunoască eroarea în care se afla. Mare privilegiat și susținător al privilegiilor și adept al deținerii monopolului puterii în stat, el nu putea fi accesibil liberalismului francez, profesat de către toți agenții diplomatici cu care venea în contact. Maximă solitudine vădește domnul Țării Românești față de sfaturile și instrucțiunile primite de la diplomații ruși, instrumente servile ale despoției orientale întrupate în atotputernicia țarului. La 27 octombrie 1846, Pavel Kiseleff i se adresa spre a-și exprima neliniștea pentru creșterea nemulțumirilor în Țara Românească din partea unor oameni pe care-i cunoaște. În acest fel, Gh. Bibescu se afla în fața unei încercări deosebite. Generalul rus Grabbe îi va da însă sprijinul cuvenit, dar să nu folosească mijloace extreme, căci, în orice împrejurări, are nevoie de prieteni⁵⁷.

În scopurile personale urmărite, care nu coincideau cu cele ale națiunii sale, Gh. Bibescu recurge la sprijinul puterilor absolutiste. Astfel, i se adresează agentului la Viena, Philippsborn, pentru a-i recomanda o apropiere mai intimă față de cancelarul Metternich. Domnul își exprima regretul că Austria a neglijat să-și atașeze legăturile de interese față de poporul român, „care se află la porțile sale și a cărui bunăstare și civilizație, departe de a umbri, n-ar putea avea decât rezultate reciproc avantajoase pentru cele două țări“. State vecine, Austria și Țara Românească trebuie să-și apropie toate mijloacele existente de a-și îmbunătăți relațiile. Trimitând o scrisoare consulului general austriac Timoni, cancelarul Metternich considera administrația lui Gh. Bibescu ca fiind una luminată, Țara Românească progresând în mod evident. Astfel că găsește juste, în principiu, considerațiile referitoare la relațiile dintre cele două țări vecine. Însă, la Viena, nu toată lumea vedea în acest fel lucrurile, existând vechi prejudecăți de învins. Spiritele trebuiesc pregătite. Așadar, Gh.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 295.

⁵⁷ *Ibidem*.

Bibescu să aibă răbdare, căci se va sfârși prin ajungerea la o înțelegere⁵⁸.

Nici măcar Austria, putere absolutistă, nu înțelegea prea marele atașament al lui Gh. Bibescu față de Rusia, pe care, din rațiuni proprii, îl repudia, în mod firesc. Desigur, el susține în fața Rusiei dreptul de autonomie al Țării Românești. Într-un memoriu adresat Curții imperiale, el argumenta că „Valahia (...) ocupă în dreptul public european un loc distinct de alte provincii ale Imperiului otoman“⁵⁹. Era, desigur, o reacție la utilizarea, chiar de către Rusia, a termenilor de provincii otomane, atunci când menționa Principatele Române. Dar, nu era de ajuns. Singura soluție viabilă, ce va fi utilizată mai târziu, consta în accederea la protecția colectivă a Marilor Puteri în locul protectoratului exclusiv rusesc, pe care Gh. Bibescu îl accepta.

Dificultățile domniei fără o Adunare în funcțiune, timp de doi ani, sunt în creștere, nemulțumirile contra lui Gh. Bibescu făcându-se cunoscute consulilor puterilor occidentale. Îndeosebi divorțul lui Gh. Bibescu de soția sa Zoe ațâță spiritele. Domnul devine tot mai îndârjit, după opoziția față de proiectul său de recăsătorire. Boierii îndepărtați din funcții trec de partea opoziției. Mitropolitul se adresează cu plângeri lui Kiseleff. Boierii devin tot mai îndârjiți la zvonul introducerii impozitului funciar. Pentru a atenua marile nemulțumiri, Gh. Bibescu se vede nevoit să redeschidă Adunarea Obștească, întrucât nu putea administra la infinit prin decrete-legi.

Modernizare concomitentă cu intensificarea opresiunii, în perspectiva declanșării revoluției

Îndelungata funcționare a administrației fără Adunare atrage atenția Porții care solicită noi alegeri. Acestea sunt manipulate

⁵⁸ *Ibidem*, p. 29-300.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 154-155.

de domn spre a rezulta o componentă dorită de el. Toți marii boieri susținuți de Gh. Bibescu reușesc, în timp ce candidații opoziției obțin doar succese parțiale. Peste 80 de boieri se întrunesc spre a adresa un protest contra organizării unor astfel de alegeri. Textul protestului către Turcia și Rusia a fost însă distrus, de teama unor consecințe. În noiembrie 1846, 18 dintre cei 20 de aleși la colegiul din București se numărau printre candidații propuși de domn, iar în județe toți au fost aleși conform voinței sale. În atare condiții, Gh. Bibescu consideră că o perioadă de strânsă colaborare între domn și Adunare va începe⁶⁰.

În discursul de deschidere a noii Adunări, Gh. Bibescu enumera realizările administrației în răstimpul a 4 ani. Adunarea răspundea apoi la mesajul domnului, recunoscând că nici o perioadă anterioară nu fusese atât de prosperă ca ultima⁶¹.

Fără a fi atât de supusă voinței domnului, precum se aștepta, cu excepția a două proiecte de legi, Adunarea s-a dovedit totuși docilă. Votând fără obiecții proiecte de legi referitoare la: instrucțiunea publică, naturalizarea, înființarea direcției lucrărilor publice, regularizarea bunurilor și veniturilor clerului, organizarea seminariilor și îmbunătățirea situației preoților, dezrobirea țăganilor mitropoliei, episcopiilor, mănăstirilor și bisericilor, așezămintelor publice și ai statului. Cele două proiecte de legi retrase n-au mai revenit în Adunare din cauza izbucnirii revoluției de la 1848. Adunarea s-a dovedit astfel maleabilă: „Aleasă din păturile privilegiate și formată din boieri mari sau mici, ea nu se opunea politicii domnului decât pentru a critica sau a respinge acele proiecte de legi care, odată însușite, ar fi fost de natură să prejudicieze prerogativele conferite de reglementările în vigoare marii proprietăți funciare sau altor interese ale boierimii. Totuși, este neîndoielnic că ea nu mai era tot atât de refractară unor măsuri de inspirație liberală pe cât fusese

⁶⁰ Ion Ghica, *Opere*, vol. IV, p. 396-397; Tudor Drăganu, *op. cit.*, p. 77-79.

⁶¹ Gh. Bibescu, *Règne*, vol. II, p. 185-197.

Adunarea Obștească anterioară, după cum se poate constata din unele proiecte de lege pe care le-a votat⁶².

Domnul Țării Românești obține, la fel ca M. Sturdza în Moldova, concursul majorității din Adunare, cu deosebirea că, în acest din urmă caz, domnul își apropiase marea boierime prin favorizarea ei față de cea mică, pe când în Țara Românească Gh. Bibescu a fost nevoit să procedeze la lărgirea bazei electorale pentru atragerea deputaților, ceea ce semnifica un progres în evoluția instituțională a statului⁶³. Fără îndoială, Gh. Bibescu nu reușise să mulțumească toți boierii. Cei nemulțumiți se adresează în continuare cu memorii Curții imperiale ruse. P. Kiseleff scrie domnului, la 2 februarie 1847, pentru a-l asigura că demersurile adversarilor săi politici nu au avut vreun efect, abținându-se de a răspunde scrisorilor trimise, cu câteva excepții de pură politețe. Unora le-a recomandat chiar apropierea de domn, pentru a-i dobândi încrederea și prietenia. Răul datează de mai bine de un secol de demoralizare, încât numai o perioadă îndelungată de reforme îl va atenua, orice improvizație în acest sens fiind de prisos: „Trebuie curaj și foarte multă fermitate pentru a face față inconvenientelor care se ivesc din toate părțile atunci când este vorba de reforma abuzurilor⁶⁴.

În domeniile predilecte ale modernizării, Gh. Bibescu are disponibilități deja cunoscute. Opresiv și intransigent în domeniul liberalizării, el devine foarte accesibil reformelor care nu atingeau structurile regimului absolutist. Astfel, la 8 februarie 1847 supune dezbaterei Adunării proiectul de lege pentru emanciparea țăganilor aparținând statului, mitropoliei, episcopiiilor și mănăstirilor, cu despăgubiri care să fie utilizate la răscumpărarea robilor țăgani ai particularilor: „Votând această lege, veți dobândi unul din drepturile cele mai sfinte la recunoștința umanității și posterității⁶⁵. Adunarea a votat în unanimitate proiectul de lege, la 11 februarie 1847. Tot în 1847, a fost adoptată legea pentru

⁶² Tudor Drăgan, *op. cit.*, p. 79.

⁶³ *Ibidem*, p. 79-80.

⁶⁴ G. Bibesco, *Règne...*, vol. I, p. 305-307.

⁶⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 293-294.

înființarea unei companii de pompieri⁶⁶. La 28 februarie 1847, a fost adoptată legea asupra mării și micii naturalizări. Moldovenii se puteau împământeni în Țara Românească printr-o simplă cerere adresată domnului. Prin mica naturalizare se acorda dreptul străinilor de a deține imobile în țară, de a fi admiși în funcțiuni, cu excepția celor de ministru, președinte de tribunal, acordării de titluri de noblețe, de a pretinde pensie, de a alege și de a fi ales în consilii comunale. Marea naturalizare conferea dreptul de a alege și de a fi ales în Adunarea Obștească, de a fi ministru etc., deci tot ce se excepta prin mica naturalizare. Adunarea a adoptat proiectul de lege cu modificările prevăzute în anexă⁶⁷.

În 1847 a fost adoptată legea referitoare la organizarea unei Direcții a lucrărilor publice la Departamentul de Interne. Articolul 1 stabilea următoarele servicii: inginerii dependenți de Departamentul din Lăuntru, podurile și șoselele, arhitectura, lucrările hidraulice. În continuare, articolul 2 stabilea funcțiile în cadrul fiecărui serviciu⁶⁸. La 28 februarie 1847 s-a votat legea referitoare la reformele judiciare, menită a micșora numărul proceselor, datorate procesomaniei vădite de clasa elevată, totodată, scurtând și durata lor. Numărul instanțelor judiciare a fost redus la trei, prin suprimarea Curții de Revizie, ca o a patra instanță. O altă lege, din martie 1847, a desființat dispozițiile Codului Caragea, referitoare la nelimitarea prescripțiilor călcării de pământ. Prin decretul din 29 iulie 1847 și prin legea din 6 mai 1847, spitalele existente și cele nou înființate erau puse sub o singură administrație (eforie) compusă din 3 medici și 1 epitrop, cu toții numiți de domn. Epitropiile spitalelor se simt lezate în drepturile lor și protestează⁶⁹.

La 2 martie 1847 a fost adoptată legea asupra instrucțiunii publice. Astfel, învățământul pentru băieți avea loc în școli sătești sau comunale, orășenești, elementare, complementare sau

⁶⁶ *Ibidem*, p. 299-310.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 215-217.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 218-221.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 229-236; I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 351-356.

academice. În școlile comunale se învățau: scrierea, citirea, catehismul și cele 4 operațiuni aritmetice. În școlile elementare se studiau: gramatica, istoria, geografia și aritmetica până la fracții. Urmasă să se înființeze trei astfel de școli în București și una la Craiova. Școala complementară din București va avea ca obiecte de studiu: latina, germana, greaca, franceza, slavona, istoria universală, retorica, elemente de filosofie, științe fizico-matematice, utilizându-se limba română, deși nu era prevăzută, la acest nivel, o catedră de limba română. Gh. Bibescu dorea un fel de liceu Louis le Grand la București. A obținut chiar aprobare de la Ministerul Instrucțiunii din Franța de a avea 4 profesori universitari din Paris care să predea la București, fără a-și pierde drepturile în țara lor. Cursurile școlii complementare aveau 12 clase, dintre care primele 4 aveau să se organizeze și la Craiova. La această *Academie* urma să fie atașată și o școală de drept și una de aplicații militare și inginerești. În legea promulgată, se preconiza gratuitatea învățământului sătesc și elementar, cel superior fiind cu taxe de trei galbeni pentru externi și 20 pentru interni, deci inaccesibil elevilor proveniți din popor⁷⁰.

În total, existau 2 513 școli, dintre care 2 309 comunale, 187 particulare, 18 normale, urmate de 56 300 elevi. În afară de acestea, existau: o Școală Centrală la Craiova cu 504 elevi înscriși, 449 examinați și 8 profesori, precum și Colegiul Național Sf. Sava din București cu clase primare, secundare și complementare⁷¹.

La 13 iunie 1847, s-a înființat o școală de cadeți, în perspectiva înființării unei școli militare. După înființarea unei școli de fete în 1843, s-a instituit apoi un pension, care avea și 12 burse. Prin reforma învățământului din 1847, cheltuielile sporeau cu 500 000 lei, apoi încă 500 000 lei „odată pentru totdeauna“. Cu evidentă mândrie, la închiderea sesiunii Adunării, în ziua de 11 martie 1847, Gh. Bibescu, mulțumind deputaților, afirma: „Sesia aceasta va rămâne însemnată în analele istoriei noastre (...) Și va fi (...) pentru toți o învățătură mântuitoare despre roadele

⁷⁰ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 356-359; G. Bibesco, *Règne...*, vol. I, p. 344-347

⁷¹ G. Bibesco, *op. cit.*, vol. I, p. 347.

ce putem aștepta din unirea duhurilor către unul și același sfârșit al binelui obștesc“.⁷²

În mai 1847, un incendiu devastase capitala. Pavel Kiseleff scrie lui Gh. Bibescu despre interesul manifestat de împărat de a vedea orașul reconstruit după un plan mai rațional pentru ca asemenea dezastre să nu mai fie posibile. În acest scop, nu trebuie cedat pretențiilor proprietarilor⁷³.

La 16 august 1847, domnul scria lui Pavel Kiseleff, exprimându-și amărăciune pentru situația grea în care se afla. El răspundea unor observații ale generalului rus referitoare la „periculoasa tendință“ a tineretului român de a merge la studii în Franța. Aceste observații le consideră îndreptățite, dar Gh. Bibescu dă asigurări în privința fiilor săi, care vor primi o educație menită să le dea dreptul să ocupe un loc după merit la revenirea în patrie de la studiile din capitala Franței. La reîntoarcere, ei vor aprecia ce dorește patria lor augustei protecții a Curții imperiale ruse. Dând explicațiile considerate necesare, Gh. Bibescu căuta în altă parte rățacirea tineretului: „Nu atât educația franceză, după mine, strică tineretului nostru, cât mai ales abandonarea absolută în care se află în mijlocul primejdiilor pe care le oferă viața din Paris pentru spirite încă nematurizate. Singurul mijloc de a-l face să piardă acest gust de peregrinare va fi de a stabili școli unde el poate să dobândească cunoștințele pe care merge să le caute în străinătate și care acum este unul din principalele motive ale grijilor mele“⁷⁴.

În scrisoarea sa către un profesor de la Liceul Louis le Grand, din 14 mai 1847, Gheorghe Bibescu mărturisea că școlile din Țara Românească îi creează griji și supărări. De 25 de ani de când funcționează în limba română ca obiect principal, ele nu au produs nimic de seamă. Această limbă este atât de săracă încă, fără o literatură proprie și nici traduceri, foarte puțin aptă spre a servi ca mijloc de luminare înainte de a se lumina ea însăși prin contactul cu limbile savante, care să-i ofere împrumuturile necesare.

⁷² I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 360.

⁷³ G. Bibesco, *Règne...*, vol. I, p. 308-309.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 338-339.

Așa se face că familiile bogate și-au îndreptat spre alte țări fiii, mai ales către Franța. Domnul afirmă că dorește să transplanteze în Țara Românească ceea ce caută în Franța, cu riscul unor cheltuieli și pericole. Ca atare, roagă pe profesorul francez de a i se asocia spre a ușura aplicarea lui în părțile cele mai dificile. De bani dispune, dar are nevoie de profesori francezi, cărora le oferă avantaje considerabile. Venind în Țara Românească, ei vor servi Franța. Astfel, intenționează să întemeieze la București un liceu, similar cu cele mai bune colegii franceze. Din acest liceu, elevii vor trece la școli speciale, care vor fi create în următorul deceniu pentru a pregăti oameni capabili să ocupe funcții publice, deținute acum de indivizi care abia pot să se iscălească, dar care le consideră un apanaj al lor⁷⁵.

Propunând profesorului francez să vină la București pentru a preda la un liceu în limba franceză, Gh. Bibescu îndeplinea un deziderat al său, dar mai ales al Curții imperiale ruse, care nu agrea trimiterea tineretului român într-un mediu infestat de liberalism, precum Parisul. Sub pretextul incapacității limbii române, încă necultivată, de a oferi posibilități de studiu elevat, Gh. Bibescu îndeplinea, de fapt, două deziderate ale Rusiei: îndepărtarea limbii materne din licee și statornicirea tineretului în țară, unde putea învăța cu profesori francezi, dar în alt mediu, supravegheat, antiliberal. Intențiile lui rămân însă simple deziderate, căci nu le va putea îndeplini, precum îi solicita P. Kiseleff, serios îngrijorat de starea de spirit existentă.

Foarte atent la desfășurarea evenimentelor, Pavel Kiseleff se adresează și mitropolitului, ca președinte al Adunării, pentru a-i reaminti rolul în pacificarea și reconcilierea locuitorilor. Generalul rus menționa că un principiu îi impune lui de a nu interveni direct în afacerile interne ale Țării Românești. Consideră a nu fi în intenția sa de a intra în detaliile „acestui război surd“ dus contra tuturor demnitarilor statului, oricare ar fi ei, dar constată o întetire a acestora contra lui Gh. Bibescu.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 310.

Rămânând neutru, mitropolitul este solicitat să semnaleze exagerările din ambele părți⁷⁶.

La Paris studenții munteni și moldoveni se organizaseră într-o societate care să întrețină la studii pe cei mai puțin înstăriți dintre ei. Este vorba despre *Societatea studenților români* din 1845, pusă sub patronajul lui Al. de Lamartine.

În țară, baluri, petreceri, risipă: „Toți elevii de la Sf. Sava sunt dați afară, iar colegiul este înlocuit prin două clase de latină. Limba națională este exclusă din învățământ și înlocuită cu limba franceză. În același timp, un ucaz al împăratului Nicolae deschide în mod gratuit tinerilor valahi și moldoveni porțile tuturor școlilor imperiale din St. Petersburg”⁷⁷. Înșiși miniștrii critică actele arbitrare ale domnului, care îi persecută, iar pe tineri îi disprețuiește și îi insultă. Ei se unesc contra arbitrariului domnului, care le închide Cazinoul unde se întâlneau. Ambii domni ai Principatelor Române solicită împuțerniciri speciale spre a pedepsi pe eventualii turbulenți. O nemulțumire generală exista în țară, prevestind declanșarea revoluției de la 1848, care nu putea ocoli Principatele Române.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 318-319.

⁷⁷ Ion Ghica, *Opere*, vol. IV, p. 398-399.

Capitolul V

DESPOȚIA ORIENTALĂ SUB ȘOCUL REVOLUȚIEI DE LA 1848

Evoluția ideilor de progres, emancipare politică și unitate națională

Atotputernic și dominator, absolutismul oriental a secătuit resursele Principatelor Române, menținându-le la un nivel scăzut de civilizație. Țări europene, ele fuseseră sustrate fluxului novator al epocii moderne care începe, în vestul continentului, după revoluțiile declanșate în secolele XVII și XVIII. Un prim avânt de renaștere culturală și artistică sub domniile pământene este brutal stăvilit prin instaurarea domniilor fanariote. Abia intrate pe calea europenizării, prin contactul cu Polonia, Italia, Germania, Principatele Române încep să fie izolate sub despoția orientală a Porții otomane, care le voia tot mai strâns atașate lor. Oricâte aprecieri de valoare s-ar putea face, și s-au făcut deja, asupra calităților personale ale unora dintre domnitorii fanarioți, regimul politic nu le permitea să fie altceva decât iscoade, unelte servile ale sultanului. Cei care s-au abătut au plătit cu viața, surghiunul sau confiscarea averilor. Teroarea generalizată era o primă caracteristică a despoției orientale.

Ideile de progres, de emancipare politică și unitate națională apar și evoluează extrem de dificil. Generate de necesități vitale ale omenirii, ca aspirații legitime și necesare sporirii gradului de civilizație, prin aplicarea cuceririlor tehnico-științifice, ideile pătrund în pofida oricăror opreliști. Evident, fără știință de carte ideile nu pot prinde teren și fertiliza. Boierii cărturari sunt primii accesibili ideilor, interpretându-le în felul lor, în interesul lor. Limita superioară a înțelegerii lor este însă redusă la abso-

lutismul luminat. Etapă întârziată pentru Principatele Române, luminismul este grabnic depășit de liberalismul în ascensiune, după Marea Revoluție Franceză din 1789. Purtătorii noii ideologii sunt cărturarii proveniți din păturile neprivilegiate ale societății sau din rândurile fiilor de boieri cu studii în Occident, capabili să lupte contra privilegiilor și monopolului puterii, adică împotriva absolutismului oriental. Ideile capătă o altă valoare în mințile cultivate la școlile și în atmosfera Occidentului. Europenizarea dobândește semnificația unei modernizări structurale, iar nu a unei simple acomodări a administrației de stat la noile exigențe ale timpului, cum o concepeau Curtea imperială rusă și boierimea conservatoare, în frunte cu domnul care le reprezenta interesele. Simpla modernizare a mecanismului de stat pentru a nu sucumba devine, treptat, un paliativ, care, fără a provoca stagnarea, conservă un ritm discordant cu spiritul vremii. El presupunea o dezvoltare accelerată, atât de necesară smulgerii Principatelor Române din agonia la care o condamnase protectoratul rusesc, ca o expresie desăvârșită a despoției orientale.

Ideea de progres se manifestă îndeosebi după marile deschideri economice incluse în tratatul de la Adrianopol din 1829. Pe primul plan, se situează problema agrară, pe care marile deschideri o antrenează, făcând-o prioritară față de cea națională sau de cea politică. În fiecare principat, guvernul este cel care introduce perfecționarea culturii agricole. Astfel, în 1834, guvernul moldovean a luat măsuri pentru procurarea de semințe de calitate țăranilor. În 1841, s-au întreprins unele acțiuni pentru interesarea agricultorilor în progresul tehnic. Sfatul Administrativ al Moldovei propunea înființarea a 4 Comisii consultative de economie rurală. Cea din Iași era alcătuită din doi proprietari, doi profesori și din președintele eforiei orășenești. Fiecare comisie trebuia să aibă un veterinar adus din străinătate. Comisiile aveau obligația de a organiza anual, la Academia Mihăileană, o expoziție agricolă, la care se acordau premii și medalii celor mai buni producători¹.

¹ Vezi: Marcel Emerit, *Les paysans roumains...* p. 194-195.

Eminentul economist moldovean N. Suțu, într-un studiu publicat la Iași, în 1838, intitulat: *Scurtă privire asupra cauzelor stânjenirii și stagnării comerțului și asupra nevoilor economice ale Moldovei*, definea stadiul dezvoltării economice, dificultățile progresului și posibila lui afirmare prin creșterea producției, ca singură sursă de bogăție. Eminamente agricolă, Moldova produce anual atât cât îi este necesar pe 2 sau 3 ani. Astfel, deși între 1832 și 1835 a fost secetă, grâul s-a dovedit de ajuns consumului, exportul continuând. Cu toate acestea, pământul poate fi încă mai productiv prin: asolament mai bine aplicat, perfecționarea uneltelor agricole, lucrarea întregii suprafețe apte de cultură, îngrășăminte, asanări, defrișări etc. Este mai ales necesar a se produce bunuri pentru schimb cu alte bunuri și nu numai pentru consumul producătorului. În acest caz, se intră în concurență căreia i se poate face față prin: utilizarea unor unelte perfecționate și mai ieftine, micșorarea cheltuielilor de producție sau producerea cu aceleași cheltuieli a mai multor produse calitativ superioare: „Aceasta este baza progresului activității productive, pe această cale se ating, în mod treptat, cel mai înalt stadiu de perfecționare, iar consumatorul, adică societatea, profită de sporul producției și de scăderea prețurilor ce rezultă. Perfecționarea vine întotdeauna ca urmare a necesității”².

Economistul analizează apoi dificultățile din calea progresului. Astfel, Moldova dispune de bogății naturale și se poate oferi perfecționalității, dar n-a introdus încă diviziunea muncii. Din acest motiv, întâmpină dificultăți: se așteaptă totul din afară, fără a se da extinderea convenită comerțului extern de produse agricole și importului de produse manufacturate, un deșeu principal fiind portul Galați. Fiind eminentamente agricolă, Moldova e supusă la mari variații de prețuri ale cerealelor în timp de secetă sau de belșug. Or, în aceste perioade, comerțul suferă, iar importul scade. Agricultură are limite ce nu pot fi depășite, încât sunt necesare și alte surse de bogăție. Nu moneda în sine este o bogăție, ci modul de producere a monedelor: „Cantitatea de

² N. Suțu, *Opere economice*, ed. Ion Veverca, București, 1957, p. 55-56.

monedă necesară unei țări depinde, de asemenea, de nevoile de schimb și variază după nevoi. Când aceste nevoi cresc, moneda se scumpește, ceea ce înseamnă că se dă mai puțin ca înainte pentru obținerea aceleiași cantități de produse, până când importul de monedă nu va restabili echilibrul (...). Astfel, importul sau exportul de monedă nu contribuie, prin ele însele, cu nimic la bogăția națiunilor“³.

Singura sursă de bogăție este producția, adică munca. Este bogat nu cel care are bani, ci cel care produce, căci nu trebuie luat efectul drept cauză. Banul este produs prin muncă. Cine pune banul să producă, adică în valoare, este bogat. În Moldova, cultura agricolă nu mai recompensează munca depusă. În atare situație, sunt necesare: „crearea de noi debușee și, mai ales, deschiderea de căi de comunicație expeditivă și economice, introducerea treptată a artelor industriale“. Altminteri, nu există perspective reale „pentru a ușura mersul progresiv al activității productive“. Trimiterea de tineri la studii devine o necesitate națională, pentru conducerea stabilimentelor productive, care trebuiesc create. Așadar, sunt necesare o scurgere mai lesnicioasă a produselor agricole spre exterior și o intrare rapidă a celor utile creării industriei naționale. Reînvierea comerțului va „însufleți masele inerte și facultățile adormite“⁴.

Veritabilul impediment în calea progresului îl constituia însă regimul politic absolutist, care limita numai la stricta necesitate a funcționării mecanismului de stat posibilitățile create de dezvoltarea tehnicii, din rațiuni de conservare. Precum prea bine este cunoscut, o dată cu tehnica pătrund și ideile noi din Occident, ceea ce repugna apărătorilor vechiului regim al privilegiilor. Numai cărturarii proveniți din categoriile neprivilegiate ale societății duc raționamentul până la capăt, constatând cauza încetinirii progresului. Răspunzând unei scrisori a lui G. Barițiu, în care își exprima sentimente de satisfacție că în Țara Românească se trăia într-un stat cu „oarecare existență a sa politică“, pasibil de a face loc progresului în formularea opini-

³ *Ibidem*. p. 56-64.

⁴ *Ibidem*, p. 65-79.

ilor, Florian Aaron apreciază că ecoul face mai mult zgomot decât sunetul. „Nu zic că nu facem ceva, – scria profesorul transilvănean din București –, dar nu cu chipul acela care se aude și cu folosul acela care se așteaptă de toți românii bine gânditori. Rugina grecismului nu s-a șters încă; galomania împărățește ca un schiptru de fier; literatura română n-are adoratori decât tinerețea care se formează prin școale“. Cât privește casta privilegiată, apoi ea nu acționează decât în propriul interes și nu cel general, adică național. Aristocrația este veritabila vinovată de încetinirea progresului⁵.

Progresul economic implica o viziune liberală, nu una conservatoare asupra exigențelor timpului. Cei mai bogați dintre români erau, în genere, și cei mai conservatori, adepți ai absolutismului oriental, cu sprijin interesat din afară, îndeosebi de la Rusia. Revirimentul se produce în domeniul luptei pentru emancipare politică și unitate națională. Apărarea ființei naționale și de stat devine crezul politic al fiecărui patriot român, în acest domeniu nelimitat având valoare mai ales bogăția de idei.

Între toate ideile izbăvitoare de rău, cele de unire și independență își fac loc de timpuriu, cei mai iluminați dintre români situându-le în centrul preocupărilor lor. Străinii chiar îi sesizează menirea și utilitatea în emanciparea de sub sufocantul protectorat rusc. Întreprinzând o vizită de informare în Principatele Române la 1834, diplomatul francez Bois-le-Comte scria despre ideea de unitate națională, care animă pe românii puternic marcați de spaima de a nu împărtăși soarta Poloniei. Atât la Iași, cât și la București domină incertitudinea și neîncrederea. De aceea, moldovenii și muntenii caută să scape de protectoratul rusc, căruia-i recunosc unele merite, dar se tem pe viitor de el. Dorința lor este de a se emancipa atât de protectorat, cât și de dependența de Poarta otomană, prin răscumpărare, spre a obține independența. Se detecta bunăvoința Angliei și Franței pentru susținerea acestei propuneri a tinerilor români. Orișum, speranța lor acolo se îndreaptă. Ei nu vor numai

⁵ 1848 la români. O istorie în date și mărturii de Cornelia Bodea, vol. I, București, 1982, p. 102. București, 7 februarie 1838.

independența, dar și unirea într-un singur stat a celor două Principate sub vechiul nume de Dacia. Ideea este încurajată chiar de Rusia care intenționa a susține pe tron un prinț rus, dar boierii români, precauți, intenționează să excludă de la această soluție imperiile vecine. Din acest moment, Rusia nu o mai susține: „Crearea unui mare ducat al Daciei, care să reunească cele două Principate, mi s-a părut a fi aici (...) expresia dorinței cele mai generale a acestei țări“. La ideea unirii se adaugă cea a prințului străin, tot ca o dorință generală. Diplomatul francez consideră că susținerea dezideratelor românești corespunde și intereselor Franței⁶.

Nu numai diplomatul francez, dar și polonezul Adolf David, rezident o vreme la Cluj, în 1834, întocmește un plan de unire, de data aceasta a tuturor românilor. Alt polonez, Woronicz, transmitea un raport din București prințului Adam Czartoryski, la 10 decembrie 1838, care menționa ideea unirii tuturor românilor⁷. Cea mai importantă este însă declarația de principii a Partidei naționale din Țara Românească, sub numele de *Act de unire și independență 1113 noiembrie 1838*. Semnatarii, membri ai Adunării Obștești, animați de dorința de emancipare de sub suzeranitatea Porții și protectoratul rusesc declară următoarele: din 1837, libertatea țării este încălcată, iar Adunarea nu mai exista de fapt, căci este îngrădită prin firme; ea este deschisă sau redeschisă după bunul-plac al unei puteri străine, care, prin ucaz, poruncește în țară, impunând dări. Astfel că nu mai există nici o garanție în fața abuzurilor administrației, care ține clasele de jos în mizerie, în timp ce abuzurile în justiție demoralizează pe toți. Ambele puteri protectoare și suzerană au încălcat tratatul de la Adrianopol, nelăsând liber dreptul românilor de a-și alege domn, încât cel numit nu este „legitim și național“. Regulamentul Organic a fost alcătuit de o Adunare constituită arbitrar în timpul ocupației rusești. În el există articole care lezează suzeranitatea națională și trebuiesc desființate. Oricum, orice Regulament nu poate dăinui veșnic, ci trebuie schimbat.

⁶ *Ibidem*, p. 87-90. București, 17 mai 1834.

⁷ *Unitatea națională a românilor în epoca modernă*, București, 1985, p. 30-31.

Relele de care suferă țara pot fi înlăturate prin alegerea pe tron a unui român animat de patriotism, spre a reforma instituțiile viciate și a pune capăt intrigilor străine, a realiza unirea românilor sub același sceptru și a proclama libertatea poporului ca prima lege⁸.

La 5/17 noiembrie 1838 era semnat un proiect de Constituție după recunoașterea independenței, sub denumirea: *Osibitul act de numirea suveranului românilor*. Autorii concepeau, pe toată durata războiului de independență, o putere suverană dictatorială, căreia îi stabilesc prerogativele pe o durată de 6 luni, după care să promulge o constituție care să cuprindă: țara este un loc de libertate pentru toți locuitorii, teritoriul ei neputând fi înstrăinat; egalitate în fața legii, accesul tuturor la funcții civile și militare, contribuție generală la sarcinile statului, precum va decide Adunarea Națională; libertatea individuală garantată; arestarea și acuzarea se vor face după prevederile legii, pedeapsă, numai după judecare; libertatea presei, fiecare răspunzând pentru opiniile scrise; persoana suveranului e sacră și inviolabilă, lui aparținându-i puterea executivă, numirea în funcții publice, elaborarea regulamentelor și ordonanțelor pentru aplicarea legilor; el nu poate utiliza puterea legiuitoare fără acordul Adunării Naționale, el singur publică și sancționează legile; puterea judecătorească purcede de la domn, sentințele se dau de către magistrați în numele lui, greșelile lor fiind aspru sancționate; puterea lui devine dictatorială în timp de război; urmașii la tron vor jura în fața Adunării că vor respecta Constituția; responsabilitatea miniștrilor, înființarea unei gărzi naționale, elaborarea unui corpus de legi; listă civilă pentru domni; reprezentanță națională⁹.

Ambele documente semnate de membrii Partidei naționale sunt elaborate, de fapt, de către Ion Câmpineanu și Félix Colson, secretarul său, care-i mijlocea relațiile cu cercurile politice franceze și emigrația poloneză. Este o îmbinare de principii democratice cu reminescente de absolutism, atunci când se sta-

⁸ *1848 la români*, vol. I, p. 118-120.

⁹ *Ibidem*, p. 123-125.

bilesc prerogativele domnului, care nu putea fi altul decât Ion Câmpineanu, întruchipat ca director pe timp de 6 luni, la început de domnie, spre a asigura victoria în războiul de independență. Dacă nu era utopic, în conținut, se vedea irealizabil, formal, în condițiile existente, rămânând ca o mărturie despre evoluția mentalității boierimii liberale sub influența directă a ideologiei franceze. Documentele menționate îmbină în mod straniu elementele de luminism și liberalism, căci nu se întrevede o desprindere totală, radicală de practicile vechiului regim. De această desprindere va fi capabilă numai generația de revoluționari de la 1848, care scindează clasa dominantă în: progresiști și retrograzi sau liberali și conservatori.

Félix Colson, secretar al Consulatului Franței la București, a elaborat un temeinic raport secret asupra oamenilor și partidelor politice din Țara Românească, anexat la o depeșă politică din 28 ianuarie 1839. Începe prin a menționa că, după 1829, se constată o tendință spre independență națională a unor români animați de sentimentul patriotic, contra altora (boieri), care nu depășesc limitele egoismului și interesului personal. Astfel că cele 4 partide (grupări) nu sunt în fapt decât două. În primul caz, Partida națională alcătuită din patru dintre cei mai capabili membri ai Adunării Obștești și din câțiva boieri de rangul I, aproape toți boierii de rangurile II și III, toți negustorii și cea mai mare parte a tineretului. Opusă ei este partida filorusă, alcătuită din boierii conservatori în frunte cu frații Bibescu și Știrbei împreună cu Gh. Filipescu. Domnul era strict limitat în atribuțiile lui, care nu depășeau pe cele ale unui guvernator rus. Fără a trece pe la Chișinău spre a jura că va respecta instrucțiunile primite de la St. Petersburg, n-avea cum să ajungă pentru investitură la Constantinopol. El trebuia să comunice secretul corespondenței sale ambasadei ruse de la Constantinopol. Nu putea ridica nici o sumă de bani din țară fără asentimentul cancelarului Rusiei. Fiind lipsit de puteri din partea Rusiei, domnitorul exercita totuși o autoritate tiranică. Dacă tirania ar deveni imposibilă, Rusia nu ar mai avea nici un rol de jucat. Această putere protectoare păstrează în Țara Românească o rămășiță de despotism oriental, transfor-

mând pe domn într-un pașă, care poate pedepsi și recompensa pe supuși. Lui trebuia să i se dea dovezi de devotament și recunoștință. Rusia atotputernică lasă impresia că nu deține nici o putere, care, întreagă, ar aparține domnului. În realitate, toate abuzurile sunt îngăduite cu acordul Rusiei. Opoziția boierească, din lașitate, nu se opune Rusiei, ci domnului, pe care-l reclamă la Petersburg, or, tocmai autoritățile ruse sunt realmente vinovate de tot ce se întâmplă. Boierii provoacă derută, dezbinare, incertitudine, care sunt pe placul Rusiei. Partida filorusă este utilizată pentru a spori numărul celor nemulțumiți și a crea, astfel, posibilitatea unei intervenții ruse spre a face „dreptate“. Națiunea română fiind antirusă, această partidă nu are nici o influență asupra ei. Importanța sa constă în îndepărtarea din administrația țării a membrilor Partidei naționale, ocupând ea cele mai înalte funcții în stat¹⁰.

O influență în viața politică internă o exercită Ion Câmpineanu, singurul om de care se tem grupările boierești și pe care îl respectă. Sunt trei mijloace utilizate de Partida națională în atingerea scopului, adică independența țării: ridicarea în Adunare contra ingerințelor Rusiei, relații strânse cu Anglia și Franța pentru înlăturarea protectoratului rus și a suzeranității Porții, organizarea țării pe temeuri democratice. Pe când Franța se menține mai distantă de Partida națională, Anglia pare că înțelege necesitatea sprijinului, pe care Franța nu-l acordă, având mai vechi relații cu Rusia. Oamenii Partidei naționale au renunțat la onoruri personale spre a milita pentru independența și libertatea țării, adică pentru binele general¹¹.

Consulul general al Angliei la București, R. G. Colquhoun, se adresa lordului Palmerston, la 19 ianuarie 1839, semnalând prezența postelnicului sau secretarului de stat al Moldovei, împreună cu un secretar confidențial al domnului M. Sturdza. Vizita la București a produs mirare, căci Al. D. Ghica lipsea din țară, în acel moment. S-a pretextat o vizită familială, dar motivul a fost altul. Mihail Sturdza voia să sonda opinia boierilor

¹⁰ *Ibidem*, p. 128-133.

¹¹ *Ibidem*, p. 133-136.

munteni, în lipsa domnului lor, referitoare la Unirea Principatelor. Principiul unirii avea destui aderenți, dar nicidecum sub sceptrul lui M. Sturdza. Al. D. Ghica avea adversari, care-l voiau detronat, dar nu se decisese încă asupra successorului. Ideea Unirii Principatelor avea aceeași popularitate la Iași, cât și la București, dar nu sub un pământean, ci sub un principe străin: „Acesta este un sentiment exprimat deschis și mergând împreună cu o sinceră recunoaștere a unei totale incapacități a oricărui pământean (într-o situație cum este cea a Țării Românești acum) de a lucra pentru binele țării neinfluențat de sentimente de partidă sau de familie“¹².

Unirea sub principe străin începe de timpuriu a deveni ideea dominantă a preocupărilor militanților pentru progres în toate provinciile locuite de români. Fără unire, ei nu mai întrevedeau binele general. Dintr-o dată, ea putea rezolva mai multe probleme. Din Iași, Costache Negruzzi se adresa lui G. Barițiu la Brașov, solicitând date istorice din Transilvania unde se păstrează relicve ale trecutului. În Moldova, el se străduia din toate puterile să le afle: „Ca deputat, strig în Camera noastră, ca filolog scriu articole, ca român sfătuiesc și propovăduiesc Unirea, fără care bine nu vom mai vedea. Și încă la toate întâmpin câte o isbire“. Astfel, pentru publicarea unui articol fusese surghiunit la moșie, fiind numit propagandist al libertății. De voie, de nevoie însă, trebuie să-l lase în pace¹³.

În introducere la „Arhiva românească“ din 1840, Mihail Kogălniceanu scria că pentru a cunoaște mai bine ce au făcut românii, ei trebuie să-și cunoască trecutul: „să ne ținem în Unire, trebuie să sporim binele. Să ne ținem mai ales de cele trecute, ele pot să ne scape de peire. Să ne ținem de obiceiurile strămoșești atât cât nu sunt împotriva dreptei cugetări. Să ne ținem de limba, de istoria noastră, cum se ține un om în primejdie de a se înneca de prăjina ce i se aruncă spre scăpare. Istoria românească mai

¹² *Ibidem*, p. 146-147.

¹³ *Ibidem*, p. 149, Iași, 23 martie 1839.

ales să ne fie cartea de căpetenie, să ne fie paladiul naționalității noastre“¹⁴.

În imposibilitate de a analiza prezentul, din cauza asprei cenzuri, M. Kogălniceanu își invita compatrioții la studierea trecutului, pentru a găsi pilde de urmat, pentru că nu întotdeauna românii trăiseră perioade de opresiune atât de sufocante, spre a nu-și mai putea, trăind în țara lor, să-și afirme trăsăturile de neam, aspirațiile legitime ale unui popor aflat sub diverse dominații străine, cea mai periculoasă devenind, cu timpul, cea rusească. Peste hotare, românii aflați la studii puteau scrie în libertate despre țara lor, exemplele fiind deja menționate: Dumitru Brătianu, Ion Ghica, cu broșuri și articole. În Principate, totul înainta destul de anevoios din cauza intensificării măsurilor de cenzură și de supraveghere atentă a oricăror întruniri. Românii, cu sprijinul unor cunoscuți francezi, se retranșează în societăți și cluburi secrete, punând la cale planuri și programe menite a smulge Principatele Române din ghearele despoției imperiale ruse. Este cazul *Conjurației confederative* a comisului Leonte Radu din Moldova anului 1839, apoi cea a grupării conduse de Dimitrie Filipescu în 1840 din Țara Românească. Această ultimă grupare secretă urmărea înființarea unei Bănci Naționale, împreună cu funcționarii din administrație și justiție. În profesiunea sa de credință, D. Filipescu constată relele de care suferea societatea românească, corupția, proasta administrație, clăcașii fiind extorcați fără măsură, condiția lor fiind mai rea decât sclavia. Sunt necesare remedii radicale: desființarea clăcii, munca silnică nefiind productivă, desființarea obligației de a munci gratuit la construcția și repararea drumurilor. El constata potlogăriile care se comiteau la arendarea pământurilor mănăstirești, clerul reprezentând „o anomalie socială“, care „formează un stat în stat“. Pe lângă drumuri bune și canale de navigație, este necesară libertatea comerțului de cereale, încurajarea culturii cartofilor. În sfârșit, sunt necesare îmbunătățirea situației financiare a țării, a poștelor, dezrobirea țiganilor¹⁵.

¹⁴ *Ibidem*, p. 150.

¹⁵ *Ibidem*, p. 165-170. București, aprilie 1841.

Moldoveanul M. Kogălniceanu își continuă preocupările în domeniul istoriei. Astfel, în *Cuvântul pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană, rostit în 24 noiembrie 1843*, afirma că singură istoria „ne leagă cu vecia“. Studiul ei a fost o preocupare predilectă a gânditorilor dintotdeauna. Timp de secole, românii și-au apărat naționalitatea. În vremurile moderne, lupta se întetește, dificultățile de a scrie istoria sporesc. Pentru a scrie istorie este necesar ca „istoricul să fie înțelept, să aibă simțământul cuviințelor, să știe a gândi și a-și înfățișa gândurile, să fie cunoscut în trebile politice și militare; să fie slobod de frică și de ambiție, nelipicios mitii sau amenințării, să spuie adevărul fără slăbiciune și fără amărăre, să fie drept, fără asprime, censor fără oțerire și fără clevetire; să n-aibă nici duh de partidă, nici însuși duh național; îl vreau să fie cetățean a lumii, fără stăpân, fără pravilă, fără privire către opinia vremii sale și nescriind decât pentru stima oamenilor cu dreaptă judecată și pentru lauda viitorimii“. Pe scurt, M. Kogălniceanu se angaja să afirme numai adevărul, „caracterul principal al istoriei“. Așadar, oricând să se scrie „numai vecinicul adevăr“¹⁶.

Evident, M. Kogălniceanu stabilea o atât de grea misiune istoricului, tocmai pentru a-l desprinde de influență, fie chiar și de „duhul național“, adică de subiectivism care să degenereze în fals patriotism, prin exagerare, care viciază adevărul, făcând incredibile pentru străini scrierile istorice de acest fel. O națiune, precum cea română, divizată și hărțuită de trei imperii vecine rapace, nu putea fi mai bine servită decât de adevărul istoric. Pasionat de studierea istoriei, M. Kogălniceanu este foarte atent la evenimentele prezentului. Într-un articol din 5 februarie 1844, el elogia dezrobirea țiganilor statului și a mănăstirilor, ca o idee măreață: „toți românii, toți iubitorii de omenire, toți partizanii ideilor nouă și-au unit glasul spre a aplauda un act care dă solobozenie unui popor întreg“.¹⁷

Consulul Angliei la Iași, Samuel Gardner, scriind lordului Aberdeen la 1 martie 1844, considera dezrobirea țiganilor ca o

¹⁶ *Ibidem*, p. 212-224.

¹⁷ *Ibidem*, p. 235-236.

„foarte importantă măsură“, rezultată dintr-un raport al domnului către Adunarea Obștească. Măsura nu însemna o liberalizare a regimului politic, ci doar o atenuare a abuzurilor, care continuau¹⁸.

În anul 1845, au fost întemeiate *Asociația literară a României* la București și *Societatea studenților români din Paris*. Ambele urmăreau același scop: o limbă literară pentru toți românii care să constituie o națiune unitară: „o limbă literară este o nație“; „progresul literal“ fiind o chestiune de viață pentru români. Programul Societăților consta în publicarea a cât mai multe cărți și în sprijinirea scriitorilor¹⁹.

Militanții pentru progres nu erau atât de numeroși, însă ei constituiau partea cea mai cultivată și mai dinamică a societății românești. Ei se dovedeau precursorii și promotorii evenimentelor de la 1848. Pe unii deputați din Adunarea Obștească a Țării Românești din 1836, Petrache Poenaru îi numește „neghibi“ care acționează contra interesului general, strigând ca „niște bezmetici împotriva *Școalelor satești*, fără să știe care sunt învățăturile acestor așezăminte și cheltuielile lor“. Câte n-a dobândit țara, dar boierii conservatori tot așa au rămas, fără putință de a se mai schimba. Ei sunt și alegători și aleși, ei au numai drepturi fără datorii, încât doar ei au șansa de a fi deputați, adică „toți ruginiții, tigrii, boieri din București“ de la care nimeni nu se mai poate aștepta la nimic²⁰.

Moldoveanul Gh. Asachi aducea, în 1843, elogiul strămoșilor criticând egoismul contemporanilor: „Egoismul este veninul care roade legăturile cele sfințite ale prieteniei și familiei, unde adecă tot insul este numai pentru sine însuși și nimine pentru toți (...). Egoismul ne face nesimțitori pentru cinstea și vânta patriei“²¹.

Panaiot Balș scrie în „Propășirea“, nr. 1, 4, 5 din 1844, *Despre*

¹⁸ *Ibidem*, p. 237.

¹⁹ *Ibidem*, p. 285-288.

²⁰ Paul Cornea, Mihai Zamfir, *Gândirea românească în epoca pașoptistă*, vol. II, București, 1969, p. 302-366.

²¹ *Ibidem*, vol. I, p. 202-206.

Ministeriul Public, menit a urmări faptele criminale și încălcarea legilor și de a pedepsi conform prevederilor legale. El va avea datoria de a se implica în toate litigiile care ating interesele statului²².

În *Epoca de față*, articol publicat în „Albina românească“ din 28 februarie 1843, Gh. Asachi insistă asupra progresului material și spiritual. Îndeosebi științele mecanice și fizice cunosc o dezvoltare fără precedent: „Vuietul și sunetul fabricilor de astăzi va înceta pe viitorime, electricitatea va orându-i toată lucrarea, ca o albină care cu mic sunet face operația sa de a aduna miere“²³.

Simeon Marcovici definește civilizația, la 1837, ca fiind „cea mai mare și prin putință dezvoltare a puterilor omului pentru binele tuturor de obște și numai pentru această dezvoltare de care omenirea pare a nu fi departe, se va putea dobândi acel rezultat, adică fericirea omului. La acest sfârșit privesc strădaniile bărbaților celor luminați și tot pentru a lui dobândire să muncesc națiile. Egoismul a început a pieri, năravurile s-au îndulcit și cosmopolitismul a mai împreunat națiile. Deși sunt încă multe stavile, dar cu vremea, îndreptându-se și întărindu-se opinia obștii prin învățătură, se vor desființa de la sine“²⁴.

Mai târziu, în 1845, M. Kogălniceanu definește etimologic termenul de civilizație, de la latinescul *civiles*, adică ce aparține cetății, care în antichitate semnifică societatea. Există factori științifici și factori politici care alcătuiesc civilizația. Pe măsură ce triumfă asupra factorilor naturali, omul se emancipează, sporindu-și libertatea. Atunci însă când omul s-a aflat în față cu omul, primul rezultat a fost înrobirea celor mai slabi. În acest caz, lipsește unul din elementele civilizației. Prin luptă se obține dezrobirea celor înrobiți²⁵.

În 1841, Dumitru Brătianu își publică la Paris teza de licență în drept asupra dreptului de proprietate și asupra diferitelor feluri de a-l obține: „Libertatea nu este altceva, într-adevăr, decât ma-

²² *Ibidem*, p. 211-212.

²³ *Ibidem*, p. 199-200.

²⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 237-238

²⁵ *Ibidem*, p. 184-185.

nifestarea activității individuale (...). Contrariul spiritului este materia, lucrul, care n-are nici libertate, nici personalitate, nici drept: omul trebuie să-și exercite deci voința asupra obiectelor materiale, să le marcheze cu personalitatea sa, să le facă proprietatea sa²⁶.

Mai presus de orice, pe plan spiritual, era dragostea față de România. Mai ales limba română trebuie cultivată ca semn distinct al naționalității. Gh. Asachi constata că în pofida avansurilor cosmopolitismului, ca urmare a dezvoltării universale a științelor, fiecare națiune are interesul de a dezvolta specificul național, semnele sale caracteristice. Mijlocul principal de propagare îl constituie jurnalele care perfecționează limba. „Curierul românesc“ a introdus literele latine pentru a facilita interesul străinilor de a citi gazetele românești, prin înlăturarea zidului chinezesc al alfabetului chirilic. Fiecare dintre jurnalele românești contribuie la promovarea limbii naționale și la mai buna cunoaștere între români²⁷.

Adresându-se lui Vasile Alecsandri, Nicolae Bălcescu îl informa că lucra la studiul său despre *Românii supt Mihai vodă Viteazul*. Iubirea românilor trebuia orientată spre cea mai neprețuită valoare a lor: România, și nu să alerge zadarnic după fericirea personală, care este doar o nălucire: „Să întoarcem ceea ce ne-a mai rămas din dragostea noastră, s-o întoarcem către țara noastră. *România* va fi iubita noastră. Într-înșa și printr-înșa să reînnoim și să întinerim frăția noastră. Cântă-mi dar, iubite poet, cântă-mi România“²⁸.

O efervescentă creatoare remarcabilă caracteriza perioada premergătoare declanșării revoluției de la 1848. Ideile de progres material și spiritual, de emancipare politică și unitate națională evoluau sub auspiciile ideologiei occidentale a liberalismului, punând stăpânire pe dorința de a voi și de a învinge forțele răului, adică ale despoției orientale. Mihail Kogălniceanu,

²⁶ *Ibidem*, vol. I, p. 462-463.

²⁷ *Ibidem*, p. 208-210. „Albina românească“, an XIX, nr. 3 din 9 ianuarie 1847.

²⁸ *Ibidem*, p. 233-234.

menționând tulburările din Iași din 24, 25 și 28 ianuarie 1846, afirma că ambele Principate Române erau supuse abuzurilor, care vor face din ele curând „teatrul unor mari evenimente“, căci „actualul regim a devenit insuportabil“, prin „încălcarea tuturor legilor, nesocotirea celor mai sfinte considerente de dreptate, exploatarea unei țări întregi în folosul unor interese particulare, lăsarea întregii populații de la țară la cheremul și rapacitatea slujbașilor și proprietarilor și sacrificarea a însăși independenței naționale. Acesta este sistemul practicat de domnitori; și un asemenea sistem trebuie să aibă un sfârșit“²⁹.

Nemulțumirile creșteau în rândurile tineretului care fusese îndepărtat de la cursurile superioare ale Colegiului Sf. Sava. Cei mai nemulțumiți erau însă țăranii, îndeosebi clăcașii, a căror viață devenise insuportabilă. Această deplorabilă stare de lucruri era agravată de tendința Rusiei de dominație politică absolută asupra Principatelor Române. Cei mai luminați dintre români împotriva protectoratului rusesc își îndreaptă acțiunile. Ravagiile despoției orientale asupra Principatelor Române, timp de secole, îl determină pe marele istoric A. D. Xenopol să considere calitativ deosebite dificultățile izbucnirii unei revoluții comparativ cu Transilvania, unde exista un sprijin din partea Austriei și a sașilor contra maghiarismului. Pe de altă parte, Ungaria nu era o putere comparabilă cu Rusia sau Turcia. Prin revoluție, ungurii urmăreau eliberarea de sub dominația Austriei și extinderea teritoriului pe seama altor națiuni: „Lupta deci se înfățișa pentru românii de peste Carpați, dacă nu în condiții de egalitate, din pricina lipsei totale de organizare din partea lor, cel puțin cu oarecare sorti de izbândă. Ce să zicem însă de mișcarea celor din principate? Aici răscoala părea o adevărată nebunie, căci trebuia ca piticii de români să lupte cu uriașul colos rusesc, captușit la nevoie și cu puterea turcească. Sângele și celui mai inimos putea să înghețe numai când se gândea la cutezanța nemaipomenită a întreprinderii; și cu toate acestea ea fu cercată; căci era *singurul* mijloc de mântuire a existenței neamului“³⁰.

²⁹ 1848 la români, vol. I, p. 272.

³⁰ A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, vol. XII, p. 52-53.

Într-adevăr, în retrospectiva evenimentelor, pare o imensă cutezanță ridicarea românilor din Principatele dunărene contra unei dominații politice fără precedent, protectoratul rusesc. Dacă în Moldova ridicarea va avea caracterul unei mișcări petiționare contra abuzurilor domnului sprijinit de Rusia, cu declarația neechivocă a „sfintei păziri a Regulamentului Organic“, în Țara Românească scopul politic fundamental îl constituie abolirea protectoratului, Regulamentul Organic fiind ars în timpul unei procesiuni publice. Era semnul evident al unei uimitoare vitalități naționale, capabilă să înmănuncheze energiile și să le concentreze asupra unui scop fundamental, anume salvarea ființei de stat și de neam.

Liberalismul programelor politice și modernitatea instituțiilor naționale

Declanșarea și extinderea cu rapiditate a revoluției europene au stârnit neliniște și teamă în capitalele imperiilor absolutiste din centrul și estul continentului. În fiecare țară, revoluția dobândește și trăsături specifice, pe lângă cele generale. În Principatele Române, idealurile democratice pătrund pe toate căile posibile, adeseori în secret, datorită regimului de teroare intensificat pe măsură ce revoluția se extinde. Cei doi domnitori primesc instrucțiuni precise pentru luarea unor măsuri drastice contra oricăror tendințe de tulburare a ordinii stabilite prin Regulamentul Organic. Rusia devine principala forță contra-revoluționară pe continent. În imperiul său, nici o mișcare nu era posibilă din cauza terorii generalizate. La marginile lui, însă, revoluția va izbucni în țările vecine.

La 24 februarie 1848, izbucnește revoluția din Paris, la care studenții români sunt printre participanți. În Principatele Române există o singură dorință: înlăturarea protectoratului Rusiei. În Moldova, fără o prealabilă și temeinică pregătire, are

loc doar o mișcare petiționară, sub egida boierimii liberale³¹. I. C. Filitti o numește pseudo-revoluție. Desigur, nu se reușise sciziunea în clasa dominantă pe temeiul principiilor democratice, care să permită un program revoluționar menit a schimba radical regimul politic absolutist. Lupta nu era decât între boieri, iar aceștia nu reclamau nici suprimarea protectoratului rusc, nici abolirea Regulamentului Organic, nici înlocuirea domnului. Ei se mulțumeau cu reformele cuprinse în Regulamentul Organic, care trebuia păzit cu sfințenie. Mișcarea petiționară din 27 martie 1848 de la Iași nu depășește limitele clasei dominante, care se grupase totuși în liberali și conservatori. Ea cuprindea tineri cu studii în străinătate, mai ales în Germania, dornici de a obține reforme liberale, și din proprietarii care se temeau de răscoale. Ei au cerut lui M. Sturdza autorizația de a se întruni într-o sală vecină cu palatul pentru a discuta reformele ce intenționau să propună. Pe tronul Moldovei nu se afla însă un domnitor cu disponibilități pentru reforme liberale, ci un ultraconservator. El era un „diplomat atât de abil încât putea înșela și pe fanarioți și pe ruși, delapidator sistematic cu dublul scop de a acumula și de a fi în măsură să corupă, știind într-adevăr să corupă prin ispiti-tirea cu plăceri și bani. Ar fi fost patriot, dacă ar fi întrezărit în această conduită posibilitatea unei vieți liniștite și securitatea pentru averea sa colosală, ar fi dorit să se elibereze de supravegherea protectoratului dacă nu s-ar fi temut să nu cadă sub supravegherea mai scrupuloasă a unei alte țări într-adevăr constituționale. Într-un cuvânt, i se părea că securitatea e încă de partea protectoratului chiar în mijlocul revoluționarilor din Europa și guvernarea sa arbitrară, capricioasă și corumpătoare se împăca mai bine cu prezența și sfaturile unui consul rus decât cu o Adunare liberală la Iași. Într-un cuvânt, el nu voia deloc să audă vorbindu-se de principiul național din cauza groazei pe care i-o pricinuia principiul democratic“³²

³¹ Vezi mai pe larg: Apostol Stan, *Revoluția română de la 1848*, București, 1992, p. 28-49.

³² *Români la 1859. Unirea Principatelor Române în conștiința europeană*. Texte străine, vol. II, București, 1984, p. 2. H. Desprez, *La Révolution dans l'Europe Orientale*, Paris, 1848.

Întrunirea boierilor liberali de la hotel Petersburg din 27 martie 1848 nu putea avea sorti de izbândă în prezența unui domn căruia îi repugna orice program de reforme, fie chiar și în limitele Regulamentului Organic. Acest program, care cuprindea 35 de puncte, nu cerea decât respectarea legilor și înlăturarea abuzurilor, neavând nimic subversiv, căci semnatarii nu se ridicau nici contra protectoratului rus, nici contra Regulamentului Organic. Un comitet din 16, ales de Adunare, se întrunește la 28 martie în casa lui Costache Sturdza. Este, apoi, prezentată o petiție ministrului de interne, plină de semnături. Domnul răspunde că acceptă aproape toate punctele, afară de dizolvarea Adunării Obștești și de înființarea unei gărzi civice. De altminteri, această din urmă revendicare, împreună cu cea referitoare la desființarea cenzurii erau singurele care depășeau limitele Regulamentului Organic. Așadar, cu aceste excepții, o mișcare prin excelență reformistă în cadrul sistemului regulamentar. Domnul se preface că primește celelalte 33 de cereri, dar pregătește reprimarea, care-i reușește: „Cererile de reformă, care mențineau Regulamentul Organic, îndepărtau mișcarea liberală și egalitară care nu se putea realiza decât prin răsturnarea legiului privilegiilor. Din acest punct de vedere părea stranie mișcarea moldovenească ce este cu toate acestea arătată ca făcută de fiii boierilor crescuți la Paris și de aceia dintre nobilime cari nu luaseră parte la ocârmuire. Dar caracterul blajin al răscoalei din Moldova, care o paralizează și o făcu să nu aibă răsunet în masele poporului, reiasă din toate documentele timpului, ca ceva mai presus de îndoială”³³.

Evident, din rândurile clasei dominante din Moldova nu se desprinsese încă cea grupare radicală, capabilă să militeze contra privilegiilor și deținerii monopolului puterii. Punctul fundamental care despărțea pe liberali de conservatori îl constituia problema țărănească, pe plan intern, și înlăturarea protectoratului rusesc și a Regulamentului Organic, ca statut internațional, pe plan extern. Fără aceste revendicări radicale, nu putea fi vorba de

³³ A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, vol. XII, p. 61-62

un program revoluționar, ci de unul reformist în cadrul vechiului regim. Abia programele ulterioare elaborate de liberalii moldoveni, în frunte cu M. Kogălniceanu, întrunesc aceste condiții esențiale spre a fi denumite revoluționare.

Deocamdată, în fața unei firave mișcări petiționare, Mihail Sturdza o reprimă cu ușurință, fără a recurge la sprijinul Rusiei, care se oferise în acest scop. Domnul, considerând petiția ca plină de duhul răzvrătirii, a arestat pe șefii mișcării. Ei au fost legați fedeleș, întemnițați și exilați. Cei care au putut să scape s-au salvat în Turcia și Austria. Patru zile după aceea, armata rusă trece Prutul și ocupă Moldova³⁴.

Mișcarea petiționară din Moldova eșuase datorită caracterului moderat, șovăielnic al programului și limitării la cadrul Regulamentului Organic, ceea ce o reducea la neputința de depășire măcar pe planul ideilor, ceea ce a lăsat masele perfect indiferente, căci nimic din programul de reforme nu le putea antrena în sprijinul autorilor lui. Așadar, între cauzele eșecului, moderatismul se situează în primul rând, căci fruntașii mișcării erau prea mult legați de trecut, deși îl criticau adeseori. Astfel, Vasile Alecsandri era un liberal, dorea binele claselor de jos, accepta tendința lor spre treptele superioare ale societății, dar nu prea mulți dintre cei domnici și nu toți deodată. Liberalii moldoveni nu erau radicali (roșii), precum cei mai înaintați dintre liberalii munteni: „La roșii Valahiei domina naționalismul, frazeologia, utopia revoluționară. Ei vor să aplice cu orice preț ce au văzut în străinătate. Prin acțiunea lor se deșteaptă un fel de oroare, de rușine chiar, pentru rămășițele trecutului (...). Tineretul luminat al Moldovei rămâne însă, prin atavism, din cauza păturii sociale căreia îi aparține, mai refractar la «noutăți» și la exagerări, decât «prăvăliași» (legiștii–*n. a.*) din Valahia cari urmaseră școala lui Lazăr”³⁵.

La fel ca V. Alecsandri, C. Negruzzi și Alecu Russo, care, deși criticau trecutul, nu-l renegau în întregime, gândeau toți fruntașii mișcării de la 1848. Din acest motiv, nu au recurs ei la

³⁴ Al. A. C. Sturdza, *Règne...*, p. 108; I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 636-637.

³⁵ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 636-640.

sprijinul claselor de jos: „Era logic ca asemenea oameni să devie, după ce constituția liberală s-a câștigat, nu reacționari, cum s-a zis, dar conservatori“.³⁶

După înăbușirea mișcării, domnul nu se decide nici acum pentru reforme, deși primește sfaturi bune în acest sens de la consulul Franței de la Iași. El se menține ca supus al Curții imperiale ruse și strâns atașat ideii de respect față de Regulamentul Organic. Pentru a potoli pomirile oligarhiei contra sa, el incită clasele de jos contra acesteia. Aristocrații acuzați cheamă pe cei de jos la egalitate în drepturi și la transformarea clăcașilor în proprietari, îndeosebi M. Kogălniceanu. Domnul înaintează o adresă către Sfatul Administrativ, la 26 iulie 1848, conținând 28 de puncte, referitoare la reforme administrative precum mai făcuse și în trecut. În toate acțiunile sale, M. Sturdza se sprijinea pe armatele ruse de ocupație. Curtea din Petersburg acordă un împrumut de 300 000 ruble de argint pentru întreținerea acestor trupe.³⁷

Din cauza moderatismului lor, moldovenii nu pun în cauză protectoratul rus și Regulamentul Organic, ci doar excesele domniei lui Mihail Sturdza. De aceasta profită cel vizat pentru a reprima mișcarea cu cruzime, deși frunțașii săi nu dăduseră nici un motiv domnului spre a-și intensifica prigonirile. De acum, frunțașii moldoveni doresc nu numai înlăturarea lui M. Sturdza, dar și a protectoratului rusesc, de care depindea. Când și-au dat seama că domnul era de rea-credință și foarte crud, ei își exprimă fâțiș dezideratele, însărcinând pe M. Kogălniceanu să le formuleze. El întocmește un proiect de Constituție, în care se preconizau: administrație internă independentă, vot universal prin lărgirea colegiilor electorale, inviolabilitatea deputaților, alegerea domnului pe 5 ani din toate clasele societății și limitarea prerogativelor sale, alegerea judecătorilor, deființarea rangurilor boierești, dezrobirea țăganilor, secularizarea averilor mănăstirești, împrumutarea țăranilor cu despăgubire. Proiectul este comentat de M. Kogălniceanu în: *Dorințele partidei naționale*

³⁶ *Ibidem*, p. 644.

³⁷ *Ibidem*, p. 655-656.

din Moldova. În luna mai 1848 apăruse broșura lui V. Alecsandri, intitulată: *În numele Moldovei, a omenirii și a lui Dumnezeu*, în care erau stigmatizate cu asprime atitudinea și caracterul domnului³⁸.

Noul program redactat de M. Kogălniceanu în 36 de puncte diferea radical de cel din 28 martie 1848. Astfel, pe lângă autonomia Moldovei, care implica abolirea protectoratului și a Regulamentului Organic, se menționau: desființarea privilegiilor și a monopolului puterii, printr-o adunare națională reprezentativă cu egalitate în fața legilor și garantarea libertăților individuale, desființarea clăcii și unirea Moldovei cu Țara Românească. Mihail Kogălniceanu este arestat, dar ecoul ideilor liberale rămâne. Programul și proiectul de constituție rămân ca documente esențiale ale liberalismului moldovenesc, dintotdeauna moderat.

Fără a schimba sistemul, M. Sturdza recurge la unele concesiuni. Astfel, permite reîntoarcerea unor fruntași în luna septembrie 1848, însă unii, precum: M. Kogălniceanu, Al. I. Cuza, C. Negri, V. Alecsandri, refuză și rămân în Bucovina, continuând să atace pe domn, până la Convenția de la Balta-Liman, când este înlăturat și pleacă la Viena³⁹.

În Țara Românească evenimentele din 1848 au luat cu totul alt curs, deși era tot atât de bine supravegheată. La 18 martie 1848, Reșid-Pașa se adresa lui Gh. Bibescu, atrăgându-i atenția asupra evoluției rapide a evenimentelor europene, care îngrijorau Sublima Poartă, solicitându-i luarea de măsuri. Pavel Kiseleff i se adresează în același scop, sugerând ce să întreprindă pentru a preveni orice efecte ale propagandei ungurești, considerată cea mai primejdioasă⁴⁰.

În luna aprilie 1848, Gh. Bibescu primise o petiție anonimă prin care se solicitau următoarele reforme: desființarea clăcii, emanciparea țăranilor și împrăștierea lor, desființarea rangurilor boierești, extinderea dreptului electoral la toți proprietarii

³⁸ *Ibidem*, p. 659-661; A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 62.

³⁹ *Ibidem*, p. 661-662.

⁴⁰ G. Bibesco, *Règne...*, vol. I, p. 319-320.

de pământ, fără deosebire de religie și naționalitate, la toți patenarii de clasa I și la profesiile liberale, deci un sufragiu universal, dreptul la petiție, reducerea numărului deputaților la 120, responsabilitatea miniștrilor și funcționarilor, publicarea dezbatărilor Adunării și suprimarea cenzurii, dări către stat numai adoptate de Adunare, inviolabilitatea domiciliului, înființarea juriului, inamovibilitatea judecătorească, neamestecul domnului la judecăți, autonomia comunală, înscrierea în bugetul statului a veniturilor comunităților religioase străine, înființarea unei gărzi naționale și a unei bănci naționale. În final, se denunțau domnului „lăcomia, neomenia și nestatornicia“ miniștrilor din lăuntru, de finanțe și de poliție⁴¹.

I. C. Filitti apreciază că programul de reforme și-ar fi aflat o unanimitate în cercurile conducătoare muntene, dacă n-ar fi existat protectoratul rusesc. Făceau excepție doar punctele referitoare la clăcași, care contraveneau intereselor stăpânilor de domenii. Comisarul rus A. O. Duhamel a venit la București în ziua de 30 aprilie 1843, primind cu răceală pe boieri și mitropolit. În timp ce domnul se sprijinea pe Rusia, Comitetul revoluționar din Țara Românească se sprijinea pe Turcia. Comisarul otoman a sosit la București abia la sfârșitul lunii mai. Partida națională îi înmânează un memoriu, care recunoștea așa-numitele capitulații, dorind să intereseze Poarta în desființarea protectoratului rusesc. Este drept că Rusia făcuse caz de aceste capitulații pentru a afirma autonomia Principatelor Române, dar, îndată ce reușește în scopul propus, o nesocotește. În memoriu se expuneau viciile regimului regulamentar: impozite numai pe clasele de jos, puterea monopolizată de un mic grup de privilegiați, imixtiunea Rusiei în afacerile interne; apoi se cerea ca adunarea să exprime fidel doleanțele și nevoile țării, libertatea presei, garda națională, egalitatea înaintea impozitului, eliberarea completă a țăranilor în schimbul unei despăgubiri drepte, responsabilitatea miniștrilor, desființarea rangurilor boierești, reducerea listei civile⁴².

⁴¹ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 419.

⁴² *Ibidem*, p. 419-421.

Pentru prima dată, clasa conducătoare din Principatele Române se scindează, vădind interese opuse. O parte, conservatorii, stă la originea partidului cu același nume, alta, cea a liberalilor, va întemeia partidul politic radical. Liberalismul își are originea în concepțiile lui Vasile Mălinescu, la 1804, sau ale lui Dinicu Golescu, în mișcarea cărvunarilor din 1822: „Partidul conservator se arată totodată gata a jertfi naționalismul său pe altarul intereselor de clasă. În această privire, el se întâlnea în năzuinți cu Rusia, care căuta a pune mâna pe viața românească, tocmai prin cultivarea clasei ei politice, boierimea, ceea ce consuna și cu întreg sistemul ocârmuirii rusești de atunci bazat pe privilegii, pe încătușarea libertății și a egalității, pe exploatarea celor mulți și săraci de cei puțini și bogăți. O legătură deci între ruși și clasa privilegiată din Țările Române era firească și necesară, și ea nu apărea nicăieri mai limpede și mai lămurită decât la revoluția de la 1848, în care tocmai ideile liberale și egalitare, reprezentate de partidul liberal, erau să-și arate jocul lor cel mai puternic. Partidul conservator dădea deci înapoi pe calea națională, pentru a-și apăra poziția lui privilegiată, pe când partidul liberal, pentru a-și realiza pe deplin programul, trebuia să devină apărătorul totodată și al libertății și al naționalității”⁴³.

Din prea marele lor interes de a fi strâns atașați Curtii imperiale ruse, care le asigura privilegiile și deținerea monopolului puterii, boierii conservatori devin, formal, în contradicție cu interesul național al emancipării de sub protectoratul Rusiei și abolirea vechiului regim. Chiar atunci când propun reforme vizând modernizarea, realizarea lor o leagă tot de Rusia, la care urmau să solicite împrumuturi pentru înființarea unei bănci naționale. În scopul urmărit, se preconiza ocuparea armată a Principatelor Române spre a le lega de Rusia. Așadar, o ocupație economică necesară pregătirii uneia politice. Adepții acestei soluții nu erau prea mulți, doar 10 boieri de rangul I, 30 din rangul II și 7 negustori⁴⁴.

⁴³ A. D. Xenopol, *Istoria romanilor*, vol. XII, p. 115-116.

⁴⁴ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 421-422.

Oricâte propuneri de reforme au făcut și vor mai face boierii conservatori, ele nu depășesc cadrul regimului politic, or tocmai el trebuia abolit, căci nu se preta la reforme de structură, ci numai la paliative. Prin urmare, pericolul pentru conducerea statului și interesele Rusiei nu putea veni de la ei, ci de la gruparea progresistă, liberală, influențată puternic de radicalii munteni. Această grupare reușește o temeinică organizare, la 10/22 mai 1848 înființând chiar un Comitet revoluționar cu o Comisie executivă alcătuită din N. Bălcescu, Al. G. Golescu-Negru și Ion Ghica, ultimul desemnat agent confidențial la Constantinopol. Comitetul revoluționar conduce și orientează toate acțiunile pregătitoare ale revoluției care se declanșează și iese victorioasă timp de trei luni în Țara Românească⁴⁵.

Au loc două scindări ale clasei dominante: prima în progresiști și reacționari, a doua, în rândurile Partidei naționale, în liberali și conservatori. Centrul românismului este acum la București, unde se plămădește viitorul României, prin voința dâră a radicalismului muntean de a aboli protectoratul rusesc și a redobândi autonomia deplină în perspectiva obținerii independenței. H. Desprez aprecia, chiar atunci, în 1848, într-un studiu al său despre Moldo-Valahia și mișcarea românească, rezultatele proliferării ideii românismului. Aflat între patriotismul latin și aversiunea greco-rusă, românismul prinde temeii, dominând nu numai în Moldo-Valahia, dar în Bucovina, Ungaria răsăriteană, Transilvania, Basarabia: „Întreaga Românie este deci fidelă acestei credințe de neam, care face din toți românii un singur popor și care, dându-i tinerețe și viață, îi făgăduiește totodată unitatea politică”⁴⁶. După reprimarea mișcării petiționare de la Iași și ocupația armată a Moldovei, centrul românismului se stabilește la București. Comitetul revoluționar alcătuiește un program revoluționar, care preconizează reforme structurale, depășind cadrul Regulamentului Organic, fiind chiar îndreptate contra lui, precum: autonomie, desființarea privilegiilor,

⁴⁵ Anastasie Iordache, *Goleștii. Locul și rolul lor în istoria României*, București, 1979, p. 75-78.

⁴⁶ 1848 la Români, vol. I, p. 336.

guvernare modernă, egalitate în fața legilor, adunare reprezentativă, înarmarea tuturor cetățenilor, alegerea domnului, desființarea rangurilor boierești, restabilirea învățământului superior românesc, introducerea alfabetului latin, emanciparea țiganilor, desființarea pedepsei cu moartea, emanciparea israeliților, îmbunătățirea soartei țăranilor prin emanciparea și împrumutarea clăcașilor. Aceste cereri erau sprijinite chiar și de o parte din revoluționarii proveniți din marea boierime, nu numai cei din rangurile II și III și din popor, precum frații Golescu, frații Crețulescu, Gr. Grădișteanu, I. Filipescu, Ion Voinescu II și C. A. Rosetti: „Capii revoluției căutau prin toate mijloacele să deștepte în masele cele adânci ale poporului interesul pentru propria lui stare, să-l scoată din apatia seculară în care zăcea, întrucât ea se adresa la izvorul cel mai puternic al tuturor mișcărilor omenesti, simțământul păstrării individuale. De aceea, și întâlnim, în numeroasele acte ale timpului, foarte multe alipiri de grupe de cetățeni către mișcarea revoluționară”⁴⁷.

Istoricul francez Marcel Emerit apreciază că în Țara Românească a avut loc o revoluție lamartiniană, prin tinerii entuziasmați de ideile revoluției franceze. Ei vorbeau un limbaj pe care țăranii nu-l puteau înțelege, dar de care boierii cultivați se speriau: „Principiile lamartiniene sunt o sămânță delicată care cade aici pe un teren nedestelenit și pe care cel mai mic suflu de crivăț îl va scormoni fără dificultate până la Dunăre”. Spre deosebire de moldoveni, muntenii reușesc să declanșeze revoluția. Din proclamația de la Islaz, citită la 9 iunie 1848 de către I. H. Rădulescu, țăranii nu prea înțelegeau mare lucru: „Limbajul abstract al oamenilor de la 1848, care era adesea o franceză abia românizată (...), nu era încă familiar urechilor țăranilor”, care aclamă Guvernul provizoriu, el fiind singura forță reală pe care se putea sprijini noul regim. Ei voiau pământ și nimic mai mult, dar prin reforma agrară Guvernul provizoriu își înstrăina boierimea, singura clasă instruită capabilă să-i ofere administratori, diplomați etc. Republicanii se văd dintr-o dată în

⁴⁷ A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 73.

față cu problema agrară, fără a-și fi dat seama că pericolele încumbă rezolvarea ei. Proprietarii îi acuză de comunism după proclamația Guvernului provizoriu adresată lor. Cele trei documente: proclamația de la Islaz, proclamația către proprietari și proclamația către săteni exprimau sentimente foarte generoase, iar tonul lor era de o moderație extremă⁴⁸.

Un alt francez, publicistul H. Desprez, considera cauza românească justă, întemeiată pe idealurile de dreptate și libertate. Pe lângă scopul grandios al unității naționale, care constituia „secretul viitorului“, conducătorii revoluției muntene „nu prezentau decât pretenții foarte simple și foarte constituționale și nu voiau să recurgă la forță înainte de a fi epuizat toate mijloacele legale. Dacă conducătorii supremi și pe viață, dacă domnitorii sau principii acceptau un program liberal și consimțeau să facă unele concesii echitabile, nu aveau de ce să se teamă: creditul public îi menținea și le întărea pozițiile pe tron; dar pentru a merita acest credit, ei trebuiau – în loc să rămână, ca în trecut, plecați timid sub influența protectoratului – să ia față de Rusia o atitudine liberală și națională în același timp“⁴⁹.

Proclamația de la Islaz constituia „strigătul libertății“ și „nu al luptei“, deci al înfrățirii claselor sociale. Astfel „nu se cuvine a pierde pe cei mai mulți pentru cei mai puțini, căci este nedrept; nu se cuvine iarăși a pierde pe cei mai puțini pentru cei mai mulți, căci este silnic“. Românii se ridică împotriva celor care le vor răul și nu „spre a se lupta o clasă asupra alteia“, nici „spre a rupe legăturile sale de relații din afară“. În acest scop, tot românul este chemat să participe la înfăptuirea suveranității poporului și a libertății. Așadar, ridicarea pentru binele tuturor. Nici în afară poporul român nu supără pe nimeni, câtă vreme îi sunt respectate drepturile sale prevăzute în tratatele dintre Rusia și Turcia. Poporul român vrea să-și păstreze autonomia sub suzeranitatea Porții, respingând cu hotărâre Regulamentul Organic potrivit drepturilor sale la autonomie. Dreptatea

⁴⁸ Marcel Emerit, *Les paysans.*, p. 297-305.

⁴⁹ *Românii la 1859*, vol. II, p. 2.

deopotrivă pentru toți, dar mai ales pentru cei săraci și neajutorați va fi lărgită prin desființarea clăcii și dependenței țăranilor cu despăgubire. Domnul va fi ales pe timp de 5 ani, împreună cu o adunare reprezentativă⁵⁰.

Proclamația avea un evident caracter moderat, pentru a se evita anarhia și vărsarea de sânge. Revoluționarii concepeau o bună rânduială în interior, pentru a putea rezista presiunilor externe. Se protesta, anticipat, contra oricărei invazii din afară, la nevoie „o nație de 8 milioane va ști să-și apere pământul cu prețul vieții“. S-a proclamat un Guvern provizoriu, care transmite domnului textul proclamației și invitația de a se situa în fruntea mișcării pentru a nu degenera în anarhie și de a semna Constituția. După ce Gh. Bibescu va accepta cererile, guvernul va înceta să conducă⁵¹.

Gheorghe Bibescu nu era însă omul rezoluțiilor ferme nici măcar în calitatea lui de reprezentant al forțelor conservatoare. Din acest punct de vedere, nu se putea compara cu M. Sturdza, un domn foarte prudent. „Înzestrat cu spirit rafinat, plin de finețe și eleganță, – scria H. Desprez –, Bibescu dădea la iveală mai puține vicii decât defecte; și printre aceste defecte nu avea decât pe acela al unui spirit înflăcărat, mobil și vanitos. Nu era un despot avar, era un erou de roman cavaleresc și un risipitor (...). Țintă a atacurilor pătimase ale fanarioților, ca și ale partidului liberal mult mai meritate, el plutea nehotărât, șovăind între capriciile protectoratului și exigențele partidului național. Român, poate ca nimeni altul, prin intenții, dar rus prin slăbiciune, prin teamă, prin neputință, ar fi fost mândru să joace rolul principelui național și al principelui liberal și să se mulțumească să viseze la aceasta fără să treacă la acțiune“⁵².

Incapabil funciar de a recepta noul, Gh. Bibescu semnează Constituția și abdică la 14 iunie 1848, plecând din țară. Constituția nu era altceva decât proclamația de la Islaz, cu cele

⁵⁰ Paul Cornea, Mihai Zamfir, *Gândirea românească...*, vol. I, p. 49-55; C. Filitt, *op. cit.*, p. 423-425.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *România la 1859*. vol. II, p. 2.

22 articole ale sale, întrucât convocarea unei Constituante nu a mai fost posibilă, căci nu s-au putut organiza alegeri. În această Constituție puterile statului sunt preconizate în formule prea generale pentru a putea permite desprinderea clară a trăsăturilor noului sistem de guvernare. În mod cert, se preconiza un regim democratic decurgând din principiile clar afirmate: suveranitatea poporului și reprezentanța națională. Pe cât se poate deduce, alegerea domnului urma a se face de către Adunarea Generală, față de care trebuia să răspundă pentru actele sale. Este mai degrabă un sistem de guvernare apropiat de cel preconizat de Constituția franceză din 1793 decât de cel inaugurat de Constituțiile din 1814 și 1830. Sursa de inspirație a Proclamației de la Islaz este *Declarația-preambul a Constituției franceze din 1793* și nu *Declarația drepturilor omului și cetățeanului din 1789*. Prevederea alegerii domnului pe timp de 5 ani, desigur, e inspirată din articolul 30 al Declarației franceze din 1793, potrivit căreia „funcțiile publice sunt prin esența lor temporare”. La fel, libertatea comerțului. Similitudini există între cele două documente și în privința emancipării clăcașilor și dezrobirii țăganilor, adaptată la specificul românesc⁵³.

Fără amestecul Rusiei, succesul revoluției ar fi fost asigurat de la început, fără anarhie și fără vărsare de sânge, pe baza unei Constituții democratice, cu consimțământul domnului și fără o rezistență prea mare din partea fostei oligarhii: „Rezultatele revoluției au fost întâmpinate favorabil de toate clasele sociale de la domn și boierimea cea mare – reprezentată de C. Cantacuzino, care-l felicită pe Bălcescu «pentru izbânda ce a dobândit ticăloasa noastră țară» – până la sătean”⁵⁴. Însă, sesizând lipsa de decizie a puterilor occidentale, Rusia înaintază, mai întâi timid, apoi treptat cu îndrăzneală până la brutalitate. Pentru a-și explica gestul, ea recurge la manifestul din 19 iulie 1848, care argumenta necesitatea înăbușirii revoluției române, întrucât Turcia nu avea vreo aversiune față de români iar revoluția lor era îndreptată contra protectoratului rusesc. Țarul

⁵³ Tudor Drăganu, *op. cit.*, p. 81-85.

⁵⁴ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 429

era conștient de răsunetul pe care-l va avea intervenția sa în Principate. Se încearcă modificarea Constituției. Guvernul provizoriu respinge categoric manifestul țarului, care nu avea alt drept decât de garanție a bunei funcționări a relațiilor speciale cu Poarta, adică înlăturarea abuzurilor. Or, românii nu erau lezați în drepturile lor de Turcia, ci de Rusia. De aceea, ei nici nu intenționau în vreun fel să recurgă la sprijinul țarului Rusiei. Protectoratul constituia impedimentul principal în calea afirmării drepturilor lor. Regulamentul Organic devenise un obstacol în acest sens, prin introducerea articolului adițional.

De altminteri, cancelarul Nesselrode calificase revoluția ca fiind „opera unei minorități turbulente, ale cărei idei de guvernare nu sunt decât un plagiat împrumutat de la propaganda democratică și socială a Europei”⁵⁵. Pavel Kiseleff scrisese din Galați, la 8 iulie 1848, lui Gh. Bibescu, că țarul lăsase sultanului sarcina de a restabili ordinea în Valahia: „Majestatea Sa Împăratul a fost foarte indispus contra ingraturii valahilor, contra lipsei de considerație pe care au arătat-o îndemnurilor noastre. Trupele noastre n-au ocupat Moldova decât în unicul scop de a împiedica o explozie asemănătoare celei din București, reîntorcându-se în Rusia de îndată ce vor fi înlocuite de trupele turcești”⁵⁶.

În vâltoarea evenimentelor, conducătorii revoluției comiseseră și greșeli, îndeosebi în problema țărănească. Din Buzău, la 22 iunie 1848, N. Bălcescu atrăgea atenția lui Al. G. Golescu-Negru că țărănimea ar trebui măcar eliberată de clacă. Izbânda revoluției a folosit adversarilor politici, care au organizat deja comploturi⁵⁷. De altfel, mai târziu, N. Bălcescu va scrie că revoluția de la 1848, în întregime, se reflectă în articolul 13. În toate celelalte privințe, reproduce programul de la 1821. Împroprietărirea țăranilor era dreaptă, utilă și posibilă prin răscumpărarea clăcii⁵⁸.

⁵⁵ Al. A. C. Sturdza, *op. cit.*, p. 104.

⁵⁶ G. Bibescu, *op. cit.*, vol. I, p. 327-328.

⁵⁷ Paul Cornea, Mihai Zamfir, *op. cit.*, vol. II, p. 336.

⁵⁸ N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, ed. G. Zane, Elena Zane, București, 1982, p. 76-90

Guvernul provizoriu încercase rezolvarea mai multor probleme, dar timpul se scurgea în defavoarea sa. Un decret pentru convocarea Constituanței fusese dat la 14 iulie 1848, cuprinzând 250 de deputați, urmând a fi deschisă la 25 august. La 1 august a fost ales Comitetul Central de pregătire a Constituanței de către Clubul Regenerației. La 3 august, Locotenența domnească a dat decretul pentru înființarea Comisiilor referitoare la organizarea statului: elaborarea Constituției, organizarea judecătorească, organizarea puterii armate, comisiile administrativă, financiară, pentru școli, lucrări publice, agricultură, industrie și comerț⁵⁹. Anterior se decretase: înființarea unei gărzi mobile, dezrobirea țăganilor, instituirea Comisiei de împrumut, trimiterea în țară a unui corp de comisari de propagandă⁶⁰.

Vechiul regim avea sprijin intern și extern, încât actele Guvernului provizoriu, apoi ale Locotenenței domnești sunt zădărnice prin solidarizarea reacțiunii interne cu cea externă. Ambasadorul Rusiei la Paris trimitea, la 31 iulie/12 august 1848, o adresă Ministerului de Externe al Franței, însoțită de o notă circulară a guvernului rus, din 19/3 iulie 1848, în care denunța intenția românilor de a se constitui într-un stat independent, fără vreo legătură cu Rusia sau Turcia, care nu pot admite să renunțe la drepturile lor asupra celor două Principate, denumite provincii, în mod intenționat. Așadar, era clară conturarea unui pericol ce decurge din înființarea unui Regat daco-român care să cuprindă Moldova, Bucovina, Țara Românească, Transilvania și Basarabia, cu tendința de a se desprinde de Imperiul otoman, a cărui integritate este o condiție esențială pentru menținerea păcii generale. Ca atare, intervenția armată rusă este întru totul legitimă, în conformitate cu prevederile tratatelor ruso-turce⁶¹. Despre planurile unității dacice raportau și consulii Austriei la București⁶².

⁵⁹ *1848 la români*, vol. II, p. 770-778.

⁶⁰ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, București, 1902, p. 615-647.

⁶¹ *Românii la 1859*, vol. I, p. 14-17.

⁶² *Ibidem*, p. 9-10, 18-20.

Toate puterile absolutiste din centrul și estul Europei își îndreptau atenția asupra tendințelor spre unitate națională ale românilor, fiind neliniștite de radicalismul aspirațiilor democratice. Desigur, o solidaritate națională a tuturor românilor în asemenea aprige împrejurări istorice era de domeniul evidenței, dar nici tendințele spre unitate, nici aspirațiile democratice nu erau agreate de suveranii absoluțiști⁶³. Rusia, esențialmente o despotie orientală, este prima interesată în înăbușirea revoluției române. O face prin intermediul Turciei, care trimite pe Fuad Pașa să îndeplinească odiosul plan. Chiar dacă n-ar fi existat intervenția armată străină, numai problema socială singură ar fi fost de ajuns să facă să eșueze această încercare de republică democratică din Țara Românească: „Nici țăranii, nici proprietarii, nici șefii guvernului n-aveau o concepție precisă asupra organizării noului regim social. Nimeni nu știa să găsească o bază de discuție“. Evident, nu se poate reproșa guvernului provizoriu, date fiind condițiile existente, că n-a știut să concilieze proprietarii cu țăranii, dar i se poate face un mare reproș de a fi făcut promisiuni irealizabile și de a fi adresat și unora și altora proclamații lipsite de coerență: „A lipsit oamenii politici de la 1848, dintre care unii aveau talent și au știut să dobândească prin urmare calități de om de stat, o cunoaștere suficientă a țării lor și a delicatei probleme sociale⁶⁴“.

Revoluția de la 1848 n-a fost zadarnică, promovând numeroase idei, luminând poporul să-și vadă mai bine interesele sale. Cuvintele *Libertate* și *Democrație* au persistat multă vreme. Pentru prima dată în istoria lor, românii avuseseră posibilitatea unei guvernări democratice, timp de trei luni, semirepublicană, creatoare de noi valori spirituale și instituții moderne. Victoria, fie și temporară a revoluției, evidenția inepuizabila energie a liberalismului radical, în frunte cu frații Brătianu și C. A. Rosetti, inițiatorii și înfăptuitorii unui partid și ai unor instituții menite a fundamenta statul național român modern independent și unitar.

⁶³ Vezi: Apostol Stan, *Revoluția română de la 1848. Solidaritate și Unitate națională*, București, 1987, 448 pagini.

⁶⁴ Marcel Emerit, *op. cit.*, p. 320-321

Capitolul VI

TENDINȚE DE RESTAURAȚIE POSTREVOLUȚIONARĂ ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ

Barbu Știrbei, un promotor al modernizării, prin îndepărtarea de Europa

Revoluția română de la 1848, deși fusese înăbușită, consecințele sale sunt benefice și de lungă durată, prin promovarea principiilor democratice de dreptate, fraternitate și egalitate. În lumea românească își făcuse apariția radicalismul liberal sub egida fraților Brătianu și C. A. Rosetti, republican și aprig militant pentru desființarea privilegiilor și monopolului puterii, pentru abolirea protectoratului rusesc. De aceea, Rusia uneltise atât de mult la Poartă spre a determina intervenția armată. Este stigmatizat cu furie radicalismul contra căruia se ridică reacțiunea internă care sprijină intențiile răuvoitoare ale Curții imperiale ruse. Îndeosebi frații Brătianu și C. A. Rosetti atrag atenția reacțiunii prin măsurile întreprinse menite a atașa mulțimea de partea revoluției. Consecințele sunt semnificative: se ard Regulamentul Organic și Arhondologia de către mulțimea adunată în Capitală, înainte de înăbușirea revoluției. Radicalii preconizaseră o Confederație de republici naționale europene: „Spiritul lor era idealist, liric, romantic; se adânceau în vise; zburau din răspuțeri spre viitor. Tonul lor pare emfatic, declamatoriu. Sub vorbe, ardeau adeseori pasiuni sincere. Niciodată, de la un capăt al Europei la altul, nu izbucnise un avânt mai universal al sufletelor și inimilor. Spiritul de la 1848 e umanitar, fraternitar, egalitar. Omul crede în perfectibilitatea neamului omenesc. Optimism, încredere în eficacitatea acțiunii și dor de a lucra pen-

tru omenirea întreagă. Încredere în influența magică a cuvintelor, în putința de a concilia interesele tuturor statelor, de a ajunge la colaborarea tuturor cetățenilor lumii: solidaritate, alt cuvânt născut atunci ca și cel umanitar. Se nasc asociațiuni frățești și chiar o asociațiune frățească și solidară a tuturor asociațiunilor. Se visează asociațiunea tuturor claselor¹.

A. D. Xenopol stabilește trei consecințe durabile ale revoluției de la 1848, ca idei fundamentale: ideea unirii românilor, relațiile dintre clăcași și boieri, cunoașterea doleanțelor românilor de către Europa. Unirea tuturor românilor era iluzorie, în acel moment istoric, cea mai apropiată de punerea în aplicare fiind unirea Moldovei cu Țara Românească. Problema agrară va evolua în sensul desființării servituțiilor feudale și așezării pe temelii moderne a relațiilor agrare. Deocamdată, până la instaurarea dreptului de proprietate modern, se cerea libertatea învoielilor agricole. La 1848, Comisia proprietății nu dusese la vreun rezultat. Cât privește propaganda despre doleanțele românilor, ea s-a efectuat în presă, cărți, broșuri în Europa occidentală, dar mai ales în Franța, în tot timpul emigrației, apoi al luptei pentru unirea Principatelor².

Îndată după înăbușirea revoluției, Gh. Bibescu nu se mai putea reîntoarce pe tron căci displăcea Rusiei. Țarul luase cunoștință de scrisoarea fostului domn trimisă din Moldova la 4 octombrie 1848. El scria că adversarii săi au influențat opinia țarului în privința sa. Curtea imperială rusă era însă în mod evident dezamăgită pentru lipsa de eficiență a actelor administrației lui Gh. Bibescu, care n-a putut opri declanșarea revoluției³.

În consecință, este numit caimacam boierul ultraconservator C. Cantacuzino care colaborează la toate actele menite a restaura vechiul regim, prin anularea cuceririlor revoluției. Un singur lucru a subzistat, sentimentul național pe care radicalii l-au făcut simțit în inimile și sufletele tinerei generații. O intensă propa-

¹ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 440-441.

² A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 98-114.

³ G. Bibesco, *op. cit.*, vol. I, p. 328-329. Conte Nesselrode către Gh. Bibesco, Petersburg, 17 decembrie 1848.

gandă se face în Occident ideilor de progres, emancipare politică și unitate națională românească. Astfel, A. G. Golescu elaborează, în limba franceză, un memoriu statistic asupra Principatelor Moldovei și Țării Românești. În total, românii din Austria însumau 3 871 000, dintre care 1 486 000 în Transilvania, 300 000 în Bucovina, 2 085 000 în Banat și Ungaria. În Basarabia anexată de Rusia erau 896 000 de români, iar în Principatele vasale Turciei 4 000 000, dintre care 2 500 000 în Țara Românească și 1 500 000 în Moldova. În total: 8 767 000 români. După indicarea datelor statistice, se prezentau bogățiile naturale, forța armată, producția anuală, bugetul, cu intenția de a interesa puterile occidentale în colaborarea economică și în sprijinul unirii și independenței lor⁴.

O broșură era publicată la Viena, în același an, 1849, dedicată membrilor Societății industriale din Austria de jos, în mod vădit pentru a-i interesa în comerțul cu Principatele Române, indicând, la fel ca Al. G. Golescu, numărul locuitorilor, sursele de bogăție, trăsăturile poporului român, statutul internațional și regimul politic, posibilitățile de comerț⁵.

Brutal și cu intenții de durabilitate este restabilit regimul regulamentar. O restaurație întrunește, astfel, toate caracteristicile terorii generalizate, semnificând triumful reacțiunii. Cum administrația Țării Românești nu putea rămâne sub semnul provizoratului, Rusia și Turcia încheie Convenția de la Balta-Liman din 1 mai 1849, prin care se consacra înăbușirea revoluției și restabilirea Regulamentului Organic, desființarea Adunărilor Obștești și înlocuirea lor cu Divanuri ad-hoc restrânse la nivelul marii boierimi, numirea domnitorilor pe timp de 7 ani. În Țara Românească a fost numit Barbu Știrbei, iar în Moldova Grigore Al. Ghica. Între cei doi domni, Nicolae Iorga constată deosebiri ca între oameni din două generații, deși aveau cam aceeași vârstă. Barbu Știrbei n-avea sentimente de „apostat“, însă era cât se poate de corect, pretinzând să i se plătească

⁴ *1848 la români*. vol. II, p. 1119-1127.

⁵ J. B. Hertz, *La Moldavie et la Valachie dans leurs relations diplomatiques et commerciales avec l'Autriche*, Vienne, 1849.

lista civilă până la ultimul ban, el însuși nerămânând dator cu nimic la cineva. El ținea mult la putere, convins că o folosește mai bine decât alții. Utiliza măsuri aspre până la cruzime, datorită unor principii de guvernare rămase de neclintit: „El era un fiu de boier crescut în Franța Restaurației, ocrotit apoi de Chiselev. Trei împrejurări care explică îndeajuns spiritul său conservator fără șovăire, cultul său pentru ordine, pentru disciplină, pentru orânduială neclintită în toate lucrurile; adevărata groază pe care o avea față de orice însemna sau amintea revoluția. Nu era, desigur, mai puțin patriot decât alții, – măcar pentru munca pe care o cheltuisese pentru țara sa –, dar se temea de vorbele mari așa de mult, încât nu zicea decât «limba valahă», «limba moldovenească», văzând în cuvântul «român, românesc» un fel de steag tricolor al anarhiei. Gândul lui mergea până la Unirea Principatelor (...), dar pentru ca să ajungă acolo el știa o singură cale: a stabilității roditoare, a siguranței statornice în toate. Deosebirea între el și între revoluționarii pe care nu i-a iertat niciodată, poate, era aceea că lui i se părea mai grabnică întemeierea dinlăuntru, decât liberarea de legăturile cu străinul, pe când ceilalți înțelegeau să înceapă cu aceasta, nefiind timp de așteptat între fălcile deschise”⁶.

Născut în 1795, Barbu Știrbei era fiu al marelui boier Dimitrie Bibescu, urmaș al unei familii de boiernași olteni, și al Ecaterinei Constantin Văcărescu, înfiată de marele vornic Barbu Știrbei, și el căsătorit cu o Văcărescu. Neavând copii, lasă averea și numele lui Barbu Bibescu, cel mai în vârstă fiu al lui Dimitrie Bibescu. Împreună cu fratele său Gheorghe, Barbu Știrbei urmează cursurile unui Colegiu în Franța, primind atestatul pentru filosofie la 17 noiembrie 1819: „Cam tot pe atunci, el făcuse să fie primit în loja francmasonică din Paris. Se întoarce în țară în 1826“. Ocupă diverse ranguri și funcții, dintre care cele mai însemnate sunt cele de ministru, în repetate rânduri, sub toate domniile de după 1822. Utilizat intens la elaborarea Regulamentului Organic și la aplicarea și menținerea lui, Barbu

⁶ N. Iorga, *Correspondența lui Știrbei-Vodă* publicată de..., vol. I, *Correspondența politică*, București, 1904, p. VIII-IX.

Știrbei este numit, la momentul oportun, domn al Țării Românești, pentru a împlini scopul restaurației sub îndemnul și egida Rusiei⁷.

Știrea numirii sale sosea la București în ziua de 11 iunie 1849. El trebuia să urmeze în Principat regimul Regulamentului Organic, împovărat de prescripțiile Convenției de la Balta-Liman. Așadar, el avea de păzit „cu scumpătate și cu desăvârșire Constituția lui Chiselev și a lui Dașcov“, fiind îndeaproape supravegheat de comisarul extraordinar al Rusiei, încă „mai puternic, mai poruncitor și mai gata spre ofense și constrângeri decât chiar consulul de până atunci“ și de către comisarul extraordinar al Porții „deprins a vedea în Țara Românească o provincie și în acela căruia i se mai zicea, din respect pentru datină: Voevod și Domn, un simplu guvernator“. Pentru a face față unei eventuale invazii dinspre nordul Carpaților și pentru a anihila tendințele revoluționare, Țara Românească trebuie să întrețină o armată de ocupație de 50-60 000 de oameni: „Divanurile de mai înainte trebuiau înlocuite prin adunări ale clerului înalt și boierilor celor mari, mai nesupuși, mai cerbicoși și cârcotași. În aceste condiții, domnul muntean trebuia «să se grăbească a dobândi crescândeale dovezi ale împărăteștii bunăvoințe pentru bunele slujbe și lăudatele silințe»“⁸.

Barbu Știrbei se dovedea, pentru Rusia, omul potrivit la locul potrivit, adică un om energic, fără scrupule în prigonirea și exilarea revoluționarilor. El era adeptul unor reforme, dar nu prin metode radicale, care să atingă bazele regimului absolutist, așa cum preconizau revoluționarii. Antiliberal și ultraconservator, noul domn va colabora din convingere la restaurația vechiului regim. El elogiază numai reformele lui P. Kiseleff, al cărui vrednic urmaș se considera. Pentru el, Regulamentul Organic cuprindea tot ce merita mai bun poporul român. De aceea, în timpul revoluției de la 1848, el n-a avut nici un rol, privind-o cu neîncredere și indiferență. El nu a râvnit funcția de caimacam,

⁷ N. Iorga, *Viața și domnia lui Barbu Dimitrie Știrbei, domn al Țării Românești (1849-1856)*, Vălenii de Munte, 1910, p. 9-23.

⁸ *Ibidem*, p. 3-4.

dar la cea de domn s-a prezentat candidat, înlăturând pe C. Cantacuzino și pe Ghiculești. A fost impus de ruși, căci fusese un fidel colaborator al lui Pavel Kiseleff⁹.

Prin încredințarea tronului lui Barbu Știrbei, opoziția munteană va fi redusă la neputință. Ea nu va avea posibilitatea de acțiune în țară, din cauza asprei cenzuri, care interzicea intrarea presei străine. La 24 august 1849, domnul dă o proclamație, în care menționa măsurile întreprinse pentru pocăința celor „rătăciți“, fiind decis acum să treacă la represiuni. A alcătuit un guvern numai din rude și prieteni¹⁰.

Revizia Regulamentului Organic are loc atât la București, cât și la Iași de către o Comisie alcătuită din 7 membri, aprobată de către cei doi comisari imperiali, rus și turc. Cel turc, Fuad Efendi, este foarte descurajat. El mărturisise consulului francez, E. Poujade, că venise în Principatele Române cu speranța de a face bine, însă fusese prea optimist. Boierii se plâng că vor fi deposedați de privilegiile lor, protestând de a fi impuși la sarcini către țară sau de a ameliora soarta țăranilor. Puțin câte puțin și-au schimbat limbajul, însă, simțindu-se sprijiniți de ruși, își apără cu tenacitate privilegiile. La rândul lor, rușii se opun oricărui schimbări favorabile dezvoltării morale și buneii stări a Principatelor Române, atribuind Porții intenția unor modificări¹¹.

Administrația Țării Românești este îndeaproape supravegheată de la St. Petersburg. Asifel, cancelarul Nesselrode se adresa consulului general rus la București, K. de Kotzebue, la 3 ianuarie 1850, atrăgând atenția asupra uneltirilor revoluționare în Principatele Române. Din surse pariziene, deținea informații că agitatorii revoluționari italieni refugiați în Corfu încearcă să pătrundă în Principatele Române în scopul de a organiza o mișcare insurecțională. Ei au legături cu revoluționarii din alte țări. Ca atare, solicită lui Kotzebue să atragă atenția celor doi domni

⁹ *Ibidem*, p. 23-32.

¹⁰ *Ibidem*, p. 49-51.

¹¹ N. Iorga, *Mărturii istorice privitoare la viața și domnia lui Știrbei-Vodă (Ca urmare la Corespondența lui Știrbei Vodă. I)*. București, 1905, p. 40, E. Poujade către A. de Tocqueville, București, 18 septembrie 1849.

de a întreprinde măsurile necesare pentru a supraveghea demersurile periculoase ale acestor revoluționari, care vor să intre pe teritoriul nord-dunărean și pe care, eventual, să-i aresteze¹².

În pofida tuturor măsurilor întreprinse, între care interzicerea intrării presei străine, se excepta cea din Transilvania și Moldova. La București rămăseseră tipografia, biblioteca lui I.H. Rădulescu. Idealul național românesc al unirii într-un singur stat rămâne statomnic în cugetele și acțiunile românilor. Într-un memoriu al „partidei valahe“ din 1850, se menționa idealul unirii tuturor românilor într-un stat denumit: Daco-România. Această partidă, deși lipsită de organizare internă, reprezentând un mic număr de români, este împărțită în două: una la Paris, zisă democratică, sub conducerea lui I. H. Rădulescu, alta la Constantinopol, zisă aristocratică, sub conducerea lui Ion Ghica. Această din urmă grupare este foarte activă, deși dispune de puține fonduri, are corespondenți devotați în diverse părți ale Europei, care trimit rapoarte lui Ion Ghica, de la care primeau instrucțiuni¹³.

Românii răspândiți în Europa au constituit o asociație la Paris, care propaga ridicarea tuturor românilor, inclusiv a celor din Austria, contra guvernelor existente. De la Paris a ajuns la Viena un manifest, intitulat: „România viitoare. Dreptate, Frăție Unitate“. El a fost expediat prin poștă unor români din Ungaria și Transilvania. În instrucțiunile adresate comandantului Voivodinei sârbești și Banatului Timișan, din Viena, la 15/27 decembrie 1850, se solicita luarea de măsuri pentru preîntâmpinarea unor acțiuni revoluționare¹⁴.

Locțiitorul guvernatorului militar și civil al Transilvaniei se adresa ministrului de interne al Austriei, Al. Bach, la 12/24 martie 1850, semnalând nemulțumiri ale românilor și colaborarea cu cei din Principate pentru România Mare. Dacă s-ar retrage tru-

¹² N. Iorga, *Corespondența lui Știrbei Vodă*, vol. I, p. 369-372.

¹³ *Românii la 1859*, vol. I, p. 23-24.

¹⁴ *Ibidem*, p. 21-23.

pele de ocupație din aceste Principate, legăturile dintre români s-ar putea intensifica și ar prinde contur mai clar¹⁵.

Excesiv în măsurile de supraveghere și reprimare a oricărei manifestări opoziționiste regimului regulamentar recent restaurat, Barbu Știrbei dovedește disponibilități pentru reforme, care să nu atingă bazele acestui regim. La 13/25 aprilie 1850, el informa pe ambasadorul Rusiei la Constantinopol, V. P. Titov, că înmânase generalului Al. O. Duhamel un proiect al Comitetului de revizie. S-a acordat libertate de deplasare țăranilor, obligațiile lor fiind micșorate. O altă problemă care-l preocupă este organizarea armatei spre a garanta ordinea interioară. De asemenea, instrucțiunea publică se afla în centrul preocupărilor, impunându-se o reformă radicală a vechiului sistem: „Instrucțiunea nu trebuie considerată ca un scop, ci ca un mijloc; și acest mijloc nu este bun decât atunci când omul este capabil să îndeplinească un serviciu special și util societății căreia îi aparține și în care este chemat să trăiască“. Învățământul trebuie adaptat la nevoile populației și nu la interesele meschine ale câtorva familii privilegiate. Ca atare, este necesar să fie național, să satisfacă nevoile diverselor clase și să păstreze culoarea locală. Astfel că învățământul primar se va face numai în limba română, cel din colegii în latină și română, limbile germană și franceză fiind predate în anul III¹⁶.

Barbu Știrbei este preocupat de ameliorarea legăturilor cu Moldova și Serbia. La 1 august 1849 scria lui Gr. Al. Ghica asupra neregularității comunicațiilor poștale dintre cele două Principate. Ca atare, îl ruga să dea cuvenitele ordine Ministerului de Interne al Moldovei, așa cum procedase el cu cel al Țării Românești, pentru ca o înțelegere să aibă loc între autoritățile limitrofe în scopul stabilirii unui serviciu regulat al poștelor între București și Iași. Barbu Știrbei menționa că va da aceleași ordine pentru a reglementa transportul de scrisori între Belgrad și București. În acest scop, el se adresa, la 25 ianuarie/6 februarie 1850, ministrului sârb Stoian Simici, pentru regularizarea

¹⁵ *Ibidem.* p. 25-26.

¹⁶ N. Iorga, *Correspondența...*, vol. I, p. 378-379.

comunicațiilor poștale între Serbia, Țara Românească și Moldova¹⁷.

Domnul Țării Românești vădește preocupare și pentru uniunea vamală a Principatelor Române. La 6/18 mai 1850, se adresa ministrului de externe al Turciei, Aali Pașa, susținând că o uniune vamală suprimă restricțiile și obstacolele, eliberează cele două țări de cheltuieli enorme pricinuite de întreținerea cordonului vamal. Acest rezultat nu poate fi obținut încă între cele două Principate Române, în pofida uniunii vamale stipulate între ele în urmă cu 4 ani, din cauza obișnuinței guvernului moldovean de a vinde un singur articol, sarea, la prețul de 10 piaștri pentru o sută de ocale, în timp ce Țara Românească vinde dublu, adică 20 de piaștri. Pentru care motiv, se impune menținerea cordonului vamal, spre a evita pierderile foarte mari. Barbu Știrbei solicita intervenția Porții, altminteri uniunea vamală ar exista doar pe hârtie¹⁸.

O nouă lege a comerțului a fost pregătită spre promulgare. Barbu Știrbei scria lui Aali Pașa, la 12/24 octombrie 1850, pentru a-l înștiința că legea este destinată să creeze condiții egale și uniforme pentru toți comercianții, indiferent de categorie. Ei vor trebui să participe la aceleași obligații, cât și la exercitarea drepturilor deopotrivă. Textul legii era supus atenției lui Aali Pașa, precum și consulilor străini la București. Își exprima speranța că nu vor exista obiecții din partea lor, căci ar însemna o lovitură dată comerțului și industriei autohtonilor, care ar trebui, numai ei, să suporte sarcinile, pe când străinii să aibă numai privilegiile de a fi exceptați de la acestea, ei bucurându-se de toate beneficiile. Se solicită sprijinul lui Aali Pașa pentru a explica reprezentanților Marilor Puteri că, procedând astfel, guvernul valah nu face decât să exercite un drept de administrație internă¹⁹.

Ca și alteori, domnitorii români se aflau în fața unor mari dificultăți ce decurgeau din abuzurile care se făceau de către con-

¹⁷ *Ibidem*, p. 7, 17-18.

¹⁸ BAR, Msse, *Fond Barbu Știrbei*, I, act 102.

¹⁹ *Ibidem*, I, act 134.

sulii străini în exercitarea dreptului de jurisdicție consulară pentru a favoriza pe supușii țărilor lor în Principatele Române. La 1/3 noiembrie 1850, Barbu Știrbei se adresa, din nou, lui Aali Pașa, pentru a-i expune cauza dificultăților provenite din jurisdicția consulară. Astfel, aproape toate aceste dificultăți sunt create de consulul general al Austriei. În consecință, solicită un răspuns net și categoric din partea lui Aali Pașa, pentru a face să cadă orice obiecție, dacă s-ar ridica vreodată²⁰.

Nimic, dar absolut nimic nu puteau întreprinde domnitorii români fără aprobarea celor două Mari Puteri. Plecând pentru investiție la Constantinopol, Barbu Știrbei a primit de la Vistierie 20 000 de ducați, cu consimțământul celor doi comisari rus și turc, după exemplul predecesorilor. Sultanul i-a acordat o subvenție rezultată din suprataxa pe sare, pentru a acoperi cheltuielile de instalare pe tron. Cum însă i-au trebuit 100 000 de ducați, domnul a arendat venitul pe sare, iar ceea ce va rămâne să revină vistieriei. Cheltuielile au depășit, evident, prevederile, Barbu Știrbei fiind nevoit a da mai mult decât predecesorii săi pe tron. Cu toate acestea, se vede bănuț și supus unei anchete, deși, în cazul menționat, nimic nu este de ascuns. Solicită marelui vizir ordine precise și peremptorii, cărora li se va supune imediat²¹.

Marele vizir Ahmed Reșid-Pașa îi răspundea că Poarta, de comun acord cu Rusia, a consimțit la o suprataxă a sării în Valahia pe o durată de 6 ani, lăsând produsul la dispoziția domnului cu titlu de subvenție pentru acoperirea cheltuielilor de instalare. Rezultând un excedent în beneficiul Vistieriei, după prezervarea sumei de 100 000 ducați, marele vizir își exprima acordul cu procedeul urmat²².

Dificultăți insurmontabile, cu trecerea timpului, proveneau din lipsa unei bănci de credit. O ofertă este făcută în 1850 de către bancherii Nulandt și Oelschläger. Ei susțineau că, fără o bancă de credit, erau paralizate relațiile comerciale între țările

²⁰ *Ibidem*, I, act 140.

²¹ *Ibidem*, I, act 155. Bucarest, le 14/26 Janvier 1851.

²² *Ibidem*, I, act 155.

industrializate din Europa occidentală și Principatele Române, foarte bogate în materii prime. Consecințele sunt resimțite acut din ambele părți: „producția Principatelor este rămasă în urmă, articolele de primă necesitate produse de țările industriale se întorc în întregime populației Principatelor la un preț exorbitant și comerțul din străinătate cu acestea nu ia dezvoltarea de care este capabil prin incertitudinea de a nu putea fixa dinainte sumele cheltuielilor“. Este în afară de îndoială că locuitorii Principatelor Române plătesc articolele pe care le primesc din străinătate pentru consum cu 50%, articolele de lux chiar cu 100% mai scump, decât prețurile care i-ar fi accesibile printr-un credit organizat și binefecător unor relații comerciale normale: „Fabricantul german scumpește prețul mărfurilor cu o sumă considerabilă, deoarece el admite ca sigur că pierde o cincime din creanțele sale asupra comercianților din Principate. Comercianții *en gros* din Principate putând să suporte aceeași pierdere din partea negustorilor *en détail*; negustorii *en gros* declară că pierd în aceeași proporție din partea rău-platnicilor din țară“. Or, în străinătate există rațiuni de a crede că motivul real al acestor pierderi constă într-o jurisdicție puțin sigură, care face dificile urmările pentru datorii contra clasei privilegiate a boierilor, care sunt consumatori principali ai articolelor de lux și în dăunătorul obicei, generalizat fără excepție, ce-i determină pe aceștia să devină rău-platnici²³.

Bancherii prusieni argumentau, cu deplin temei, că sistemul privilegiilor dăuna grav relațiilor comerciale moderne. Abuzurile privilegiatilor boieri constituie cauza esențială a răului de care suferă țara: „Marele proprietar funciar în Principate a devenit rău creditor, pentru că lipsa de credit îl pune în imposibilitatea de a se menține într-o administrație economică și reglată. O dobândă de 12% – care adesea va fi chiar mai ridicată, prin camăta speculanților evrei – trebuie în mod necesar să absoarbă câte puțin capitalurile care zac în marile posesiuni funciare, cu toate bogățiile lor încă neexploatate“. Vrând-

²³ N. Iorga, *Mărturii istorice...*, p. 363-364.

nevrând, în aceste condiții, stăpânitorii de domenii devin răi creanțieri: „Un mai mic număr, împinși de risipă, găsesc un pretext, în condițiile existente, prevalându-se de privilegiile de clasă, pentru a se sustrage necesității de a-și îndeplini obligațiile asumate. Or, în acest fel, majoritatea populației și capitalul național din Principatele Române pierd, în afara dezavantajelor indirecte, în proporția în care negustorii străini cresc prețurile mărfurilor lor pentru a acoperi riscurile pe care le implică urmărirea în condițiile unei ineficiențe în mijloacele de plată: „Profitul revine direct evreilor, care, în Principate – în Moldova încă mai mult ca în Valahia – domină creditul”²⁴. Pentru a curma răul din rădăcină, care aduce atâtea dezavantajii producției în Țara Românească și comerțului cu străinătatea, trebuie creată o instituție de credit, care să sustragă pe debitor cametei arbitrară a evreilor, creând condiții normale sub controlul autorităților și particularilor interesați. În starea de lucruri existentă, se impune combinarea unei instituții de credit pentru marii proprietari rurali cu o bancă de cont care să faciliteze operațiunile comerciale²⁵.

Avantajele înființării unei instituții de credit erau considerabile, în beneficiul ambelor părți. Astfel, dezvoltarea comerțului nu este posibilă decât pe baza schimbului de produse indigene pe mărfuri de import. Producția agricolă nu poate crește decât prin oferta de capitaluri avantajoase. Spre a veni, capitalurile au nevoie de legi care să le garanteze profiturile și mai ales contra pierderilor, asigurându-le posibilitatea de urmărire a răuplatnicilor: „O clasă privilegiată, înțelegând interesele sale, va renunța, fără îndoială, de bunăvoie la câteva privilegii pentru a-și apropria o asemenea instituție, recunoscând că prin privilegiile sale și poate din cauza acestor privilegii, ea merge spre ruină”²⁶. Principiul salutar al amortizării în cadrul instituțiilor de credit este demonstrat în Prusia. Instituția de credit va oferi comerțului din Principate toate avantajele unei bănci de scont, guvernul

²⁴ *Ibidem*, p. 364-365.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, p. 345.

găsind facilități în operațiunile sale financiare în condiții de securitate și solidaritate. Proiectul a fost primit în Moldova pentru prima dată în 1847 de către domn și un mare număr de boieri. Astfel că, Nulandt, directorul Băncii Naționale din Dessau, și S. Oelschläger, reprezentantul comerțului saxon, își propun să înceapă prin a opera cu un capital de 2 milioane ducați. Împreună cu guvernul, vor conveni asupra celor necesare spre a se întemeia instituția de credit. În acest scop, era prezentat Statutul băncii naționale, ca o instituție întemeiată de o societate anonimă de capitaliști prusieni și alții, având ca obiect afaceri de scont, schimb, depozit, împrumut și circulație, cu sediul în București. Fondul inițial constă în 3 milioane de florini, aparținând celor 20 000 acționari, deci 150 florini fiecare²⁷.

Regimul politic absolutist perpetua deținerea privilegiilor și monopolului puterii în stat de către o minoritate alcătuită din boieri, care concentrau toată bogăția în mâinile lor, pe când țăranul era aproape un cerșetor, care ascundea de privirile tuturor puținii bani pe care-i putea avea. În Principatele Române, cu câteva excepții, nu existau decât bogați și săraci, fără o a treia stare, adică o clasă mijlocie. Ca atare, consumul era foarte mic, proporțional cu produsele țării de o mare fertilitate. Astfel că exportul era întotdeauna considerabil. Aristocrația românească se deda la un lux excesiv. Pentru a-i satisface pretențiile, se exportau de la obiecte de primă necesitate până la cele de mare rafinament și invers, atunci când se importau. În ambele Principate situația țăranimii s-a agravat prin creșterea capitației și a clăcii. Astfel, în Țara Românească un țăran a lucrat 51 de zile în timpul verii, plătind 212 piaștri. I-au mai rămas 62 de zile pentru a face banii necesari plății celor 212 piaștri și a-și agonisi mijloacele necesare de existență pe timp de un an. „Un țăran este pierdut – scria Ion Ghica – dacă nu are nevastă robustă și sănătoasă, cel care ar avea nefericirea să rămână văduv, cu copii nevârstnici ar fi ruinat pentru totdeauna“. Numai iarna, când în-

²⁷ *Ibidem*, p. 365-401.

gheață, poate face țăranul căraușie, căci drumurile sunt, de altfel, impracticabile. El se hrănește aproape numai cu mămăligă, uneori legume și un pește sărat, foarte rar carne. Țăranii lucrează slab la proprietar, dar foarte bine la ei, chiar la lumina lunii sau a unui felinar. De aceea, pe pământul lor se produce mai bine ca la proprietar. Din cauza condițiilor foarte grele de muncă și trai, ei emigrează în sudul Dunării, unde prosperă prin munca lor liberă²⁸.

Evident, într-o lume în continuu proces de modernizare, privilegiile constituie impedimentul esențial al progresului în toate domeniile, dar mai ales al agriculturii. Restabilirea Regulamentului Organic a liniștit pe marii proprietari, profund tulburați de evenimentele de la 1848. O comisie specială a fost instituită de caimacamul C. Cantacuzino, dar, îndată după urcarea pe tron, Barbu Știrbei o desființează, pentru a detensiona relațiile agrare. Convenția de la Balta-Liman prevedea înființarea unei comisii pentru revizuirea Regulamentului Organic. Concluziile acestei comisii, întărite de domn, trebuiau supuse aprobării celor două Mari Puteri. Între toate problemele, desigur, prima cea agrară, celelalte nedepășind stadiul unor intenții. Cei mai îndârjiți apărători ai mării proprietăți considerau pe țărani ca pe niște oameni fără pământ și fără vreun drept la acesta. Astfel că, dezlegat de orice fel de obligație, putea să plece oriunde. Alții, mai moderați, susțineau ca să se mențină condiția de clăcaș stabilită prin Regulamentul Organic însă cu unele ameliorări. Regulamentul Organic prevedea că țăranul putea să plece numai dacă proprietarul nu avea să-i dea pământ de muncă. Comisia înființată în octombrie 1849 era alcătuită numai din mari boieri. În cele din urmă, a învins opinia lui Barbu Știrbei, care concepea învoielile agricole libere și dreptul strămutării țăranilor în limitele unor legi și regulamente²⁹.

Barbu Știrbei a dat dispoziții pentru redactarea unui memoriu în limba franceză asupra clăcii și dreptului de proprietate în

²⁸ Ion Ghica, *Opere*, vol. IV, p. 435-449. *Note relative au redevances des paysans*, 1850.

²⁹ N. Iorga, *Viața și domnia lui Barbu Știrbei...*, p. 54-60.

Valahia. Din acesta, rezultă caracterul său aristocratic. Se recunoaște că revoluția de la 1848 a avut ca o cauză principală situația grea a țăranilor, dar afirmă că în Țara Românească nu a existat un regim feudal, că pământul a aparținut liber țăranilor români, denumiți moșneni. Or, marile proprietăți se întemeiază pe vânzările făcute de moșneni. Guvernul are deci datoria de a apăra această mare proprietate. Prin urmare, proprietarul a fost dintotdeauna stăpân absolut pe bunurile sale. Proprietatea absolută asupra pământului este susținută cu fervoare, țăranii fiind prezentați ca neproprietari. Comisia instituită sub președinția lui Barbu Știrbei a fost în mod esențial influențată de acest memoriu. În mod evident, se procedează la revizuirea articolului 140 din Regulamentului Organic, care confirma dreptul țăranilor din vechime la pământ pentru muncă din partea stăpânilor de domenii. Prin articolul 21 al Comisiei de revizie se neagă categoric dreptul țăranilor, întărind dreptul proprietarului la dijmă. Apoi, au fost precizate condițiile libertății de deplasare internă. Ca atare, dreptul țăranilor este diminuat³⁰.

Așezământul (legea) agrar din 1851 era încă mai liberal decât proiectul comisiei de revizie care preconiza că țăranul este doar un locatar, îngăduit astfel datorită unei bunevoienți. Legea agrară din 1851 prevede la articolul 1 că „proprietarul este obligat să dea pământ pentru subsistența sătenilor stabiliți pe proprietatea sa; în schimbul acestuia sunt obligați a munci în contul proprietarului“. În Țara Românească proprietarii erau obligați să acorde fiecărui țăran, fără deosebire: 400 stânjeni pătrați (1 stânjen pătrat=3, 8671 m²; 1 prăjină=208, 82 m²) pentru casă și grădină și 3 pogoane de pământ de muncă. Țăranilor care nu aveau boi sau nici măcar o vacă li se dădeau: 15 prăjini la câmp, și 1 pogon de islaz; țăranilor cu 2 boi și o vacă, 1 pogon și 19 prăjini la câmp, plus trei pogoane de islaz; țăranilor cu 4 boi și o vacă, 3 pogoane la câmp și 5 pogoane islaz. Veritabila reformă consta în dublarea suprafeței de pășune, deoarece Regulamentul Organic nu prevedea decât o jumătate de pogon pentru vită de povară. În rest, nimic schimbat³¹.

³⁰ Marcel Emerit, *op. cit.*, p. 325-329

³¹ *Ibidem*, p. 329-330.

În privința obligațiilor țăranilor, articolul 141 prevedea 22 zile de muncă pe an cu unul sau doi boi, potrivit numărului de animale necesare pentru care se primea suprafața necesară. Țăranii care nu aveau vite munceau cu brațele numărul indicat de zile. Cele 22 zile de lucru se vor efectua 7 primăvara, 8 vara și 7 toamna. Prin articolul 10 se suprimau toate corvezile fixate de Regulamentul Organic la 12 zile, la care se adăugau o zi de arătură și o zi pentru transportul lemnului. Legea din 1851 prevedea suprimarea unor abuzuri: treieratul grâului cu animale pentru proprietari, rămânând a fi făcut cu animalele lor prin liberă învoială cu țăranii. Proprietarul nu putea trimite la muncă mai departe de 6 ore de domiciliu. Legea a mai organizat comunele rurale, care aveau un consiliu alcătuit din pârçălabi și deputați sătești aleși la timp de un an dintre cei ce posedau 4 boi de muncă, bivoli sau cai. Primarul era salariat. Articolul 144 prevedea că așa cum țăranul era complet stăpân pe el însuși și avutul său, la fel proprietarul era stăpân pe pământul lui. Țăranul avea libertatea de a se deplasa și a-și stabili domiciliul acolo unde considera mai bine. La rândul său, proprietarul avea libertatea de a folosi proprietatea sa cum considera mai bine, de a lăsa sau expulza câți țărani voia. Deplasarea țăranilor era supusă unei reglementări care o făcea aproape imposibilă, întrucât condițiile se dovedeau greu de îndeplinit: posibilitatea pentru stat de a percepe capitația, recrutarea, ordinea publică și îndeosebi delimitarea satelor. Țăranii nu puteau părăsi o proprietate decât la sfârșitul perioadei de 5 ani fixată pentru recrutare. Cel ce voia să se mute trebuia să anunțe cu un an înainte. Apoi, țăranii și proprietarii trebuiau să-și aranjeze socotelile înainte de separare și încă multe altele³².

Desigur, așezământul agrar al lui Barbu Știrbei constituia un compromis între cererile exorbitante ale marilor boieri, dornici de a deveni proprietari deplin, în dauna țăranilor care aveau din vechime dreptul la pământ de muncă, și cerințele moderne ale regimului proprietății, care impuneau o deplină proprietate și

³² *Ibidem*, p. 331-335.

pentru stăpâni și pentru clăcași. Servitutea feudală nu dispărea. În timp ce boierii încercau scoaterea întregului lor pământ de sub condiția dublă inseparabilă: proprietate și posesiune. Aceasta îl determină pe N. Iorga să scrie că „legea lui Știrbei cuprinde... principiul mascat al totalei exproprii a țăranului“. Totuși, îi găsește și „o sumă de măsuri părintești“ în compensație. Între acestea, cea a efectuării a 20 de zile pe an muncă neplătită în schimbul scutirii de numeroase plocoane. Îndeplinirea obligațiilor către proprietari țăranii o făceau potrivit unei liste, în schimbul muncii efectuate dându-se chitanțe. Zilele de muncă se efectuau numai la proprietarul care acorda pământ și nu altora. Așadar, munca țăranilor nu putea fi închiriată sau transferată altui proprietar. Formularele de contracte împiedicau înșelarea la învoieli. Barbu Știrbei a respins clauza potrivit căreia țăranul era obligat să lucreze bine, intuind în aceasta o sursă de șicanare. Proprietarul era obligat să hrănească pe cei care-i efectuau munca. Dijmuirea se făcea în termen de 10 zile, iar, dacă se depășea, atunci operațiunea se executa în prezența preoților și deputaților satului³³.

La 23 aprilie 1852, legea rurală a lui Barbu Știrbei intra în vigoare, ordonându-se un nou recensământ: „Se constată, peste un an, în 1853, că ea fusese binefăcătoare sau cel puțin nu îndemnase spre mai rău: prețul pământului crescuse și strămutările fusese puține. Proprietarii, cel puțin, nu aveau de ce se plânge“³⁴. Într-adevăr, nu aveau de ce se plânge marii stăpânitori de domenii. Ei trăgeau toate foloasele vechilor relații feudale și pe toate cele ale noilor relații, care încep a fi introduse treptat, în primul rând relațiile de proprietate, tinzând la dreptul modern, adică deplin asupra pământului, cu excluderea țăranilor, care, din vechime, erau posesori. Legea sau așezământul lui Barbu Știrbei era nedreaptă, favorizând, în mod evident, clasa dominantă, privilegiată, deținătoare a monopolului puterii. În imposibilitate de a-și transforma domeniile în ferme cultivate cu mașini agricole și de mână de lucru salariată, din cauze binecunoscute, boierii

³³ N. Iorga, *Viața și domnia lui Barbu Știrbei*, p. 60-61.

³⁴ *Ibidem*, p. 62.

români își aserveau țăranii clăcași pentru a le munci cu atelajele lor, în schimbul pământului necesar subzistenței lor și a familiilor lor, desigur în anumite limite, pentru a micșora abuzurile. Barbu Știrbei le reprezenta cel mai bine interesele, căci, realizând scopul propus, se preîntâmpinau nemulțumiri sociale de proporții.

Ameliorarea situației țăranimii va constitui o preocupare a administrației lui Barbu Știrbei. Astfel, domnul intenționa o modificare a legii șoselelor, în sensul de a transfera jumătate din obligații în sarcina proprietarilor, cei mai avantajați de binefacerile modernizării drumurilor. N-a reușit decât în parte, transformând lucrul la șosele în bani, proprietarilor revenindu-le doar o treime. S-a preocupat însă ca țăranii să nu fie expuși abuzurilor administrației de stat. În anul 1850, trimite comisii în județe pentru a constata dacă țăranii fuseseră plătiți pentru produsele luate spre aprovizionarea trupelor de ocupație, dacă efectuau mai mult de 6 zile pentru drumuri, dacă alte legi și regulamente se aplicau la sate. Contravenienții au fost aspru pedepsiți. Pe unii i-a destituit, obligându-i la despăgubiri, alții au fost închiși la mânăstiri. Un logofăt a fost bătut, din porunca domnului, cu 25 toiege, la fața locului, întemnițat pe timp de 6 luni: „Între legile de reforme care se aplică rău – scria N. Iorga – și între legi modeste, mediocre, sfioase, care se aplică bine, mulți ar avea dreptul să aleagă pe acestea din urmă”³⁵.

Încă din 1851, domnul găsește necesar să se aducă modificări legii proprietății funciare. La 26 iunie, el se adresa Departamentului din Lăuntru pentru a atrage atenția asupra unei prețioase datorii a guvernului, anume de a veghea ca dispozițiile noii legi să fie aplicate cu strictețe, fără nici o abatere. Domnul nu putea intra în detalii spre a explica proprietarilor și țăranilor de a se strădui să concilieze interesele lor în scopul asigurării bunei stări reciproce. În acest scop, Barbu Știrbei ordonă: aplicarea legii de la 23 aprilie 1852, începerea lucrărilor de recensământ la 1 ianuarie 1853 și publicarea rezultatelor până la finele anului 1854, încheierea contractelor de învoieli agricole pe ter-

³⁵ *Ibidem*, p. 62-65.

men de 5 ani, începând cu 23 aprilie 1857, toți proprietarii fiind obligați a se încadra termenului fixat. În caz contrar, ei vor dovedi reaua-credință în aplicarea legii și vor fi dezavantajați. Departamentul din Lăuntru era autorizat să publice instrucțiunile de aplicare a legii³⁶.

Preocupat de ameliorarea culturii agricole și a creșterii animalelor, ca principale surse de bogăție ale țării, Barbu Știrbei se adresa, la 15/27 martie 1851, agentului Țării Românești la Viena, Philippsborn, solicitându-i sprijinul pentru înființarea unei ferme model în apropierea Bucureștilor. În acest scop, a însărcinat pe Dimitrie Simo, unul din cei mai onorabili negustori și întreprinzători, de a-și procura din Germania și Italia toate datele necesare pentru aceasta și de a trimite un specialist spre a conduce această fermă. În același timp, D. Simo va achiziționa unelte agricole dintre cele mai moderne și perfecționate. În consecință, domnul solicita agentului la Viena să-i creeze toate facilitățile de care va avea nevoie: „Acord o importanță deosebită acestei întreprinderi, care promite bune rezultate pentru țară“. La 26 aprilie, Philippsborn scria lui Barbu Știrbei, din Viena, despre găsirea unui director pentru ferma-model, care dispune de cunoștințele necesare de agronomie, fiind, totodată, dispus să plece la București, cu condiția de a i se oferi o existență onorabilă și un viitor garant pentru el și soția lui³⁷.

La 12/24 iulie 1851, Barbu Știrbei scria agentului la Viena despre necesitatea unui agent veterinar pe o durată de cel puțin trei ani, eventual un profesor de medicină veterinară capabil să pună capăt epizotiei. La 29 august primea răspunsul, anume că găsise omul de știință capabil să vină la București, cu îndeplinirea unor condiții: 2 000 de florini pe an. Satisfăcut, domnul îi solicită, la 18/30 august, găsirea unui nou inginer de mine, în condițiile pe care le va considera cele mai convenabile. El era chemat să deschidă o nouă mină de sare, după cea mai bună metodă și după procedeul cel mai perfecționat³⁸.

După o călătorie în 8 județe ale țării, Barbu Știrbei trans-

³⁶ BAR, Msse, *Fond Barbu Știrbei*, I, act 190.

³⁷ N. Iorga, *Corespondența...*, vol. I, p. 123-125.

³⁸ *Ibidem*, p. 127-128.

mitea, la 23 august/4 septembrie 1851, constatările sale lui Reșid-Pașa. Astfel, deveneau tot mai evidente îmbunătățirile în administrația țării: micșorarea abuzurilor, îndeplinirea cu conștiinciozitate a atribuțiilor de către funcționari, zelul și emulația luând locul dezordinei și obiceiurilor adânc înrădăcinate. A întrunit funcționarii la reședințele de județe, făcându-se un catehism al îndatoririlor ce le revin, dându-le instrucțiuni precise. În societățile deja organizate, legile înțelepte sunt de ajuns spre a inspira o bună direcție, dar în cele în care există dezorganizare și corupție, nici chiar cele mai bune dispoziții și instrucțiuni nu-și fac efectul scontat dacă șeful administrației nu se pretează la cele mai mici detalii și nu conduce cu propria mână cele mai mici resorturi. Ca atare, a găsit calmul cel mai perfect. Noua lege a proprietății teritoriale răspunde unei astfel de necesități³⁹.

În concepția lui Barbu Știrbei, reformele, pe care le elogia atât, constau, de fapt, în măsuri pentru eficientizarea administrației. Îndeosebi în ramura judiciară, reformele se dovedeau dificil de introdus, însă ele erau cu atât mai necesare. Adresându-se lui Aali-Pașa, la 21 februarie/4 martie 1852, domnul menționa că, pentru a evita schimbări bruște, procedează cu toată prudența necesară. Va începe cu tribunalele din prima instanță spre a alege pe cei mai buni judecători. Nu disimulează animozitatea acumulată contra sa din partea boierilor. Trebuie însă să dea satisfacție opiniei publice care se pronunță de o manieră aproape irezistibilă pentru schimbări, măcar în parte, în personalul Înaltei Curți⁴⁰.

În pofida tuturor măsurilor de redresare, Barbu Știrbei se vede în imposibilitatea de a achita datoriile contractate. Adresându-se însărcinatului cu afaceri al Consulatului rus la București, Ozeroff, la 1/13 noiembrie 1852, el menționa că, de la urcarea pe tron, a procedat la verificarea situației financiare, constatând o datorie internă de 16 786 079 piaștri, adică 532 838 ducați olandezi. Divanul ad-hoc, întrunit, a constatat imposibili-

³⁹ BAR, Msse, *Fond Barbu Știrbei*. I, act 199.

⁴⁰ *Ibidem*. I, act 239.

men de 5 ani, începând cu 23 aprilie 1857, toți proprietarii fiind obligați a se încadra termenului fixat. În caz contrar, ei vor dovedi reaua-credință în aplicarea legii și vor fi dezavantajați. Departamentul din Lăuntru era autorizat să publice instrucțiunile de aplicare a legii³⁶.

Preocupat de ameliorarea culturii agricole și a creșterii animalelor, ca principale surse de bogăție ale țării, Barbu Știrbei se adresa, la 15/27 martie 1851, agentului Țării Românești la Viena, Philippsborn, solicitându-i sprijinul pentru înființarea unei ferme model în apropierea Bucureștilor. În acest scop, a însărcinat pe Dimitrie Simo, unul din cei mai onorabili negustori și întreprinzători, de a-și procura din Germania și Italia toate datele necesare pentru aceasta și de a trimite un specialist spre a conduce această fermă. În același timp, D. Simo va achiziționa unelte agricole dintre cele mai moderne și perfecționate. În consecință, domnul solicita agentului la Viena să-i creeze toate facilitățile de care va avea nevoie: „Acord o importanță deosebită acestei întreprinderi, care promite bune rezultate pentru țară“. La 26 aprilie, Philippsborn scria lui Barbu Știrbei, din Viena, despre găsirea unui director pentru ferma-model, care dispune de cunoștințele necesare de agronomie, fiind, totodată, dispus să plece la București, cu condiția de a i se oferi o existență onorabilă și un viitor garant pentru el și soția lui³⁷.

La 12/24 iulie 1851, Barbu Știrbei scria agentului la Viena despre necesitatea unui agent veterinar pe o durată de cel puțin trei ani, eventual un profesor de medicină veterinară capabil să pună capăt epizotiei. La 29 august primea răspunsul, anume că găsise omul de știință capabil să vină la București, cu îndeplinirea unor condiții: 2 000 de florini pe an. Satisfăcut, domnul îi solicită, la 18/30 august, găsirea unui nou inginer de mine, în condițiile pe care le va considera cele mai convenabile. El era chemat să deschidă o nouă mină de sare, după cea mai bună metodă și după procedeul cel mai perfecționat³⁸.

După o călătorie în 8 județe ale țării, Barbu Știrbei trans-

³⁶ BAR, Msse, *Fond Barbu Știrbei*, I, act 190.

³⁷ N. Iorga, *Correspondența...*, vol. I, p. 123-125.

³⁸ *Ibidem*, p. 127-128.

mitea, la 23 august/4 septembrie 1851, constatările sale lui Reșid-Pașa. Astfel, deveneau tot mai evidente îmbunătățirile în administrația țării: micșorarea abuzurilor, îndeplinirea cu conștiinciozitate a atribuțiilor de către funcționari, zelul și emulația luând locul dezordinei și obiceiurilor adânc înrădăcinate. A întrunit funcționarii la reședințele de județe, făcându-se un catehism al îndatoririlor ce le revin, dându-le instrucțiuni precise. În societățile deja organizate, legile înțelepte sunt de ajuns spre a inspira o bună direcție, dar în cele în care există dezorganizare și corupție, nici chiar cele mai bune dispoziții și instrucțiuni nu-și fac efectul scontat dacă șeful administrației nu se pretează la cele mai mici detalii și nu conduce cu propria mână cele mai mici resorturi. Ca atare, a găsit calmul cel mai perfect. Noua lege a proprietății teritoriale răspunde unei astfel de necesități³⁹.

În concepția lui Barbu Știrbei, reformele, pe care le elogia atâta, constau, de fapt, în măsuri pentru eficientizarea administrației. Îndeosebi în ramura judiciară, reformele se dovedeau dificil de introdus, însă ele erau cu atât mai necesare. Adresându-se lui Aali-Pașa, la 21 februarie/4 martie 1852, domnul menționa că, pentru a evita schimbări bruște, procedează cu toată prudența necesară. Va începe cu tribunalele din prima instanță spre a alege pe cei mai buni judecători. Nu disimulează animozitatea acumulată contra sa din partea boierilor. Trebuie însă să dea satisfacție opiniei publice care se pronunță de o manieră aproape irezistibilă pentru schimbări, măcar în parte, în personalul Înaltei Curți⁴⁰.

În pofida tuturor măsurilor de redresare, Barbu Știrbei se vede în imposibilitatea de a achita datoriile contractate. Adresându-se însărcinatului cu afaceri al Consulatului rus la București, Ozeroff, la 1/13 noiembrie 1852, el menționa că, de la urcarea pe tron, a procedat la verificarea situației financiare, constatând o datorie internă de 16 786 079 piaștri, adică 532 838 ducați olandezi. Divanul ad-hoc, întrunit, a constatat imposibili-

³⁹ BAR, Msse, *Fond Barbu Știrbei*, I, act 199.

⁴⁰ *Ibidem*, I, act 239.

tatea achitării acestei datorii prin resurse obișnuite. Ca atare, a propus: perceperea a două zecimi adiționale impozitului direct, însumând 1 800 000 piaștri, și alocarea unui sfert din venitul episcopiiilor și mănăstirilor, fără nici o distincție. În acest scop, solicită concursul celor doi comisari imperiali și al ambasadei ruse la Constantinopol⁴¹.

La 4/16 aprilie 1853, Barbu Știrbei scria prințului rus A. S. Menșikoff că sesiunea Divanului ad-hoc se apropia de închidere. În consecință, domnul trimitea un expozeu succint asupra situației Țării Românești, prin intermediul consulului general din București, spre a fi supus înaltei aprecieri a Ministerului Imperial de Externe de la St. Petersburg. La 11/23 aprilie 1853, Barbu Știrbei se adresa în același scop și lui Mehmed Pașa⁴².

În expozeul adresat prințului Menșikoff, se menționa starea deplorabilă în care se afla Țara Românească după revoluția de la 1848. Prima grijă a lui Barbu Știrbei a fost de a scoate țara din haos și a restabili sursele de venituri pentru redresarea finanțelor, realizând toate economiile posibile, după un atent examen în Divanul ad-hoc. Bugetele au fost echilibrate, exercițiul anului 1852 soldându-se cu un excedent de 566 465 piaștri. Cele două zecimi adiționale la impozit se ridică anual la 2 milioane piaștri, fiind destinate în întregime pentru achitarea datoriei către guvernul rus. O atenție aparte a fost acordată armatei. A fost înființată o școală militară cu 6 cadeți în 1850. Fiecare județ dispune de un escadron cuprinzând între 240 până la 300 dorobanți. Existau 2 ofițeri superiori, unul pentru Muntenia și altul pentru Oltenia⁴³.

Domnul menționa, apoi, noua lege asupra proprietății teritoriale care implica atâtea interese și genera diverse îngrijorări. Agricultură era singura sursă de bogăție a țării, lipsită de orice fel de industrie. Ca atare, a înființat o fermă model condusă de un agronom din Württemberg, menită a propaga aplicarea celor mai bune procedee agricole. O plantație de duzi este pe cale de a fi extinsă. Guvernul a înființat o Școală de arte și meserii.

⁴¹ *Ibidem*, I, act 306.

⁴² *Ibidem*, I, act 344, 345.

⁴³ *Ibidem*, I, act 342.

Organizarea unui serviciu sanitar este în fazele unui început promițător. Au fost înființate spitale în toate reședințele de județe pentru a combate bolile venerice. La București, a fost creată o școală de mică chirurgie. Astfel că o îmbunătățire în toate ramurile administrației este sensibilă. Cât privește clasa privilegiată, ea va avea de câștigat prin creșterea progresivă a veniturilor proprietăților, concomitent cu îndestularea clasei agricole.

O reformă a învățământului a fost efectuată. Organizarea existentă și programele de studii tind a imprima învățământului rezultate practice, adaptându-le la nevoile populației, adică specialități utile, cariere onorabile. În fiecare reședință de județ au fost înființate școli primare cu limba de predare exclusiv română, supraveghindu-se îndeaproape manualele. În școlile secundare se studiau limba latină, paralel cu cea română, precum și studii literare, curs special de științe și drept. O instituție specială a fost creată pentru a determina pe români să nu-și mai trimită fiii în străinătate; 60 de burse au fost înființate pentru elevii nevoiași. O școală similară a fost întemeiată pentru tinerele fete. La București au fost înființate o școală de drept în scopul pregătirii de magistrați, o altă școală de științe exacte, cu trei secții: topografie, inginerie de poduri și arhitectură⁴⁴.

Prin Regulamentul Organic se întemeiasă un învățământ modern, european, Barbu Știrbei ducând mai departe experiența dobândită ca logofăt al Credinței. În aparență, avantajul pare a fi de partea Rusiei și a boierilor, însă cel real va fi de partea țării. Triumfă cultura franceză, o dată cu pătrunderea ideilor liberale, ceea ce îngrijorează Turcia și Rusia. Astfel, în 1851, marele vizir Reșid-Pașa atrăgea atenția lui Barbu Știrbei asupra parvenirii a numeroase broșuri și alte scrieri din partea exilanților români de la Paris, în scopul de a surescita spiritele și de a le provoca la revoltă. Singura și unica măsură care a fost luată de guvern este aceea de a împiedica pe cât posibil distribuirea pachetelor sosite în mod obișnuit cu poșta austriacă. Cum unele din aceste broșuri au fost retipărite cu caractere chirilice a vrut să știe dacă impri-

⁴⁴ *Ibidem.*

marea a fost făcută chiar în țară, limitându-se a confrunța caracterele micului număr de imprimerii existente în București cu cele ale broșurilor⁴⁵. Între scrierile incriminate se afla *Manifest al Comitetului Revoluționar Român*, redactat de Dumitru Brătianu și publicat în „Republica Română“, nr. 1 din 1851, în care se făcea apel la solidaritatea cu popoarele latine, precum și cu popoarele vecine militante pentru libertate în virtutea dreptului la viață. Articolul program din „Junimea română“, apărută în același an, preciza scopul urmărit: unirea românilor. Pentru atingerea acestui scop se enunțau principiile generale: dreptul la insurecție al popoarelor asupra prin solidarizarea națională, suveranitatea națională peste pământul întregii Dacii, egalitatea prin punerea în practică a frăției. Cu alte cuvinte: război celor apăsători, solidaritate cu cei apăsați, independența și organizarea veritabilei democrații. Un alt articol program apărea și în „Republica Română“ din 1 noiembrie 1851, care reclama o schimbare profundă: reabilitarea românului în propriii săi ochi și stabilirea în drepturile sale pentru a-și împlini misiunea sa istorică, adică o patrie liberă și independentă cu 10 000 000 de români, suverană, stăpână pe roadele muncii fiilor săi, solidară cu alte popoare latine și dornică de libertate⁴⁶.

Concomitent, în Austria erau interceptate scrisori în care se preconiza o Românie unită și independentă, după cum rezultă din nota secretarului de stat în Ministerul Afacerilor Externe, Werner, către Al. Bach, ministrul de interne, din 30 decembrie 1851/11 ianuarie 1852. Astfel, s-a reușit descifrarea unor scrisori trinite din Paris către P. Cernătescu din Craiova și către Stefanidi din București, din care rezultă „legături dintre cele mai periculoase care sunt întreținute cu partida revoluționară română din Valahia și care nu pot rămâne fără influența dăunătoare pentru Transilvania și Banatul cu care se învecinează“. Ca atare, trebuie supravegheate corespondența și punctele de trafic⁴⁷.

La numai câțiva ani de la înăbușirea revoluției de la 1848,

⁴⁵ *Ibidem*, I, act 169.

⁴⁶ Paul Cornea, Mihai Zamfir, *Gândirea...*, vol. I, p. 91-95, 114-129.

⁴⁷ *România la 1859*, vol. I. p. 33-34.

popoarele oprimate fremătau, generând temeri imperiilor absolutiste din centrul și răsăritul Europei, incapabile, funciar, să se adapteze la cerințele momentului istoric. Principatele Române sunt prinse la mijloc, între diversele interese ale unor imperii rapace, mereu în competiție pentru supremație. În scopul urmărit, și-au găsit totdeauna oamenii potriviți care să le susțină interesele, potrivnice, desigur, idealului național românesc. Rusia, îndeosebi, erijată în protectorare a poporului român creștin ortodox, utiliza toate mijloacele la îndemână în scopul anexării Principatelor Române. După înlăturarea lui Al. D. Ghica, găsește domnitorii care-i trebuiau în frații Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei, ultraconservatori și filoruși din convingere, căci numai astfel își putea asigura privilegiile și monopolul puterii. În loc să tindă la desprinderea de protectorat și atașarea de Turcia, care era sprijinită de puterile occidentale, Barbu Știrbei procedează exact contrar. Într-un memoriu din 15 iunie 1854, el făcea un scurt istoric al relațiilor cu Poarta pentru a conchide că dreptul sultanului se limita exclusiv la plata tributului, iar pretențiile de supremație asupra Principatelor Române, pe care le consideră în categoria statelor semi-suverane, sunt lipsite de temelie⁴⁸.

Prin negarea drepturilor Porții, Barbu Știrbei nu dovedea patriotism, precum s-ar putea crede, întrucât făcea jocul Rusiei. Izbuclind Războiul Crimeii, el se acomodează cu ocupația rusă: „Legăturile lui Știrbei cu aceia dintre ruși cari avuseseră un rol însemnat în ocupație rămăseseră totdeauna prietenoase. Dușmanii săi îl învinuiau chiar că el ar fi omul țarului și tipul «hospodarului» de «țară veșnic smerită»“. El îngăduise rămânerea ofițerilor instructori ruși pentru miliția munteană chiar după evacuarea totală a Principatelor. În iulie 1853, domnul primise știre de la Constantinopol ca să rămână pe tron până la alte dispoziții. Acestea sosiră la 25 iulie 1853, implicând necesitatea părăsirii tronului, dar Barbu Știrbei nu se supune. Decizia fusese luată prin consultarea Divanului ad-hoc, dar nu și a domnului Moldovei: „consulii Angliei și Franței își coboară atunci

⁴⁸ N. Iorga, *Corespondența...*, vol. I, p. 283-289.

steagurile: pentru Turcia, ca și pentru aliatele ei, guvernul lui Știrbei nu mai era un guvern legitim și nu se arată față de dânsul, care era crezut rusofil, toleranța de care s-a bucurat Grigore Ghica, cu toate că și el procedase tot așa“. Abia la 17/29 octombrie 1853, Barbu Știrbei părăsea țara, pentru a se duce la Baden, cu aprobarea Vienei. În locul său, lăsa un quasi-caimacam, pe când Grigore Al. Ghica al Moldovei lăsa Sfatul Administrativ. Plecarea celor doi domnitori ai Principatelor Române fusese determinată de începerea ostilităților militare în octombrie 1853⁴⁹.

Comportamentul celor doi domnitori este relevant pentru concepțiile lor. Pe când Grigore Al. Ghica face o criză nervoasă numai la zvonul unei invazii rusești, Barbu Știrbei păstrase legăturile cu vechea ocupație și o primește cu încredere pe cea nouă. Evident, se simțea în siguranță în prezența rușilor în țară. Părăsește totuși tronul și țara până la reglementarea relațiilor dintre marile puteri europene, care are loc în detrimentul Rusiei, ca țară învinsă. Pe tot timpul domniei, după reîntoarcerea pe tron în 1854, Barbu Știrbei va administra țara sub ocupația austriacă, în condițiile suprimării protectoratului rusesc și intensificării propagandei pentru Unirea Principatelor.

Sucombarea protectoratului rusesc și revirimentul aspirațiilor naționale

Împotriva agresiunii imperiale ruse, Franța, Anglia și Turcia au încheiat un tratat de alianță la 12 martie 1852. La 2 iunie 1854, se încheie o convenție austro-turcă, prin care Austria era destinată a lua locul Rusiei în Principatele Române. Prin aceste aranjamente diplomatice, soarta războiului fusese decisă. În septembrie 1854, Derviș Pașa trimite invitație domnitorilor români

⁴⁹ *Ibidem.* p. 154-159.

pentru revenirea pe tron. Barbu Știrbei ajunge în țară înaintea lui Grigore Al. Ghica al Moldovei. Înaintea lor, sosiseră însă trupele austriece de ocupație. Poarta pretinde expulzarea tuturor celor compromiși sub ocupația rusă. Austriecii se comportă „ca stăpâni necruțători, ca oaspeți tot așa de batjocoritori ca și rușii, de cari se deosebiau însă printr-o cinste bănească nepătată”⁵⁰. Barbu Știrbei se afla la dispoziția comandanților trupelor de ocupație. Pentru a facilita comunicațiile acestora s-au luat măsuri de terminare mai devreme a șoselei dintre București și Predeal, s-au instalat fire de telegraf. Se fac planuri de construire a unor căi ferate, foarte profitabile Austriei, străbătând ambele Principate. O companie străină face propuneri pentru concesionarea construirii căii ferate București–Dunăre–Marea Neagră. În privința căilor ferate din Țara Românească vor face propuneri Maximilian de Haber și un grup de antreprenori austrieci. Condițiile solicitate erau însă extrem de oneroase: concesionare pe timp de 99 de ani, monopol asupra noilor drumuri, concesionarea minelor ce s-ar descoperi cu ocazia lucrărilor la căile ferate, arendarea a 40 de păduri aparținând mănăstirilor, scutirea de vamă a tuturor materialelor utilizate la construirea căilor ferate, o dobândă garantată de 7% prin ipotecarea veniturilor statului⁵¹.

La 30 decembrie 1854, consulul Franței, E. Poujade, comunica lui Al. Plagino, care era și ginerele domnului, că ministrul de externe al Franței fusese informat la timp că Léon Lalanne, chemat la conducerea lucrărilor publice din Țara Românească, a reușit să determine guvernul să adopte sistemul metric. Reforma a făcut obiectul unei deliberări a comisiei tehnice, la 28 mai/9 iunie 1853, fiind aprobată de șeful Departamentului din Lăuntru. Ea era pe punctul de a se împlini în momentul evacuării țării de către armata rusă. Franța era cu deosebire interesată în ducerea la bun sfârșit a acestei reforme. După evacuarea din 1854, Al. Plagiano era solicitat de consul spre a informa în ce stadiu se află adoptarea sistemului metric. La 11 ianuarie 1855, Barbu Știrbei includea în jurnalul său trei puncte: primirea sistemului

⁵⁰ *Ibidem*, 167-168.

⁵¹ *Ibidem*, p. 169-170.

metric, începerea lucrărilor pregătitoare și rezervarea unor măsuri ulterioare⁵².

Oricâte disponibilități avea Barbu Știrbei pentru măsurile de modernizare, în atitudinea sa față de progres rămânea un conservator incorigibil. Și domnul Moldovei era un conservator, dar cu disponibilități liberale. Scriind lui Scarlat Turnavitu, la 20 februarie 1855, C. D. Aricescu afirma că în administrația lui Barbu Știrbei nu vedea decât cârpeli, spoiri, corupție, în loc de reforme sănătoase, intenții nobile și îmbunătățiri-patriotice. Există o mentalitate de lup, rugina fiind puternică. Barbu Știrbei are un caracter cameleonic și machiavelic. Numai tribunii și apostolii de la 1848 au „rămas neatinși deloc de cangrena corupției iesuistice a d. Știrbei, ca să aibă cu ce se făli țara odată și cu ce s-astupăm gurile strigoilor soțiali“. La nimic bun nu se poate aștepta de la Barbu Știrbei, care compromite talentele și virtuțile, comițând un veritabil asasinat moral prin „îmbrățișarea junilor“, adică prin numirea lor în funcții spre a și-i aservi. Astfel, după exemplul lui Gr. Al. Ghica al Moldovei, se puteau reforma tribunalele și administrațiile județelor. În loc de acestea, el numește în funcție „juni liberali“, pentru ca „majoritatea câinilor să paralizeze relele întregi ale lupilor“⁵³.

Răspunzând unei scrisori a lui Ion Ghica, la 9/21 februarie 1855, J. L. Gradowicz, emigrant polonez și informator asupra Principatelor, se referea la marile idei exprimate pentru patria sa: „este trist că majoritatea compatrioților noștri nu înțelege nimic, abia câțiva sunt demni de stima dumitale. Casta aristocratică nu este numai coruptă, dar este putredă până la os; clasa mijlocie este sfătuită de sus și nu are energie, nici suflet. În zadar Sadyk-Pașa (Michal Czajkowski – *n. n.*) și contele Zamoyski încearcă să împingă națiunea să se ridice la meritul pe care îl trasezi ca linie în scrisoarea dumitale; decăderea boierilor n-a scos în relief decât câteva cuvinte și Omer-Pașa, care era stăpân absolut al țării

⁵² *Ibidem*, p. 206-207.

⁵³ *Documente privind Unirea Principatelor (DUP), III. Corespondența politică (1855-1859)*, Culegerea documentelor, studiul introductiv, rezumatele, notele, indicele de Cornelia Bodea, București, 1963, p. 19-20.

timp de douăzeci de zile, n-a putut prinde ideea prietenilor noștri (...), n-a îndrăznit să sprijine țara cu mână forte⁵⁴.

Ion Ghica era, în același timp, informat din București de către prietenul său Ion Bălăceanu, un liberal moderat și un descendent al unei mari familii boierești. În pofida acestei descendențe, el stigmatizează comportamentul castei aristocratice, alcătuită din marii boieri conservatori, atât de jalnici prin comportamentul lor servil și umil în fața domnului: „Nu vorbesc de josnicia caracterului lor; aceasta este o tradiție printre ei. Este suficient să știi că un Cantacuzino (idolul lor) a sărutat mâna domnului la reîntoarcerea sa la București. Fostul domn A. Ghica este cu desăvârșire idiot. El sau Cantacuzino vor veni la putere dacă Știrbei cade înainte de încheierea păcii. Nu trebuie decât să cadă⁵⁵.

Atât domnul, cât și boierii împărtășeau aceleași învechite concepții, de dominație socială și politică, cu ajutor străin. Dispus, inițial, să adopte sistemul metric, la 3/15 mai 1855 noul consul al Franței la București, L. Béclard, solicita un răspuns, la care Barbu Știrbei afirma că se opune categoric, pe motiv că i se pare de prisos a modifica sistemul de măsuri în vigoare, rămânând ca timpul să determine ceea ce este de trebuință pentru țară. Întrucât chiar stângenul utilizat diferea ca mărime, se stabilea ca pe viitor să fie de 2 000 de milimetri. Astfel, apare stângenul lui Știrbei Vodă. Acest stângen se împărțea în palme și linii, cotul, o jumătate din el, măsurând un metru. Pogonul se aprecia la o jumătate de hectar, ocaua la 1 litru, vadra la 10 ocale, iar ocaua de greutate la 1 kilogram⁵⁶.

Barbu Știrbei nu este totuși refractar la alte măsuri de modernizare. Astfel, la 25 iulie 1855, se alcătuiește un proiect de lege a învățământului, după o lege franceză similară. El aprecia proiectul ca „o lucrare bine resonată și din cele mai însemnătoare care ni s-au spus până acum“. Aștepta întocmirea programei definitive. Nu era de acord cu reducerea anilor de studiu, con-

⁵⁴ *Ibidem*, p. 17.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 21-22. București, 3/15 martie 1855.

⁵⁶ N. Iorga, *Viața și domnia...*, p. 207-208.

siderând că limba latină „nu-și are acolo locul“. Referitor la învățământul gimnazial, domnul aprecia că „trebuie să îmbrățișăm numai cât putem cuprinde și să ne ferim de a ameți mintea încă crudă a copiilor“. Din toate, rezultă conservatorismul concepțiilor lui Barbu Știrbei. Astfel, precum constata N. Iorga, „profesorul Andrei Pretorian din Pitești fu amestecat în afacerile din 1848 și suferi prigoniri pentru aceasta“⁵⁷.

Așa cum se dovedise servil față de autoritățile ruse, Barbu Știrbei va fi tot așa și față de cele austriace. Victoria înclinând de partea aliaților contra Rusiei, apărea perspectiva înlăturării protectoratului rusc, a părții politice din Regulamentul Organic și a restricțiilor prevăzute în Convenția de la Balta-Liman. Concepțiile lui Barbu Știrbei se schimbă treptat, așa cum rezultă din memoriile sale adresate puterilor europene. Astfel, într-un memoriu către Poartă, din 1854, menționa că aceasta trebuie să exercite doar „protecția, fără nici un fel de ingerință“, în schimbul tributului. Mai propunea o alianță a Turciei cu Principatele Române și numirea domnilor pe viață. Cererile lui Barbu Știrbei erau similare cu cele formulate de Ion Ghica, pe atunci bei de Samos, anume: abolirea protectoratului rus, respectarea vechilor drepturi ale Principatelor și reorganizarea lor, măsuri militare pentru paza frontierelor. Pentru Moldova, se cerea malul stâng al Prutului, ne semnificând însă toată Basarabia⁵⁸.

Se preconiza trimiterea la Viena a unor reprezentanți ai Principatelor Române, pentru a acorda explicațiile necesare. La 22 martie 1855, Barbu Știrbei vorbea de intrarea în desuetudine a capitulațiilor, fiind necesară o altă organizare. Într-un memoriu către guvernul austriac, el argumenta că Principatele Române n-au făcut niciodată parte din Imperiul otoman, cum susținea Poarta. El concepe o nouă organizare: modificarea capitulațiilor în sensul respectării ca state creștine, domnie ereditară, domni să nu mai fie îndatorați la sume mari de bani cu prilejul investiției, înlăturarea castei corupte de boieri funcționari, modificarea legii rurale, pentru a împărți țărănimea după necesitățile culturii

⁵⁷ *Ibidem*, p. 217-218.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 171-174.

agricole, emanciparea țiganilor cu despăgubire de 10 galbeni de persoană, abolirea jurisdicției consulare și acordarea dreptului străinilor de a dobândi proprietăți funciare. „Atunci vor vedea – scria el – viind din belșug capitalele (capitalurile – *n. n.*) străine, industria și activitatea europeană, și va fi dat Principatelor să intre în sistemul general european și să se bucure de binefacerile pe care primirea în sânul acestei mari familii li le-ar asigura”⁵⁹.

Scăpat de strânsoarea sufocantă a protectoratului Rusiei, Barbu Știrbei, rămas, desigur, conservator, ca orice mare boier, concepea în felul său Unirea Principatelor. La 23 iunie/5 iulie 1855 el adresa un memoriu marelui vizir Aali Pașa, în care solicita: teritoriu neutru și inviolabilitatea pentru Principate, prin sustragerea lor protectoratului exclusiv rusesc, domn ereditar, unirea sub un singur domn aparținând dinastiilor princiare europene ajutat de o adunare legiuitoare, care să cuprindă și alți locuitori decât boierii, în funcție de contribuția la îndeplinirea obligațiilor către stat, îndepărtarea funcționarilor corupți. Schimbările să se producă după studii temeinice, punând de acord necesitățile spirituale și materiale cu tradițiile, cu obiceiurile nației. Concepând noul stat în manieră conservatoare, Barbu Știrbei se pronunța pentru menținerea principiului autorității în stat, prezentă pretutindeni, fără însă a se face simțită în sens negativ. Așadar, speranțele țării nu ar putea fi îndreptățite decât printr-o administrație permanentă și stabilă, care să funcționeze între visurile utopice și tenacitatea rebelă a intereselor egoiste. Ea trebuie să trateze cu multă atenție și cu indulgență unele emoții, care merită o milă tolerantă, și cu o fermă energie tendințele spre violență contra forței publice⁶⁰.

Evident, concepțiile lui Barbu Știrbei referitoare la reorganizarea Principatelor Române după înlăturarea protectoratului rusesc nu depășesc limitele absolutismului luminat aplicat în Austria sau Regatul Prusiei, adică un regim politic autoritar, scăpat de sub constrângerile despotiei orientale. El și concepe un

⁵⁹ *Ibidem*, p. 174-177.

⁶⁰ N. Iorga, *Correspondența...*, vol. I, p. 302-306.

proiect de îmbunătățiri de introdus în instituțiile Valahiei, redactat în limba franceză. Astfel, preconizează o dezvoltare fără tradiții subite, deci fără suferințe. Un domn ereditar ajutat de un Consiliu de Stat, care trebuie să înlocuiască Divanul ad-hoc, se va întocmi ca Adunare generală sub președenția șefului statului⁶¹. Cum Austria luase locul Rusiei, ca putere care ocupase temporar Principatele, Barbu Știrbei concepe o conveție referitoare la supușenie între Austria și Țara Românească spre a se evita eventuale incidente⁶².

Barbu Știrbei, concepând principiile directoare ale reformei vieții politice a Principatelor Române, se adresează, spre a i le expune, ambasadorului Austriei la Constantinopol, baronul Anton von Prokesch-Osten, la 26 ianuarie/7 februarie 1856. Între aceste principii, el includea: consacarea principiului legalității în fața legii; contribuția fără nici o excepție la sarcinile statului; accesibilitatea la funcții în stat fără nici o deosebire, potrivit meritului fiecăruia; reglementarea conturilor tuturor caselor publice de către un Senat, care va stabili bugetul general al statului, va dezbate și va adopta toate proiectele de legi și impozit care vor fi prezentate de către șeful statului⁶³.

Fără îndoială, nu acestea erau principiile statului de drept, ci ale statului autoritar. În prezența trupelor de ocupație austriece nici nu se putea concepe un alt regim, iar Barbu Știrbei nici nu dorea mai mult, adică peste limitele principiilor care guvernau Imperiul habsburgic. Astfel, el enunță principiul legalității și nu al egalității în fața legii, așa cum presupune un stat de drept. Starea de spirit din Principatele Române nu era însă concordantă cu concepțiile lui Barbu Știrbei. Ea evolua în perspectiva înlăturării oricărui absolutism și instituirea statului de drept. Încă din 1854, adică după evacuarea de către armata rusă și ocuparea de către cea austriacă, gerantul consulatului Franței la București, scriind ministrului de externe, la 28 octombrie, stăruia să afirme că nu problema slavilor este cea mai importan-

⁶¹ *Ibidem*, p. 306-310.

⁶² *Ibidem*, p. 311-314.

⁶³ *Ibidem*, p. 216-217.

tă acum, ci cea românească: „Toată lumea o știe, Rusia și Poarta au recunoscut în toate tratatele lor că Moldova și Valahia sunt state independente care s-au unit în mod liber cu Turcia prin tratate“. Ca atare, Europa nu va trebui să dispună de ceea ce nu-i aparține, adică să le încorporeze în imperiile vecine. Contra dominației austriece exista o antipatie funciară. Pe de altă parte, Rusia, care se considera protectoarea lor, impunându-le Regulamentul Organic, nici măcar „nu a permis moldo-valahilor să se bucure în mod liber de acest regulament“. Politica Rusiei în Orient trebuie anihilată, ca fiind deosebit de primejdioasă. În consecință, încă de pe acum, Franța trebuie să se preocupe de reorganizarea Principatelor Române, ținând seama de respectarea relațiilor lor cu Poarta, de susceptibilitățile aliaților, de dorințele și nevoile moldo-valahilor, cu grija permanentă de a nu aștepta de la ei decât ceea ce pot da Europei și patriei lor⁶⁴.

În sprijinul unității naționale a românilor încep să fie publicate studii și broșuri de către personalități proeminente ale culturii franceze, precum Elias Regnault, Paul Bataillard, Louis de Nalèche, Edmond Texier. Astfel, primul dintre acești mari publiciști, în lucrarea sa despre istoria politică și socială a Principatelor dunărene, editată în 1855, la Paris, apreciază că tendința românilor spre unitate națională provoacă îndârjirea imperiilor vecine contra acesteia: „Dacă istoria țărilor române nu este decât tristul rezumat al faptelor moldo-valahe, ea nu ar avea nicidecum o altă importanță decât amintirea unei tradiții dureroase. Un popor pe care trebuie să-l plângi mereu, o cărmuire care trebuie fără încetare blamată, nu pot forma subiectul unei lucrări foarte utile; iar publicul dornic de a afla, vrea altceva decât monotoniile compasiunii și ale disprețului“⁶⁵.

E. Regnault constata adevărul cel mai evident atunci, anume că problema românească devenise o problemă europeană, care impunea o rezolvare odată pentru totdeauna prin îndepărtarea acțiunilor amenințătoare ale Rusiei. O barieră a înaintării rusești

⁶⁴ *Români la 1859*, vol. I, p. 45-49, A. d'Avril către E. Drouyn de Lhuis.

⁶⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 15.

spre Occident le-ar putea constitui unirea și independența Principatelor Române. Statu quo-ul ar fi lucrul cel mai primejdios, adică menținerea separării Principatelor, care le-a produs atâta rău: „Suzeranitatea turcească n-a servit decât să consacre printr-o semnătură oficială uzurpările succesive ale Rusiei; Turcia nu s-a folosit de drepturile sale decât pentru a le diminua“. Ca atare, Rusia va fi beneficiara primordială a menținerii separării Principatelor Române. Soluția salvatoare constă în unirea și independența lor, deoarece protecția colectivă nu constituie decât o slabă garanție în fața Rusiei: „Amplasarea la frontierele Rusiei a unui regat, care va avea totdeauna nevoie să fie protejat, înseamnă a pune în mâinile Rusiei «sabia lui Damocles». Nu ar exista deci nici securitate pentru Occident, nici garanție pentru imperiul cel nou, în sfârșit, nici satisfacția dată sentimentului național. Și, de fapt, pentru ce ar fi separați de frații lor ceilalți români, fie din Transilvania, fie din Timișoara, din Bucovina sau din Basarabia? Pentru ce să-i excludă din țara (patria) pe care o invocă? Pe Câmpia Blajului, în Munții Abrudului, n-au dat ei dovadă că voiau să fie liberi și că știau să-și apere libertatea? Uniți sub drapelul independenței naționale, românii nu vor mai avea nevoie de protectori pentru a opri batalioanele moscovite. A sosit timpul, de altfel, să se renunțe la sistemul evocat al protectoratelor și să se încredințeze apărarea frontierelor popoarelor regenerate“⁶⁶.

Fără îndoială, soluția ideală era cea propusă de E. Regnault, atât de des formulată de români, cu decenii în urmă, dar imperiile absolutiste se împotriveau. În acel moment istoric, soluția practică o constituia unirea Principatelor sub garanția colectivă a Marilor Puteri, pentru a îndepărta protectoratul exclusiv rusesc și pentru a nu leza drepturile speciale ale Porții otomane, intens sprijinită de aliați în Războiul Crimeii. Astfel că în memorandumul guvernului francez, din 14/26 martie 1855, prezentat Conferinței de la Viena, era cuprinsă propunerea de unire a Principatelor Române, cu respectarea relațiilor lor cu Poarta, fie

⁶⁶ *Ibidem*, p. 17-18.

sub un prinț ereditar autohton, fie sub un prinț străin aparținând unor familii domnitoare europene. Contra se situează Turcia și Austria⁶⁷.

Problema Unirii Principatelor evoluează în acest fel până la Congresul de pace de la Paris. Chiar în acel moment, Paul Bataillard publică lucrarea sa: *Primul punct al chestiunii Orientului. Principatele Moldovei și Valahiei în fața congresului*. Cunoscutul publicist francez scria că poporul român nu se limita numai la Valahia și Moldova, că locuia și în Transilvania, Banat, Basarabia și Bucovina, precum și în sudul Dunării, fiind frate bun cu popoarele latine din Occident. Românii constituie o insulă de latinitate într-o mare de slavi, pe care-o separă. Principatele Române au devenit obiect de pradă al poftelor nemăurate ale Rusiei, în tendința sa neconținută spre Strâmtori. Veritabila soluție este independența Principatelor, prin desfacerea relațiilor speciale cu Poarta și rambursarea tributului: „Unirea celor două Principate într-un singur stat este dorința cea mai arzătoare a moldovenilor și valahilor. Se poate spune că la ei asta e o idee fixă: pentru ei, aproape toate nenorocirile din trecut au venit de la divizare; orice renaștere în viitor depinde de unire. Ei nu înțeleg independența fără unire; dar unirea, chiar fără independență, este totuși pentru ei o imensă promisiune de prosperitate“⁶⁸.

O altă broșură era publicată în 1856 de Louis de Nalèche, care susținea Unirea Principatelor sub un prinț străin: „Cuprinse între Turcia musulmană, căreia îi sunt vasale tributare, și Rusia creștină, ale cărei vasale protejate sunt, ele gravitează între aceste două centre și constituie obiectul tuturor poftelor“. Unii boieri au legături cu nobilimea rusă; Austria tinde să le anexeze. Separate sunt prea slabe pentru a se apăra de imixtiuni: „Populația este ageră la minte și energică. Iubește arta, literatura, știința. Dorește cu ardoare dreptul la civilizație, care se lasă

⁶⁷ *Ibidem*, vol. I, p. 51-55.

⁶⁸ *Ibidem*, vol. II, 21-37, 45-46.

așteptată, și, gândind la progresul de care se bucură celelalte națiuni, deplânge lipsa ei de productivitate“⁶⁹.

Și Edmond Texier, într-un apel către Congres în favoarea românilor, argumentează în favoarea unirii și independenței Principatelor Române, sub patronajul puterilor occidentale, cu un domnitor autohton, ales în mod liber de țară, sau un suveran aparținând uneia din familiile domnitoare din Europa. Tot ce s-ar face în afara acestei soluții ar fi profitabil numai Rusiei și Austriei⁷⁰.

Soluției ideale i se opuneau însă, dârz și tenace, imperiile absolutiste vecine. Din București, la 12/24 februarie 1856, Ion Bălăceanu scria lui Ion Ghica despre faptul că diplomații Marilor Puteri la Constantinopol dispun de Principatele Române ca de propriul lor avut. Se preconizează o căimăcănie de trei și alegerea unui domn dintre boieri și de către boieri: „Soarta acestei țări se va afla încă o dată în mâinile acestor lași și încă o dată ea va fi sacrificată puterii și cupidității. Dacă Știrbei nu este eliminat, el are mari șanse de a fi reales. La momentul alegerilor locul său va fi încă cald și creaturile sale vor ocupa toate posturile. Bani săi (600 000 ducăți), disponibili oricând, îi vor deschide pentru a doua oară porțile puterii“⁷¹.

Într-adevăr, Barbu Știrbei urmărea acest scop, erijându-se acum, după suprimarea protectoratului rus, pe care-l servise atât de bine de la început până la sfârșit, în promotorul Unirii Principatelor. La 24 ianuarie/6 februarie 1856, el redactase un memoriu în acest scop, pledând pentru unire și independență după exemplul Belgiei, adică un stat neutru și inviolabil, sub garanția Marilor Puteri, pentru a servi ca barieră între Rusia și Turcia⁷². Preluând formula, deja pătrunsă în opinia publică europeană, Barbu Știrbei nu urmărea constituirea unui stat de drept, esențialmente democratic, ci unul aristocratic, cu un regim autoritar, după exemplul Austriei și Prusiei, care constituiau

⁶⁹ *Ibidem*, p. 64.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 69-84.

⁷¹ *DUP*, vol. III, p. 70-71.

⁷² N. Iorga, *Corespondența...*, vol. I, p. 321-323.

modele pentru el. Schimbările în concepțiile sale oscilau de la despoția orientală, pe care o servise cu aplomb și duritate, la monarhia autoritară absolutistă-luminată, care să îngăduie doar atâtea libertăți poporului cât să fie necesare unei supraviețuiri ale vechilor structuri de proprietate sub o formă nouă. Unirea și independența aveau adversari puternici și de temut, datorită cărora nu vor dobândi o rezolvare pe măsura dezideratelor exprimate nu numai de români, dar și de străini, îndeosebi oamenii politici și diplomații francezi. De la Viena, la 10/22 iunie 1856, baronul F. A. Bourqueney, ambasadorul Franței, scria ministrului de externe, Al. Walewski, despre convorbirea cu împăratul Franz Joseph. Suveranul austriac constata o profundă divergență de opinii între guvernul său și cel francez referitoare la Unirea Principatelor, pe care o considera primul pas spre independență, iar independența, la rândul ei, însemna constituirea unei suveranități rusești la frontierele imperiului său, în cazul unui succes militar. Ambasadorul Franței a replicat că un stat românesc ar constitui o barieră contra expansiunii Rusiei spre vest și sud-vest: „fără unire am recădea inevitabil în statu quo, iar statu quo-ul a fost unanim stigmatizat, atât ca administrație internă, cât și ca sistem defensiv“. Încheind, baronul de Bourqueney mărturisea că nu-și făcea iluzii că va putea schimba opiniile împăratului Austriei, dar și-a dat totuși seama cât de mari sunt dificultățile de întâmpinat⁷³.

Înainte de părăsirea puterii, ca urmare a expirării termenului de 7 ani și a deciziilor Congresului de pace de la Paris de înlăturare a protectoratului rusesc cu menținerea sub suzeranitatea otomană și sub garanția Marilor Puteri, permițând o reorganizare în perspectivă prin convocarea unei adunări ad-hoc, Barbu Știrbei mai găsește timpul necesar împlinirii unor vechi preocupări ale sale cu privire la modernizare. Astfel, încheiase, la 3/15 februarie 1856, o convenție pentru drumurile de fier cu o companie prusiană⁷⁴.

⁷³ *Români la 1859*, vol. I, p. 60-61.

⁷⁴ N. Iorga, *Correspondența...*, vol. I, p. 218-225; Idem, *Mărturii istorice*, p. 407-409.

Apropiindu-se termenul de 7 ani, Gr. Al. Ghica părăsește domnia mai devreme. Barbu Știrbei nu întârzie însă prea mult, căci, la 25 iunie 1856, anunța lăsarea puterii în seama guvernului. La 4 iulie 1856 fusese numit caimacam Alexandru al II-lea Ghica. Față de Barbu Știrbei, posteritatea a fost mai aspră comparativ cu Gr. Al. Ghica, domnul Moldovei, „prietenul revoluționarilor“. În ochii lui I. H. Rădulescu și D. Bolintineanu, Barbu Știrbei a fost doar un „gospodar“, care trăia din mila rușilor și în compania lor, dornic de îmbogățire, fără pasiune, persecutor al revoluționarilor de la 1848, pe care nu i-a lăsat nici măcar să se apropie de patria lor, cum s-a întâmplat cu N. Bălcescu. N. Iorga consideră nedrepte aceste judecăți, fiind dispus să vadă, mai ales, partea bună a faptelor sale, adică a unui domn luminat, harnic, dornic de ordine, un om de onoare.

Calitățile personale ale lui Barbu Știrbei, intens utilizate în opera de modernizare, care atașa toate energiile naționale, nu pot fi contestate, faptele sale rămânând spre a fi judecate. Este însă de domeniul evidenței că el nu se putea nici pe departe compara cu domnul Moldovei, Gr. Al. Ghica, tot un conservator, dar moderat, cu disponibilități liberale, care i-au îngăduit primirea în țară a oamenilor de la 1848 și utilizarea lor în administrația de stat. Conservatorismul lui Barbu Știrbei era unul vetust, retrograd, antiliberal și antidemocratic. El a tratat cu asprime, chiar cu cruzime, pe foștii conducători ai revoluției de la 1848, întreținând în țară o atmosferă de suspiciune și teroare contra oricăror manifestări ale spiritului democratic. În opera de restaurație, Rusia nu găsisese un om mai potrivit ca el, cu îndelungată activitate pusă în slujba protectoratului rus și a aplicării stricte a Regulamentului Organic. Din totdeauna, împreună cu fratele său Gh. Bibescu, precedentul domn, s-a situat în fruntea grupării conservatoare filoruse, potrivnică deci interesului național, care tindea la emanciparea de sub protectorat. În retrospectiva evenimentelor, Barbu Știrbei constituie una din relicvele vechiului regim care va avea să fie abolit prin constituirea statului de drept.

Capitolul VII

O COMPENSAȚIE PENTRU SUFERINȚELE MOLDOVEI

Un luminist întârziat, domnitorul Grigore Al. Ghica

Reprimarea rapidă și cu cruzime a mișcării petiționare de la Iași i-a asigurat lui Mihail Sturdza o domnie până la Convenția de la Balta-Liman. Represiunea a fost în mod evident disproporționată în comparație cu acțiunile întreprinse de petiționari, în parte conservatori moderați, adică adepți ai unor schimbări în limitele Regulamentului Organic, fără atingerea bazelor vechiului regim. Tocmai dintre acești conservatori moderați va fi numit viitorul domn, Grigore Alexandru Ghica, superior dotat cu harurile ființei umane: „Un amestec ciudat de măreție și blândețe, de forță și slăbiciune ofereau «celui mai frumos bărbat din Moldova» o mască ce impunea respect și atrăgea admirație“¹.

Noul domn al Moldovei se născuse la 1804, ca fiu al marelui logofăt Alexandru Constantin Ghica, nepot de fiu al Ecaterinei Ghica, sora domnitorului Grigore al III-lea Ghica și a marelui ban Dimitrie Ghica. Ea se căsătorise cu hatmanul Dimitrie Gheorghidi Sulgearoglu, păstrându-și numele, deja renumit atât în Moldova, cât și în Țara Românească. Gr. Al. Ghica era și nepot de soră al fostului domn Mihail Sturdza. De tânăr, a fost trimis la studii în Germania, de unde a revenit spre a i se încredința ranguri și funcții, chiar din timpul domniei lui Ioniță Sandu Sturdza, socrul său, apoi sub administrația provizorie și a domniei unchiului său, Mihail Sturdza, de care se detașează treptat, fiind

¹ L. Boicu, *Adevărul despre un destin politic. Domnitorul Gr. Al. Ghica (1849-1856)*. Iași, 1973, p. 17.

în dezacord cu practicile abuzive, mai ales în anii premergători revoluției de la 1848. Treptat, el se apropie de moderații liberali, care, împreună cu conservatorii moderați, inițiază mișcarea petiționară, atât de facil înăbușită de unchiul său. La mișcare, Gr. Al. Ghica nu participase, fiind absent din țară. Revenit, în aprilie 1848, el scrie un memoriu, la solicitarea comisarului otoman, Talaat Efendi, în care supunea unei critici severe actele domnitorului Mihail Sturdza².

Fără a fi reușit să devină un om al revoluției, căci împărtășea concepții conservatoare, Gr. Al. Ghica avea în mod vădit disponibilități liberale, admitând utilitatea unor reforme stricte ale timpului, care să nu atingă totuși bazele vechiului regim. El se situa categoric împotriva concepțiilor anacronice ale boierimii conservatoare, de care se va detașa prin gând și fapte. Împreună cu Barbu Știrbei, a fost numit domn la 19 aprilie/4 mai 1849.

Spre deosebire de Barbu Știrbei, care efectuase studii la Paris, Gr. Al. Ghica, deși cu studii în Germania, nu împărtășește concepțiile retrograde ale boierilor conservatori. În primii ani ai domniei, exista o oarecare înțelegere între cei doi, dar, mai apoi, se îndepărtează, întrucât, „deși cam de aceeași vârstă, păreau că reprezintă însușirile și defectele a două generații deosebite“. Schimbul de scrisori dintre ei era marcat de preocupările comune pentru ameliorarea stării de lucruri existente: „Ghica n-avea însă revoluționari neîmpăcați împotriva lui, în Moldova nu fusese o mișcare puternică, un Guvern al Revoluției, o mare pribegie a tinerilor plini de nădejde că iar le va veni ceasul“³.

Pentru ocuparea tronului Moldovei, Gr. Al. Ghica a fost sprijinit de marele vizir Mustafa Reșid Pașa, cunoscut reformator al Imperiului otoman. În firmanul de numire, din 1 mai 1849, hatmanul Grigore Ghica era „orânduit Domn Moldovei“, după demisia primită a lui Mihail Sturdza, ca fiind „drept și plin de cumpătare și înțelepciune“. În deplin acord cu tratatele existente între Poartă și Rusia, după negocieri, se încredințează, așadar,

² Anastasie Iordache, *Principii Ghica...* p. 178-180.

³ N. Iorga, *Viața și domnia lui Barbu Dim. Știrbei*, p. 140-141.

domnia lui Grigore Al. Ghica pentru „dobândirea liniștei și a fericirii supușilor locuitori“⁴.

La 1 iunie 1849, noul domn al Moldovei scria lui Barbu Știrbei, răspunzându-i la o scrisoare de felicitare. El stăruia să afirme că, datorită poziției delicate în care se află încă și unul și altul, a întârziat răspunsul. Îl asigură însă că apreciază relațiile strânse, de bună înțelegere între ei. Precedentele deplorabile au evidențiat inconvenientele lipsei de înțelegere între șefii administrațiilor celor două Principate Române, care au interese comune. Scrisoarea trimisă i-a întărit convingerea că intrigile au fost în mod fericit dejucate. Răspunzându-i la 8/20 iunie 1849, Barbu Știrbei scria: „va trebui să ne înarmăm cu curaj care să reziste la orice și cu prudență care să nu înceteze în nici o împrejurare“⁵.

Îndată după urcarea pe tron, Gr. Al. Ghica se adresează cancelarului Rusiei, contele de Nesselrode, la 22 iunie 1849, referindu-se, mai ales, la dificultățile de surmontat. Chemat să urmeze pe tron unui domn devenit incompatibil cu fericirea țării, Gr. Al. Ghica mărturisea că nu are altă preocupare decât de a se face demn de alegerea cu care a fost onorat și de a se conforma intențiilor Curții protectoare. Vine pe tron în împrejurări grele, mai grele chiar decât oricând, pe care nu le poate trece cu vederea: „Resursele care ar trebui pentru consolidarea prosperității țării sunt secătuite; principalele resorturi ale guvernului sunt năruite sau spulberate; țăranul lipsit de garanțiile tutelare, pe care Regulamentul Organic i le-a acordat, este într-o sărăcie lucie; corupția și demoralizarea au pătruns în toate ramurile administrative, compromițând instituțiile și îndepărtând respectul legii“. Domnul nu caută să dea înapoi în fața acestor obstacole, dar mărturisește că nu le poate surmonta decât cu asistența binevoitoare a curții imperiale ruse. Lui Pavel Kiseleff îi scria, de asemenea, la 22 iunie, că „moștenirea care mi-a fost transmisă n-are nici o asemănare cu condițiile de bunăstare cu care E. V. a gratificat Moldova. Aceste condiții au făcut loc elementelor corupătoare

⁴ BAR, *Arhiva Grigore Ghica* v., I, act 3.

⁵ *Ibidem*, I, act 8.

ale instituțiilor și au compromis pentru un viitor mai mult sau mai puțin îndelungat prosperitatea țării⁶.

Conștient de ravagiile despoției orientale utilizate cu cruzime de unchiul său Mihail Sturdza în ultimii ani, Gr. Al. Ghica încearcă, fără a fi marcat de disperare, să recupereze mai rapid, prin înlăturarea gravelor consecințe ale nesăbuintei administrației precedente. În scopul urmărit, solicită concursul tuturor. Astfel, în discursul ținut cu prilejul urcării pe tron, domnul menționa actul numirii, datorat bunăvoinței celor două Curți, care și-au manifestat interesul pentru bunăstarea Moldovei și a locuitorilor săi: „Nu putem ajunge la aceasta decât prin unire, concordie, dragoste de ordine, respect pentru instituții și legi; astfel ca prin recunoștința de care trebuie să fim părtași pentru cei ce s-au ocupat de bunăstarea noastră – eu voi fi primul, domnilor, în a da exemplu și contez pe sincera cooperare a tuturor compatrioților mei“. La 22 iunie 1849, domnul se adresa, cu o comunicare, Sfatului Administrativ, atrăgându-i atenția asupra multelor sarcini de îndeplinit: „Pentru a ajunge să facem binele care este unicul obiect al dorințelor și eforturilor mele, principala condiție este concursul sincer al compatrioților mei, unirea și contribuția prietenilor ordinei și prosperității țării. Guvernul trebuie deci să se străduiască pentru a-și atrage această bunăvoință care este rezultatul buneii intenții și al legalității“. Domnul considera că Sfatul Administrativ are ca menire să inculce tuturor funcționarilor deviza că legea este egală pentru toți, că ei sunt primii servitori ai legii, că nu sunt la postul lor decât pentru a o aplica textual, că nu stă în puterea lor nici să amâne, nici să denatureze executarea ei. Să fie pătrunși de imparțialitate, zel și probitate. Ei nu au nici un drept de a aplica amenzi după bunul-plac. Acest drept nu aparține decât autorităților desemnate expres, care acționează în limitele legii⁷.

Dificultățile interne se dovedeau numeroase și diverse, în urma unei administrații obișnuite cu fărădelegea, cu încălcări flagrante ale însuși Regulamentului Organic, întruchipând samavol-

⁶ *Ibidem*, I, act 27.

⁷ *Ibidem*, I, act 31.

nicia la limitele insuportabilității. Pentru eradicarea răului, era, într-adevăr, nevoie de concursul tuturor. Concepțiile reformiste, în cadrul absolutismului luminat, aveau un amplu domeniu de aplicare după ravagiile despotiei orientale. Nu un stat de drept urmărea să instituie Gr. Al. Ghica, pentru că nu era posibil încă, atunci, sub protectoratul Rusiei și după reprimarea revoluției de la 1848. Un regim absolutist luminat, corespunzător convingerilor sale de conservator moderat, îl considera posibil, fiind multe de îndeplinit în cadrul lui. La fel ca în Țara Românească, administrația sa este îndeaproape supravegheată de la St. Petersburg. Cancelarul Nesselrode îi scria din Varșovia, la 20 iulie 1849, pentru a preciza că datoriile nu erau numai de ordin economic și administrativ, dar și politic. Ca atare, solicita demersuri pentru împiedicarea influenței revoluționarilor, care au elaborat proiecte de reforme cu caracter demagogic, de împrumut. Tineretul este amăgit cu idei utopice din Occident, inspirate din doctrina pernicioasă a socialismului. Acest tineret caută să profite de urcarea pe tron a lui Gr. Al. Ghica pentru a-și pune în aplicare aceste idei utopice. În consecință, mai mult decât orice, această pornire primejdioasă a tinerilor va crea cele mai multe îngrijorări Curții din Petersburg. Răul trebuie curmat înainte de a-și face efectul distructiv. În acest scop, domnul va avea tot sprijinul Curții imperiale ruse⁸.

Grijile Curții imperiale ruse erau, evident, altele decât ale domnului Moldovei, preocupat îndeosebi de deplorabila situație lăsată de administrația precedentă. Gr. Al. Ghica este chiar avertizat asupra celor de care îl leagă un trecut de opoziție contra administrației precedente, care uneltesc acum, bizuindu-se pe bunăvoința domnului, spre a pune în aplicare programe de reforme discordante cu interesele Rusiei. Gr. Al. Ghica răspunde, la 11 august 1849, cancelarului Nesselrode. Astfel, nu disimulează că doctrinele subversive care și-au făcut apariția în anul trecut în Europa n-ar fi pătruns în mințile unor tineri aflați în contact cu agitatorii socialiști, nutrind visuri utopice. Cât

⁸ *Ibidem*, I, act 106.

privește existența lor în Moldova, aceasta este cu mult exagerată, deoarece Mihail Sturdza a utilizat toată abilitatea de care dispunea pentru a restabili ordinea. Opoziția care s-a format n-ar fi avut vreun succes dacă administrația precedentă n-ar fi convertit abuzurile într-un sistem. Marii proprietari, vinovați de abuzuri, sunt cei care reclamă existența unei stări de neliniște în țară. El a făcut parte din guvernul precedent, de care s-a detașat, în cele din urmă, la fel ca și alte persoane oneste și conștiincioase care nu mai puteau simpatiza cu greșelile unui regim dezorganizator. Administrația precedentă s-a înconjurat de oameni corupți, care au întezit la culme nemulțumirile generale. Gr. Al. Ghica nu ascunde că a făcut parte din acea opoziție moderată, care nu dorea nimic altceva decât întoarcerea la ordine și la domnia legilor. Manifestarea de la finele lunii martie 1848 s-a făcut în absența lui și fără nici o participare din partea sa. Cât privește comportarea ulterioară, în pofida unor denigrări, nimic nu justifică speranțele utopiștilor de a se întemeia pe venirea sa pe tron. Nimic nu este de natură a încuraja acțiunile lor în vederea aplicării utopiilor, eforturile administrației sale concentrându-se spre cicatrizarea rănilor Moldovei⁹.

Într-adevăr, Gr. Al. Ghica nu putea avansa într-atât în concepțiile sale până a împărtăși programul cuprins în *Dorintele Partidei naționale din Moldova* redactat de M. Kogălniceanu, un veritabil program revoluționar, care preconiza abolirea protectoratului și instituirea statului de drept. Cu toate acestea, domnul ținea să se detașeze categoric de administrația precedentă și practicile sale despotice, agreate, de altminteri, de Curtea imperială rusă, o mare despoție orientală. La 1 septembrie 1849 el scria cancelarului Nesselrode că încerca un stânjenitor sentiment de jenă când era pus în situația de a înmâna decorații membrilor și funcționarilor guvernului precedent, din partea Curtii imperiale ruse, printre ei aflându-se și unii pe care el a fost obligat să-i îndepărteze din cauza unor prevaricațiuni patente. Cum prezența domnului nu este posibilă la înmânarea distincțiilor imperiale, a

⁹ *Ibidem*, I, act 106.

angajat pe consulul rus Tumansky să roage pe generalul Al. O. Duhamel de a-l dispensa de o astfel de misiune onorabilă, e drept, dar care l-ar plasa față de cei menționați într-o falsă poziție. Ca atare, consideră ca decorațiile să parvină prin consulatul imperial. De teama de a nu fi prezentate altfel faptele decât sunt în realitate, Gr. Al. Ghica a crezut de datoria sa să le clarifice¹⁰.

Generalul Duhamel solicitase schimbări radicale în componența Divanului. La 9 septembrie 1849, domnul îi răspundea pentru a motiva acțiunile sale în acest sens. Astfel, stabilise drept criterii: probitatea, incoruptibilitatea. Tinerii veniți din străinătate pot fi mai bine folosiți în administrație decât să sporească numărul nemulțumiților. De altfel, au fost numiți numai cei mai moderați dintre ei, îndrumați spre domenii de activitate unde pot fi performanți. Gr. Al. Ghica se referea la C. Negri și Răducanu Rosetti, care n-au participat la vreo acțiune în țară sau peste hotare, ambii cât se poate de moderați¹¹.

Domnitorul sesizase din timp că Moldova avea stringentă nevoie de modernizare prin reforme veritabile, care să nu simuleze doar schimbarea, ci s-o producă chiar, cu efecte benefice. Cunoscutul economist Nicolae Suțu, fost membru al guvernului precedent, dar demisionat înainte de mișcarea petiționară de la 1848, considera acum momentul oportun spre a-și expune concepțiile reformiste, pentru a veni în sprijinul domnului, căruia îi era sfetnic intim. Astfel, în august 1849, publica la Iași lucrarea intitulată: *Noțiuni statistice asupra Moldovei*. El argumenta că realele progrese economice pot fi realizate numai prin depășirea stadiului de țară eminentamente agricolă. Având o agricultură înapoiată, Moldova poate ieși din impas prin încurajarea industriei, care este principalul stimulent al agriculturii, oferindu-i un debușeu sigur, înființarea de ferme-model care să îmbine învățământul agricol cu practica, perfecționarea căilor de comunicație, înființarea de bănci agricole, care să ajute

¹⁰ *Ibidem*, I, act 137.

¹¹ *Ibidem*, I, act 153.

pe cultivatori, altminteri dobânzile exorbitante îl determină să vândă forțat producția la jumătate de preț: „Tot ceea ce constituie pentru el pierdere de timp sau de valoare înseamnă tot atâta capital sustras reproducției”¹².

Industria manufacturieră era, desigur, cea mai productivă dintre ramuri, din care rezultau profituri rapide și convenabile. Dezvoltarea în prea mari proporții produce crize celorlalte ramuri economice. Moldova este însă departe de a ajunge într-o asemenea situație. Ea nu dispune de instituții de credit, nici de capitaluri, dobânda este excesivă. Sunt necesare o legislație ipotecară și o aplicare riguroasă a legii, înființarea de bănci, încurajarea asocierilor. Apoi, sunt necesare măsuri de dezvoltare a căilor de comunicații, tracțiunea mecanică sau cu aburi. Din punct de vedere industrial nu se pot spune prea multe: „Moldoveanul este orice altceva decât industriaș, iar cârmuirea nu va face nicicând prea mult pentru a trezi în el tendința de a se îndrepta spre întreprinderi industriale de care e complet lipsită țara”. La acea dată, existau: o fabrică de hârtie la Piatra a lui Gh. Asaki, care nu poate concura importul de hârtie din Transilvania; o fabrică de stearină la Iași a lui Theodor Ghica, ale cărei prețuri sunt inferioare produselor importate, o moară cu aburi la Iași a unei societăți franceze, o cărămidărie mecanică la Iași a dr. Cihac; o crescătorie de oi merinos a prințului Moruzi la Zvoriștea cu 5 000 de oi care dau o sută de chintale însă; tăbăcăria prinților Cantacuzino la Baia; o fabrică de conserve la Galați a unei societăți engleze; o fabrică de ceară roșie și o fabrică de chibrituri. Atât și nimic mai mult¹³.

Eminentul economist român din secolul trecut considera că singura sursă de bogăție este munca: „E-n firea omului să aibă nevoi și să tindă fără încetare a și le satisface. Deprinderea de a-și satisface nevoile este un resort care pune în mișcare facultățile noastre și pe măsură ce le dezvoltă, se mărește și cercul satisfacțiilor noastre”. Eforturile n-au găsit garanție decât în dreptul de proprietate, ca principiu fundamental al coagulării

¹² N. Suțu, *Opere economice*, București, 1957, p. 182-183.

¹³ *Ibidem*, p. 183-191.

societății omenești și cheie de boltă a ordinii sociale: „bogăția are deci ca principiu proprietatea și ca mijloc producția, care este efectul muncii“. De la acest drept de dobândire a bogăției nu este exclusă nici o națiune. Așadar, producție și iar producție cu preocuparea de a exporta, pentru a face posibil importul. Agricultură, atâta timp cât rămâne ramură predominantă, favorizează profiturile bazate pe export. Fabricile prea puține nu pot stăvili concurența externă, exportându-se materii prime și importându-se fabricate. Ca atare, înființarea de fabrici este de importanță materială și morală: „Există atâtea persoane lipsite de ocupație, care își petrec viața în trândăvie, cu toate cusururile pe care le atrăgea după sine, persoane care sunt o sarcină pentru societate și pentru cârmuire. Aristocrația, folosind activitatea sa, va fi dezgustată de viața contemplativă, iar proletariatul nu va mai căuta în funcțiile publice un remediu pe care nu i-l pot procura“¹⁴.

Comerțul nu se dezvoltă decât în condiții de siguranță și de rețea de transporturi. Datorită creșterii populației, între 1840 și 1849 a sporit consumul alimentar. Media pe 10 ani, între 1838 și 1847, la producția de grâu a fost de 760 000 chile, la porumb de 987 115 chile. S-au consumat 680 000 și s-au exportat 125 141 chile. Sătenii consumă mei și orz¹⁵.

Forțele productive ale Moldovei sunt reprezentate astfel: speța umană 968 200, echivalând cu 580 920 lucrători efectivi; boi de muncă 202 651, echivalând cu 810 604 lucrători efectivi; apoi vite mari, cai, totalizând forța a 2 227 422 de lucrători efectivi. În ansamblu, forța de muncă umană este mai puțin de jumătate, pe când în Franța este doar o cincime, în Anglia a douăsprezecea parte. Venitul agricol al Moldovei era de 79 517 100 piaștri. În activitățile industriale erau ocupate 138 490 persoane echivalând 83 094 muncitori efectivi. Forța fabricilor existente era evaluată la 1 600 muncitori efectivi. Total forțe productive: 84 694 muncitori efectivi în industrie, 2 448 968 în agricultură,

¹⁴ *Ibidem*, p. 85-197.

¹⁵ *Ibidem*, p. 200-217

împreună: 2 533 562 muncitori efectivi. Dacă forța productivă n-ar fi furnizată decât de forța umană, numărul muncitorilor efectivi ar echivala cu 3 257 846. Este o mare discrepanță cu țările dezvoltate¹⁶.

Domnul Moldovei, deosebit de receptiv la nou și preocupat intens de prosperitatea țării sale, inițiasse deja înființarea unui Departament al lucrărilor publice ale cărui atribuții erau bine precizate: construirea de poduri și șosele, pavarea și alinierea străzilor, deschiderea de locuri publice, întreținerea apelor, plantațiilor și grădinilor publice, construirea de stabilimente de utilitate sau destinate serviciilor publice și alte ameliorări materiale din aceeași categorie¹⁷.

O problemă cu totul aparte o constituie cea referitoare la raporturile dintre țărani și proprietari de care se ocupa Comitetul de revizie însărcinat cu modificările solicitate. Adresându-se generalului rus A. O. Duhamel, la 21 septembrie 1849, Gr. Al. Ghica afirma că „sentimentul dominant în Moldova este acela de conservare a proprietăților sau a privilegiilor“. Ca atare, marii proprietari sunt împotriva. Atunci, care este rolul domnului? Consulul Tumansky i-a propus de a desemna pe o listă restrânsă persoanele care par să aibă cel mai mare merit pentru a face parte din Comitet. A făcut-o, în mod conștiincios, dar nu știe ce direcție să dea deliberărilor sale. Din depeșa generalului rus a înțeles că membrii Comitetului nu se vor ocupa numai de reglementarea raporturilor dintre proprietari și țărani. Domnul consideră însă că acest Comitet nu trebuie abandonat propriilor sale inspirațiuni, adică să se ocupe de probleme din proprie inițiativă, încă nedeterminate, căci s-ar ajunge la grave impedimente dacă nu s-ar proceda cu măsură și circumspecție. La 27 septembrie, din București, generalul Duhamel răspundea că se abține de a face precizări categorice diverselor probleme puse, fiind în așteptarea instrucțiunilor de la St. Petersburg. În consecință, generalul rus va desemna trei boieri considerați loiali și capabili,

¹⁶ *Ibidem*, p. 217-220.

¹⁷ B. A. R. *Arh Gr. Ghica v. v.*, 30 iunie 1849 I, acte 133, 134, 135.

Fuad Paşa va numi alți trei, iar domnului i se va rezerva alegerea președintelui, în total 7, care să procedeze la revizuirea Regulamentului Organic¹⁸.

Îngrădit de Curțile protectoare și suzerană în actele sale, Gr. Al. Ghica nu descurajează în întreprinderile sale. Un program de reforme este elaborat la 3 octombrie 1849, care cuprindea: restaurarea carantinei la Galați și îmbunătățirea pichetelor de pe malul Dunării, alegerea regulamentară a subocârmuitorilor și creșterea lefurilor lor, reorganizarea poliției, un nou pavaj în orașul Iași, construirea unei cazărmi la Copou, restaurarea tuturor închisorilor, un nou sistem pentru exploatarea salinelor¹⁹.

Între timp, comisarul Rusiei în Principate, generalul Duhamel, transmitea lui Gr. Al. Ghica un îndreptar cuprinzând deciziile Comitetului de revizie al Țării Românești: abolirea obligației de a da 4 lucrători la 100 de familii, ceea ce echivala cu 12 zile de muncă, acordarea libertății pentru țărani de a-și schimba domiciliul, cu restrângerea acestei libertăți la perioada recensământului din opt în opt ani, determinarea învoielilor agricole pentru cantitatea de pământ care depășește 9 pogoane pe următorii 7 ani, convertirea celor 6 zile de corvezi pentru construirea șoselelor într-o contribuție în bani. Primind depeșa lui Duhamel, Gr. Al. Ghica și făcea unele remarci asupra celor patru puncte: suprimarea zecimii contribuabililor exceptați în favoarea proprietarilor rurali nu va schimba cu nimic raporturile dintre aceștia și săteni, nefiind altceva decât un sacrificiu al proprietarilor în favoarea fiscului; în Moldova țăranul avea libertatea de a schimba domiciliul în fiecare perioadă a recensământului, din care motiv aranjamentele trebuiesc făcute astfel încât să aibă loc oricând fără ca țăranul să fie legat de glie pe timp de 7 ani; convertirea în bani a celor 6 zile de lucru la stat va prilejui la început o mare perturbare în serviciile afectate. Vor lipsi brațele de muncă și lucrările vor suferi considerabil. Trebuie, așadar, de văzut și făcut la fața locului²⁰.

¹⁸ *Ibidem*, I, acte 164, 165.

¹⁹ *Ibidem*, I, act 194.

²⁰ *Ibidem*, I, act 175.

Domnul Moldovei împărtășea deja alte concepții decât cel al Țării Românești, dispus a se conforma cu rigoare instrucțiunilor primite. Gr. Al. Ghica nu agreea modul de alcătuire a Comitetului celor 7, căci constituia, în esență, voința Rusiei și Turciei, ambele despoții orientale și foarte conservatoare. Totuși, cunoscând adversitățile existente între ele, Gr. Al. Ghica se adresase lui Omer Pașa, la 6/18 octombrie 1849, referindu-se la Comitetul de revizie. Astfel, aprecia că dacă nu va proceda cu măsură și circumspecție, acest Comitet va provoca grave nemulțumiri. În Moldova nu s-a creat încă, dar domnul nu are nici o misiune spre a-l organiza. Mai mult chiar, nu are nici o cunoștință despre intenția care stă la baza instituirii sale și, în lipsă de instrucțiuni, domnul nici nu va ști să orienteze deliberările sale, nici să-i precizeze limitele atribuțiilor. Nu este exclus ca acest Comitet să acționeze din proprie inițiativă sau fără limite stabilite. Nu se cunoaște scopul urmărit, dar se presupune că este favorabil clasei țărănești, altminteri, mai degrabă ar compromite decât să ușureze soarta cultivatorilor. Scriindu-i lui V. P. Titov, la 1 decembrie 1849, Gr. Al. Ghica informa că la 6 noiembrie Comitetul de revizie și-a început lucrările. A prevenit pe consilierii imperiali despre temerile sale expuse deja generalului Duhamel²¹.

Grigore Al. Ghica era, pe drept cuvânt, îngrijorat de perspectivele dezbatărilor unui comitet căruia nu-i putea stabili atribuțiile, capabil să ia orice fel de decizii, desigur, la sugestia comisarilor imperiali, veritabili cunoscători ai instrucțiunilor primite de la guvernele lor. Nereușind mai mult în aflarea dedesubturilor diplomatice, Gr. Al. Ghica își urmează tenace planul său de reforme, deja stabilit. Astfel, la finele anului 1849 este elaborat un proiect pentru alcătuirea Comitetului comunicațiilor țării și al zidurilor publice. Domnul întărește propunerile Sfatului Administrativ referitoare la atribuțiile acestui Comitet: nici o construcție nu se va începe fără prezentarea și aprobarea planului, orice meșter trebuie să obțină atestat în

²¹ *Ibidem*, I, acte 181, 232.

meseria lui. Anual, Comitetul va prezenta o dare de seamă în fața Sfatului Administrativ²².

În conformitate cu prevederile Convenției de la Balta-Liman, în locul Adunării Obștii se instituie Divanul ad-hoc. Printr-o adresă din 6/18 februarie 1850, Fuad Pașa înștiința pe Gr. Al. Ghica despre componența Divanului, anume: membrii Sfatului Administrativ, președinții tuturor tribunalelor din Iași. Divanul se va ocupa de revizuirea bugetului, de cheltuielile statului și de perceperea impozitelor, de discutarea proiectelor de legi și regulamente, dar numai cu caracter consultativ la propunerea domnului. O adresă similară transmite și comisarul rus²³.

Cum nimic nu putea domnul întreprinde fără consultarea celor doi comisari imperiali, la 8 iunie 1850 li se adresează deopotrivă cu privire la perspectivele înființării unei bănci. Astfel, de câțva timp capitaliștii din Viena și Berlin au făcut o astfel de propunere. Înființarea unei băci în Moldova constituie o necesitate stringentă, date fiind împrejurările existente și nevoia capitaliștilor de a-și plasa capitalurile într-un mod sigur și avantajos. Nu a dat nici un răspuns înainte de a cunoaște opinia celor doi comisari imperiali²⁴.

Barbu Știrbei avea aceleași preocupări, în urma propunerii făcute de bancherii prusieni cu privire la înființarea unei bănci la București. În acest scop, el informa pe Gr. Al. Ghica, la 10/22 octombrie 1850, prezentându-i condițiile. La 5 noiembrie, domnul Moldovei se adresa generalului Duhamel, menționând scrisoarea lui Barbu Știrbei. El considera că decizia înființării unei bănci la București fusese luată cu asentimentul lui Duhamel. Pentru o instituție similară la Iași era necesar asentimentul Curții imperiale ruse. La 28 noiembrie 1850, din St. Petersburg, cancelarul Nesselrode, referindu-se la proiectele de înființare a unor bănci la Iași și la București, recomanda refuzarea acestor oferte. El menționa că este de dorit ca un proiect să se realizeze într-o zi, în interesul comerțului și

²² *Ibidem*, I, act 275.

²³ *Ibidem*, I, acte 235, 196.

²⁴ *Ibidem*, I, act 443.

proprietății funciare, dar sub auspicii care să inspire mai multă încredere și să promită stabilitate și nu pretenții exagerate și în parte chiar impracticabile ale unor speculanți străini. Răspunzând, la 10 decembrie 1850, domnul Moldovei se scuza pentru purtarea unor discuții cu bancherii prusieni, pe motiv că ei antamaseră deja pe Barbu Știrbei. I s-a creat, astfel, impresia că avea acceptul consulului general rus. Ca atare, proiectul de înființare a unei bănci moldovene rămâne total abandonat²⁵.

Principatele Române se ofileau în umbra Rusiei imperiale, o veritabilă despoție orientală, care urmărea perseverent și tenace anexarea lor, din care motiv, nu îngăduia nici o favoare altor mari puteri, nici un fel de amestec, nici o afacere care să faciliteze legăturile dintre state și popoare. Proiectul înființării unei bănci rămâne un deziderat iluzoriu pentru Gr. Al. Ghica. Împăratul Rusiei dăduse instrucțiuni clare agentului său diplomatic în Principate, pentru a descuraja orice contracte cu bancherii occidentali. Ca o compensație sufletească, marele vizir Mustafa Reșid Pașa îi scria lui Gr. Al. Ghica, la 22 ianuarie 1851, despre perspectiva evacuării armate, liniștea fiind restabilită. Domnul Moldovei răspundea că, după evacuare, Principatele Române vor trebui ușurate de sarcinile întreținerii armatelor de ocupație. Maniera de a conduce Moldova nu lasă să se întrevadă vreo nemulțumire a populației: „Singurul element de tulburare rezidă în stare socială a clasei boierilor, mărită fără limite de predecesorul meu“. Acești boieri aspiră neîncetat la funcții și favoruri, în caz de insucces răzbunându-se printr-o atitudine opoziționistă, căutând să se impună guvernului prin sistemul de clici, utilizând intriga, calomnia și ura²⁶.

În consecință, dată fiind perspectiva evacuării, Gr. Al. Ghica dădea un ofis circular către toți șefii de departamente, la data de 26 februarie 1851, care cuprindea recomandări pentru bunul mers al administrației statului: acordarea unei atenții deosebite instituțiilor regulamentare, alegerea funcționarilor după criterii

²⁵ *Ibidem*, I, acte 562, 589, 606, 616.

²⁶ *Ibidem*, II, acte 15, 33.

stricte cerute de Regulamentul Organic, propunerile se vor face domnului spre a se încadra în prevederile regulamentare și a nu se face vreo eroare²⁷.

Anterior, domnul întocmise proiecte de legi referitoare la jandarmerie, la taxarea produselor de lux, la poliție²⁸. Sub auspiciile domnului, animatorul învățământului moldovean este transilvăneanul August Treboniu Laurian, care inspirase și pe munteni. Măsurile sale în Moldova irită pe N. Șuțu, care reclamă că „rectorul“ înfăptuia și scopuri ale Austriei, acționând contra „naționalității moldovenesti“ și pentru triumful „utopiilor“ încercând să „strice limba“, rezervând studiul limbii grecești abia în anul al IV-lea de Colegiu. Precum scria N. Iorga, „îndărătnicul urmaș al lui Petru Maior răzîmă toată clădirea școlilor românești pe studiul limbii latine unit cu al celei românești: una din alta și una prin alta“. O comisie a Departamentului Cultelor a elaborat o legiune școlară după exemplul școlilor prusiene, considerate a fi cele mai bune din Europa. Se recomanda reînființarea școlilor sătești și întemeierea unui învățământ practic, prin școli speciale și ferme-model. Al. Teriachiu a fost trimis în Prusia spre a se inspira din sistemul de învățământ²⁹.

Înainte de orice, predomina problema de interes comun ambelor Principate, anume lucrările Comitetului de revizie instituit în virtutea Convenției de la Balta-Liman. La fel ca în Țara Românească, se elaborează o lege sau așezământ agrar și în Moldova. În redactarea acestei legi, s-a resimțit influența germană a concepțiilor lui Gr. Al. Ghica. Articolul 1 prevede ca proprietarul să acorde pământ pentru subzistență sătenilor stabiliți pe domeniul său. Se mărește suprafața de pământ la 3 850 m² și se suprimă dijma, cu excepția livezilor și viilor. Numărul zilelor de corvezi rămâne teoretic la 12, dar se specifică sarcinile de îndeplinit. Se facilitează deplasarea țăranilor. Criticată de liberali, pe plan intern, reforma lui Gr. Al. Ghica din 1851 este bine văzută pe plan extern. Suprimarea dijmei era cea mai importan-

²⁷ *Ibidem*, II, act 61.

²⁸ N. Iorga, *Corespondența lui Știrbei Vodă*, vol. I, p. 28-29.

²⁹ N. Iorga, *Viața și domnia lui Barbu Știrbei*, p. 103.

tă prevedere. Pe când reforma în Moldova căpăta un curs influențat de vederile înaintate ale lui Gr. Al. Ghica, Barbu Știrbei a întreprins măsuri menite a îmbunătăți situația țăranilor, fără a atinge și dispozițiile Regulamentului Organic³⁰.

Domnul Moldovei este foarte preocupat de problema plății datoriilor pentru întreținerea armatei de ocupație, în care scop trimite o scrisoare lui Barbu Știrbei, pentru solidarizare. Datoria țării sale se ridică la 648 000 de ruble până la 1 august 1850, ceea ce însemna că nu se oprea numai la atât. O mare dificultate va crea finanțelor și așa aflate în deficit. În Țara Românească, problema a fost rezolvată diferit, zeciuiele afectate amortimentului datoriei au fost votate de Divanul obștesc, în prezența consulilor imperiali la București. Barbu Știrbei răspundea scrisorii lui Gr. Al. Ghica din 20 septembrie 1851, considerând cererile pentru plata datoriilor ca fiind formale, ceea ce nu se va dovedi adevărat, căci, la 26 octombrie cancelarul Nesselrode transmitea consulului general Kalcinsky că datoria, dacă nu este posibil de plătit integral, să se facă treptat, fără ca să fie scutite cele două Principate. De altfel, chiar din primele zile de ocupație armată, s-a făcut cunoscut că, date fiind tulburările care au provocat intervenția, Principatele trebuie să plătească datoriile pe care le implică restabilirea ordinii³¹.

Din interior, boierii nemulțumiți uneltesc permanent contra domnului și administrației sale. Din exterior, Rusia se amesteca în cele mai mici probleme ale conducerii statului, foarte atentă să nu pătrundă alte mari puteri, fie chiar și prin încheierea de afaceri particulare.

Zvonul unei iminente ocupații armate a Principatelor Române a provocat o veritabilă criză nervoasă domnului Moldovei, care la 26 ianuarie 1853 se retrăgea temporar, pe motiv de boală, încredințând conducerea statului Sfatului Administrativ: „Sănătatea mea, alterată ca urmare a lucrărilor pe care le reclamă poziția mea, după avizul medicilor, un repaus absolut pentru

³⁰ Marcel Emerit, *Les paysans*, p. 336-347.

³¹ B. A. R., Msse, *Arh. Gr. Ghica* v. v., II, acte 231, 239, 265.

câtva timp, am crezut că trebuie să însărcinez provizoriu Sfatul Administrativ provizoriu cu gestionarea afacerilor publice după exemplul care se practică în ocaziuni analoage de predecesorul meu ca și de mine”.³²

Faptul în sine frapează, determinând pe consulul francez să scrie la Paris, 3/15 februarie 1853, că toată lumea atribuia apropiatei ocupații „rătăcirea de moment a minții principelui Moldovei. Această părere, atât de general răspândită, a displăcut agenților ruși, care au căutat să atenueze situația, din nefericire foarte tristă, a principelui Grigore Ghica. Este, într-adevăr, penibil pentru ruși să audă spunându-se că numai simpla înștiințare a apropiatei lor sosiri provoacă nebunia celui mai bun principe pe care l-a avut vreodată Moldova”³³.

După o perioadă de boală, Gr. Al. Ghica reia tronul, dar numai temporar, căci, izbucnind Războiul Crimeii, tot va trebui să părăsească nu numai tronul, dar și țara. Față de intrarea armatei ruse în Moldova, el convoacă Divanul. I se adresează, la 6/18 august 1853, lui Barbu Știrbei, solicitând solidarizare în demersul comun către Poartă. La 18/30 octombrie se vedea nevoit să părăsească tronul, încredințând conducerea Sfatului Administrativ.

Timp de un an va sta departe de țara sa, atât de repede reocupată de armata rusă invadatoare, ca și altele, a Principatelor Române. Domnul Moldovei, la fel ca acel al Țării Românești, sosea la Viena unde va rămâne până la 11 octombrie 1854, când va primi invitație din partea generalului turc Derviș Pașa să revină pe tron. O perioadă zbuciumată parcursese între 1849 și 1853, în care se remarcase prin reforme și legiuiri utile, menite să facă tranziția de la administrația despotică a lui Mihail Sturdza, unchiul său dinspre mamă, la una mai luminată, mai concordantă cu nevoile țării și aspirațiile legitime ale claselor de jos, care aflaseră în Gr. Al. Ghica multă înțelegere și sollicitudine.

³² *Ibidem*, II, act 460.

³³ *Independența României. Documente, II, partea I. Corespondența diplomatică străină*, București, 1977, p. 2.

Accentuarea modernizării în perspectiva abolirii protectoratului rus și intensificării mișcării unioniste

Calculule Rusiei referitoare la evoluția războiului declarat contra Imperiului otoman se dovediseră cu totul eronate. Marile Puteri occidentale nu aveau cum să îngăduie o înfrângere a Porții cu grave consecințe pentru Strâmători și Mediterana orientală. Eforturile de război ale Angliei și Franței se fac resimțite, încât aroganța țarului este în recul. Retragerea armată din Principate făcea loc noului ocupant, Austria, cu acordul aliaților, pentru a reține armatele ruse pe Prut.

La fel ca Barbu Știrbei, Gr. Al. Ghica reocupă tronul, după un an, în condițiile unei alte ocupații, nu mai puțin apăsătoare. Cu toate acestea, mai are încă multe de îndeplinit până la împlinirea termenului de 7 ani. În primul rând, își continuă opera de modernizare, cu mult ușurată prin îndepărtarea protectoratului rus. Austria este cu mult mai interesată în construirea căilor de comunicație, a telegrafiei, a unei bănci naționale etc. La 6 decembrie 1854, Gr. Al. Ghica scria lui Barbu Știrbei că trimisese pe aga Lascăr Rosetti la București, în scopul încheierii unui contract asupra vănilor. El avea împuterniciri de a proceda la modificarea principiilor reglementării existente a regimului vănilor și de a trata asupra clauzelor ce se vor prezenta. Totodată, L. Rosetti avea misiunea de a se înțelege cu bancherii din București în scopul contractării unui împrumut de 2 500 000 lei. Pentru care motiv, Gr. Al. Ghica solicita sprijin lui Barbu Știrbei. La 10/22 ianuarie 1855, domnul Țării Românești răspundea că L. Rosetti avusese succes în licitarea arendării vănilor reunite³⁴.

Domnul Moldovei este intens preocupat de legăturile tot mai strânse dintre cele două principate românești, întrevăzând perspectiva unirii lor, după înlăturarea protectoratului rus. La loc de frunte, se situau acum legăturile telegrafice. La 8/20 ianuarie 1855, se adresa lui Barbu Știrbei, informându-l că linia

³⁴ N. Iorga, *Corespondența lui Știrbei Vodă*, vol. I, p. 84-85.

telegrafică ce leagă frontiera austriacă de Iași fusese terminată. În consecință, luase măsuri pentru extinderea ei până la Galați. Rezultă un avantaj considerabil pentru comerț și ușurarea telecomunicațiilor între cele două state românești. În speranța că Barbu Știrbei va dori să facă legătura telegrafică între Galați și Brăila sau Focșani, Gr. Al. Ghica ruga să-și exprime preferințele pentru una sau alta din variantele de racordare. La 14/26 ianuarie, Barbu Știrbei răspundea că în curând se vor termina lucrările liniei telegrafice București–Giurgiu, care va continua de la București spre Brăila. Guvernul muntean se va înțelege la momentul oportun cu cel moldovean pentru a lega această linie cu cea din Galați, fiecare înaintând cu lucrările până la frontierele respective. Așadar, acordă preferință liniei spre Brăila, în interesul special al comerțului din această zonă importantă. Nu este însă lipsit de importanță de a lega de această linie și orașul Focșani, mai ales că linia spre Galați trece prin orașul Roman, apoi spre Focșani³⁵.

Într-o scrisoare către Reșid Pașa, Gr. Al. Ghica informa că telegraful electric, care lega Iașii de rețeaua telegrafică a restului Europei, funcționează de la 26 februarie 1855. Lucrările celor două linii spre Galați și Focșani sunt în curs, sperând că ultima va funcționa de la 1 aprilie 1855³⁶.

La 26 februarie, contele J. P. A. Coronini, comandantul armatei austriece de ocupație, adresa Secretariatului domnesc o notă în care expunea domnului Moldovei detaliile uniunii telegrafice și avantajele acesteia, solicitând dispozițiile Moldovei de a se alătura, prin adoptarea tuturor clauzelor numitei uniuni. Spre surprinderea contelui Coronini, guvernul moldovean luase alte măsuri referitoare la serviciul telegrafic care nu se pun de acord cu principiile fundamentale stipulate în documentele uniunii telegrafice. La telegrame, taxele sunt diferite, or, aceasta creează dificultăți. La 2 aprilie, Gr. Al. Ghica răspundea că dispozițiile luate pentru exploatarea liniei

³⁵ B. A. R., Msse, *Arh. Gr. Ghica v. v.* II, acte 16, 23.

³⁶ *Ibidem*, III, act 63. Iassy, 3 Mars 1855.

telegrafice în Moldova sunt aceleași ca în uniunea austro-germană. Desigur, că va intra în uniunea menționată³⁷. Nu numai telegrafia, dar și construirea unei căi ferate interesa pe domnul Moldovei. Sub auspiciile lui Costache Negri, ministrul Lucrărilor publice, se obținuse acordul unui antreprenor francez, prin intermediul lui E. Poujade. Acest antreprenor solicita lui Gr. Al. Ghica construirea căii ferate de la Galați la Iași și a celei de la Tg. Ocna la frontiera Țării Românești. La 21 februarie 1856, se făcea o altă ofertă pentru construirea unei rețele de drumuri de fier de către Compania Creditului Mobiliar în Moldova pe o durată de 99 de ani³⁸.

Cunoscutul economist N. Șuțu insistase asupra utilității unei căi ferate încă din 1854, argumentând că nu se poate face comerț fără transporturi. Motorul cu aburi rezolvă marile probleme ale economiei moderne: „Principiul oricărei bogății este producția, dar nu este suficient numai să se producă, este nevoie ca produsul să fie schimbat, să se vândă. Mijloacele reproducerii depind în principal de facilitatea schimbului, astfel, cu cât plasarea produselor este mai asigurată, cu atât se dezvoltă și se extinde mai mult producția“. Fără modernizarea transporturilor, Moldova va vinde tot mai ieftin produsele sale. Concurența străină o determină să procedeze astfel. Transportul grâului până la Galați, din interiorul țării, costă mai mult ca acel de la Galați în Anglia. O cale ferată este absolut necesară³⁹.

O expunere de motive face N. Șuțu în 1855 și asupra necesității înființării unei bănci de amortizare în Moldova. El argumenta că averile particulare se află într-o insecuritate cauzată de insolvabilitatea datoriilor contractate la niveluri foarte mari ale dobânzilor. Salvarea averilor de la ruină se poate face numai prin înființarea băncii menționate, Moldova fiind o țară bazată pe activitatea productivă agricolă: „Proprietarii în Moldova întrunesc calitatea de agricultor, industriaș și comerciant; toate fabricile și stabilimentele, toate încercările de exploatare indus-

³⁷ *Ibidem*, III, acte 96, 102.

³⁸ *Ibidem*, III, acte 441, 442.

³⁹ N. Șuțu, *Opere economice*, p. 331-335.

trială de oarecare importanță n-au fost făcute decât pe proprietățile acestora și cu propriile capitaluri“. Numeroase proprietăți sunt grevate de datorii, din cauza dobânzilor ridicate. Suma împrumutată se dublează în 4 sau 5 ani. Vânzările se fac însă numai cu jumătate de preț. De aceea, înființarea unei bănci este salvatoare, fiind o trebuință generală⁴⁰.

Nimic nu dăunase mai mult Principatelor Române decât sufocanta opresiune a protectoratului rus, care pricinuisse zădărnicea înființării unei bănci, între altele. Prin îndepărtarea lui, Gr. Al. Ghica găsește prilej spre a se adresa lui Reșid Pașa, la 12 februarie 1855, în problema restabilirii dreptului la autonomie, grav lezat sub protectorat. Cum la Conferințele de la Viena se anunța punerea acestei probleme, domnul Moldovei solicită o reprezentare moldoveană, spre a expune nevoile țării și felul de guvernare cel mai adecvat. Domnul trimite, apoi, instrucțiuni lui C. Negri, desemnat delegat la Viena, pentru a susține interesele țării sale, făcând concesii numai în detalii, nu și în principii. Ulterior, Gr. Al. Ghica își manifesta intenția de a trimite un memoriu referitor la drepturile țării. Deznodământul Conferințelor de la Viena era comunicat, la 14 iunie 1855, de către Aali Pașa, noul mare vizir, în sensul că războiul va continua, cu dificultăți sporite, care vor apăsa asupra locuitorilor⁴¹.

Domnitorul este intens preocupat și de soluționarea problemei bunurilor mânăstirilor închinat, trimițând, la finele anului 1855 și începutul lui 1856, instrucțiuni lui C. Negri și D. Rallet la Constantinopol⁴². Dificultățile sunt atât de mari, sub noua ocupație, care împiedica rezolvarea multiplelor probleme, încât Gr. Ghica scria, la 21 decembrie 1855, lui Aali Pașa că se decisese să nu mai accepte a doua oară tronul, după împlinirea termenului de 7 ani, motivând sănătatea sa precară⁴³.

Până la sfârșitul domniei, domnul mai are încă de îndeplinit alte mari reforme. Astfel, printr-un ofis către Sfatul Admi-

⁴⁰ *Ibidem*, p. 347-351.

⁴¹ B. A. R., *Arh. Gr. Ghica v. v.*, III, acte 42, 81, 126, 195.

⁴² *Ibidem*, acte 349, 408.

⁴³ *Ibidem*, act 359.

nistrativ, din 28 noiembrie 1855, Gr. Al. Ghica solicita abolirea robiei țiganilor. El menționa că legea votată de Adunarea Obștească în 1844 referitoare la eliberarea țiganilor statului, mitropoliei, episcopiiilor și mănăstirilor a prevăzut însuși timpul răscumpărării treptate a robiei țiganilor aparținând particularilor. În câțiva ani, abolirea robiei avea să fie deplină. Foarte puțini proprietari au răspuns însă acestei inițiative umanitare. Într-un moment în care întreaga Europă își îndreaptă privirile spre Principatele Române, este de datoria domnului să facă un pas înainte de partea ei. Robia a fost deja abolită în statele civilizate, dar Principatele au păstrat încă vestigii ale unei societăți barbare. Astfel că robia face parte din ordinea socială, constituind o anomalie în contradicție cu normele sacre ale religiei creștine, cu principiile umanității, cu interesul vital al statului. Ea este o plagă a societății imposibil de ascuns, care trebuie numaidecât vindecată. Ca domn și creștin, Gr. Al. Ghica atrage atenția Sfatului Administrativ asupra acestei importante probleme, contând pe cooperarea sa în elaborarea unui proiect de lege care să fie supus deliberării Divanului. Ca bază a acestui proiect consideră a fi: abolirea imediată a robiei în Moldova, regulamentul și modul de repartitie a despăgubirii celor în drept⁴⁴. În scopul urmărit, domnul se adresează și Divanului Obștesc, care ia în dezbateri proiectul de lege și îl adoptă în unanimitate. La 21 decembrie 1855, Gr. Al. Ghica scria ministrului de externe otoman, Fuad Pașa, că, în dezbateri, proiectul comportase unele modificări, principala constând în facultatea acordată proprietarilor de a reclama fiscului indemnizația convenită sau să elibereze gratuit cu condiția de a fi clasați printre țăranii privilegiați. Această nouă combinație avea un dublu avantaj, anume de a fi favorabilă atât Vistieriei, cât și țiganilor, constituind cel mai bun mijloc de a fixa pe noii eliberați pe pământurile proprietarilor. Acest proiect de lege a căpătat aprobarea generală în Moldova. Principiul este foarte umanitar și scopul prea înalt pentru a fi altfel⁴⁵.

Boierii sunt nemulțumiți și reclamă contra legii de emancipare a țiganilor. Domnul atrage atenția feldmareșalului austriac, contele Paar, la 8 ianuarie 1856, că o parte din boieri întrețin o

⁴⁴ *Ibidem*, III, act. 344.

⁴⁵ *Ibidem*, act 358.

agitație și o atmosferă de ostilitate față de guvernul moldovean, pe motiv că legea a fost redactată și semnată de către un număr de boieri contra legalității. Boierii opozanți au alcătuit alt proiect pe care l-au supus atenției contelui Paar, cu semnături. Acest demers necugetat al boierilor lua proporții. Ca atare, domnul consideră de datoria sa de a avertiza asupra poziției false în care se situau boierii menționați⁴⁶.

Ambasadorul Angliei la Constantinopol, Stratford de Redcliffe, scria domnului Moldovei, la 21 ianuarie 1856, exprimându-și satisfacția pentru eliberarea țiganilor⁴⁷. Încurajat, Gr. Al. Ghica trece la o altă măsură radicală, anume desființarea cenzurii. Într-un ofis din 24 ianuarie/5 februarie 1856, elogia libertatea presei, ca singur mijloc de informare a opiniei publice într-o țară aflată într-un continuu proces de modernizare. Adresându-se Sfatului Administrativ, domnul îndemna să redacteze un proiect de lege pentru a fi supus Divanului Obștesc⁴⁸. În consecință, se desființează cenzura și se decretează libertatea presei, atât de necesară propagandei unioniste.

Domnul Moldovei este profund dezamăgit de rezultatele Conferințelor de la Viena și Constantinopol, exprimându-și opiniile ministrului de externe al Franței, contele Al. Walewski, la 29 februarie 1856.⁴⁹ Deschizându-se lucrările Congresului de pace de la Paris, domnul Moldovei trimite un memoriu și observațiuni, protestând contra abuzului Puterii suzerane de a considera, la Conferința de la Constantinopol, Principatele Române ca parte integrantă a Imperiului otoman, de îndată ce se cunoștea că nicio dată nu avusese decât drept de suzeranitate, adică de protecție în schimbul unui tribut⁵⁰. Alexandru Ioan Cuza scria domnitorului că Puterea suzerană ar permite unirea cu principe indigen. Or, considera că aceasta constituia un impediment, cunoscute fiind avaturile domnilor indigeni. Rămâne de văzut ce va fi, însă o perspectivă tristă se pregătește țării. Toți românii trăiau cu speranța în viitor, deși „starea țării este descurajantă de vreme ce noi rămânem tot timpul în aceeași stare de mizerie“⁵¹.

⁴⁶ *Ibidem*, act 403.

⁴⁷ *Ibidem*, act 4.

⁴⁸ *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, vol. II, București, 1889, p. 113.

⁵⁰ *Acte și documente*, vol. II, p. 966-971.

⁵¹ B. A. R., Msse, *Fond Gr. Ghica v. v.*, 58 1/LXXV.

Există o deosebire esențială în atitudinea celor doi domnitori ai Principatelor Române față de protocoalele conferințelor de la Constantinopol. Astfel, pe când Gr. Al. Ghica protestează contra acestor protocoale, în sensul că tot ce se va face fără unire va fi o simplă cârpeală, unirea fiind dorința țării, Barbu Știrbei se ocupa de contracararea numirii căimăcămiei. Gr. Al. Ghica însuși într-o scrisoare către ziaristul francez Félix Belly, în care solicită sprijinul pentru unirea Principatelor, menționa că Barbu Știrbei era susținut de presa germană favorabilă lui și defavorabilă domnului Moldovei. Ziaristul francez îi răspundea că Barbu Știrbei era foarte nepopular în Franța și Anglia, Poarta neavând nici o simpatie față de el. Elogiile din presa germană la adresa lui îi făceau mai mult rău decât bine, căci îl arătau în veritabila postură de instrument al intereselor Austriei, putere categoric opoziționistă Unirii Principatelor⁵².

În Moldova, precum relata consulul englez ministrului său de externe, la 12/24 aprilie 1856, situația era deosebit de grea. Pentru remediere, se impune înlăturarea tuturor restricțiilor asupra comerțului între cele două Principate⁵³. În scopul unor remedii absolut necesare, se reia problema înființării unei bănci în Moldova. Fuad Pașa n-a pus nici un moment la îndoială dreptul Moldovei de a-și înființa o bancă. Austria luase locul Rusiei în a obstrucționa rezolvarea problemei în favoarea Moldovei. Astfel, ambasadorul Austriei la Constantinopol voia să schimbe maniera în care s-a făcut concesionarea băncii Moldovei la Constantinopol, fiind vorba de aceiași bancheri prusieni, repudiați de Viena, desigur, din interes propriu. În consecință, ambasadorul Prusiei era cel mai bun apărător al operei sale, adică al concesionării menționate⁵⁴.

Franța era cea dintâi mare putere care recunoștea dreptul Moldovei de a concede privilegiul înființării unei bănci. Problema înființării unei bănci la București a căzut, Barbu Știrbei

⁵² *D. U. P.*, vol. III, p. 79-82.

⁵³ *Ibidem*, vol. VII, p. 9.

⁵⁴ *Ibidem*, vol. III, p. 89-91. Ed. Grenier către Gr. Ghica, Constantinopol, 21 mai/2 iunie 1856.

nerezistând influenței Austriei. Din Viena, baronul Zedlitz scria lui Gr. Al. Ghica, mai 1856, că încheierea definitivă a unei concesiuni pentru Banca Moldovei n-a făcut o bună impresie la Viena. Cât privește Unirea Principatelor, exista o opoziție constantă, Viena susținând poziția Porții, adică Principatele cu o administrație separată. Gr. Al. Ghica îi răspundea, exprimându-și regretul față de atitudinea defavorabilă a Austriei. Negocierile cu Societatea prusiană începuseră în 1852 și nu puteau fi abandonate în favoarea unei societăți austriece. Dreptul de autonomie al Principatelor Române nu poate fi lezat, atitudinea Vienei evidențiind ce ar putea deveni acest drept dacă Marile Puteri l-ar nesocoti la fel ca ea. Așadar, concesionarea înființării unei bănci la Iași devenise un fapt împlinit, în pofida opoziției Austriei⁵⁵.

La 4/16 iulie 1856, C. Hurmuzaki scria lui D. A. Sturdza că zvonurile despre interzicerea libertății presei și înființării unei bănci la Iași, sub presiunea Austriei, deși neconfirmate, pot deveni o realitate după părăsirea tronului și a țării de către Gr. Al. Ghica. De fapt, fusese înlăturat, prin înlocuirea cu caimacamul Theodor Balș.⁵⁶

La plecare, Gr. Al. Ghica se adresa compatrioților săi, îndemnându-i să fie demni de simpatia tuturor, atunci când vor fi chemați să-și exprime dorințele, potrivit prevederilor Tratatului de la Paris⁵⁷. Scriind lui Gh. Magheru, la 29 iulie/10 august 1856, D. Rallet considera că administrația lui Gr. Al. Ghica a fost cea mai națională dintre toate, acționând pentru apărarea autonomiei contra ingerințelor străine. Țara se pronunță pentru unire, românii din celălalt principat fiind încurajați, în acest fel, de către moldoveni, cu deosebire avantațați de binefacerile domnului care abia părăsise tronul.⁵⁸

Toți patrioții moldoveni regretau sincer și profund domnia lui Gr. Al. Ghica, principele cel mai luminat și cel mai bine dotat cu harurile firii spre a face tot binele de care era capabil țării sale și,

⁵⁵ *Ibidem*, p. 98-109.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 117.

⁵⁷ *B. A. R., Mssse. Gr. Ghica v. v.*, III, art. 606.

⁵⁸ *D. U. P.*, vol. III, p. 124-125.

totodată, întregii națiuni, întucât a fost și va fi și peste hotare, timp de un an, până la tragicul său sfârșit pe pământul ospitalier al Franței, la 24 august 1857, unul dintre cei mai fervenți susținători ai Unirii Principatelor. Între el și Barbu Știrbei, precum și Mihail Sturdza, predecesorul său pe tronul Moldovei, deosebirile erau esențiale. Conservator moderat, Gr. Al. Ghica a reușit să se desprindă conceptual de absolutismul oriental atât de bine reprezentat în Principatele Române de protectoratul Rusiei și să se încredințeze unei veritabile opere de modernizare în spiritul filosofiei luminilor. Cu disponibilități liberale, el nu reușește să depășească limitele absolutismului lămurit, întrucât nu-i îngăduiau nici formația sa intelectuală la școlile germane, nici împrejurările, prima parte a domniei sub ocupația și dominația Rusiei, a doua parte sub cea a Austriei, tot o putere absolutistă. Oricâte rezerve s-ar face, și s-au făcut, Gr. Al. Ghica rămâne în istoria românilor domnitorul cu cele mai înaintate concepții și cu cele mai radicale reforme în domeniul modernizării, înainte de urcarea pe tron a lui Alexandru Ioan Cuza.

Capitolul VIII

ABOLIREA ABSOLUTISMULUI ÎN PERSPECTIVA INSTITUIRII STATULUI DE DREPT

Progresele mișcării unioniste sub egida democrației europene

Tendențele Rusiei de dominație politică absolută asupra Principatelor Române împiedicau exercitarea drepturilor de autonomie, înăbușeau ideea de reformă, împiedicând pătrunderea progresului, care nu putea fi limitat numai la introducerea noutăților tehnice, de natură a permite modernizarea. Pentru care motiv, sub administrația regulamentară exista o permanentă stare de tensiune, abil și intenționat întreținută, cu scopul de a face oricând posibilă o intervenție armată rusească sub pretinsa misiune de a restabili ordinea. Ordinea pentru români însemna vechiul regim absolutist de tip oriental care secătua forțele vitale ale națiunii, tocmai în epoca modernă, a declanșării luptei de emancipare națională și socială în sud-estul continentului.

Victoria aliaților în Războiul Crimeii avea, între alte consecințe, să izbăvească Principatele Române de sufocantul protectorat al Rusiei, care se opunea tenace idealului național românesc al unirii, ca premisă esențială a progresului. Tendința permanentă a românilor spre unire era generată, în primul rând, de teama crescândă față de primejduirea ființei naționale și de stat. „Pe noi românii – scria Ion Ghica – instinctul de conservare ne împinge să căutăm a ne aduna într-un singur snop, ca să ne putem apăra naționalitatea, ca să putem înfățișa o rezistență năvălirilor. Ideea unirii la noi este apărare, pe când ideea unirii la slavi este atac de cotropire (...). Unirea este efectul luptei seculare în contra cotropitorilor, luptă prin care ne-am

putut conserva naționalitatea; ea este simbolul dorinței de a fi, garanția cea mai puternică și mai temeinică în contra tendințelor din afară (...). A renunța la unire ar fi pentru noi a abdica ca națiune, ar fi a renunța la speranțele noastre“¹.

Mai ales în ultimele decenii, sub administrația regulamentară și la discreția Rusiei, cei mai învățați dintre români, profesând ideologia liberală, au sesizat marea primejdie pentru națiune. De aceea, scopul politic fundamental al revoluției de la 1848 a constat în abolirea protectoratului și restabilirea dreptului integral la autonomie sub garanția colectivă a Marilor Puteri.

Învingerea Rusiei de către puterile democratice ale Europei deschide calea spre reorganizarea și Unirea Principatelor. Curând, unirea devine o problemă europeană. Împotriva ei nu se va mai putea plasa Rusia, ci Austria și Turcia, alte două mari puteri absolutiste. Ministrul belgian la Constantinopol, B. von Coelbroeck, raporta ministrului de externe, Chr. Vilain, la 16/28 iulie 1856, că mișcarea unionistă creștea, în pofida opoziției celor două mari puteri. Desigur, Unirea va depinde de decizia Marilor Puteri. În cazul că numai una singură susține mișcarea unionistă, aceasta trebuie să se manifeste impunător în Principate, spre a înlătura obstacolele.²

În Țara Românească, după domnia autoritară și antiliberală a lui Barbu Știrbei, urmează căimăcămia lui Al. D. Ghica, fostul domn destituit de Rusia în 1842, care, acum, era favorabil unirii. Ion Bălăceanu, adresându-se lui Vasile Alecsandri, la 10/22 iulie 1856, aprecia că austriecii și consulul englez la București sunt furioși: „Prințul Alexandru copleșește prin bunele intenții și printr-un patriotism care se transformă în fapte“. R. G. Colquhoun încearcă să-i impună un guvern „din bătrâni împăiați, în mod deschis ostil Unirii“. Însă, prințul Ghica autorizează reintrarea tuturor emigranților, ceea ce va revigora toate grupările politice. Și N. Crețulescu, scriind lui Ion Ghica la 16/28 iulie 1856, își exprima satisfacția pentru destituirea lui Barbu Știrbei și numirea lui

¹ Ion Ghica, *Scrieri*, vol. I, București, 1914, p. 24, 25, 26.

² *Români la 1859*, vol. I, p. 70.

Al. D. Ghica, această numire fiind considerată un triumf, dacă se are în vedere contracandidații la căimăcămie: Ion Manu, C. Cantacuzino, Dimitrie Ghica și Em. Băleanu. Ambasadorul Angliei la Constantinopol, lordul de Redcliffe, a contribuit la această numire, fără de care nenorocirea ar fi căzut peste Țara Românească. Problema unirii neliniștește foarte mult Poarta, care caută un mijloc pentru a-și atinge scopul, dar și în Moldova și în Țara Românească, pe cât se pare, există tendințe puternice pentru Unire³.

Din nenorocire, Moldova, după o binefăcătoare domnie a lui Gr. Al. Ghica, intră sub administrația caimacamului ultraconservator și antiunionist Theodor Balș, care anulează concesiile economice și libertatea presei acordate de Gr. Al. Ghica. Astfel, după cum rezultă din raportul consulului francez la Iași, Victor Place, către ambasadorul la Constantinopol, Ed. Thouvenel, din 16/28 iulie 1856, caimacamul nou numit ordonă suprimarea a tot ceea ce contravenea voinței Porții. Se are în vedere concesiunea acordată pentru înființarea Băncii Moldovei, aceea a privilegiului de navigație pe Prut și Siret acordată Companiei franceze Magnan, precum și legea referitoare la libertatea presei. Astfel că Th. Balș, aflat sub influența Porții și Austriei, putea distruge tot ceea ce făcuse mai bun în Moldova Gr. Al. Ghica. Franța nu trebuia să lase a se întâmpla toate acestea fără a spune nimic. „În ceea ce privește libertatea presei, în timp ce se anunță atât sus și tare că se dispune consultarea dorințelor populației moldo-valahe, pare puțin cam straniu că se procedează la distrugerea principalului mijloc de a face cunoscute aceste dorințe și cel mai bun, de asemenea, pentru locuitori de a se lumina și de a înțelege. Atâta timp cât presa rămâne în limite normale, nu văd ce s-ar putea zice contra ei; în tot cazul nu aparține Porții dreptul de a suprima o lege moldovenească printr-un firman”⁴.

La 27 iulie/8 august 1856, V. Place informa că agentul austriac la Iași depusese un protest contra privilegiului de navigație

³ DUP, vol. III, p. 120-122.

⁴ *Ibidem*, vol. VI, *Correspondență diplomatică franceză (1856-1859)*. București, 1980, p. 4-5.

pe Siret acordat Societății Magnan, curând trebuind să vină rândul și Băncii Moldovei. Caimacamul a interzis tipografiilor de a publica afișe ale Băncii, precum și un anunț în „Zimbrul“. Relativ la presă, se așteaptă curând o scrisoare vizirală pentru a pune mâna pe ziarele care se editează. Scrisoarea se întemeiază pe fraza din firmanul de investitură, potrivit căreia „tot ce se face în afara legilor fundamentale existente va fi nul și neavenit“. Pare foarte curios ca după articolul 3 al Tratatului de la Paris, care recunoaște o administrație independentă și națională, Poarta să-și rezerve dreptul de a revoca acte pur administrative, și aceasta numai pentru că displac austriecilor și altora. Mai mult chiar, se preconizează alcătuirea unui Divan ad-hoc de către Poartă, prin numire, așa cum a procedat cu căimăcămia⁵.

Presiunile marilor puteri antiunioniste erau tot mai puternice, scopul urmărit îndemnându-le să încalce prevederile tratatului abia semnat. Însuși îngăduitorul, la început, caimacam Al. D. Ghica cedează presiunilor. Astfel, precum scria Gr. Ioranu lui M. Kogălniceanu, la 24 iulie/5 august 1856, Al. D. Ghica, după unele momente în care s-a arătat favorabil unirii, treptat își schimbă atitudinea. Ion Bălăceanu relatează lui Ion Ghica, la 19/31 august 1856, că Al. D. Ghica a decepționat aruncându-se în brațele celor care îi fuseseră odată dușmani. Fostul domn este încântat de acumularea de greșeli care-i vor fi utile lui. Singură partidă națională se opune grupării lui Barbu Știrbei și Gh. Bibescu. Consulul englez este adevăratul părinte al noului guvern. El este adversarul ireconciliabil a tot ce exprimă curaj și capacitate⁶.

Într-adevăr, R. G. Colquhoun primește instrucțiuni categorice din partea lordului Clarendon referitoare la opoziția Angliei față de unirea sub principe străin, care, chipurile, n-ar fi în interesul Europei, încât trebuiesc depuse toate eforturile pentru „a se descuraja proiectul“⁷.

Fapt semnificativ, la 9/21 septembrie 1856, Ion Bălăceanu reiterează lui Ion Ghica aprecierile anterioare: caimacamul face

⁵ *Ibidem*, p. 5-6.

⁶ *Ibidem*, vol. III, p. 130-133.

⁷ *Ibidem*, vol. VII, p. 46. Londra, 28 august/9 septembrie 1856.

politica reacțiunii, sprijinit de consulul englez. Oricum, atitudinea sa constituie o imensă decepție. În Moldova, caimacamul a poruncit Divanului să elaboreze o lege prin care să se procedeze la vânzarea fabricii de postav a lui M. Kogălniceanu într-un termen de 40 de zile, deși legea în vigoare prevedea un termen de 6 luni. Cei mai curajoși dintre unioniști au fost deja exilați. Libertatea presei fusese anulată, dar unioniștii erau decisi să acționeze pe toate căile legale⁸.

Suprimarea libertății presei și reintroducerea cenzurii este relatată de V. Place lui Ed. Thouvenel. În consecință, toate ziarele unioniste își suspendă apariția. Guvernul acționează acum în absența oricărui control. Toți funcționarii au fost schimbați, cei noi parcurg țara cu liste de subscripții contra Unirii, bătând pe țărani care ezită să semneze. După cum transmitea consulul francez la București, L. Béclard, nici în Țara Românească situația nu era mai bună. Caimacamul utiliza aceleași mijloace, sub presiunea Porții. Ca atare, locuitorii ambelor Principate nu vor avea libertatea de a se exprima dacă nu va sosi Comisia europeană. Despre Theodor Balș, V. Place scria că își aruncase masca, căzând la picioarele austriecilor cu mâinile legate⁹.

Oamenii vechiului regim, indiferent de opțiunile personale, devin unelte ale reacțiunii externe, dovedind utilitatea alegerii lor de către Poartă, la îndemnul Austriei, care acum luase rolul Rusiei în Principate. Din București, J. L. Gradowicz scria lui Ion Ghica, la 20 noiembrie/2 decembrie 1856, că Al. D. Ghica cedează presiunilor, reacțiunea triumfând. Treptat, el devine tot mai nepopular¹⁰.

În Moldova, situația este încă mai dificilă ca în Țara Românească. Guvernul moldovean intenționa exilarea lui August Treboniu Laurian și a lui Al. Papiu Ilarian, după ce caimacamul exilase deja pe Ioan Maiorescu. D. Rallet înfățișa un tablou sumbru lui Ion Ghica, întrucât caimacamul suprimase fa-

⁸ *Ibidem*, vol. III, p. 136-138.

⁹ *Ibidem*, vol. VI, p. 13-22.

¹⁰ *Ibidem*, vol. III, p. 152-160.

cultatea de filosofie și drept și a obligat profesorii să-și părăsească posturile. El vrea cu orice preț să servească Austria, înăbușind orice tendință de progres. Caimacamul a depus toate eforturile pentru suprimarea operațiunilor băncii, situându-se contra a tot ce însemnează îmbunătățire și progres, pentru a da satisfacție celor care vor să-i vadă pe români înapoiți, divizați și slabi. În consecință, el atrage ura celor din jur¹¹.

J. L. Gradowicz insistă să explice lui Ion Ghica atitudinea lipsită de patriotism a marilor boieri conservatori, adversari înverșunați ai democratizării. Deși, se pretind patrioți, marii boieri văd totul prin prisma propriului interes: „Văzând că marea boierime nu este admisă ca o clasă aparte, ca un element esențial, ei strigă contra arbitrariului Occidentului, îndeosebi contra Franței, care impune legi Principatelor autohtone. Boierii n-au protestat contra impunerii Regulamentului Organic, contra firmanului de închidere a Adunării Obștești sub Bibescu, contra Balta-Liman, contra guvernării lui Budberg, pentru că toate aceste infracțiuni lor le aduceau mai multe sau mai puțin beneficii particulare și le asigurau privilegiile de a exploata țara, dar astăzi, când Tratatul de la Paris dorește să garanteze existența, fie și demi-politică, a țării și dorește a determina participarea tuturor claselor laborioase în mod egal la discuțiile de reorganizare a legilor, trândavii puturoși strigă contra «violării drepturilor ginților»¹².

Reacționarismul boierimii conservatoare făcea obiectul unui raport al lui L. Béclard către Ed. Thouvenel. Astfel, boierii conservatori sunt nemulțumiți de prevederile firmanului de convocare a Adunării ad-hoc. Ei nu acceptă să fie convocați cu boierii mici, pentru care motiv plângerile lor sunt lipsite de orice temeii. Cu toate acestea, ei intenționează să trimită un protest la Constantinopol. Evident, marii boieri se află printre antiunioniști, pretinzând că reprezintă experiența, luminile, capacitatea,

¹¹ *Ibidem*, p. 162-163.

¹² *Ibidem*, p. 179-180. București, 16/28 ianuarie 1857.

aristocrația, bogăția: „ei reprezintă cel mai bine încă interesele egoiste ale unei oligarhii opuse interesului general“.¹³

Mare bucurie a produs vestea promulgării unui firman care să permită revenirea emigranților, scria Gr. Serurier lui Chr. Tell. Într-adevăr, numai revenirea în patrie a foștilor conducători ai revoluției putea contracara propaganda antiunionistă a boierimii conservatoare, care, și acum, ca și în trecut, servea interese străine. Cu toții, negustori, tineri, țărani vor reîntoarcerea exilaților în patria lor, „căci numai ciocoi, lingăii și scepticii tâmpiți au mai rămas astăzi în țara noastră, cari nu vor sau nu pot să înțeleagă binele ce l-a făcut națiunii române sânta revoluție de la 1848“. Din fericire, există mulți patrioți adevărați care consideră că prin reîntoarcerea exilaților unirea se va face: „Într-adevăr, corupția și prostituția, emanată dintr-un lucru superlativ, fac pe orice inimă adevărată umană să plângă dureros de trista stare în care se află acum, mai mult decât niciodată, infurtunata Românie!“¹⁴.

Despre caimacamul Al. D. Ghica, Gr. Serurier relatează că permite oarecum românilor a vorbi despre Unire, lăsând să se strecoare în presă, „vorbe imputătoare Turciei și biciuitoare Austriei pentru reaoa lor voință despre români; n-are nici o măsură luată ca să nu se strecoare în țeară d-afară scrieri favorabile Unirei“. Pe când în Moldova exista o aspră cenzură a presei în privința Unirii, în Țara Românească sunt lăsate să circule scrieri unioniste, nu se iau măsuri de represiune contra tineretului unionist, precum procedase Barbu Știrbei, care nu permitea scrieri și broșuri unioniste. Or, acum, asemenea broșuri circulă fățiș în toată țara. Mai mult chiar, Al. D. Ghica a dat ofisuri pentru deschiderea școlilor rurale, care au fost închise pe toată durata domniei lui Barbu Știrbei, unele transformate în grajduri pentru trupele de ocupație austriece. A dispus înființarea unor școli de comerț. Indiferent din ce motiv, bunăvoință sau slăbiciune,

¹³ *Ibidem*, vol. VI, p. 205. București, 24 ianuarie/5 februarie 1857.

¹⁴ *Ibidem*, vol. III, p. 188. Giurgiu, 5/17 februarie 1857.

neputință, administrația caimacamului permite toate aceste manifestări ale majorității națiunii¹⁵.

Atitudinea favorizantă mișcării unioniste din partea lui Al.D.Ghica este incontestabilă. Astfel, Ion Bălăceanu, scriind lui V. Alecsandri, se situa contra atacurilor din „L'Étoile du Danube“ împotriva caimacamului Al. D. Ghica. Atacul menționat nu făcea nici un bine cauzei Unirii, ci numai grupării Știrbei–Bibescu, foarte puternică deja. Or, nu era cazul a profera insulte tocmai la adresa celui căruia i se caută disponibilități pentru alianță. Adresându-se și lui Ion Ghica, Ion Bălăceanu menționa că în timp ce marii boieri adresau un protest contra firmanului de convocare a Divanului ad-hoc, din motive personale, caimacamul era satisfăcut, pentru că se debarasa de acei mari boieri de care tineretul se temea: „Marii boieri fac foarte multe avansuri partidului național. Nenorocirea îi face supli și acești domni le sunt ca o mănușă. Ei ne promet să ceară Unirea cu prinț străin dacă vrem să-i susținem în alegeri. Pe terenul principiilor o fuziune este posibilă și de ea va profita țara și va da guvernului nostru o lecție teribilă“¹⁶.

Firmanul de convocare a Divanului ad-hoc cuprindea dispoziții generoase, dar, precum remarca J. L. Gradowicz, articolul II, care prevedea ca proprietarii să aibă domiciliul acolo unde au proprietățile, deranjează pe boieri, locuitori în Capitală, deși au proprietăți în alte părți. Așadar, aceștia nu pot vota în localitățile unde au proprietățile, lăsând puterea de influențare boierilor de țară. În acest fel, gruparea Știrbei–Bibescu va avea preponderență în Adunarea ad-hoc: „*Toată lumea, cu excepția câtorva mari boieri și uneltelor lor blestamate, dorește, cere și vrea ca Divanul să exprime Unirea cu un prinț străin ereditar.* Toate clasele au suferit mult în timpul atâtor ani, pentru ca să nu spere (...). Marii boieri cer Unirea cu un principe indigen ereditar, căci ei speră să aibă ca domn pe Barbu Știrbei sau Bibescu, care se pronunță contra unei reorganizări radicale a administrației interne. Prințul A. Ghica se pronunță deschis și

¹⁵ *Ibidem*, p. 189-190.

¹⁶ *Ibidem*, p. 181-186. București, 18/30 ianuarie și 1/13 februarie 1857.

peste tot pentru prima combinație, căci el speră că este mult mai dificilă de realizat și atunci separarea va continua¹⁷.

Datorită atitudinii lui Al. D. Ghica, după promulgarea firmanului de convocare a Divanului ad-hoc, consulul englez, într-o scrisoare către Ion Ghica, consideră că îi înșelase pe toți, conduita sa fiind inexplicabilă, compromițând numele și familia. Ion Bălăceanu scria lui Ion Ghica despre ruperea relațiilor cu consulul englez, după obținerea a mii de dovezi despre reaua lui credință¹⁸. Din corespondența dintre H. L. Bulwer, comisarul englez, și lordul Clarendon, ministrul de externe, rezultă clar poziția Angliei, anume de a se opune la tot ce contravenea intereselor sau dorințelor Porții, care însă are o atitudine ambiguă, dar urmărind tactica din vechime: *Divide et imperu*. Tot timpul se bizuie pe acest principiu. Oricum, guvernul englez urma a se pronunța numai după cunoașterea exprimării dezideratelor finale ale Adunării ad-hoc.

Austria era, de asemenea, categoric împotriva Unirii Principatelor. Barbu Știrbei era sfătuit din Viena să nu acorde nici un sprijin direct unioniștilor¹⁹.

Unirea întâmpina dificultăți multiple, cele mai puternice fiind în afară. Sesizând primejdia, Ion Ghica adresează un memoriu marelui vizir, din insula Samos, unde se afla ca guvernator din partea Porții. El argumenta că singura soluție consta în reorganizarea Principatelor, care, prin natura ei, este o problemă complexă. Aristocrația ar trebui să-și împlinească menirea, însă acum nu mai este capabilă ca în trecut. Aristocrația banului este egoistă, iar cea birocratică este agresivă, fiind „cea mai rea dintre aristocrații”. Cea din naștere a devenit imposibilă în Principatele Române, din momentul creării aristocrației de merit în Franța. În acest fel, societatea nu se mai află la discreția hazardului, căci fiecare individ își găsește garanția pentru valoarea personală. Această aristocrație de merit a salvat Franța de convulsiile politice din ultimii 60 de ani. În Principatele Române,

¹⁷ *Ibidem*, p. 197.

¹⁸ *Ibidem*, vol. VII, p. 99-124.

¹⁹ N. Iorga, *Corespondența lui Știrbei-Vodă*, vol. I, p. 243.

aristocrația din naștere este prea firavă pentru a se opune concomitent birocrăției și noii ideologii. Nu exista vreun temei a se bizui pe ea și cu atât mai puțin pe aristocrație birocratică, lipsită de demnitate și patriotism de îndată ce este cuprinsă în vârtejul corupției și necinstei. Prima este anihilată prin neputință, a doua prin imoralitate. Ca atare, nu există o altă cale spre un reviriment în Principate decât a urma exemplul Franței: „Să creăm ca și ea școli tehnice accesibile tuturor, dar prin concurs și cu restricția unei limite de vârstă stabilită prin lege. După puțin timp, aceasta va fi o pepinieră, din care, după susținerea examenului, vor ieși aspiranții pentru diferitele ramuri ale serviciilor. Tot ceea ce se va face în afara acestei căi, pentru a se da poporului garanții contra abuzului și arbitrariului ocârmuirii, va cădea în fața cupidității și a intrigii solicitanților și a oamenilor ce ocupă funcții, prea lacomi de a face avere repede, pentru a fi scrupuloși în privința mijloacelor”²⁰.

Marele vizir Mustafa Reşid Paşa putea să înțeleagă foarte bine relatările lui Ion Ghica despre adevărata stare de lucruri din Principatele Române, el însuși fiind un om de stat cu vederi liberale, reformator al Imperiului otoman. Pentru care motiv, i se adresează cunoscutul om politic și diplomatul român. Poarta otomană rămânea totuși o putere despotică orientală, monolitică, altfel putând antrena descompunerea imperiului și așa menținut doar cu sprijinul Angliei și Franței. Din insula Samos, Ion Ghica urmărea cu asiduitate situația politică din Principate fiind foarte preocupat de viitoarea lor reorganizare. Cunoscând tarele aristocrației românești, el însuși fiu de mare boier, Ion Ghica afirmase într-o scrisoare către D. Rallet că despre caimacami să nu se mai vorbească deoarece „ei sunt morți și îngropați”. D. Rallet îi răspundea din Iași, la 28 februarie/12 martie 1857, că Th. Balș, caimacamul Moldovei, decedase cu adevărat, după ce își atrăsese ura și disprețul compatrioților săi. Ultimul act al său a fost de a recomanda primirea lui Nivcolae Vogoride ca succesor, ceea ce a revoltat încă mai mult pe vechii boieri decât pe

²⁰ Ion Ghica, *Opere*, vol. IV, p. 452-467.

miniștri, care se consideră răniți în amorul lor propriu. Ei au început să se decidă deschis în favoarea Unirii pentru a pune capăt regimului firmanelor: „Noi cerem fără șovăială Unirea. Dacă o obținem, Turcia va fi prima care va profita și chiar la Constantinopol poziția sa față de Austria și Rusia va fi mai independentă. Unirea este o necesitate a Europei occidentale și o condiție de existență pentru noi ca și pentru Imperiul otoman. Noi niciodată nu am cerut-o fără supremația Porții și deși caimacamii noștri aspiră la tronul Principatelor, agenții austrieci ne-au atribuit și proiecte pe care niciodată nu le-am avut”²¹.

Problema fundamentală a momentului era Unirea, dar pentru liberali ea nu putea fi oricum, adică în interesul boierimii retrograde, conservatoare, sprijinită de Austria și Turcia, ci în interesul democratizării vieții publice și instituirii statului de drept, cu sprijinul Franței. Militanții pentru Unire căutau audiență și înțelegere la oamenii politici de stat otomani cu disponibilități liberale, dar ei erau îngrediți în acțiunile lor de regimul despotoc oriental dominant în Imperiul lor, care nu îngăduia înfripirea unei democrații în Principatele Române, de natură a le desprinde de Poartă, prin proclamarea independenței. Or, regimurile politice similare, adică absolutiste, garantau menținerea relațiilor de dependență. De aceea, lordul Clarendon, referindu-se la abolirea tratatelor ruso-turce, arată că este abolit și Regulamentul Organic, acesta fiind o consecință a tratatelor. Deci, cu sau fără Regulamentul Organic, protectoratul ar fi existat în aceeași formă. Or, conform Tratatului de la Paris, rezultă că prevederile tratatului de la Adrianopol și-au pierdut valabilitatea, iar o dată cu aceasta dominația politică a Rusiei asupra Principatelor Române. Antiunionist fervent, lordul Clarendon scria lui H. L. Bulwer, la 8 aprilie 1857, că guvernul englez „va afla cu satisfacție că s-au găsit mijloace pașnice și legale pentru dizolvarea cluburilor politice de la București, care, în momentul de față, pot doar să provoace o agitație dăunătoare și, poate, periculoasă”²².

²¹ *DUP*, vol. III, p. 201-202.

²² *Ibidem*, vol. VII, p. 167.

Anglia era o veche putere democratică, dar, din interese specifice, susținea integritatea Imperiului otoman, temându-se că unirea sub principe străin va antrena desprinderea Principatelor. Franța sprijinea și ea Imperiul otoman, dar nu în măsura preponderenței acestui interes asupra celui al democratizării țărilor din Europa răsăriteană. Îndeosebi Principatele Române intră în centrul acestor preocupări. Din Iași, consulul francez V. Place se adresa ambasadorului la Constantinopol pentru a relata că după decesul lui Theodor Balș noul caimacam a menținut suprimarea presei unioniste, cererea de repartiție fiind respinsă, chiar cu respectarea condiției de a se supune cenzurii: „Niciodată nu s-a utilizat un arbitrar mai scandalos mai ales în prezența voinței bine cunoscute a Puterilor de a lăsa o liberă exprimare dorințelor locuitorilor și recomandarea de imparțialitate făcută administrației“. În Țara Românească existau 5 ziare care se bucurau de o mare libertate, ceea ce în Moldova nu se admitea. N. Vogoride i-a mărturisit lui V. Place că are mâinile legate, el se află la capătul firului unde primește depeșe fără număr de la Poartă vizând numirea ultimului funcționar al administrației sale: „Sistemul este bine organizat și îmi pare clar. Începe a se pierde speranța de a împiedica manifestarea dorințelor în Valahia; toate eforturile Austriei și Turciei se îndreaptă spre Moldova pentru a împiedica cu orice preț același rezultat. Se caută a se profita de primele măsuri ale lui Balș, de a profita mai ales de absența Comisiei și cum consulii n-au la Iași nici o putere, când fac observații asupra măsurilor ilegale, li se răspunde că aceasta nu-i privește pe ei, ci Comisia“²³.

Românii, cu toții, voiau Unirea, dar fiecare în maniera și interesul propriu sau cel general. Boierii voiau Unirea, dar în interes de grupare politică, merită a le susține privilegiile. Așadar, Unire, fără democratizare, care ar amenința interesele viitoare ale conservatorilor. J. L. Gradowicz clarifică lui Ion Ghica diferențele dintre programele boierilor și ale progresiștilor, între care există un dezacord esențial. Primii vor să-și

²³ *Ibidem*, vol. VI, p. 46.

păstreze vechiul drept de a alege un domn autohton, supunându-se numai forțat soluției prințului străin. Ei se mai consideră oameni onești și solicită toată încrederea deputaților lor, dar progresiștii, oameni foarte îndârjiți și nedispuși la concesii, dau mandat imperativ deputaților pentru cele patru puncte, ca o condiție *sine qua non*. Progresiștii dau dovadă de vanitate manifestă atunci când cer un vot nominal în Divan, în timp ce boierii, mai puțin ambițioși de a trece numele lor pentru posteritate, se pronunță pentru votul secret. Progresiștii declară respect pentru proprietate și muncă, însă au idei puțin liniștitoare pentru proprietari, deoarece declară pe țăran proprietar pe pământul ce-l are în posesiune cu o despăgubire convenabilă. Proprietarii numesc aceasta un furt și o tiranie, pronunțându-se pentru respectul absolut al proprietății. Discuțiile sunt aprinse și de neîmpăcat, în acest fel ucigând fondul pentru a salva forma. În acest timp, dușmanul se strecoară prin porți²⁴.

Adeziunea poporului la programul progresiștilor era generală în Țara Românească. Rezultă aceasta cu evidență din relatarea lui Gr. Serurie către Al. G. Golescu-Negru: „Din partea țăranilor plugari, a meseriașilor și a comercianților români, după ce li s-a explicat programa națională, n-a fost decât consimțiment unanim la toată cuprinderea ei. De s-au ivit miseria, lașitatea și chiar infamia și p-acii, n-a fost decât din partea unora din clasa boierită, care este prea mică pe lângă celelalte clase, și din partea a duoi-trei proprietari de moșii. Aceștia au încercat a semna intrigi și discordia de la prima oară”²⁵. Așa cum constată și D. Rallet, venit la București, partida națională se organizase foarte bine, programul ei fiind bine primit în județe, unde s-au înființat pretutindeni comitete aparte, cu un program deosebit de cel național. „Aice a fost o cvestie de amor-propriu boeresc, – scria el lui Ion Ghica –, însă nu va putea avea rezultate stricăcioase, căci, cum am zis, dorințele sunt uniforme și după stăruința și

²⁴ *Ibidem*, vol. III, p. 221-222.

²⁵ *Ibidem*, p. 227.

mijlocirea noastră pentru d-lor sperăm că se vor *fusiona* individele, trebuie să zic, căci principele nu sunt altele²⁶.

Din corespondența comisarului britanic la București, H. L. Bulwer, către lordul Clarendon, rezultă, în mod evident, dorința sa de a se menține într-o strictă neutralitate în problema Unirii Principatelor, anticipând intenția exprimării unei asemenea dorințe: „mi se pare că nu putem împiedica exprimarea vreunei dorințe din partea Divanurilor, fie practică, fie nepractică, care să nu militeze contra suzeranității Porții (...). După părerea mea, trebuie să li se ceară să specifice natura Unirii pe care o doresc. În acest fel se poate vedea dacă există un gen de unire care ar fi într-adevăr realizabil și popular, în același timp, sau dacă sentimentele care există acum derivă dintr-o dorință vagă de independență, ceea ce ar fi imposibil de satisfăcut și ar fi înțelept de înlăturat²⁷.

Comisarul britanic aprecia că, deși cea mai dificilă, neutralitatea era calea de urmat, dar nu înțelege ca această atitudine „să fie înțeleasă greșit sau denaturată fără intenție“. Oricum, el se situa contra oricărei încercări de reprimare a exprimării dorințelor locuitorilor pentru Unirea Principatelor. În acest sens, a sfătuit Poarta să procedeze. H. L. Bulwer considera firmanul de convocare a Divanurilor ad-hoc ca „o lucrare imperfectă“, cu care nu a fost de acord, deoarece „ne stânjenește lucrările“. Odată promulgat, Poarta nu poate proceda altfel decât la stricta sa respectare. El se pronunța pentru libertatea de acțiune a cluburilor electorale, căci, a proceda altfel, ar spori nemulțumirea generală față de administrație, pe care a constatat-o cum a sosit la București. Există o tendință generală de schimbare, ceea ce explică importanța covârșitoare a acestei schimbări. În mod firesc, H. L. Bulwer constată că apărarea integrității Imperiului otoman, în maniera în care o vedea guvernul englez, nu este tocmai în interesul său, căci se întreabă dacă „unirea acestor două provincii sub suzeranitatea nominală a Porții, dar, de fapt, într-o stare de cvasi-independență și conduse de un prinț străin, nu ar fi mijlocul de a stabili o ba-

²⁶ *Ibidem*. p. 232.

²⁷ *Ibidem*, vol. VII, p. 168-169. București, 11 aprilie 1857.

rieră contra violării acestei părți a Imperiului otoman. În acest fel, neînțelegerile dintre români și turci ar înceta, primii bănuind alte popoare de intenții rele, adică pe Rusia și Austria. Actuala poziție a Porții trebuie respinsă de orice sincer aliat al ei. Suspiciunea ei este exagerată“²⁸.

Concepțiile comisarului britanic vădeau o perfectă înțelegere a situației Principatelor Române și o atitudine realistă în privința lor. El scria lordului Clarendon, la 15 aprilie 1857, exprimându-și opinia despre Unirea Principatelor. Astfel, Comisia europeană trebuia să asiste cu imparțialitate exprimarea dorințelor libere ale locuitorilor Principatelor. Orice proiect de Unire ar întâmpina obiecții din partea Porții. Principatele Române nu pot fi reduse la niște pașalâcuri: „Pentru a face un proiect de unire pe gustul Porții ar fi, în consecință, necesar să-l completeze cu o diversitate de garanții și concesiuni care o vor discredita imediat în fața Principatelor“. De altminteri, „unirea sub un prinț străin și cu acordarea unui mare grad de independență Principatelor nu este realizabilă, pe de o parte, din punctul de vedere al Porții. Unirea sub un prinț pământean sau fanariot, mai degrabă micșorare decât o mărire a independenței de care se bucurau până acum, ar fi nerealizabilă, pe de altă parte, din punctul de vedere al Principatelor. Dorința exprimată de această populație, considerată în ansamblu, este firească; luată în detaliu, este imposibilă; să-i rezisti în ansamblu este, în consecință, dificil; să o înlături, în detaliu, este comparativ ușor“. H. L. Bulwer opinează că nimic nu este mai clar decât a urma obligațiile impuse de Tratatul de la Paris, de cele impuse de relațiile Angliei cu Poarta și de cele ce decurg din interesul legitim al Angliei cu Principatele. Așadar, o neutralitate strictă, lămurind însă populația asupra unor greșeli pe care le-ar comite. El își asumă orice răspundere pentru sarcina ce va avea de îndeplinit, cu condiția să aibă depline împuterniciri. Lordul Clarendon să se pronunțe fie în favoarea opiniilor ambasadorului la Constantinopol, fie a comisarului în Principate, H. L. Bulwer, căci „nu este alt drum de urmat“²⁹.

²⁸ *Ibidem*, p. 182-183.

²⁹ *Ibidem*, p. 183-185.

Ambasadorul Angliei la Constantinopol urma îndeaproape poziția Porții, iar guvernul britanic nu rămâne în cumpănă asupra a ce trebuie să întreprindă. La 18 aprilie 1857, H. L. Bulwer solicită împuterniciri spre a-și împlini misiunea diplomatică, în sensul de a avea „unica și nediscutata conducere a afacerilor“ din Principatele Române pe timpul șederii sale. Altminteri, ar avea o poziție ingrată față de ceilalți comisari, în condițiile în care ei manifestă interes pentru opiniile sale; „Pe de altă parte, o altă poziție decât a sa ar fi dăunătoare intereselor țării sale. Ceilalți comisari sunt deja câștigați de partea sa, fiind rugat să continue pe calea începută“. La 6/13 aprilie solicită din nou întreaga autoritate și responsabilitate, adăugând încă un motiv, delicat, e drept, dar foarte stânjenitor, anume amestecul lordului Stratford de Redcliffe în activitatea Comisiei, căutând a zădărnici misiunea sa în Principate. El se străduiește să împiedice lucrările Comisiei. Opoziția lui nu este nici deschisă, nici violentă, ci ascunsă cu subtilitate și tenace. H. L. Bulwer protestează contra acestei intervenții permanente a ambasadorului britanic la Constantinopol și solicită deplină încredere din partea lordului Clarendon, ministrul de externe, sub rezerva de a fi aspru judecat ulterior dacă se va considera că a nesocotit instrucțiunile primite sau că va fi acționat contra interesului altcuiva³⁰.

Argumentele temeinice ale comisarului britanic nu sunt luate în considerație. Ca atare, la 21 mai 1857, el comunică lordului Clarendon falsificarea alegerilor în Moldova de către un guvern care „a mers și merge prea departe și hotărârea de a obține cu orice preț o majoritate este prea evidentă“. H. L. Bulwer încearcă să mențină pe ceilalți comisari într-o atitudine de moderație și liniște. La 25 mai aducea precizări: „Domnul Catargiu, ministrul de interne, a mers, fără echivoc, dincolo de limita corectitudinii și moderației în conducerea alegerilor și, într-adevăr, înțeleg că în mâinile unora dintre comisari sunt documente care dovedesc o parte din acuzațiile ce i se aduc. În consecință, rămânerea sa în serviciu ar fi implicat pe caimacam în practicile sale supărătoare“³¹.

³⁰ *Ibidem*, p. 197-202.

³¹ *Ibidem*, p. 228-237.

Evident, comisarul britanic relatează obiectiv cele constatate. Consulul Franței la Iași, V. Place, raporta lui Ed. Thouvenel, la 17/29 mai 1857, faptul fără precedent al alocării unui prim fond secret de 15 000 de franci ministrului de interne Costin Catargiu, un fervent separatist, care arestase deja doi unioniști, persecutându-i tenace pe ceilalți. Și, nu este decât un început: „Această măsură nu are precedent în administrația acestei țări; de asemenea, decizia Sfatului este ea însăși ținută secretă“. Caimacamul este transformat în veritabil funcționar turc, care primește ordine de la Poartă precum un pașă. El a primit o decorație austriacă, la fel ca și Costin Catargiu. Mitropolitul se situa însă de partea unioniștilor. Publicarea listelor electorale a stârnit indignarea generală, existând temeri de tulburări³².

În aceste momente de tensiune, comisarul britanic căuta să atenueze gravitatea afirmațiilor despre vina guvernului moldovean în alegerile recente. Caimacamul nu era complet lipsit de vină, existând numeroase documente venite la Comisie care o dovedesc. El însuși făcuse unele mărturisiri, în dezavantajul său, unor comisari, care pusese mâna pe documente confidentiale: „dintr-un zel greșit înțeles și (spun aceasta în mod confidențial) sub influența unor sfaturi imprudente, caimacamul a mers prea departe în eforturile sale de a obține o majoritate în favoarea propriului său mod de gândire, fără să se gândească suficient că ar putea anula rezultatul procedurilor sale dacă s-ar putea stabili în mod clar că acesta a fost nejustificabil“³³. În pofida opiniei comisarului austriac Liechmann de a se refuza primirea unor plângeri din partea locuitorilor, H. L. Bulwer a propus acceptarea oricăror documente de natură a folosi Comisiei. „Înțeleg foarte bine – scria el lordului Clarendon – pericolul care s-ar ivi din încurajarea plângerilor neîntemeiate, dar, în același timp, sunt convins că există un pericol egal în manifestarea unei dispoziții de a reprimă cu desăvârșire părerile sau de a refuza informații și a nu ține cont de proteste; o astfel de cale ar fi inspirat, evident, acestor oameni o convingere profundă că nu au nimic de așteptat de la puterile europene“³⁴.

³² *Ibidem*, vol. VI, p. 61-72.

³³ *Ibidem*, vol. VII, p. 258. București, 31 mai/12 iunie 1857.

³⁴ *Ibidem*, p. 258-261.

Guvernul englez, prea implicat în politica recalcitrantă a Porții față de aspirațiile naționale ale românilor, nu era dispus să urmeze calea rezonabilă recomandată de H. L. Bulwer. La 9/21 iulie 1857, lordul Clarendon îi scria, considerând exagerate învinuirile aduse caimacamului, ca fiind rezultatul unui violent spirit de partid: „Prințul Vogoride pare să fi acționat cu exces de zel și cu părtinire; procedeele sale nu pot să fie toate de încredere, dar ele au fost condamnate cu exagerare și violență de partidele care ar fi aplaudat, probabil, acțiuni similare în sens contrar comise de caimacamul Valahiei“. Așadar, nu se poate susține că atitudinea lui N. Vogoride ar fi fără reproș, dar nu există totuși motive atât de temeinice pentru a justifica destituirea lui, căci s-ar dizolva Divanul și s-ar mări confuzia. Guvernul britanic consideră că trebuie aplicate corect pevederile firmanului³⁵. La 18/30 iulie, H. L. Bulwer scria lordului Clarendon că, în situația existentă, caimacamii se aflau „într-o poziție extrem de neobișnuită și anormală (...). Nici o altă autoritate de care am știință nu intervine în activitatea lor și astfel, în timp ce se declară în mod expres că trebuie să fie drepti și imparțiali, ei sunt lăsați în voia lor și complet neîndrumați, activând după propria lor dorință“³⁶.

Numai din proprie dorință nu acționau, desigur, caimacamii Principatelor Române, fiind îndeaproape supravegheați de Poarta, care-și urmărea cu asiduitate propriile scopuri. Drept urmare a falsificării alegerilor din Moldova, împăratul Napoleon al III-lea trimite o telegramă contelui Al. Walewski, la 14/26 iulie 1857, dispunând ruperea relațiilor diplomatice cu Poarta dacă nu anulează alegerile falsificate: „Este necesar ca astăzi să dovedim energie la Constantinopol. Dacă Poarta menține «valabile» alegerile din Moldova, spuneți domnului Thouvenel să-și ceară pașapoartele“³⁷.

Ambasadorul britanic surprinde demersurile lui Al. Walewski către Ed. Thouvenel de a obține anularea alegerilor, altminteri va

³⁵ *Ibidem.* p. 369.

³⁶ *Ibidem.* p. 403.

³⁷ *Românii la 1859.* vol. I, p. 145.

antrena ruperea relațiilor diplomatice cu Poarta nu numai de către Franța, dar și de către Rusia, Prusia și Sardinia. Lordul de Redcliffe reproduce textul unei telegrame cifrate trimise în decursul zilei de 23 iulie/3 august 1857: „ambasadorul francez insistă printr-o notă de răspuns la propunerea conciliatoare a Porții asupra angajamentului *pur și simplu* ca alegerile din Moldova să fie anulate *imediat și absolut*. El califică oferta Porții drept un refuz derizoriu și anunță intenția sa ca steagul Franței să fie ridicat aici pentru ultima oară mâine la ora opt, salutată și coborât, dacă decizia Porții este menținută“³⁸.

Guvernul englez reacționează iritat la poziția categorică a Franței de a rupe relațiile diplomatice în cazul neanulării alegerilor din Moldova. Încurajată, Poarta era decisă să nu cedeze presiunilor Franței. Drapelul francez n-a mai fost ridicat la ambasada din Constantinopol. Sardinia amenința și ea cu ruperea relațiilor diplomatice. Ambasadorul britanic raportează lordului Clarendon că Ed. Thouvenel fusese în audiență de rămas-bun la sultan. Concomitent, cele patru Mari Puteri (Franța, Rusia, Prusia și Sardinia) adresează o notă Porții, declarând ruperea relațiilor diplomatice. O întrevedere între Thouvenel și Buteniev a alarmat Poarta. Guvernul englez propune Franței convocarea unei Conferințe a Marilor Puteri la Constantinopol. În cele din urmă, la 31 iulie/11 august 1857, lordul Clarendon făcea cunoscută lui H. L. Bulwer înțelegerea de la Osborne între Anglia și Franța, care recomanda Porții anularea alegerilor din Moldova și organizarea în termen de 15 zile a altora. Comisarul francez a primit instrucțiuni să fie moderat: „Am stabilit, de asemenea, în mod satisfăcător problema unirii, dar veți considera aceasta ca foarte secret pentru moment“³⁹.

Drept urmare, o efervescentă politică este generată de anularea alegerilor și organizarea altora. Comisarul britanic raportează că aproape toate ziarele române și franceze susțin Unirea. Mai mult, ele se manifestă puternic nu numai în favoarea

³⁸ *DUP*, vol. VII, p. 423.

³⁹ *Ibidem*, p. 465-470.

Unirii, dar și în „favoarea partidei foarte extremiste favorabile Unirii, care desigur că nu este cea mai numeroasă și nici cea mai avută atât în Valahia, cât și în Moldova“⁴⁰.

Fără îndoială, H. L. Bulwer se referea la radicalii liberali, cei mai fervenți susținători ai aspirațiilor naționale românești. La 3/15 august 1857, comisarul britanic scria lordului Clarendon că era preferabilă anularea alegerilor decât ancheta Marilor Puteri asupra comportamentului autorităților moldovene, care ar fi compromis atât Poarta, cât și pe N. Vogoride, acesta din urmă putând fi ruinat. La București, Partida națională a manifestat cu prilejul zilei de naștere a împăratului Napoleon al III-lea: „La o astfel de demonstrație nici o persoană oficială nu trebuia să ia parte și nu cred că fanfara miliției n-ar fi putut să fie refuzată, cu explicații plauzibile domnului de Talleyrand“. Manifestanții au trecut pe lângă locuința comisarului turc. Despre această demonstrație lordul de Redcliffe scria lordului Clarendon că au participat și câteva persoane aflate în serviciul administrației de stat. Lordul Clarendon comunica, la rândul său, concepția guvernului englez despre organizarea celor două Principate, anume o uniformizare legislativă cu menținerea unor administrații separate⁴¹.

Pregătită din timp, vestea anulării alegerilor din Moldova a căzut totuși ca un trăsnet. Raportându-i lui Ed. Thouvenel, V. Place scria că ambasadorul Franței la Constantinopol era privit ca salvatorul Moldovei. Învățând lecția, N. Vogoride și-a schimbat atitudinea, dar se temea totuși de Turcia. Austriecii, în schimb, i-au declarat război caimacamului. Începând noile alegeri și aflând de uneltirile austriecilor contra lui, N. Vogoride a rupt-o cu ei definitiv. Drept urmare, V. Place se pronunță pentru menținerea lui pe tronul Moldovei, căci s-ar face jocul Austriei, apoi caimacamul este timorat de cele întâmplate și nu va mai acționa contra Adunării ad-hoc⁴².

În atare situație, însuși comisarul britanic preconizează victo-

⁴⁰ *Ibidem* p. 479.

⁴¹ *Ibidem*. p. 504-522.

⁴² *Ibidem*, vol. VI, p. 80-81.

ria unioniștilor: „Alegerile din Moldova par să se fi declarat mai mult încă decât era de așteptat în favoarea unioniștilor și se spune că prințul Vogoride lucrează acum tot atât de mult pentru un partid cât a făcut înainte pentru celălalt“. După înțelegerea de la Osborne, comisarul francez Talleyrand-Périgord a devenit mai moderat și prudent în opinii și limbaj. Presa este unionistă. „Trebuie să vedem lucrurile așa cum sunt – scria H. L. Bulwer lordului Clarendon; nu folosește la nimic să le imaginezi sau să le reprezinti altfel și în Valahia, pentru un motiv sau altul. toți sunt în favoarea Unirii sub un prinț străin și acest sentiment este independent de cluburi sau ziare. Cât despre caimacam (...), nu merge contra curentului popular și fiind în termeni de ostilitate personală cu membrii influenți ai claselor de sus, tendințele sale sunt cu clasele de mijloc“⁴³.

Mișcarea unionistă era în creștere în ambele Principate Românești, Țara Românească fiind, în întregime, pentru unire. La noile alegeri din Moldova au reușit numai 6 separatiști. Anularea alegerilor anterioare a impulsionat mișcarea unionistă, caimacamul fiind descurajat, dar, precum constata H. L. Bulwer, nu se putea afirma despre el că a trecut de partea unioniștilor sau că nu mai este atașat Porții⁴⁴. De altminteri, comisarul britanic își exprima satisfacția pentru anularea primelor alegeri și rezultatul celor din urmă, căci nimeni nu mai putea admite abuzurile grosolane comise în falsificarea celor dintâi. Cu toate că agentul Austriei s-a străduit să întârzie deschiderea Adunării ad-hoc a Moldovei, aceasta a avut loc. Precum informa V. Place pe Ed. Thouvenel, la 26 septembrie/8 octombrie 1857, unii deputați încearcă a transforma Adunarea din consultativă în constituantă, ceea ce semnifică o greșeală, căci în acest fel se urmărea de a se trata de la egal la egal cu Comisia europeană și cu Congresul. Ca atare, moldovenii trebuie îndreptați pe calea cea bună⁴⁵.

La 9/21 octombrie 1857, Adunarea ad-hoc a Moldovei și-a dat votul pentru Unire. Ulterior, V. Place făcea cunoscut că

⁴³ *Ibidem*, vol. VII, p. 585, 589.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 624.

⁴⁵ *Ibidem*, vol. VI, p. 94-97.

Adunarea luase în discuție și ameliorarea stării țăranilor, o petiție a lor fiind prezentată deputaților, provocând o agitație penibilă. Existau temeri de răscoale la sate. Fără a cuteza să abordeze realmente problema țărănească, căci comporta mari obstacole, Adunarea a provocat doar o complicare a situației existente. Caimacamul înțelege gravitatea situației și întreprinde urgent măsuri menite a păstra ordinea după dispersarea în țară a membrilor Adunării ad-hoc. La 21 decembrie 1857/2 ianuarie 1858 avea loc închiderea lucrărilor Adunării, care-și împlinise misiunea încredințată⁴⁶.

În Țara Românească, comisarul britanic nu constata agitații, precum căutau să acrediteze austriecii, foarte alarmați că toți exilații de la 1848 au fost aleși deputați. „Adunarea are, – scria el lordului Clarendon la 11/23 octombrie 1857 –, într-adevăr, o tendință democratică puternică și hotărâtă; șefii săi sunt ei înșiși speriați de cât de departe se poate merge, dacă se procedează în mod liber și în profunzime în multe dintre chestiunile pe care comisia are dreptul să i le propună, dar sunt mirat numai că Austria se mai miră de aceasta, căci o serie de fapte au dus treptat și inevitabil la ceea ce există acum“. După adoptarea celor 5 puncte de către Adunarea din Moldova, adică: autonomie Principatelor, Unirea, prinț străin, neutralitatea și o singură adunare legislativă, H. L. Bulwer făcea cunoscute cele 4 puncte adoptate de Adunarea din Țara Românească, identice, cu singura deosebire că autonomia era cerută la primul punct concomitent cu neutralitatea. La 25 octombrie/6 noiembrie, comisarul britanic scria lordului Clarendon că va fi dificil pentru guvernul britanic să se opună Unirii, împreună cu Turcia și Austria, mai ales că dorința celor două Adunări va fi susținută călduros de alte Mari Puteri⁴⁷.

Entuziasmul era general în Principatele Române pentru Unire cu un prinț străin. Comisarul britanic relatează că aceasta avansase atât de mult, încât era deja prea târziu și extrem de dificil de a acționa contrariu fără a stâmi puternice reacții în ambele

⁴⁶ *Ibidem.* p. 98-114.

⁴⁷ *Ibidem.* vol. VII, p. 667-676.

Principate. Consulul englez la Iași, Samuel Gardner, scria și el lordului Clarendon că „agitațiile care iau naștere din prezenta stare de lucruri de aici vor lăsa urme. Pentru mulți ani de aici înainte aceste țări vor fi surse de neliniște pentru Turcia. Ele vor fi, ca și acum, terenul politicii străine care acționează aici conform vederilor ei sau obiectivelor din afară“. Lordul Clarendon și ambasadorul britanic la Constantinopol vor putea însă „stăpâni furtuna“⁴⁸.

Deputații ambelor Adunări ale Principatelor Române se adresează Marilor Puteri cu dezideratul reunirii lor într-o singură Adunare spre a dezbate o nouă lege electorală, după acceptarea Unirii Principatelor. Adunarea ad-hoc a Țării Românești solicita chiar elaborarea bazelor unei Constituții, dar Marile Puteri nu vor aproba această cerere. Ministrul de externe otoman Aali Pașa se adresa lui Gh. Bibescu, la 11/23 decembrie 1857, exprimându-și revolta contra politicii subversive a majorității deputaților din Țara Românească. Astfel, cedând în fața spiritului revoluționar, conservatorii au ajuns la discreția unui „pumn de oameni în prada unei aberații de spirit incredibilă de a se face stăpâni pe orientarea discuțiilor și a impune politica lor subversivă majorității membrilor Divanului ad-hoc“⁴⁹.

Evident, în Țara Românească spiritul unionist se afirmase cu mai multă energie decât în Moldova, datorită îngăduinței caimacamului Al. D. Ghica și disponibilității boierilor de a se înțelege cu el. Pe de altă parte, în acest principat revoluția ieșise victorioasă timp de trei luni, datorită excelenței organizării de către Comitetul revoluționar, aflat sub directa înrâurire a grupării radicale în frunte cu frații Brătianu și C. A. Rosetti. În Adunarea ad-hoc, tot ei sunt nucleul, partea cea mai dinamică, impunându-și punctele de vedere majorității conservatoare și stârnind reacția iritată a Porții și Austriei.

Prin închiderea lucrărilor Adunărilor ad-hoc și exprimarea dezideratului Unirii și deplinei autonomii, veritabila luptă pentru

⁴⁸ *Ibidem.* p. 693-699.

⁴⁹ *Ibidem.*, vol. III, p. 341-342.

Unirea Principatelor abia acum începe cu intensitate și mai sporită, căci urmau deliberările și decizia Marilor Puteri, împărțite în conservatoare și liberale, altfel spus în antiunioniste și unioniste. Depindea de elitele liberale și democratice ale întregii națiuni române de a face cunoscute dezideratele generale în fața opiniei publice europene, precum și de a susținută activitatea diplomatică în capitalele occidentale, spre a convinge guvernele Marilor Puteri democratice să determine împlinirea unor aspirații legitime, a unor drepturi de care alte națiuni beneficiaseră de secole, adică ale constituirii într-un stat național modern bazat pe principiile benefice ale statului de drept.

Un corolar al operei de modernizare – statul de drept

Înfrângerea Rusiei în Războiul Crimeii nu însemna decât o victorie parțială asupra absolutismului dominant pe continent după Congresul de la Viena și înființarea Sfintei Alianțe. Austria și Turcia rămân adversarele emancipării popoarelor subjugate imperiilor lor și accentuării procesului de democratizare. Nimic mai periculos pentru ele decât avansurile liberalismului sub egida patriei celor mai radicale revoluții de pe bătrânul continent. În Franța, considerată a doua lor patrie, caută unioniștii sprijinul esențial pentru împlinirea dezideratelor naționale exprimate în Adunările ad-hoc recent încheiate. Fără aportul considerabil, adeseori decisiv, al Franței totul părea extrem de dificil, chiar imposibil de îndeplinit, dată fiind opoziția îndârjită a Turciei și Austriei și de presupusa neutralitate a Angliei, în fapt susținătoarea, fără rezerve, a integrității Imperiului otoman. În urmărirea acestui scop, se recurge chiar la un fals istoric și de drept internațional, anume de a considera Principatele Române ca provincii ale acestui imperiu, devenit, după atâtea înfrângeri în războaiele cu Rusia, o umbră de putere, pe punctul de a se

prăbuși, chiar, în ultimul război, dacă n-ar fi intervenit decisiv aliații occidentali.

Privirile românilor se îndreaptă spre Franța, dar și spre Anglia, unde existau oameni politici liberali care apreciau cu luciditate realitățile sud-estului european, precum H. L. Bulwer, între alții. Astfel, la începutul anului 1858, din partea Partidei naționale, au plecat la Paris și Londra Nicolae Golescu și Dumitru Brătianu din Țara Românească și se pregăteau să plece de la Iași Mihail Kogălniceanu și Dimitrie Rallet. Informând pe lordul Clarendon, comisarul britanic H. L. Bulwer îl prezenta pe N. Golescu ca descendent al unei vechi și mari familii boierești, manierat și bine educat, nutriend idei bune și patriotice, fără însă a dispune de un talent deosebit și de o tărie de caracter, fiind folosit de către ceilalți uniuniști „mai violenți și mai puțin bine intenționați decât el“. Cât privește pe D. Brătianu, el era deja cunoscut în Anglia ca un om cu „maniere extraordinar de înșelătoare“, vădind o înclinare spre radicalism, ca fost secretar al Comitetului Central Democratic. European de sub conducerea lui Giuseppe Mazzini: „În aprecierea politică de aici, el este considerat, într-adevăr, a fi fost promotorul principal a tot ceea ce Divanul din Valahia a făcut desconsiderând intențiile Congresului și sprijinind actualele pretenții ale Principatelor și se spune că, jucând acest rol, el este mai puțin călăuzit de dorința de a fi folositor țării sale decât de a câștiga favoarea acelei părți a politicianilor europeni care nu au ochi decât pentru o răsturnare generală a instituțiilor existente, în epoca în care talentele lor vor intra în acțiune și le va fi instaurată autoritatea“. Și M. Kogălniceanu este adeptul teoriilor de guvernare de după 1789, dovedite a fi lipsite de succes în practică, adică un drept de vot foarte larg, o singură adunare reprezentativă cu caracter foarte popular, pe care le-ar dori aplicate în Principatele Române. D. Rallet este însă un om politic mai practic, participant la guvernare sub Gr. Al. Ghica. Acești 4 oameni politici au

⁵⁰ *Ibidem.* vol. VII, p. 717-718.

fost sfătuiți de Napoleon al III-lea să întreprindă călătoria la Paris și Londra⁵⁰.

Este în afară de orice îndoială că și un liberal englez putea gândi cu multe rezerve despre concepțiile radicalilor liberali, precum Dumitru Brătianu, exprimându-și adeziunea pentru atitudinea moderatilor. Acești moderati liberali rămași în țară manifestă ei înșiși, la fel ca H. L. Bulwer, aversiune față de radicali. Adresându-se lui Ion Ghica, liberalul moderat Ion Bălăceanu se pronunța în mod cert contra plecării lui N. Golescu și D. Brătianu, ambii liberali radicali, care, la Paris, sperau să fie primiți de împărat: „Acești domni (după ce au trecut prin Viena) și-au demascat teoriile socialiste. Ei nu vorbesc nimic mai puțin decât de a împărți toate pământurile în două și de *a da* jumătate țăranilor care ar poseda-o în comun. Dl. de Buol (von Schauenstein, ministrul de externe al Austriei – *n. n.*) le-a dat binecuvântarea lui“⁵¹.

Dimpotrivă, Dionisie Pop Marțian, scriind lui Gh. Magheru, privea cu optimism misiunea celor doi la Paris, pe care o aproba. Caimacamul a primit un raport din partea Eforiei Școlilor referitor la înființarea unei catedre de economie politică la București, dar vor trece multe luni până se va rezolva. Cu toate acestea, pregătește noi volume pentru tipar, contând că va găsi un editor: „Ciocoismul îl urăsc din suflet; aristocrații democrației nu sunt mai puțini egoiști. Nici unuia nu aș vrea să mă îndatorez și totuși speranța de a reuși nu o perz. Numai începutul de a străbate la public mi-este greu; deschizându-mi-să numai o dată calea, sunt sigur pe propriile aripi“⁵².

Democrația, în forma ei ideală, avea adversari nu numai în reprezentanții absolutismului, care erau naturali, dar chiar în interiorul grupării militanților unioniști, între liberali, divizați în radical și moderati. În aceștia din urmă vedea economistul Dionisie Pop Marțian aristocrații democrației. Ei nu puteau

⁵¹ *Ibidem*, vol. III, p. 350-351. Nisa, 30 ianuarie/11 februarie 1858.

⁵² *Ibidem*, p. 353. București, 1/13 februarie 1858.

depăși anumite limite doctrinare, care să permită emanciparea țăranilor clăcași cu împrăștierea pe pământurile deținute în posesiune pentru întreținerea lor și a familiei, așa cum preconizau radicali ca frații Brătianu, frații Golescu și C. A. Rosetti. Pentru care motiv, îi etichetau fie comuniști, fie socialiști, care tindeau *să ia* de la cei ce aveau și *să dea* la cei ce nu aveau nimic. Rezultă această concluzie cu evidență din scrisoarea lui Ion Bălăceanu către Ion Ghica, ambii liberali moderați, descendenți din mari boieri privilegiați, posedând ei înșiși latifundii. Ei nu erau antiliberali, dimpotrivă, dar moderați, limitând doctrina la principii evoluționiste, fără salturi care să pericliteze interesele marilor proprietari rurali.

Mihail Kogălniceanu era și el un mare proprietar rural, un liberal moderat, deci adversar al radicalilor liberali. În Moldova, puternici, chiar foarte puternici, au fost și vor fi conservatorii. Împotriva acestora se situează el, mai ales. Scriind, din București, lui D. Cozadini, la Iași, el condamnă antiliberalismul unor români, dar și radicalismul altora: „Trebuie noastre merg foarte rău. Suntem vânduți de străini și ce este mai rău suntem vânduți de chiar frații noștri. Știu pozitiv că de câte ori Divanul nostru rostea o dorință liberală, îndată unii din recționarii din Divan scria la București, arătând că dorința este *demagogică și socialistă*. Poți înțelege că aceasta au înrăurit și asupra chestiei politice. Dacă aceasta s-au făcut în Moldova, apoi judecă ce au trebuit să fie în Țara Românească, unde toți oamenii de la 1848 au intrat în băncile Adunării și unde au fost mai mult decât nebuni. Comisarii încujurați, serbați, lingușiți de către boieri și cucoanele lor, *lucrează boierește*; adevărată tăragănează lucrurile, unii pentru că au amorezate, alții pentru că au fimei, copii, ba chiar fimei îngreunate, și că prin urmare ei nu pot a se pune în drum în mijlocul emii“. În tot acest timp, revoluționarii și separatiștii acționează neconținut: „Toți aceștia vor lucra contra Unirei, pentru că ei sunt spărieți de moldoveni, se tem de *energia și de capacitatea noastră*. Nu cred că eșagerez. De când comisarii ne laudă, ei nu pot să ne-o erte“. După opinia lui

M. Kogălniceanu, Comisia europeană nu era capabilă de a crea ceva, fiind depășită. Dintre cei mai buni liberali moderați trebuie să se ducă la Paris, „căci Golescu și Brătianu ne fac mai mult rău decât bine. În genere, toți oamenii din 1848 trebuie să se ție departe (...). Să dăm deoparte toată neînțelegerea ca să`ne scăpăm țara și apoi vom veni la chestia din lăuntru“, deoarece „chiar autonomia noastră e în pericol“⁵³.

Moderatii liberali, constatând aversiunea majorității oamenilor politici și de stat contra radicalismului, considerau că N. Golescu și D. Brătianu vor face mai mult rău decât bine în misiunea lor la Paris și Londra, ceea ce nu se va fi dovedit întemeiat. Din București, la 28 ianuarie/9 februarie 1858, consulul francez L. Béclard scria lui Ed. Thouvenel despre închiderea lucrărilor celor două Adunări: „Dorințele locuitorilor Moldo-Valahiei, aceste dorințe populare «de care totdeauna este bine să se țină cont», ne sunt cunoscute. Comisia diplomatică, care reprezintă, dacă nu Congresul de la Paris, cel puțin Puterile semnatare ale tratatului de la 30 Martie, a văzut de aproape aceste Principate astăzi faimoase, ieri necunoscute, – a călcat acest pământ de discordie – a ascultat toate discursurile patriotice turnate în același tipar. Ancheta s-a terminat sau foarte aproape de a fi? Elementele de informație de care are nevoie, se zice, trebuie să fi primit în timpul celor doi ani de muncă și căutare. Fie ca Comisia să-și facă raportul și totul va fi spus“⁵⁴.

Consulul francez era și el un liberal moderat, care nu agrea radicalismul cererii de unire sub prinț străin, de inspirație revoluționară, amintind de evenimentele considerate nefaste ale anului 1848: „Este evident că deputații valahi și moldoveni s-au supus cuvântului de ordine al lui Mazzini“. Așa cel puțin pretinde presa austriacă, iar ziarul englez „Times“ scrie că dorințele Divanurilor ad-hoc „sunt ridicole și impertinente“. Presa franceză însăși consideră în van cererea „acestor sărmâne Divanuri“⁵⁵.

⁵³ *Ibidem*, p. 347-348.

⁵⁴ *Ibidem*. vol. VI, p. 212.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 213.

Este lesne de înțeles că, în condițiile unui accentuat moderatism politic în Europa occidentală, nu liberalii moderați erau cei mai indicați să susțină radicalismul cererilor Divanurilor ad-hoc. Administrațiile celor două Principate Românești agravează starea de lucruri existentă, fie prin măsuri vexatorii, fie pur și simplu prin lipsa de orice măsuri de ameliorare, sporind neliniștea.

Ion Bălăceanu continua să informeze pe Ion Ghica că „ultimele evenimente au pus în evidență incapacitatea democrațiilor și lașitatea așa-zișilor conservatori. Ce trebuie să gândească comisarilor despre lucrurile și oamenii de la noi (...). Trei milioane de oameni îndură această stare de lucruri“. Concomitent cu asprele critici la adresa administrației, Ion Bălăceanu apreciază malițios misiunea lui N. Golescu și D. Brătianu la Paris, considerată ca lipsită de tact, sosirea lor în capitala Franței coincizând cu atentatul din 14 ianuarie 1858. Așadar, este de așteptat cum va fi primit D. Brătianu, „colegul lui Mazzini și Ledru-Rollin, membru al Comitetului Central Democratic european, care a comandat, născocit și plătit bombele fulminante“⁵⁶.

Un alt liberal moderat, Dimitrie Crețulescu, scriind de asemenea lui Ion Ghica, insinua despre efectele propagandei radicalilor printre țărani. În mod cert, considera pe liberalii radicali ca adversari periculoși: „cu nebunii e mai bine să n-ai de-a face“. O panică domnește la București de teama ridicării țăranilor, care nu mai vor să lucreze nici pentru ei, nici pentru proprietari, punând jandarmii pe fugă, atunci când îi forțează: „Fapt este că acești sărmani țărani sunt ațâțați de o droaie de propagandiști din clica lui Rosetti și Brătianu, care cutreieră țara și satele și întărită pe țărani contra proprietarilor, contra autorităților, contra tuturor. Printr-un ordin al vorniciei toți ocârmuitorii sunt invitați la București pentru a se înțelege între ei asupra măsurilor de întreprins pentru a potoli pe acești nenorociți țărani“⁵⁷.

Nu țăranii erau de vină și nici radicalii liberali, considerați

⁵⁶ *Ibidem*, vol. III, p. 354-355. Nisa, 6/18 februarie 1858.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 379. București, 24 aprilie/1 mai 1858.

ațățătorii lor, ci atitudinea dintotdeauna refractară la reforme structurale, fie a conservatorilor, fie chiar și a liberalilor moderați, mari proprietari rurali, interesați în menținerea latifundiilor, fără împrăștierea țăranilor pe loturile de pământ deținute în posesiune. Frații Golescu erau ei înșiși mari proprietari rurali, la fel Brătienii și C. A. Rosetti, dar nu se situau pe poziția anacronică a depozitării țăranilor de loturile de muncă. Evident, după menționarea problemei agrare, fie și numai ca atare, fără a fi luată în dezbateri, căci altul era scopul Adunărilor ad-hoc, țărănimea, ai cărei deputați au fost prezenți, nu mai înțelegea să continue sub vechile orânduie. Despre nesupunerea la lucru informează pe Ion Ghica și polonezul J. L. Gradowicz, care menționează că țăranii nu vor să mai lucreze în nici o parte, cu excepția pogoanelor prescrise de lege. Ordine venite din partea guvernului atacă dreptul de proprietate și libertatea țăranilor. Prețul arenzii s-a dublat și, fără munca țăranilor, nu va exista recoltă. În perspectivă, se întrevide ruina arendașilor, a țăranilor, a comerțului și a țării, procesul fiind în curs⁵⁸. În acest timp, foștii domni se umilesc unde pot și cred că au succes la marile puteri (comisari, secretari, chiar și portari): „Vanitatea este mai apropiată de înjosire decât modestia, și ei, cărora în țară nu le puteai ajunge, cum zice vorba românească, «cu prăjina la nas», aice sunt plecatele slugi ale tuturor. După datoria și conviția mea și eu, din parte-mi, am spus că dacă din nenorocire nu se va face unire și va rămâne a să face iarăși domnii, cel puțin la o organizație nouă, să ne scutească de oamenii vechi și străinați și să-i excludă din numărul acelor ce ar putea să fie“⁵⁹.

Evident, regimul politic intrase într-un impas total, împiedicând reformele, care l-ar mai fi putut menține. Prin dispariția principalului sprijinitor, protectoratul Rusiei, vechiul regim absolutist intră în criza generalizată care-i va determina abolirea și instituirea statului de drept, căci bloca toate căile spre progres, prin încrâncenarea cu care se crampona de menținerea privilegiilor boierilor conservatori, încă și a liberalilor moderați,

⁵⁸ *Ibidem*, p. 380-381.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 387. D. Rallet către Ion Ghica, Paris, 9/29 iunie 1858.

mari proprietari rurali, care se situau contra privilegiilor din naștere, dar nu erau dispuși să renunțe la cele economice, în favoarea împrumutării țăranilor clăcași cu loturile acordate pentru muncă în schimbul clăcii. Astfel, lordul Clarendon era informat de A. O. Dalyell, gerantul Consulatului englez la București, că, indiferent cine va veni la putere, va întâmpina aceleași impedimente în problema ameliorărilor în administrația de stat, fiind confrunțați cu ostilitatea marilor boieri privilegiați: „un om, indiferent în ce principat se află, cu greu ar putea câștiga cea mai mică șansă de succes personal prin cea mai mare reformă practică. Dacă ar fi așa, ar urma, ca o concluzie că, dacă lucrurile trebuie îmbunătățite, ameliorarea trebuie căutată în stabilirea unui sistem în care interesul, ca și datoria deținătorului de putere ar fi să nu privească numai la șansele sale individuale, ci și la folosul țării pe care o administrează (...), iar aceasta fără mari schimbări de organizare sau în detrimentul drepturilor Porții, doar cu o siguranță sporită pentru pacea Europei”⁶⁰.

Și gerantul Consulatului britanic din Iași, H. S. Ongley, informa pe H. L. Bulwer că marii proprietari rurali erau nemulțumiți că se permisesse dreptul de vot celor care dispuneau numai de un venit de 500 ducați pe an, ceea ce ar permite excluderea din viitoarea Adunare electivă a unora dintre marii proprietari, în favoarea celor menționați. Cu alte cuvinte, marea boierime dorea, ca și în trecut, să rămână preponderentă în Adunare, spre a decide în folosul ei alegerea domnului. După câteva zile, același diplomat britanic relatează cum consulul francez V. Place se deplasase în țară, reclamând, la întoarcere, că fusese urmărit de oamenii guvernului: „Aflu că ar fi spus că Unirea a început și că rămâne ca moldovenii să o realizeze. Acest limbaj nu este pe placul caimacamului”⁶¹.

Turcia și Austria erau intens preocupate de menținerea separării Principatelor și a vechiului regim, care o perpetua. La 28 aprilie 1858, Omer Pașa, ministrul de război al Porții, răspundea unei scrisori a lui Gheorghe Bibescu, care se afla la Paris. Fostul

⁶⁰ *Ibidem.* vol. VII, p. 743.

⁶¹ *Ibidem.*, p. 751, 760, Iași, 1/13, 3/15 septembrie 1859.

domn era deci în contact cu puterile antiunioniste. Omer Paşa îl informa că Fuad Paşa plecase la Paris pentru a participa la conferințele ce se apropiau, încât îl va putea contacta: „Veți cunoaște. Altețã, raporturile care au existat întotdeauna între țara Voastră și Sublima Poartã. V-ați aflat în circumstanțe foarte delicate. Sunteți în situația de a aprecia caracterul fiecãruia și să aflați beneficiul diverselor opinii și sisteme care convin guvernului Majestãții Sale Augustul nostru Stãpãn. Neavând nici o îndoialã cã veți face foarte bune servicii întregii lumi, îmi fac o plãcere de a vã oferi, Altețã, asigurarea înaltei mele considerațiuni“⁶².

Antiunionist și separarist, Gh. Bibescu cãuta sã revinã pe tron și nu putea reuși decãt cu sprijinul Porții. De aici, interesul pentru contactul cu oamenii de stat otomani, adversari declarați ai unirii sub un principe strãin. Și fratele sãu Barbu Știrbei scria din Pisa, la 6 ianuarie 1858, influentului bancher din Constantinopol Antoine Alléon, pentru dobândirea de sprijin, în scopul urmãrit. El aprecia cã problema Principatelor Române i se pare acum mai obscurã ca niciodatã. Nimeni, nici la Viena, nici la Paris, nu pare sã aibã o singurã idee consolidatã, nici sã știe dacã va fi. Considerã cã lucrãrile Conferinței de la Paris vor începe în luna martie sau aprilie și nu vor ajunge la o concluzie înainte de iunie. Ca atare, nu crede cã Sublima Poartã ar putea lua vreo mãsura pentru modificarea situației existente din Principate. Se știe, în genere, despre caimacamul Țãrii Românești cã, de la venirea sa pe tron, a fãcut apel la „ideile revoluționare și la cele mai rele pasiuni ale tuturor claselor“. Guvernul interimar, fãrã forțã și fãrã viitor, a cãutat sã facã *tabula rasa* din ceea ce a fost mai înainte și a dezorganizat totul. Numai haosul îl va mai putea ajuta sã subziste. Scopul printului Ghica este de a face orice guvernare normalã imposibilã, sprijinindu-se pe partidul anarhist, a cãruia doctrinã permite sã se rãspãndescã spre a pãtrunde în toate categoriile sociale, de la țãran pãmã la orãșean.

⁶² I. I. R. *Fund. Gr. Bibescu. Constantinopol, le 21 Avril 1858. S. 31.*
LXXI

Caimacamul încurajează pretențiile cele mai potrivnice și cele mai contradictorii ale diverselor clase ale societății, provocând conflict inevitabil. El dă în fiecare zi o lovitură de secure principilor și instituțiilor. În consecință, este de reflectat dacă nu dă o fustă lovitură dreptului Porții. Indiferent ce nume poartă, căimăcămie sau domnie, acest regim pervertește spiritele, nascită pasiunile, distrugând orice noțiune de ordine legală și de subordonare, ducând la un veritabil haos, la o disoluțiune socială completă cum numai în coloniile spaniole din America de Sud se mai poate constata. Administrația caimacamului va duce la o criză teribilă și, în final, la ocuparea Principatelor de către armatele puterilor limitrofe ale Austriei și Rusiei. Se merge direct către această criză. Pe viitor, domnul ce va fi ales va avea putere pentru a-și îndeplini misiunea. Are, oare, Poarta unele proiecte de propus la Conferința de la Paris? Jumătățile de măsură și paliativele nu mai sunt de actualitate. Ca atare, fără întârziere, trebuie definită autoritatea domnului, cu luciditate și precizie. Orice are de comunicat, Antoine Alléon poate s-o facă fără nici o rezervă, scriindu-i lui Barbu Știrbei, care mărturisește că se va menține în afara oricărei politici, rolul său fiind de acum bine fixat. Nu poate decât să aștepte deciziile Porții și de a se conforma lor⁶³.

Cu adevărat, rolul lui Barbu Știrbei fusese bine fixat, el, ca și fratele său Gh. Bibescu, fiind sprijinitori de nădejde ai vechiului regim, supuși prea plecați ai Porții, de la care așteptau instrucțiuni, subminau, prin intrigi și calomnii, administrația lui A. D. Ghica. Caimacamul era și el susținător al vechiului regim, dar, din motive diverse, îngăduise și îngăduia manifestarea mișcării unioniste, producând exasperarea separatiștilor, în frunte cu Știrbei și Bibescu, ambii ahtiați de reocuparea tronului, cu sprijinul predilect al Turciei.

Nu numai Poarta otomană, dar și Austria, în egală măsură, se opunea Unirii Principatelor. Astfel, ministrul de externe al Austriei, K. F. Buol von Schauenstein se adresa, cu instrucțiuni, ambasadorului la Londra, Rudolf von Apponyi, atrăgându-i atenția

⁶³ *Întrețin. Fondul Barbu Știrbei. S6/CXXVIII*

asupra efectelor eventualei Uniri a Principatelor asupra românilor din teritoriile aparținând Austriei: „Sper că guvernul englez nu-și va face iluzii în privința tendinței periculoase a proiectului prezentat recent Conferinței de contele Walewski, dar fără a-și asuma și paternitatea lui. Ar însemna Unirea în forma ei cea mai hidoasă. Ar însemna că Principatele să fie sortite anarhiei și ca provinciile noastre învecinate «cu Principatele» și de același neam să se pregătească de tulburări”⁶⁴.

Adversarii Unirii, din interior și din afară, erau mulți, puternici și de temut. Divergențe existau chiar între slujitorii democrației, oamenii politici liberali, divizați în moderați și radicali, ultimii fiind cei mai fervenți și fără nici o rezervă susținători ai Unirii sub principe străin, cu o largă democratizare care să permită emanciparea socială a țăranilor cu împrăștiere, ceea ce stârnea împotrivirea nu numai a conservatorilor, dar și a moderaților liberali. Numai radicalii vădeau dăruire și dorință de a abolii pentru totdeauna regimul absolutist și a institui statul de drept, ținta finală a eforturilor de democratizare a societății românești. Opoziția la idealul național era puternică, diversă, fiecare din interes propriu, dar cu mare îndârjire. Astfel, din Iași, V. Place scria lui Ed. Thouvenel că în Moldova existau puternice nemulțumiri față de atitudinea Puterilor garante în privința Unirii. Readucerea țării la vechiul regim ar provoca o răscoală⁶⁵. Austria se opunea cu vehemență unui drapel comun pentru Principate⁶⁶.

Situația din Principate se agrava în condițiile opoziției încrâncenate a Turciei și Austriei la Unirea Principatelor. V. Place atrage atenția comisarului țării sale, Talleyrand-Périgord, că Franța trebuie să sprijine Unirea, altfel românii fie se vor arunca în brațele Rusiei, fie vor recurge la o insurecție. Turcia și Austria se opun, prima pentru a nu crea un precedent dezmembrării imperiului său, a doua din interese egoiste, de a transforma Principatele Române într-o pradă. Dovada constă în demersurile

⁶⁴ *Românii la 1859*, vol. I, p. 252.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 255.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 263-267. K. F. Buol către Rudof von Apponyi.

sale, care duc din uzurpare în uzurpare, referitoare la încălcarea frontierelor, la poștă, la telegraf, la navigația pe Dunăre, la proiectele sale despre Bancă. În fața acestor manevre diabolice, nu există decât o singură soluție – Unirea Principatelor, iar, în această privință, Franța are un rol precumpănitor. Ea trebuie să întindă mâna unei națiuni pe care a ajutat-o să se trezească. Altminteri, Unirea se va face fără Franța și, într-un anume fel, contra ei⁶⁷.

Pe ambasadorul Franței la Constantinopol îl informa Victor Place despre anularea privilegiului de concesiune acordat Băncii Moldovei, ceea ce constituie o agravare a situației finanțelor publice. Mulți caută să treacă sub protecție străină și, atunci când nu o obțin, declară că vor să părăsească țara lăsată pradă bunului plac și prostiei. Există în Moldova o Bancă Națională concedată de Gr. Al. Ghica, pe care Austria a împiedicat-o să funcționeze timp de un an. Această bancă a fost rău administrată, într-adevăr, însă criza financiară a zdruncinat-o și are nevoie de timp pentru a se restabili. Austria nu este deloc interesată în această restabilire, exercitând presiuni asupra guvernului Moldovei să anuleze privilegiul acordat. V. Place a insistat să argumenteze caimacamului asupra răului care-l provoacă țării o astfel de măsură, dar zadarnic, banca a încetat, fără vreo altă posibilitate de înființare a uneia care să emită hârtie-monedă, deoarece depășește atribuțiile unui guvern provizoriu⁶⁸.

Nemulțumiri ale populației contra administrației se semnalează nu numai în Moldova domniei caimacamului N. Vogoride, dar și în Țara Românească. Consulul francez L. Béclard, adresându-se lui Ed. Thouvenel, relata despre începerea unei noi perioade de 5 ani pentru încheierea contractelor (învoielilor) agricole. Mai mulți proprietari n-au reușit să le încheie cu țărani, care s-au lăsat înșelați de promisiunile emisarilor Partidei naționale, așteptând deci împărțirea pământului fără a se mai îngriji de a munci. Câțiva boieri au exagerat în pretențiile lor la încheierea contractelor. De aici, ciorovăieli, reclamații, delegații

⁶⁷ *D. U. P.*, vol. VI, p. 148-153. Iași 2/14 mai 1858.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 142-143. Iași, 12/14 iunie 1858.

de țărani sosite la București, ordonanțe contradictorii date de caimacamul Al. D. Ghica, abuzuri comise de autoritățile din județe etc. Mișcarea s-a stins treptat, de la sine. Țăranii au început munca pe baza noilor învoieli încheiate, totul terminându-se cu bine⁶⁹.

Nimic nu scăpa observațiilor atente ale consulilor Franței în Principate, singura mare putere sincer interesată de unirea și prosperitatea lor. Unirea este susținută nu numai politic și diplomatic, în toate ocaziile, dar și, mai ales, publicistic, pentru a clarifica opinia publică din Franța asupra necesității sale înainte de Conferința de la Paris, ce urma să-și deschidă lucrările. Astfel, Armand Lévy publică la Paris, în 1858, *Principatele Române și Imperiul otoman*, în care pledează în favoarea Unirii. Întemeiat pe argumente istorice, referitoare la relațiile speciale ale Principatelor Române cu Poarta, A. Lévy susține ca o consecință firească dorința românilor de unire, la care au tins dintotdeauna. Acum Divanurile ad-hoc s-au pronunțat pentru ea: „Românii și-au îndeplinit datoria răspunzând întrebărilor Congresului: iată în ce a constat slăbiciunea noastră și nenorocirile noastre, și iată care ar putea fi remediul. Dorințele lor formează patru puncte separate. Puterile europene, în suprema lor apreciere, pot acorda sau refuza una sau mai multe din aceste dorințe. Dar dacă nu urmează o perioadă prosperă pentru națiune, responsabilitatea nu va putea să le revină românilor“. Ca atare, nu trebuie acceptate soluții parțiale. Adică o semiunire, ci unire pur și simplu, din toate punctele de vedere: „Aceleași puteri care împing Turcia să ceară sacrificarea Principatelor Române intereselor superioare ale Imperiului otoman vor fi primele care mâine vor cere suprimarea Imperiului otoman în numele intereselor europene“⁷⁰.

Ca și alteori, în trecut, Elias Regnault revine asupra argumentelor istorice, în favoarea aspirațiilor naționale românești. Pentru a demonstra Conferinței necesitatea Unirii, el publică: *Mistere diplomatice pe malurile Dunării*, în care susține că principiul unirii nu este nou. La 1848, Turcia nu numai că l-a dorit,

⁶⁹ *Ibidem*, p. 220-222.

⁷⁰ *Românii la 1859*, vol. II, p. 91-118.

dar a și acționat pentru împlinirea lui. Suleiman Pașa, emisarul Porții, luase cunoștință de Constituția românească, la care consimțise, observând că-i lipsește un singur punct: Unirea Principatelor, pe care o considera „o țepă împlântată în măruntaiele Rusiei“. Din acel moment, patrioții români nu au încetat să dezvolte ideea, apoi mișcarea unionistă. A existat chiar o idee mai veche de Unire a Principatelor Române, pe timpul domniei Ecaterinei a II-a, care voia unirea și independența lor de Turcia, cu intenția de a le anexa. Acum, Austria se opune Unirii, deoarece răpise deja partea de sus a Moldovei, după care și Rusia anexase Basarabia în 1812. Nici una, nici alta nu se mulțumeau numai cu atât. La 1828–1829, Rusia atacă Turcia cu o mare îndrăzneală. Se retrage forțat din Principatele ocupate, dar lasă în urma sa Regulamentul Organic „destinat, în aparență, să consolideze viitorul Principatelor“, dar, în realitate, „un șir de dispoziții perfide din care reiese la fiecare rând ideea de unire, idee voalată, discretă, învăluită în echivocuri din care se trădează prin analogii. Astfel, unitatea vamală nu este decât un preludiu, iar comunitatea protectoratului o primă tentativă“⁷¹.

Eminentul publicist francez, cunoscător temeinic al realităților din Principatele Române, despre care scrisese și în trecut alte studii și lucrări, analiza perfidia marilor imperii absolutiste care înconjurau Principatele Române ca un clește, smulgându-le treptat nu numai teritorii, dar și drepturile legitime la autonomie, pe care Poarta otomană, într-o formă sau alta, le recunoscuse și le respectase. E. Regnault evidențiază existența chiar a unui articol comun în ambele Regulamente Organice, care menționa unitatea de obiceiuri, origine, religie și limbă a locuitorilor Principatelor Române, care aveau fiecare un domn, dar aveau aceeași unitate de supunere, adică față de Poartă: „Pentru a întări acest nou jug, se cere ca semnătura notabilităților moldo-valahe să figureze pe act. Chiar și Turcia și-o pune pe a ei. Perfidul document este consacrat oficial“. La 1848, Turcia a vrut Unirea Principatelor sub suzeranitatea ei, dar acum se opu-

⁷¹ *Ibidem*, p. 121-122.

ne, în timp ce Rusia susține unirea cu independență, iar Austria combate însăși unirea sub suzeranitatea otomană. Așadar, „Austria este printre șefii distribuției, cu rolul său special“. Ea nu vrea unirea sub nici o formă, aflându-și sprijin în Anglia, care se teme de o prea mare apropiere între Franța și Rusia, deci pentru restabilirea unui echilibru de forțe. Turcia este determinată de Austria să renunțe la vechiul său plan de Unire a Principatelor, spre satisfacția Rusiei, care-și atinge scopul fără a-și compromite rolul de putere dezinteresată și fără să acționeze⁷².

Singura putere cu adevărat dezinteresată era Franța. Ea nu urmărește altceva decât unirea și independența Principatelor. Românii au dreptul de a se governa și, dacă doresc unirea, n-au decât s-o facă prin voința lor. Soluția s-ar aplica rapid dacă Turcia ar cădea de acord cu Franța, cea mai dezinteresată dintre marile puteri. Prin urmare, depinde de Turcia. Cât privește pe români, pe ei îi interesează de a fi o națiune: „Dacă pentru progresul lor trebuie să sacrifice câteva din vechile lor clauze, acesta este un lucru secundar. Principalul pentru ei este să trăiască și să se guverneze prin ei înșiși; și mai târziu, tot prin ei înșiși, vor putea să modifice ceea ce nu le convine, să-și dea ceea ce le lipsește“. În concluzie, autorul consideră că Turcia nu trebuie în nici un fel să-și asume dreptul de suveranitate pe care nu l-a avut niciodată. Ea însăși se află sub protecția Marilor Puteri: „Dacă vrea să realizeze eliberarea popoarelor sale, sultanul trebuie să înceapă prin a se elibera pe el însuși. Într-adevăr, cum ar putea Turcia să garanteze autonomia românilor dacă ea nu știe să-și facă respectată propria ai autonomie?“⁷³.

O întrebare legitimă, cu răspuns negativ pentru Turcia, ajunsă doar o umbră de putere, la discreția politicii altor mari puteri, îndeosebi Anglia, atât de interesată în Mediterana orientală și Orientul Mijlociu, unde se întâlnea cu Rusia. Interesele Marilor Puteri la Conferința de la Paris fuseseră cu exactitate identificate de E. Regnault, înainte de deschiderea ei la 10/22 mai 1858. Ei îi

⁷² *Ibidem*, p. 122-125.

⁷³ *Ibidem*, p. 125-130.

revenea sarcina de a elabora o Convenție referitoare la definitivă organizare a Principatelor. Din motive diverse, dezbaterile se prelungesc până la 19 august 1858, când se adoptă Convenția de la Paris, ca un nou statut internațional al Principatelor Române, după abolirea Regulamentului Organic și a protectoratului Rusiei: „Convenția de la Paris, prototip de act heteroclit, încununând activitatea diplomatică dusă timp de jumătate de deceniu în jurul problemei Principatelor, conținea dispoziții înaintate, pe lângă altele retrograde. În problema fundamentală a Unirii ea mergea pe o linie de compromis. Este însă sigur că stipulațiile n-au fost numai concluzii ale discuțiilor din culisele diplomatice europene, ci că ele au rezultat, în mare măsură, din însăși largă acțiune desfășurată de poporul român și de reprezentanții săi”⁷⁴.

Despre deciziile Conferinței de la Paris, informa J. L. Gradowicz pe J. Alléon, la Constantinopol, chiar înainte de semnarea Convenției din 19 august 1858. El considera că satisfac o mare parte din populația țării. Alegerea unui singur candidat în fiecare din cele două Principate a umplut de bucurie pe români, căci se temeau de alegerea mai multor candidați. Censul electoral nu dă satisfacție tuturor. Astfel, boierii sunt nemulțumiți de desființarea rangurilor, radicalii se văd reduși la o infimă minoritate prin fixarea censului la 100 de galbeni venit pentru alegători și 400 pentru aleși. Adunarea electivă va fi alcătuită în mare parte din mari proprietari de provincie, marii boieri și radicalii considerându-se defavorizați. Se va numi o căimăcămie din trei în fiecare Principat⁷⁵.

Convenția de la Paris, la fel ca Regulamentul Organic, era un statut internațional al Principatelor Române, unul deosebit de primul, încheiat între două mari puteri absolutiste, veritabile despoții orientale, care impuseseră Principatelor un regim politic asemănător. De data aceasta, abolindu-se protectoratul rusesc exclusiv, nu se mai instituia un altul, ci relațiile speciale ale Principatelor Unite cu Poarta urmau a funcționa sub garanția colectivă a celor 7 Mari Puteri semnatare ale Convenției de la

⁷⁴ Dan Berindei, *Epoca Unirii*, București, 1979, p. 70.

⁷⁵ *D. U. P.*, vol. III, p. 393-394.

Paris: „Fiind rezultatul unui compromis între Marile Puteri participante la Tratatul de la Paris din 1856, ale căror interese și concepții erau profund divergente, Convenția de la Paris încerca să balanseze între vechile metode de guvernare autocratică și noile instituții reprezentative. Nu este de mirare, de aceea, că ea nu oferea un cadru juridic bine conturat pentru dezvoltarea ulterioară în Țările Române a regimului parlamentar. În lipsa unui text care să formuleze regula răspunderii politice a miniștrilor sau cel puțin să o lase să se presupună, situația din Țările Române, pe vremea Convenției de la Paris, era asemănătoare cu cea din Franța în condițiile Chartei din 1814“, care „nu consacra în mod expres regimul parlamentar“, deși „conținea anumite reguli care se consideră azi ca fiind caracteristica regimului parlamentar“. Ca atare, „este limpede că regimul parlamentar francez nu s-a născut dintr-un imperativ al textului Chartei din 1814, ci dintr-un complex de împrejurări politice, care au făcut posibilă consacrarea, pe calea unor obiceiuri juridice, a ideii că miniștrii sunt datori să demisioneze atunci când nu mai au încrederea parlamentului“⁷⁶.

Legea electorală adiacentă Convenției de la Paris era considerată de Marcel Emerit drept monstruoasă, căci făcea Principatele Române neguvernabile. Ele vor purta numele de Principatele Unite, vor avea drapele proprii dar cu o bandă albastră identică, armate proprii dar cu o organizare asemănătoare. Înfăptuirea oricărei reforme devenea imposibilă, căci guvernul nu va putea decide ca o aristocrație de 200 de familii să se deposeze ea însăși. Clasa țărănească nu va mai putea să-și facă auzită vocea, precum în Adunările ad-hoc⁷⁷.

În mod paradoxal, după desființarea rangurilor sociale, tocmai privilegiaților li s-a atribuit elaborarea legilor de egalitate. Convenția nu era o Constituție, sau dacă da, în vreun fel, similară cu Charta din 1814 din Franța sau cu Constituția Prusiei din 1850 „foarte apropiată (...) de Charta franceză din 1814“.

⁷⁶ Tudor Drăganu, *Începuturile și dezvoltarea regimului parlamentar...*, p. 101, 102.

⁷⁷ M. Emerit, *Les paysans...*, p. 396-400.

Potrivit Convenției de la Paris, „sistemul reprezentativ devenea, în principiu, din aristocratic, în plutocratic“, urmând ca viitoarele adunări „să continue să fie dominate de reprezentanții clasei boierești, cuprinzând pe marii proprietari rurali, cu excluderea micilor întreprinzători din orașe și a țărănimii“⁷⁸.

În pofida prevederilor sale restrictive, îndeosebi cele ale legii electorale, Convenția de la Paris a fost bine primită, cu unele rezerve referitoare la unirea completă. Precum relatează V. Place lui Ed. Thouvenel, la 18/30 septembrie 1858, legea electorală ridică serioase probleme, căci retrăgea cu o mână ceea ce dădea cu alta. Astfel, tânăra generație, cea mai luminată și cea mai puțin detestată, va fi îndepărtată. Există orașe de ținuturi în care nu va fi posibilă alegerea unui elector, nevoit să dovedească deținerea unui capital de 6 000 de ducați. Pe când locuitorii se așteptau la instituții largi și liberale, s-au văzut puși în situația de a alege deputați în Adunarea electivă după criterii anacronice, care acordă prime șanse lui Mihail și Grigore Sturdza. În fond, era o concesie făcută spiritului boieresc, care comisese atât de mult rău în trecut. La Iași se zvonea că la București se va face un protest general contra Convenției⁷⁹.

În conformitate cu articolul 49 din Convenția de la Paris, caimacamii de până atunci au fost înlocuiți cu câte o căimăcămie de trei persoane, menite a organiza alegerile pentru viitoarele Adunări, care vor desemna pe cei doi domni. În Țara Românească au fost numiți trei conservatori, doi ultra: Ion Manu și Emanoil Băleanu și unul moderat: I. A. Filipescu, în ansamblu fiind considerată o căimăcămie reacționară. În Moldova, doi dintre caimacami aparțineu Partidei naționale: Anastasia Panu și Vasile Sturdza, al treilea fiind conservatorul Ștefan Catargiu⁸⁰.

În Țara Românească dominau ultraconservatorii. Cu toate acestea, Curtea din Viena își exprimă nemulțumirea contra căimăcămiei de trei în privința alegerii noului domn. Cancelarul austriac scria lui Gh. Bibescu, la 20 octombrie 1858, că și-a for-

⁷⁸ Tudor Drăganu, *op. cit.*, p. 100-101.

⁷⁹ *D. U. P.*, vol. VI, p. 166-170.

⁸⁰ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 75-76.

mat convingerea despre situația existentă, de „o mare gravitate“. În consecință, Cabinetul imperial va atrage în mod special atenția Porții asupra „mijloacelor la care guvernul actual din Valahia nu ezită a recurge pentru a se menține la putere cu ajutorul oamenilor de la 1848. În mijlocul agitației pe care acești uneltitori vinovați tind s-o inculce în spirite, ne place să sperăm că partidul conservator din Valahia, ca în Moldova, va ști să se mențină într-o atitudine menită să asigure un rezultat al alegerilor conform cu adevăratele nevoi ale acestor țări și de natură a consolida legăturile care le unesc cu Curtea suzerană“⁸¹.

Austria se considera neutră, dar ipocrizia ei ieșea în evidență, mai ales când, la fel ca Rusia în trecut, se erija în apărătoarea dreptului de suzeranitate al Porții asupra Principatelor. Pe ea o deranja efervescenta politică a mișcării unioniste, care, în pofida existenței unei căimăcâmii conservatoare, evolua rapid sub egida oamenilor politici radicali, în frunte cu frații Brătianu și C. A. Rosetti, susținuți de frații Golescu. Precum informa H. S. Ongley, din Iași, pe H. L. Bulwer, unioniștii moldoveni intenționau să aleagă pe N. Golescu drept candidat unic la domnie, el fiind, în același timp, candidat unic în Țara Românească: „Unioniștii consideră că atunci Unirea sub un singur domn va fi realizată. Consulul francez este foarte activ în favoarea partidului unionist“⁸².

La 3/15 noiembrie 1858, același gerant al Consulatului britanic la Iași informa cum cei doi caimacami unioniști alcătuiseră un sigiliu pentru căimăcămie, trimis lui V. Place, pe care se imprimase: Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei. De teama unor reacții, s-a renunțat la utilizarea lui în relațiile cu alte puteri. Astfel, pașapoartele purtând acest sigiliu, prezentate spre semnare consulului austriac, au fost refuzate⁸³.

Caimacamii din Țara Românească manifestau tendințe spre abuzuri. H. L. Bulwer, din Constantinopol, informa pe lordul Malmesbury, la 12/24 noiembrie 1858, că au fost destituiți

⁸¹ B. A. R., Msse, *Fond Gh. Bibescu*. S 3 (1)/DLXXII.

⁸² *D. U. P.*, vol. VII, p. 782. Iași, 28 octombrie/9 noiembrie 1858.

⁸³ *Ibidem*, p. 785.

funcționarii care răspândeau manifeste pentru propriul partid în campania electorală. În Moldova, Ștefan Catargiu este în relații ostile cu ceilalți doi caimacami: „Este greu de spus ce este mai bine de făcut, întrucât cel mai violent partid din acest ultim principat pare hotărât să iasă învingător cu orice preț și, în timp ce este și periculos și ridicol pentru Poartă și să stea deoparte și să permită ca ceea ce pare să aibă loc să treacă necondamnat, este necesar ca intervenția să fie exercitată cu un tact și o moderație considerabilă și ar fi de dorit ca să fie sprijinită de toate puterile“. În pofida deciziei luate de Marile Puteri, la cererea Porții, de a pune capăt așa-numitelor abuzuri ale caimacamilor An. Panu și V. Sturdza, care „uzurpaseră prin violență toate funcțiile celuilalt“, ambii erau decizi să nu ia în considerație observațiile Porții. Ei nu permiteau lui Afif Bey să se amestece în afacerile interne ale Moldovei, refuzându-i trimiterea de rapoarte cifrate guvernului otoman. La Iași sosise Al. G. Golescu, nu se cunoștea cu ce misiune. Ulterior, caimacamul Ștefan Catargiu se retrage din funcție⁸⁴.

În Țara Românească, așa cum informa H. L. Bulwer, prima grupare era cea ultraconservatoare și aristocratică, în frunte cu Barbu Știrbei, a doua era conservator-moderat, în frunte cu Al. D. Ghica, și a treia aparținea Partidei naționale, dominată de liberalii radicali, care susțineau pe N. Golescu. În Moldova, situația era diferită, căimăcămia fiind dominată de cei doi uniونيști aparținând Partidei naționale, în care existau două grupări: una dominată de liberalii moderați cu vederi practice, adversarii mijloacelor revoluționare, iar alta radicală, furtunoasă și refractară, tinzând la imposibil, în frunte cu An. Panu și V. Sturdza. La 2/14 decembrie 1858, H. A. Churchill, consulul Angliei la Iași, informa pe H. L. Bulwer despre ruptura între Ștefan Catargiu și colegii săi An. Panu și V. Sturdza, care nu vor să țină seama de decizia conferinței ambasadurilor Marilor Puteri de la Constantinopol din 5 decembrie 1858. La rândul său, consulul britanic la București scria aceluiași H. L. Bulwer că „înlăturarea

⁸⁴ *Ibidem*, vol. VII, p. 806-834.

vechilor obiceiuri corupte va fi o operă ce va dura timp. Speranța noastră este că tinerii ce vor fi curând chemați să joace un rol în țară vor fi mai cinstiți decât predecesorii lor; dar o mână fermă va fi necesară pentru a-și exercita puterea în țară și va trece încă câțva timp înainte ca oamenii, acum la vârsta matură și cărora le va fi în curând încredințată administrarea afacerilor, să facă loc pentru minți mai tinere și să sperăm mai bune (...). Găsesc la mulți dintre tineri defectele părinților lor“. Există însă și excepții asupra cărora vrea să atragă atenția noului domnitor⁸⁵.

În Țara Românească, după cum constata R. G. Colquhoun, situația politică era inversă decât în Moldova. Cei doi caimacami Ion Manu și Em. Băleanu interpretează *sui generis* prevederile Convenției, încercând exceptarea de la vot a celor care nu puteau dovedi că dețin un cens provenit dintr-un venit funciar. I. Al. Filipescu se opune unei astfel de interpretări. La rândul său, H. L. Bulwer, astfel informat despre situația politică din Țara Românească, scria lordului Malmesbury, ministrul de externe, exprimându-și convingerea sa într-o victorie categorică a unioniștilor în Moldova, pe când în Țara Românească o victorie a grupării conservatoare ar duce la o insurecție și la intervenția puterilor vecine: „Partida pe care domnul Place a favorizat-o va avea o victorie categorică. Va fi aleasă o puternică adunare unionistă și un puternic candidat unionist. Și, lucrurile nu se vor opri aici. O succesiune de măsuri vor fi propuse și adoptarea pentru a da forță ideii predominante. În Valahia, dacă reușește partida conservatoare, o rebeliune contra ei va fi în scurt timp aproape inevitabilă și mișcarea astfel începută va căpăta forță pe măsură ce progresează și va atrage atenția puterilor vecine, consecința fiind, probabil, o nouă intervenție“⁸⁶.

În Moldova, cei doi caimacami luaseră decizia de a înlocui pe Șt. Catargiu cu I. Cantacuzino, dar H. A. Churchill a refuzat o asemenea soluție⁸⁷. La 28 decembrie 1858/9 ianuarie 1859 și-a început lucrările Adunarea electivă a Moldovei, dominată de

⁸⁵ *Ibidem*, p. 813-824.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 834-842.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 843.

unioniști, care vor determina alegerea lui Alexandru Ioan Cuza⁸⁸. Precum raporta V. Place contelui Walewski, la 6/18 ianuarie 1859, alegerea domnului a avut loc în perfectă ordine și unanimitate. Toți consulii au fost invitați la solemnitate și s-au prezentat îmbrăcați în uniformă, cu excepția celui austriac, care nici măcar nu s-a scuzat pentru absență și nici n-a trimis un reprezentant: „Această alegere a surprins pe toată lumea, iar pe cel ales mai mult decât toți ceilalți. Cu două zile înainte ca să aibă loc, nimeni nu se gândea la colonelul Cuza“. Alegerea s-a făcut fără a se cheltui măcar un ban: „Gradul de conștientizare a crescut aici în mod incontestabil; s-a înțeles, în sfârșit, că există principii care trebuie să triumfe și nu s-a manifestat nici o ezitare în fața unor sacrificii pentru atingerea scopurilor. Alegerea colonelului Cuza reprezintă triumful deplin al ideilor unioniste și liberale, împotriva vechiului sistem de corupții, depășit de vreme. E greu, totodată, să ne închipuim cu cât entuziasm a fost primită peste tot această alegere, entuziasm care se manifestă prin cele mai călduroase demonstrații. Moldovenii au dovedit astfel că sunt la înălțimea speranțelor care se puseseră în ei“⁸⁹.

Alegerea lui Al. I. Cuza semnifica cu adevărat victoria definitivă a liberalismului asupra absolutismului, deschizând perspectiva instituirii statutului de drept, ca un corolar al modernizării, operă grandioasă, la care participaseră toate clasele și categoriile sociale, întrucât sporirea gradului de civilizație era în interesul tuturor. H. L. Bulwer, din Constantinopol, informează de îndată pe ministrul britanic de externe despre importantul eveniment. Astfel, din cei 67 de deputați, 48 au aparținut partidului ultra-democrat. Ei s-au întrunit la 5 ianuarie 1859 și au ales în unanimitate pe Alexandru Ioan Cuza: „Această persoană a fost recent avansată colonel în armată și este cunoscută, în special, ca jucător de cărți și conducător al revoluției de la 1848. Este îndoielnic dacă are calitățile prevăzute de tratat. Am auzit că ar fi prietenul personal al consulului francez. Căimăcămia a transferat deja puterea noului domnitor“⁹⁰.

⁸⁸ Vezi: Dan Berindei, *Epoca Unirii*, p. 80-83.

⁸⁹ *Români la 1859*, vol. I, p. 302-303.

⁹⁰ *D. U. P.*, vol. VII, p. 870.

Din București, R. G. Colquhoun scria lordului Malmersbury despre emoția produsă la vestea alegerii lui Al. I. Cuza la Iași: „Aici domină o oarecare agitație de când a devenit cunoscut rezultatul alegerii din Moldova. Va avea loc în această seară (7/19 ianuarie 1859) un banchet în onoarea evenimentului. Nu mă pot fixa asupra vreunei persoane din Partida națională a cărei poziție ar putea fi, probabil, avantajată de evenimentele recente”⁹¹. Din Constantinopol, H. L. Bulwer relatea lordului Malmesbury reacția demnitarilor otomani: „Poarta consideră alegerea lui Cuza ca ilegală. Aș vrea să știu mai multe înainte de a-mi exprima o părere fermă. Ea pare acum dispusă să ceară o conferință, dar ar dori ca această conferință să se țină la Londra. Dacă cere o conferință la Londra, aveți obiecțiuni?”⁹². Întrebarea adresată ministrului britanic de externe sugera, de fapt, impactul produs asupra Porții, care nu mai găsea acum alt sprijin decât în Anglia, căci Franța acordase un sprijin total și decisiv în alegerea lui Al. I. Cuza. Problema era dacă guvernul britanic putea răspunde afirmativ la propunerea Porții de a se ține o conferință la Londra, evident pentru anularea alegerii. Pentru o mai bună informare la Constantinopol, scria J. L. Gradowicz influentului bancher J. Alléon, relatându-i momentul istoric al alegerii din 5/17 ianuarie 1859 și despre personalitatea noului domn: „El este în vârstă de 37 de ani și aparține partidului liberal unionist. Aparține unei bune și vechi familii, dar n-a jucat nici un rol important în țara sa unde nimeni nu se gândea la el; de aceea știrea alegerii sale a surprins toată lumea, mai ales pe bătrânii boieri. Această alegere va întări partidul progresist din Valahia și va putea influența micii proprietari într-o așa manieră încât să nu aleagă nici unul din vechii domni. D-l Cuza n-a fost ales decât printr-o coaliție a tuturor partidelor contra bătrânului Sturdza. Acesta din urmă nu dispunea decât de 19 voturi, prințul Grigore decât de 12, partidul liberal era divizat între Vasilică Sturdza, Lascăr Catargiu, Negri, Panu, Mavrogheni, Alecsandri”⁹³.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² *Ibidem*, p. 874.

⁹³ *Ibidem*, vol. III, p. 471. București, 6/18 ianuarie 1859.

O veritabilă „lovitură de teatru“ constituia, aproape pentru toți, alegerea lui Al. I. Cuza, dar aceasta nu fusese lăsată pe seama hazardului, ci minuțios pregătită. Astfel, venirea la Iași a lui Al. G. Golescu-Negru, înaintea alegerii, nu era o simplă întâmplare. Secretele istoriei moderne ale românilor vor dobândi relevanță prin mai buna lor cunoaștere, altminteri producând efectele surprizei, uimirii, datorate, evident, ignoranței, adică necunoașterii adevăratei evoluții oculte a evenimentelor, care au condus în mod firesc la alegerea lui Al. I. Cuza. În această privință, un rol determinant l-a avut influența diplomaților Franței, a lui Victor Place, în primul rând, apreciat ca prieten al noului domn. Consulul francez continuă a transmite contelui Walewski impresii despre alegerea lui Al. I. Cuza. Astfel, deși Partida națională deținea majoritatea însemnată în Adunare, alegerea a fost totuși o lovitură de teatru. Noul domn aparține micii boierimi a Moldovei: „Era un lucru nemaiauzit apariția unui principe care provenea dintr-o altă familie decât din cele mai mari, care conduseseră țara (...). Alegerea colonelului Cuza a fost deci expresia cea mai adevărată a sentimentului național, dând astfel consacrare solemnă politicii urmate în Principate de guvernul împăratului“. Pentru Moldova, alegerea mai avea o consecință, anume promulgarea veritabilei sale constituții⁹⁴.

Victor Placa devine și mai explicit în scrisoarea trimisă lui Ed. Thouvenel, la Constantinopol: „Cuza era atât de potrivit încât alaltăieri la Adunare el a întrunit unanimitatea sufragiilor. Numirea sa este o adevărată lovitură de trăsnet pentru austrieci și pentru turci, în același timp, triumful cel mai strălucitor al politicii franceze, nu pentru că agenții francezi au lucrat pentru el, ci pentru că politica noastră a fost bună din punct de vedere al intereselor și aspirațiilor țării“⁹⁵.

Unirea Principatelor întâmpinase o rezistență acerbă, chiar o ostilitate evidentă din partea Austriei și Turciei, secondate de Anglia, care nu dorea preponderența Franței în Orientul euro-

⁹⁴ *Români la 1859*, vol. I, p. 321.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 327. Iași, 13/25 ianuarie 1859.

pean. Guvernul britanic urmărea scopurile sale, care nu întotdeauna concordau cu concepțiile democratice ale regimului politic practicat în metropolă. Din interese speciale, el susține regimuri absolutiste, profund antidemocratice, stârnind reacția popoarelor care doreau să vadă în Anglia o patrie a libertății, așa cum și era în interior. Diplomații britanici urmăresc cu asiduitate evoluția evenimentelor din Principatele Române, relatând la timp orice putea interesa guvernul țării lor. Astfel, H. L. Bulwer raporta lordului Malmesbury la 9/21 ianuarie 1859 că în Țara Românească situația politică este diferită de cea din Moldova, unde caimacamii preluaseră întreaga putere a guvernului. Al. I. Cuza a fost ales de 48 de deputați, iar, potrivit opiniilor lui H. A. Churchill, el nu împărtășește concepții extreme, deși a participat la 1848. Ca atare, Poarta nu trebuie să se comporte prin acțiuni nesăbuite, fiind necesară obținerea unei informații cât mai corecte⁹⁶.

Din București, la 12/24 ianuarie 1859, R. G. Colquhoun scria lui H. L. Bulwer că alegerile din Țara Românească se apropie de sfârșit, prevestind un ușor avans al Partidei naționale sau liberale. La rândul său, Bulwer informa pe ministrul de externe, la 14/26 ianuarie, că noul domn al Moldovei refuză să plece pentru investitură la Constantinopol. Pentru a se evita eventualele complicații, diplomatul britanic opinează pentru confirmarea alegerii lui Al. I. Cuza, deși „lipsesc unele calități prevăzute de Convenție“. De altminteri, H. A. Churchill îl informa pe H. L. Bulwer, la 15/27 ianuarie 1859, că alegerea de la Iași întâmpina o slabă opoziție din partea grupării conservatoare: „Conservatorii abia dacă au manifestat vreo energie, și în alegerea principelui ei au arătat că au avut chiar și mai puțin spirit bărbătesc și curaj pentru a fi oponenți de valoare, fiind demni doar de milă și compasiune“. Consulul britanic l-a felicitat pe noul domn: „Reputația sa este aceea a unui om cinstit și sincer, cu o judecată bună și cu fermitate de caracter“⁹⁷.

⁹⁶ *D. U. P.*, vol. VII, p. 876-877.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 880, 882, 883, 889-890.

Rezultă cu evidență că nimic nu putea evolua, fără cunoașterea rezultatului deliberărilor Adunărilor electivă din București, unde conservatorii obținuseră 46 de locuri, dar erau dezbinați. Se preconiza o mișcare provocată de roșii (liberalii radicali) prin chemarea unor grupuri de țărani care să se adune în piața Mitropoliei, spre a aclama fie pe N. Golescu, fie pe D. Brătianu. R. G. Colquhoun, care informa despre toate acestea la Londra, relatează trecerea prin București a unei delegații moldovene către Constantinopol pentru obținerea investiției lui Al. I. Cuza: „Prezența lor aici, desigur, nu a făcut bine, pentru că a stârnit sentimentele Partidei naționale de a încerca prin orice mijloc alegerea candidatului său, fie că îndeplinește sau nu condițiile stabilite prin convenție”⁹⁸.

La 26 ianuarie/1 februarie 1859, consulul britanic la București informa că situația se complică prin decizia a 26 de deputați de a nu participa la dezbaterile Adunării, declarând că alegerile au fost ilegale. Dintre ei, 16 vor să împiedice cu forța ședința de joi a Adunării electivă. Conducătorii „partidului revoluționar”, în număr de 4, antrenează pe negustori și orașeni să se adune și să strige: „jos cei doi caimacami!” și să proclame pe D. Brătianu ca șef al statului. Ei se întâlnesc în cursul serii spre a stabili obiectivele, căci nu toți sunt de acord cu ele, preconizându-se o scindare a Partidei naționale. Într-o scrisoare trimisă lui H. L. Bulwer, în aceeași zi, consulul britanic insistă pe larg asupra intenției Partidei naționale de a aduna țărănimea din jurul capitalei pentru a sprijini planul de alegere a noului domn, la 24 ianuarie, în persoana lui N. Golescu sau D. Brătianu. Se iau măsuri de către caimacami: „Excelența Voastră cunoaște caracterul poporului român și eu am toată speranța că, deși situația este fără îndoială critică, vom trece totuși prin criză fără vreun eveniment reprobabil”. În anexa scrisorii sale, consulul general prezenta un tabel cu rezultatul alegerilor pentru Adunare, cu menționarea apartenenței politice a fiecărui deputat din cele două grupări: conservatoare și națională, adică liberală. Prima grupare este foarte dezbinată, frații Bibescu și Știrbei nedorind

⁹⁸ *Ibidem*, p. 892-894.

să renunțe unul în favoarea celuilalt. În schimb, Partida națională „va putea să-și bată joc de alegeri“, deoarece membrii săi vor vota pentru cel mai popular dintre ei, care le oferă șansa cea mai mare. Consulul britanic regreta lipsa de pe liste a unor moderați ca: frații Kretzulescu, I. A. Filipescu⁹⁹.

Informat la timp despre evoluția evenimentelor din Principate, H. L. Bulwer sugera lordului Malmesbury ca să sfătuiască Poarta să accepte orice fel de guvern în Moldova, pentru a evita izbucnirea unei „revoluții“ contra ei. Poarta trebuie determinată să accepte această soluție, deoarece s-ar crea probabilitatea unui război cu Austria: „Lăsați Poarta să accepte orice guvern care este mai puțin periculos decât o revoluție în genul celei pe care o descriu“¹⁰⁰.

Consulul la București informa pe Bulwer despre începerea lucrărilor Adunării electivă la 22 ianuarie 1859, sub sentimentul dominant al pasiunilor. Caimacamii au părăsit sala, fiind huiduiți, în timp ce în afară palatul era înconjurat de mulțimea de țărani și orășeni: „Dezbaterile din zilele următoare vor fi, fără îndoială, foarte furtunoase, până când culoarea politică a Camerei va fi bine definită“. După o zi, scria din nou că țărani au dezarmat un detașament de poliție la bariera capitalei: „Prințul Dimitrie Ghica și Ion Brătianu pretind că dețin controlul asupra maselor și răspund de buna lor comportare, căci președintele este slab și partidul conservator foarte intimidat“. În chiar ziua alegerii, R. G. Colquhoun transmitea că Partida națională este decisă a folosi orice mijloace pentru a-și atinge scopul: „Camera este complet în mâinile a trei sau patru membri, conducătorii sunt prințul Ghica și Ion Brătianu. Aceștia nu permit nici o discuție corectă; ei au umplut galeria cu partizani de-ai lor care aplaudă sau dezaprobă fără jenă, după cum li se dă semnalul“. Fapt este că Partida națională, fiind în minoritate, este hotărâtă să recurgă la orice măsură care poate intimida pe adversarii săi, iar succesul ei nu pare neverosimil¹⁰¹.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 896-900.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 901-902.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 905-908.

Succesul este cu adevărat răsunător, și nu prin alegerea lui Nicolae Golescu, care a renunțat, ci prin alegerea în unanimitate a domnului Moldovei. Consulul britanic trimitea o telegramă lui H. L. Bulwer la Constantinopol, la 24 ianuarie/5 februarie 1859, anunțând evenimentul: „Adunarea a ales azi, în unanimitate, cu 64 de voturi, inclusiv mitropolitul și cei trei episcopi, pe Alexandru Ioan Cuza, deja ales în Moldova. În țară domnește liniștea“. Într-o scrisoare, din a doua zi, explică evenimentul alegerii: câțiva deputați progresiști au propus o ședință secretă la care au decis să se excludă candidații diverselor grupări, convenindu-se solemn alegera lui Al. I. Cuza. Alegerea a fost unanimă și primită cu aclamații și entuziasm, urale la adresa Puterii suzerane și a Puterilor garantate. „Astă-seară orașul este iluminat. Marea bucurie populară a succedat unui sentiment de extremă tensiune, sub care am lucrat cu toții în ultimele zile“. În aceeași zi, H. L. Bulwer telegrafia lordului Malmersbury: „După agitații și temeri de o zi sau două, Adunarea, în parte intimidată de mulțime, în parte de dorința fiecărui partid, a ales pe Cuza, care, cu titlul de Alexandru I, este acum domnitor ales al celor două provincii“. Și la Iași, precum informa consulul britanic, alegerea lui Al. I. Cuza a produs un mare entuziasm, fiind considerată ca un pas însemnat pentru Unire. Presa afirmă clar că dacă Poarta va îndrăzni să refuze investiția, românii îi vor respinge autoritatea și-și vor apăra drepturile. La 25 ianuarie, R. G. Colquhoun, scria la Londra că „partida conservatoare a fost luată prin surprindere de propunerea adversarilor ei, dar am auzit că nici unul nu s-a ridicat să-și revendice drepturile ca valahi, cu excepția domnului Cernătescu“¹⁰².

Românii și străinii rezidenți ca diplomați în Principate comentează istoricul eveniment, care a surprins majoritatea, dar nu și pe autorii săi. Evident, rolul decisiv l-au avut radicalii munteni, în frunte cu frații Brătianu și C. A. Rosetti, sprijiniți de conservatorul moderat unionist Dimitrie Ghica. Alegerea este relatată de consulul Belgiei la București, care-l consideră pe Al. I. Cuza „un om nou, cunoscut pentru înclinațiile lui spre Unire“¹⁰³. Din Paris,

¹⁰² *Ibidem*, p. 908-917.

¹⁰³ *Românii la 1859*, vol. I. p. 347.

Ion Alecsandri se adresează fratelui său Vasile, la 25 ianuarie/6 februarie 1859, menționând că știrea alegerii lui Al. I. Cuza și în Țara Românească a produs surpriză și o oarecare neliniște în cercurile politice gazetărești: „Surpiză, uimire, admirație. Dar peste tot, de asemenea, o oarecare neliniște asupra rezultatului unui astfel de eveniment. Am văzut cea mai mare parte a directorilor sau redactorilor de ziare și am constatat peste tot aceleași impresii“. Alegerea de la București sancționează expresia unei voințe a națiunii române. În cazul că domnul își va asuma prerogativele la București, el va trebui prevenit asupra antrenărilor, sincere în fond, dar periculoase ale prietenilor din Țara Românească: „Vă conjur de a vă ține în gardă tot așa de bine contra măsurilor care poartă pecetea de radicalism, cât și contra termenilor înșiși care ar putea avea această culoare. Trebuie să rămânem pe calea admirabilă pe care ne-am îndreptat: a patriotismului și a moderației. Cuvântul conservator la noi poate însemna liberalism înțelept și dacă rămânem conservatori vom avea dublul și onestul avantaj de a inspira încrederea poporului“¹⁰⁴.

Nu era necesară recomandarea de moderație, căci domnul însuși împărtășea convingeri liberale-moderate, ca toți moldovenii liberali, de altminteri. Teama de radicalism va fi o constantă a domniei sale, va ajunge chiar în conflict cu liderii radicali, care vor participa la detronarea lui. Deocamdată, domnul ales și la București a dispus preluarea conducerii din mâinile caimacamilor de către un corp administrativ, până la sosirea sa. El trimite o adresă Marilor Puteri citită și aclamată în Adunarea de la Iași: „Această dublă alegere este o dovadă a sentimentului general în favoarea Unirii – scria consulul britanic lordului Malmesbury. El se oferă să abdice în favoarea unui prinț străin și speră că Europa nu va duce țara la disperare printr-un refuz. Fuziunea celor două Adunări într-una singură, cu un singur guvern, pentru ambele Principate, este la ordinea zilei“¹⁰⁵. H. L. Bulwer raporta la Londra că Poarta refuză recunoașterea dublei alegeri, singurul mijloc pentru ea fiind întrunirea Marilor Puteri în Conferință. Despre Al. I. Cuza scria: „El nu este capul, ci uneal-

¹⁰⁴ *D. U. P.*, vol. III, p. 499-500.

¹⁰⁵ *Ibidem*, vol. VII, , p. 919-920.

ta unui partid. Totuși, cea mai bună soluție ar fi să i se lase Moldova, dacă renunță la Valahia și așa putea face ca Poarta să fie de acord cu aceasta. Mă îndoiesc mult de faptul că el (Cuza) ar fi de acord¹⁰⁶.

Noul domn nu avea cum să accepte aceste soluții. De altminteri, presa franceză considera „faptul împlinit“. Consulul britanic la București, care constata această stare de spirit, scria că Poarta era dispusă să recomande pe Al. I. Cuza pe tronul Moldovei, cu condiția de a renunța la cel al Țării Românești. Din Constantinopol, H. L. Bulwer telegrafia lordului Malmesbury ca să convingă Poarta de a recomanda Marilor Puteri să recunoască pe Al. I. Cuza ca domn unic, numai în caz de excepție, urmând a se face declarații referitoare la un domn străin cu menținerea separării și dreptului de suzeranitate al Porții otomane. Sosit la București, domnul a avut o întrevedere cu consulul britanic, căruia i-a declarat că se va supune deciziei Marilor Puteri, dar se va împotrivi armat contra oricărei tentative de a invada teritoriul românesc. Ulterior, consulul britanic relatează despre răceala intervenită în relațiile domnului cu liberalii radicali munteni. Îndeosebi Dumitru Brătianu a manifestat un ton care numai moderat nu se poate numi, creând un sentiment de insatisfacție domnitorului, un om politic liberal moderat¹⁰⁷.

Nemulțumirea radicalilor munteni este sesizată și de J. L. Gradowicz, care o relatează soției lui Sadyk Pașa, la 11/22 februarie 1859: „Cât privește ultra liberalii, ei sunt deja nemulțumiți, căci Cuza s-a exprimat contra dezordinilor poporului. El este foarte sec în cuvinte. Cred că valahii au găsit un stăpân fără a se fi gândit la aceasta“. Soția lui Sadyk Pașa (Michal Czajkowski) îi răspundea că, la fel ca în Serbia, în Principatele Române este o conspirație urzită contra Porții, plătită de Rusia și sprijinită de Franța, care avea interese speciale, adică de a pune în aplicare opiniile și așa-zisele sale concepții democratice și liberale¹⁰⁸.

Evident, Poarta, rămasă, în pofida oricăror reforme, o despotie orientală, era îngrozită de perspectiva unui stat româ-

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 929.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 936-958.

nesc de drept, întemeiat pe principiile doctrinei liberale. Abolirea vechiului regim devenise, prin dubla alegere, un fapt împlinit. În pofida oricăror încercări de revenire la trecut, aceasta nu mai era posibilă. Descătușați de sufocantul protectorat al Rusiei, românii își concentrează energiile în scopul înfăpturirii statului național român modern, corolarul strădaniilor mai multor generații, cea mai însemnată contribuție având-o generația pașoptistă, îndeosebi radicalii munteni, gruparea cea mai dinamică a mișcării unioniste, promotorii ei. În momentele dramatice ale luptei pentru unire, ei au reușit să învingă dificultăți insurmontabile pentru liberalii moderați. Animatori și propagandiști ai idealului românesc al unității și independenței naționale, ei au stârmit aversiunea și ostilitatea tuturor moderaților, liberali sau conservatori, fără a mai menționa ura și dușmănia boierilor ultraconservatori.

La făurirea statului național modern au contribuit toți românii, indiferent de condiție socială sau convingeri politice, pentru că era în natura firii omenești să aspire la mai bine, la un grad sporit de civilizație. Modernizarea propriu-zisă i-a antrenat pe toți cei domici la propășirea materială și culturală. Deosebirile și divergențele se ivesc atunci când, împreună cu tehnica Occidentului, pătrund și ideile sale. Treptat, societatea românească este cuprinsă de vâltoarea democratizării, sub directa inspirație a Franței, patria revoluțiilor cele mai radicale. La capătul unor îndelungate și imense sacrificii, națiunea română își dobândise Unirea mult visată. Urma desăvârșirea ei și organizarea statului de drept, ceea ce avea să însemna întreaga domnie a lui Al. I. Cuza¹⁰⁹. Premisele statului de drept erau puse, constituirea și consolidarea sa, în perspectiva cuceririi Independenței de Stat și a Unirii tuturor românilor într-un singur stat, vor concentra energiile creatoare ale întregii națiuni.

¹⁰⁸ *Ibidem*, vol. III, p. 522-523.

¹⁰⁹ Vezi pe larg: Dan Berindei, *op. cit.*, p. 94-221; Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, 1966.

ÎNCHEIERE

Timp de trei decenii, între 1829 și 1859, Principatele Române parcurg o intensă și dramatică perioadă din istoria lor. Ocupate de armata rusă, care-și impune dominația politică asupra lor prin tratatul de la Adrianopol, dependența de Poarta otomană se reduce la una formală, nominală. Prin impunerea Regulamentelor Organice devine evidentă tendința Rusiei de a le pregăti anexarea, care, în 1829, nu era posibilă, fie chiar și din motivul că erau dezorganizate, pradă haosului, fără a mai lua în considerație opoziția categorică a unor Mari Puteri. Din cauza absolutismului oriental, revigorat prin ocupația armată rusă, cu tendința de a fi perpetuat prin aplicarea strictă și severă a Regulamentelor Organice, liberalizarea în Principatele Române pătrunde anevoios și numai prin intermediul modernizării, care nu putea fi împiedicată, căci făcea administrarea lor imposibilă. Așadar, pe măsură ce se modernizează, în mod firesc Principatele se liberalizează treptat, prin pătrunderea noii ideologii, prin progresele culturale evidente, prin dezvoltarea învățământului în limba română, prin presă și tipărituri.

Liberalizarea, democratizarea însemnează ștergerea discriminărilor sociale datorate nașterii, prin interpenetrarea claselor și categoriilor sociale, însemnează constituirea unei societăți de compatrioți, de cetățeni, de oameni liberi, care pot urmări un țel comun. Despoția orientală împiedica solidarizarea națională, subordona clasa dominantă intereselor străine, o separa artificial, din interes egoist, de restul societății. Boierii conservatori nu reprezentau o elită, ci o castă privilegiată, ahtiată de înavuțire,

sprijinitorie ferventă a vechiului regim care-i garanta deținerea privilegiilor și monopolului puterii. Și ei își iubeau țara, dar ca pe o moșie, ca pe o pradă, nu ca pe o patrie a tuturor, ca pe un teritoriu în care fiecare să-și afle bunăstarea, fericirea personală și a familiei. La ei, patriotismul este strâmt, egoist, fără accente de generozitate pentru soarta altora, a celor neprivilegiați. De aceea, nu se solidarizează cu cei mai de jos decât ei contra străinilor, ci cu străinii contra lor, atunci când cei mulți aspiră nu numai la emancipare politică, dar și socială. Din acest punct de vedere, boierimea conservatoare apare, formal, ca opozantă a idealului național, de îndată ce se sprijinea pe protectoratul rusesc, în genere pe străini, pentru a-și apăra privilegiile și monopolul puterii, prin urmare, supraviețuirea regimului absolutist de tip oriental.

Devenit anacronic și păgubitor modernizării, apoi liberalizării, absolutismul a trebuit să fie abolit. Forțele interne, singure, nu erau capabile, deși contribuția lor a fost considerabilă. Numai împrejurările externe au favorizat ceea ce temeinic și tenace fusese deja pregătit în scopul liberalizării și instituirii statului de drept, fără de care nu deveneau posibile Unirea, Independența, Marea Unire din 1918.

În epoca modernă, datorită unor condiții specifice, clasa dominantă se scindează, în conservatori și liberali, retrograzi și progresiști, ultimii grupându-se în Partida națională, cu rol determinant în făurirea României moderne. Și Partida națională se împarte în moderați și radicali, precum și conservatorii, în ultra și moderați. La un moment dat, moderații din ambele grupări se unesc, având unele interese comune, așa cum s-a întâmplat în mișcarea petiționară de la Iași din martie 1848. O astfel de solidaritate a dus la eșecul mișcării, care n-a reușit să se transforme în revoluție. În Țara Românească, sciziunea este profundă, categorică, în conservatori, care părăsesc țara o dată cu victoria revoluției, și progresiști sau liberali, capabili să se desprindă de casta privilegiată și să militeze hotărât și consecvent pentru desființarea tuturor privilegiilor și instituirea statului de drept.

Radicalii liberali reprezintă, în cel mai înalt grad, interesele

generale, militând pentru o republică socială, liberă și independentă. Contra lor se situează toți ceilalți, inclusiv liberalii moderați, laolaltă cu conservatorii de toate nuanțelor. Îi separa fundamental modalitatea de rezolvare a problemei agrare, în jurul căreia gravitau toate celelalte mari probleme economice, politice și sociale. Considerați utopiști, visători, radicalii vor constitui nucleul în jurul căruia vor gravita forțele progresului. Fondatori ai Partidului Național Liberal, radicalii liberali vor crea aproape toate instituțiile moderne ale statului de drept.

Trăsătura fundamentală a statului de drept o constituie libertatea presei, care implică și condiționează existența celorlalte libertăți democratice, pe care le apără. De aceea, Dumitru Brătianu, numit ministru de externe în guvernul prezidat de I. Al. Filipescu, prin decret domnesc dat la 21 februarie 1859, înaintează chiar în aceeași zi un raport domnitorului Al. I. Cuza pentru desființarea cenzurii, ceea ce s-a și aprobat de îndată.

Proeminentul om politic liberal radical argumenta că cenzura este o instituție străină țării, instituită pe timpul Regulamentului Organic, în interesul Rusiei și al castei privilegiate care tindeau la izolarea totală, dacă era posibil, de Occidentul european. Absolutismul tocmai pe aceasta se bazează: teroarea generalizată, concomitent cu izolarea de curentele de idei înaintate, a căror pătrundere sau proliferare le stăvilea regimul regulamentar și al protectoratului Rusiei.

După 1829, Principatele Române fuseseră smulse binefacerilor filosofiei luminilor. Un scurt interregnum urmasse abolirii domniilor fanariote, între 1821–1828, când, din nou, se încearcă îndepărtarea lor de Europa și retransarea în sfera despotismului oriental reprezentat de autocrația țaristă. Curtea din Petersburg caută și află între boierii conservatori români pe cei care să-i servească tot atât de bine interesele precum guvernatorii ruși în guberniile sale. Rând pe rând, Mihail Sturdza, Gheorghe Bibescu, Barbu Știrbei, caimacamul Constantin Cantacuzino, mitropolitul Neofit al Țării Românești și numeroși subalterni ai lor servesc cu osârdie interesele Rusiei. Excepție fac cei doi domnitori aparținând familiei Ghica, Alexandru Dimitrie Ghica

în Țara Românească, destituit de emisarii țarului în 1842, și Grigore Alexandru Ghica al Moldovei, care a desființat cenzura și robia.

Absolutismul trebuia abolit cu necesitate imperioasă după victoria aliaților în Războiul Crimeii. El împiedica formarea unei opinii publice, nu permitea o viață politică. Manifestările au loc mai ales în secret, de teama unor cumplite represii. Din care motiv, sporesc cluburile politice secrete, lojile masonice, care sapă la temeliiile regimului anacronic. Reprimării și închistării în dogme imuabile i se opun liberalismul, societățile literare și artistice, urmărind, în fond, același scop, descotorosirea de tenebrele trecutului, prin triumful principiilor Marii Revoluții Franceze din 1789.

O societate infestată de morbul despotismului, pe cale de sufocare, naște și antidotul supraviețuirii, liberalismul în toate formele lui de manifestare. Românii nu fac excepție, chiar, dimpotrivă, caută și găsesc cu febrilitate remediul la multiplele și foarte primejdioasele rele de care sufereau Principatele Române, care, oricum, ca vasale Porții, aveau o condiție mai bună decât Basarabia, Bucovina, Tansilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul. De aceea, constituirea statului național român din cele două Principate Românești autonome, dominate indirect, cu administrații proprii, adică naționale, constituie un corolar al operei de modernizare, la care contribuiseră toți, mai mult sau mai puțin, dar absolut toate clasele și categoriile sociale.

Interesul manifest pentru modernizare se constată în îndelungata domnie autoritară și servilă a lui Mihail Sturdza în Moldova, care avea disponibilități luminate, însă prea mult închistat în dogmele conservatorismului, căruia i-a închinat o viață, fără să fi realizat, nici măcar în preajma Unirii, câte daune provocase întregii națiuni române. Multă înclinare au vădit frații Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei în opera de modernizare a Țării Românești, ambii, oameni foarte învățați pentru vremea lor, dar cu concepții ultraconservatoare, ca și tot atât de învățatul domn al Moldovei, Mihail Sturdza. Ei au fost și au rămas pilonii vechiului regim, până la abolirea și chiar după aboirea lui, pre-

cum Grigore Mihail Sturdza, care va căuta, mai târziu, măcar revigorarea unor trăsături. Cu toții erau prizonierii sistemului în care trăiau, învârtindu-se într-un cerc vicios, din care nu se puteau smulge, în pofida nivelului lor de cultură, deoarece nu erau capabili să se desprindă de interese egoiste, de castă sau de grupare politică, pentru a reprezenta interesele generale ale națiunii. Așa vor proceda toți conservatorii, în timpul regimului liberal-democrat, până la dispariția ca partid politic de pe scena istoriei.

Geniul politic al celor mai înaintați dintre români, liberalii radicali în frunte cu frații Brătianu și C. A. Rosetti, a reușit, în pofida unor imense și inerente dificultăți, să antreneze forțele vitale ale națiunii în scopul constituirii statului de drept, cheazășia cuceririi Independenței și a Marii Uniri din 1918.

CUPRINS

<i>Introducere</i>	5
I ÎNCĂTUȘARE POLITICĂ SUB IMPERATIVUL MODERNIZĂRII	
– Caracterul și scopul Regulamentelor Organice	15
– Evoluții politico-administrative și social-economice sub ocupația rusă	33
– Progrese culturale. Începutul formării unei noi generații	55
II TENDINȚELE DE MODERNIZARE DIN ȚARA ROMÂNĂSCĂ ÎN ACUTĂ DIVERGENȚĂ CU PROTECTORATUL RUS	
– Dificultățile aplicării reformelor regulamentare de către Al. D. Ghica	67
– Detronarea domnului accesibil modernizării, dar indezirabil Rusiei	93
III MOLDOVA SUB APARENȚELE ABSOLUTISMULUI LUMINAT	
– Contrastul între măsurile de modernizare și asumarea de către Mihail Sturdza de prerogative discreționare	111
– Preponderența absolutismului asupra tendințelor accentuate de modernizare	139
IV ASCENDENTUL DOMINAȚIEI POLITICE A RUSIEI ÎN ȚARA ROMÂNĂSCĂ	

– Gheorghe Bibescu, un domnitor obedient, dar dornic de schimbări	161
– Modernizare concomitentă cu intensificarea opresiunii, în perspectiva declanșării revoluției	188
V DESPOȚIA ORIENTALĂ SUB ȘOCUL REVOLUȚIEI DE LA 1848	
– Evoluția ideilor de progres, emancipare politică și unitate națională	196
– Liberalismul programelor politice și modernitatea instituțiilor naționale	212
VI TENDINȚE DE RESTAURAȚIE POSTREVOLUȚIONARĂ ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ	
– Barbu Știrbei, un promotor al modernizării prin îndepărtarea de Europa	228
– Sucombarea protectoratului rusesc și revirimentul aspirațiilor naționale	252
VII O COMPENSAȚIE PENTRU SUFERINȚELE MOLDOVEI	
– Un luminist întârziat, domnitorul Grigore Al. Ghica	265
– Accentuarea modernizării în perspectiva abolirii protectoratului rus și a intensificării mișcării unioniste	282
VIII ABOLIREA ABSOLUTISMULUI ÎN PERSPECTIVA INSTITUIRII STATULUI DE DREPT	
– Progresele mișcării unioniste sub egida democrației europene	291
– Un corolar al operei de modernizare – statul de drept	314
ÎNCHEIERE	345

**CARTEA A APĂRUT CU SPRIJINUL
MINISTERULUI CULTURII**

Tehnoredactor: DOINIȚA NANU
Procesare text: LIVIU DOBREANU
Bun de tipar: 23. 11, 1998 Apărut 1998.

Tiparul executat la S.C. TIPOCART BRAȘOVIA S.A.

„Timp de trei decenii, între 1829 și 1859, Principatele Române parcurg o intensă și dramatică perioadă din istoria lor. Ocupate de armata rusă, care-și impune dominația politică asupra lor prin tratatul de la Adrianopol, dependența față de Poarta otomană se reduce la una formală, nominală. [...] Din cauza absolutismului oriental, revigorat prin ocupația militară rusă, cu tendința de a fi perpetuat prin aplicarea strictă și severă a Regulamentelor Organice, liberalizarea în Principatele Române pătrunde anevoios și numai prin intermediul modernizării, care nu putea fi împiedicată, căci altfel administrarea lor nu mai era posibilă. Așadar, pe măsură ce se modernizează, în mod firesc, Principatele se liberalizează treptat, prin pătrunderea noii ideologii, prin progresele culturale evidente, prin dezvoltarea învățământului în limba română, prin presă și tipărituri”.